

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF THE KALYĀNAMITTA
IN THERAVĀDA BUDDHISM

พระมหาสุเทพ สุวฑฺฒโน (เหลาทอง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

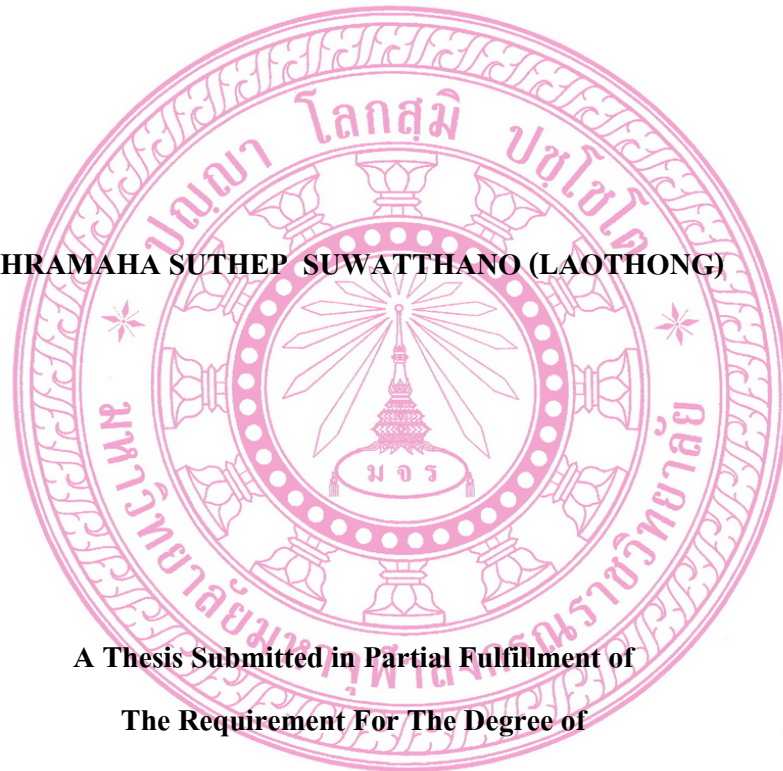

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF THE KALYĀNAMITTA
IN THERAVĀDA BUDDHISM**

PHRAMAHA SUTHEP SUWATTHANO (LAOTHONG)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

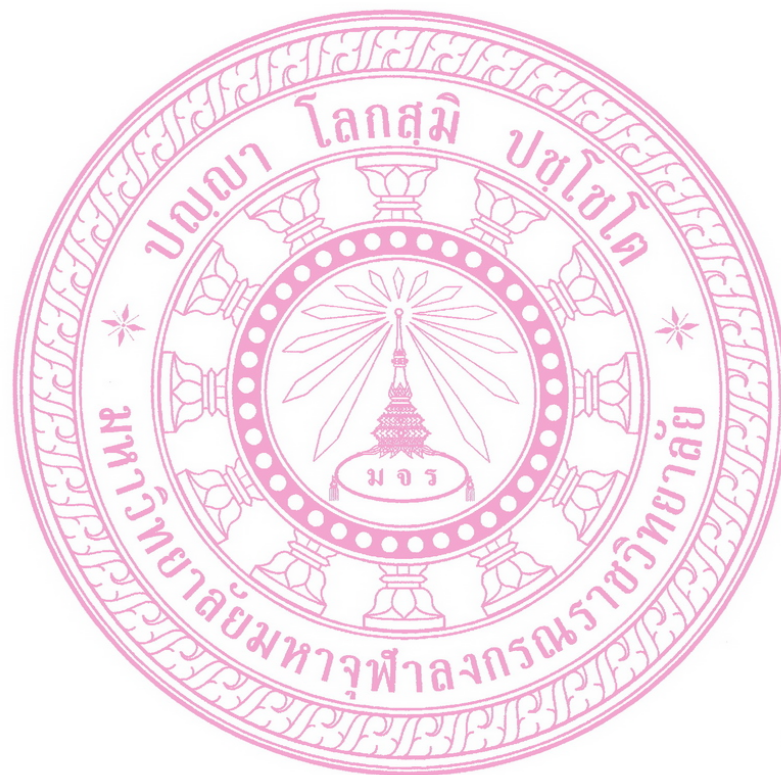
**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2012**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....	(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)
.....	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์	ประธานกรรมการ
.....	(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)
.....	มจร	กรรมการ
.....	(พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร.)
.....	(ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)	กรรมการ
.....	กรรมการ
.....	(ดร.อยุษกร งามชาติ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ
	ผศ.ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร	กรรมการ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

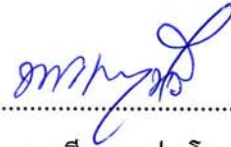
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

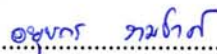
(พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)

กรรมการ

(ดร.อูษกร งามชาติ)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร. สมิทธิพล เนตรนิมิตร

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาสุเทพ สุวฑฺฒโน (เหลาทอง)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาวิมพาญโณ, ผศ.ดร. ป.ธ.ธ, พธ.บ., ศน.ม., M.Phil., Ph.D.

: ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ.ธ, พธ.ม., Ph.D.

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

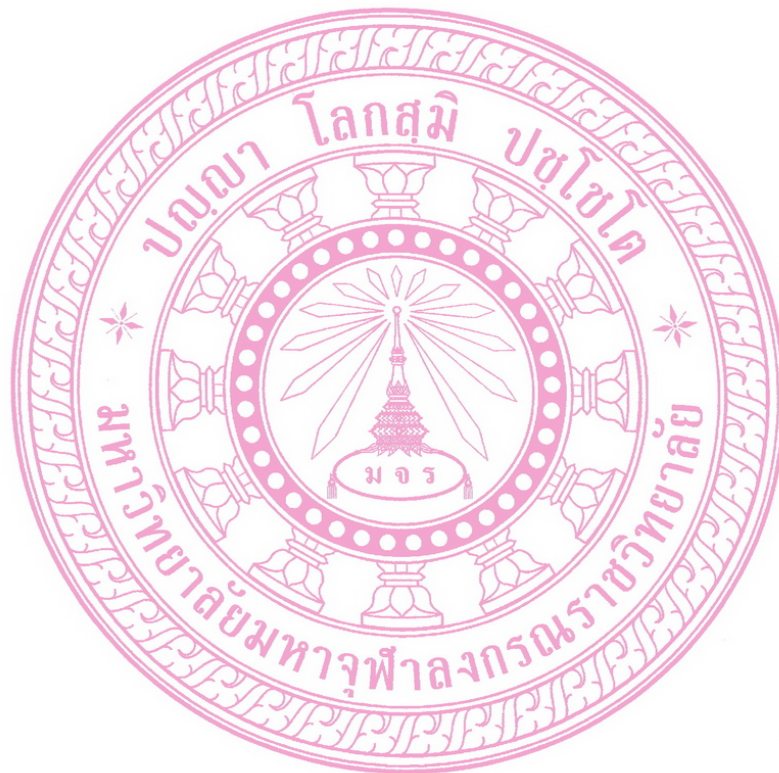
วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาเรื่องกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาความสำคัญของกัลยาณมิตรที่มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนไทย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือพระไตรปิฎก หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย พบว่า กัลยาณมิตรที่พระพุทธเจ้าตรัสมุ่งหมายเอาคุณงามความดีของบุคคลที่เป็นมิตรแท้ ชักชวนหรือแนะนำในสิ่งที่ดี มีประโยชน์แก่กุศลแก่บุคคลอื่น และความเป็นกัลยาณมิตรของสิ่งแวดล้อม คือ ที่อยู่อาศัย แผ่นดิน ต้นไม้ แม่น้ำ เป็นต้น เพื่อนำเพ็ญสมณธรรม

ลักษณะของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎกนั้น พบว่า เป็นลักษณะของบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรม มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีทั้งกัลยาณมิตรที่เป็นระดับโลกียะ มีคุณธรรมที่พร้อมจะเป็นที่พึ่งให้กับตนเองและผู้อื่น พร้อมทั้งจะช่วยเหลือผู้อื่นได้ ส่วนกัลยาณมิตรในระดับโลกุตระนั้น เป็นกัลยาณมิตรในระดับสูงสุดมีพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ซึ่งพร้อมที่จะนำพาสรรพสัตว์ให้ดำเนินตามทางอริยมรรคจนบรรลุคุณธรรมชั้นสูงพ้นจากทุกข์เข้าถึงนิพพานได้

วิเคราะห์ความเป็นกัลยาณมิตรของพุทธสาวกไทยในปัจจุบัน พบว่า มีเทคนิคในการสอนและปฏิบัติที่ดี สามารถบอก แนะนำ ชี้แนวทางให้พุทธศาสนิกชนได้พัฒนากายและจิต มีการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อเข้าถึงความสุขในปัจจุบัน และเข้าถึงอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นทางพ้นทุกข์

ปัญหาของสังคมไทยคือ ปัญหาการเมืองการปกครอง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาศีลธรรม
ปัญหาติดอบายมุข ปัญหาการค้าประเวณี ปัญหาการเสพติด ปัญหาการก่อการทะเลาะวิวาท
ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการศึกษา และปัญหาเด็กนักเรียนติดเกมเป็นต้น ปัญหาต่างๆ เหล่านี้
เกิดขึ้นเพราะขาดกัลยาณมิตร

Thesis Title : An Analytical Study of the Kalyāṇamitta in Theravāda Buddhism
Researcher : Phramaha Suthep Suwatthano (Laothong)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee
: Asst.Prof. Phramaha Tawee Mahapañño, Pali IX, M.A., Ph.D.
: Asst.Prof. Smittipol Netnimit, Pali IX, M.A., Ph.D.
Date of Graduation : May 9, 2012

Abstract

This thesis is of three main objectives:- 1) to study Kalyāṇamitta in Theravāda Buddhism, 2) to study the role and the importance of Kalyāṇamitta in Theravāda Buddhism, 3) to study the importances of Kalyāṇamitta influential to the Thai Buddhists. This research is a qualitative one by studying from the Buddhist scriptures:- the Tipitaka, the books, the academic papers and the related researches.

From the study, it is found that the Kalyāṇamitta which the Buddha said mean a virtue of a good friend to persuade or advise the friend in a good thing. the Kalyāṇamitta is beneficial to others and a good friend in the good environment in residential land, trees, etc. Kalyāṇamittas fulfill the Samanadhamma.

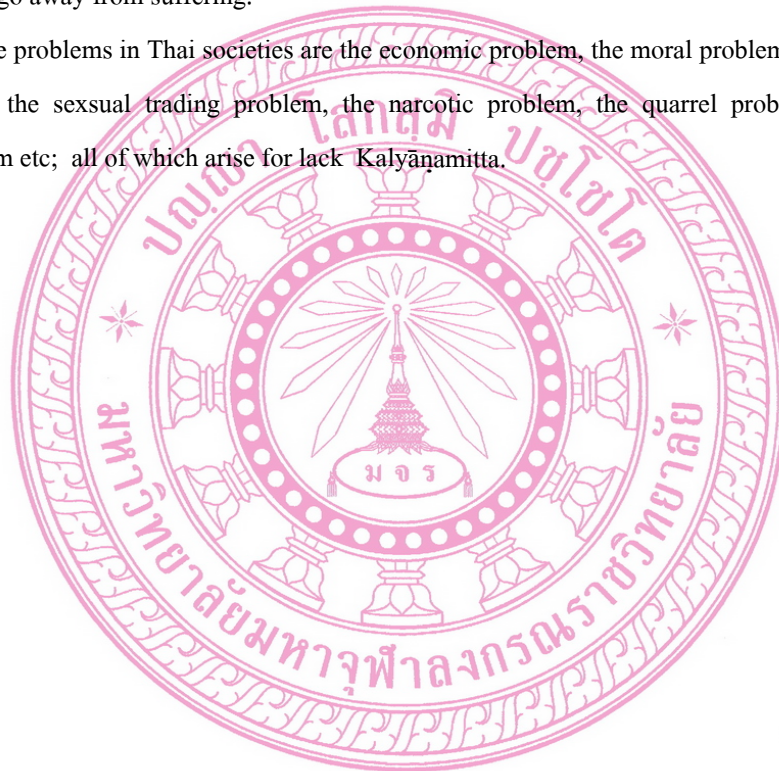
From the characteristics of Kalyāṇamitta, it is found that they are the characteristics possessed by the people who have moral qualities, namely Saddhā, Sila, Suta, Cāga and Paññā. The mentioned characteristics are the worldly ones which are of the virtues to be the refuges to other people and to be helpful to others. On the contrary, the Kalyāṇamitta of Lokuttara Level is of the high level which consists of the Buddha and Phra Arahantas who are to lead the human beings to Ariyamagga and to be away from suffering and finally to attain Nibbāna.

From the analysis of Kalyāṇamitta in Thai Buddhist disciples, it is found that there are many techniques in both of the good teaching and good practice, that can tell, advice, and show the way of the development both bodily and mentally for Buddhist

disciples living in the middle way, the Noble Eight Fold Path and the Four Noble Truth which is to get rid of suffering.

From the value of Kalyāṇamitta in Tipitaka, it is found that it is the way of carrying out the life in 3 ways, namely: Kāyasucarita, Vacīsucarita and Manōsucarita. These values can develop the human lives to be of qualities and to reach the Four Noble Truths which are the ways to go away from suffering.

The problems in Thai societies are the economic problem, the moral problem and the ruine problem, the sexual trading problem, the narcotic problem, the quarrel problem, the criminal problem etc; all of which arise for lack Kalyāṇamitta.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดี เพราะได้รับคำแนะนำจาก พระมหาทวี มหาปญฺโญ ฌ.ศ.ดร. ประธานกรรมการ และ ศศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร กรรมการแห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นผู้ควบคุมดูแลการทำวิทยานิพนธ์และให้คำปรึกษาแก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เปิดสอนสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าศึกษาในสถาบันอันทรงเกียรติแห่งนี้ ตลอดทั้งผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกท่าน

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูเกษมรัตนกิจ (มี เขมิโย) พระครูศรีปริยัติวารภรณ์ พระครูบริหารคุณวัฒน์ พระพิพัฒนปริยัติยานุกูล พระครูสุวิมลจันทโชติ พระมหามงคล ขนดิธิโร พระมหาสมาน จานนุตโร ผู้เปี่ยมด้วยเมตตาจิตให้บรรพชาอุปสมบทและให้ที่พักอาศัยพร้อมทั้งช่วยเหลือมาโดยตลอด

ขออนุโมทนาขอบคุณ มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้มอบทุนการศึกษาให้ในครั้งนี้ คุณพ่อไข-คุณแม่เลื่อน-คุณแม่สุข เหลลาทอง และครอบครัว อาจารย์บุญทัน คำสุภาพ และครอบครัว คุณโยมมงคล-พูนสุข สิทธิไครย์และครอบครัว คุณโยมดา-บุษผา จันทพูน คุณโยมนิรมล วิจิตรกุล โยมที่กฤษณา ว่องวิทย์เดชา ดร.แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม เพื่อนนิสิตบัณฑิตวิทยาลัยทุกรูป/คน ที่ช่วยเหลือพร้อมทั้งให้กำลังใจมาโดยตลอด

คุณความดีที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขออุทิศบูชาต่อพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา อุปัชฌาย์อาจารย์ทุกท่าน ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และผู้แต่งตำราที่ผู้วิจัยใช้เป็นข้อมูลอ้างอิง ตลอดถึงผู้มีพระคุณและมีอุปการคุณทุกท่าน

พระมหาสุเทพ สุวฑฺฒโน (เหลลาทอง)

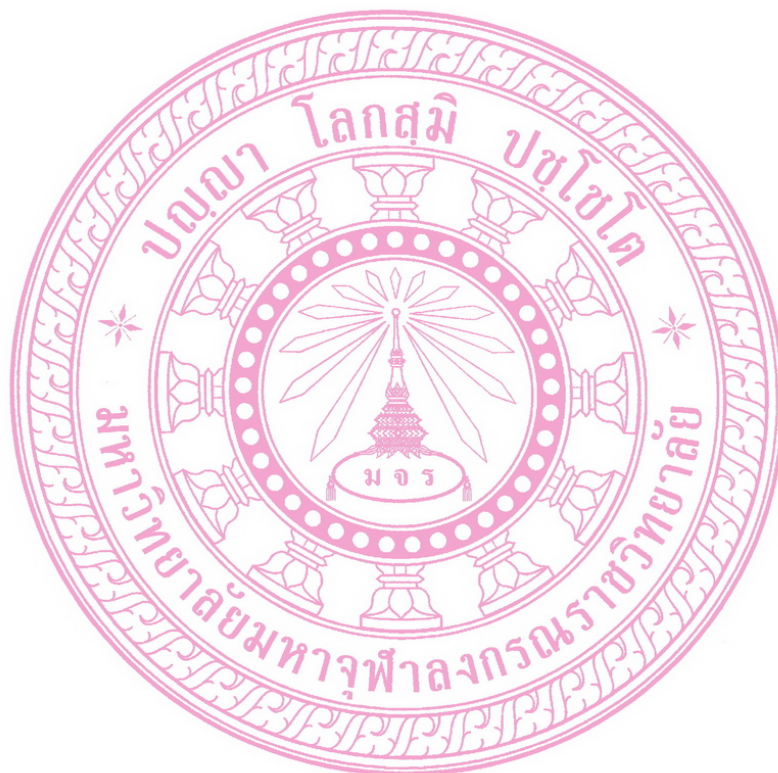
๕ พฤษภาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ	๘
บทที่ ๒ กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๕
๒.๑ ความหมายและไวยากรณ์ของคำว่ากัลยาณมิตร	๕
๒.๑.๑ ความหมายของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก	๕
๒.๑.๒ ความหมายกัลยาณมิตรโดยรูปศัพท์	๑๐
๒.๑.๓ ไวยากรณ์ของคำว่ากัลยาณมิตร	๑๑
๒.๒ ลักษณะของกัลยาณมิตร	๑๓
๒.๒.๑ ลักษณะของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก	๑๓
๒.๒.๒ ลักษณะของกัลยาณมิตรในอรรถกถา	๑๕
๒.๒.๓ ลักษณะของกัลยาณมิตรในทัศนะของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา	๑๖

๒.๓	คุณค่า ประเภท หน้าที่ และคุณสมบัติของกัลยาณมิตร	๑๕
๒.๓.๑	คุณค่าของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก	๑๕
๒.๓.๒	ประเภทของกัลยาณมิตร	๒๒
๒.๓.๓	หน้าที่ของกัลยาณมิตร	๒๕
๒.๓.๔	คุณสมบัติของกัลยาณมิตร	๓๑
บทที่ ๓	บทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๐
๓.๑	บทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา	๔๐
๓.๑.๑	บทบาทของกัลยาณมิตร	๔๑
๓.๑.๒	ไวพจน์ของกัลยาณมิตร	๔๒
๓.๑.๓	กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนา	๔๓
๓.๑.๔	ความสำคัญของกัลยาณมิตร	๔๔
๓.๑.๕	กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์	๔๘
๓.๑.๖	ประโยชน์ของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก	๕๑
๓.๒	พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อเวไนยสัตว์	๕๕
๓.๒.๑	พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อภิกษุ	๕๖
๓.๒.๒	พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อภิกษุณี	๖๒
๓.๒.๓	พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่ออุบาสก	๖๒
๓.๒.๔	พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่ออุบาสิกา	๖๖
๓.๒.๕	พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อเทวดาและสรรพสัตว์	๖๘
บทที่ ๔	วิเคราะห์บทบาทกัลยาณมิตรของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน	๘๓
๔.๑	บทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชน	๘๓
๔.๑.๑	พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)	๘๔
๔.๑.๒	พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)	๘๕
๔.๑.๓	พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)	๑๐๔
๔.๒	บทบาทของคฤหัสถ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชน	๑๑๐
๔.๒.๑	ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์	๑๑๒
๔.๒.๒	ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี	๑๑๘
๔.๒.๓	คุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย	๑๒๕

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๑๓๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๐
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๔๐
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๔๐
บรรณานุกรม	๑๔๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก- อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ดังต่อไปนี้

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฐกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมมูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ	(ภาษาไทย)

ช.ธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ช.อุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ช.อิตติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อติวุตตก	(ภาษาไทย)
ช.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุดตนินบาด	(ภาษาไทย)
ช.เถร. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ช.อป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.ป. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

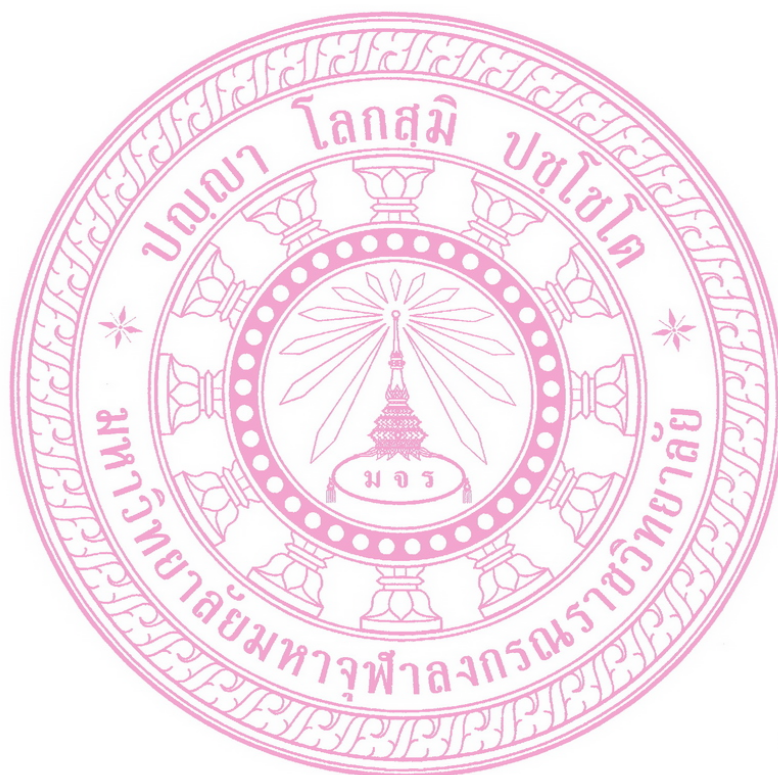
ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรค	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มัชฌิมปิณณาสก	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.อ. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	ทสกนินบาด	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกทสก.อ. (ไทย)	=	อังกุตตรนิกาย	มโนรลปุรณี	เอกทสกนินบาด	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	อรรถกถา	(ภาษาไทย)	
ช.อุ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตตทีปนี	อุทาน	อรรถกถา	(ภาษาไทย)

๒. การระบุนุหมายเลขย่อ

การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๖/๒๖๔-๒๖๕. หมายถึง คัมภีร์พระสุดตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ชื่อ ๓๓๖ หน้า ๒๖๔-๒๖๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี จะแจ้งคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า บ้าง แจ้งคัมภีร์ เล่ม/หน้าบ้าง แจ้งคัมภีร์ ชื่อ/หน้า บ้าง เช่น วิ.ม.อ. (บาลี) ๓ / ๕๐/ ๕๗-๕๘. หมายถึงคัมภีร์สมนุต ปาสาทิกาวินยปิฎก มหาจุคคอกุฎฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๓ ชื่อ ๕๐ หน้า ๕๗-๕๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๒๑. หมายถึง คัมภีร์สุมังคลวิลาสินี ทีฆนิกาย สิลกขุททกคอกุฎฐกถา ภาษา

บาลี เล่ม ๑ หน้า ๒๒๑ ฉบับมหาจุฬารัฐสภา วิ.สง.อ. (บาลี) / ๑๒๔/๑๕๖. หมายถึงคัมภีร์
วินยสงคหอนุรัฐสภา ภาษาบาลี ข้อ ๑๒๔ หน้า ๑๕๖ ฉบับมหาจุฬารัฐสภา ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๕๕.
หมายถึงคัมภีร์ลีนตลปกาสินี ทีฆนิกาย สีลขุขนุชคฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๑ หน้า ๑๕๕ ฉบับ
มหาจุฬารัฐสภา

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ล้วนมีปัจจัยหลากหลายที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ และความสงบสุข ปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิต คือ การมีกัลยาณมิตร การมีกัลยาณมิตรมีบทบาทและความสำคัญครอบคลุมทุก ๆ ด้านที่จะทำให้เกิดสิ่งที่ดีงามขึ้นในชีวิต เพราะมนุษย์มิใช่เกิดมาเพื่ออยู่เพียงผู้เดียว แต่เกิดมาเพื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคม การมีกัลยาณมิตร จึงเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้ได้พบกับความสำเร็จ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพพนิมิตฉันใด ความเป็นผู้มีมิตรดีก็เป็นตัวนำ เป็นบุพพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัษฎางคิภรรคนั้น”^๑

เมื่อพิจารณาจากพุทธพจน์ดังกล่าว จะสังเกตเห็นว่าพระพุทธานุภาพได้ให้ความสำคัญกับเรื่องของกัลยาณมิตรว่าเป็นจุดแรกเริ่มที่จะทำให้มนุษย์นั้น ดำเนินชีวิตของตนไปสู่เป้าหมายที่ดี กัลยาณมิตรเข้ามามีบทบาทต่อชีวิตของมนุษย์ทุกคน ตั้งแต่ปฐมวัยจนถึงปัจฉิมวัย “บุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรที่เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตตั้งแต่เกิดมาก็คือพ่อแม่ ซึ่งเป็นผู้ที่จะต้องคอยเลี้ยงดู ให้ความเอาใจใส่ดูแลทุก ๆ ของตน ด้วยการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ตั้งแต่การเลี้ยงดู การเป็นแบบอย่างที่ดี อบรมสั่งสอนให้ลูกตั้งตนอยู่ในความดี ซึ่งความรักและความห่วงใยตลอดจนคุณูปการหลากหลายของพ่อแม่ ย่อมไม่มีวันที่จะปริตผิดผันเป็นอย่างอื่น ไม่มีวันที่จะเหือดแห้งหรือเจือจางไป”^๒ เช่นเดียวกัน “บุตรธิดาก็ควรเชื่อฟังถ้อยคำของบิดามารดาตลอดจนครูบาอาจารย์ ผู้ควรแก่การคารวะด้วย”^๓

^๑ ส.ม.(ไทย) ๑๕/๔๕/๔๓.

^๒ แสง อุดมศรี, ราชวสดีธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), (พิมพ์เป็นมูทิตาสักการะแด่ พระอมรเมธาจารย์ (สุคนธ์ ปากโร) ๕ ธันวาคม ๒๕๓๕).

^๓ กระจณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, อโศกมหาราชและข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๘.

แต่ในสภาพสังคมปัจจุบันจะเห็นว่าปัญหาการขาดกัลยาณมิตร มีให้เห็นกันอยู่มากมาย เริ่มตั้งแต่ระบบพื้นฐานทางสังคมคือครอบครัว ซึ่งบางครอบครัวไม่ทำหน้าที่ความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เช่น พ่อแม่ไม่รับผิดชอบต่อครอบครัวของตน ดิถอบายมุขต่าง ๆ แม่คลอดลูกแล้วนำลูกไปทิ้งตามที่ต่าง ๆ ลูกไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ดิถยาเสพติด ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นต้นเหตุทำให้ครอบครัวเกิดความเดือดร้อน และนำไปสู่ความแตกแยกภายในครอบครัว

เมื่อมองไปที่สถาบันการศึกษาคือโรงเรียน ซึ่งเป็นแหล่งบ่มเพาะคุณลักษณะที่สำคัญต่าง ๆ ของชีวิต ก็พบว่ามีปัญหาการขาดกัลยาณมิตรด้วยเหมือนกัน ดังจะเห็นได้จากครูอาจารย์บางคนขาดความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ ล่อลวงศิษย์ไปกระทำอนาจาร ดิถอบายมุขต่าง ๆ จนไม่สามารถทำหน้าที่ความเป็นครูให้สมกับฐานะของตนได้ ในส่วนของนักเรียนก็ขาดความเป็นกัลยาณมิตรต่อครูด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการที่นักเรียนบางคนไม่เคารพเชื่อฟังครูอาจารย์ แก่สังครูอาจารย์ ซึ่งเป็นผู้ที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ตน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วความเป็นกัลยาณมิตรของครูต่อนักเรียนนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต่อความเจริญก้าวหน้าของนักเรียนและสังคม ซึ่งครูจะเลื่อมจากความเป็นกัลยาณมิตรและความเป็นบุพชนียบุคคลไม่ได้ ครูต้องเป็นคนที่มีคุณภาพ^๔

นอกจากนั้น ปัญหาการขาดกัลยาณมิตรในภาคส่วนของสังคมอื่น ๆ ก็มีให้เห็นกันอยู่มากมายไม่ว่าจะเป็นในที่ทำงาน ในทางการเมือง ก็มีกรกลั่นแกล้งกันต่าง ๆ นานา การเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน เพื่อผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง ซึ่งเป็นสาเหตุให้การทำงานไม่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งผู้ทำงานก็ทำงานไม่เป็นสุข ถ้าหากว่าทุกคนมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันแล้วก็จะทำให้ปัญหาต่าง ๆ ลดลงได้ เข้าทำนองที่ว่า ยามเหงามิตรเราช่วยปลุก ยามทุกข์มิตรเราช่วยปลอบ^๕ ซึ่งการที่จะรู้ว่าบุคคลเช่นไรเป็นกัลยาณมิตร ควรคบ ควรเสพ ควรเข้าใกล้ก็ให้ดูจากคุณลักษณะของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “บุคคลที่ควรคบ ควรเสพ ควรเข้าใกล้ คือ บุคคลผู้มีศีล สมာธิ ปัญญาเหมือนกัน”^๖

นอกจากปัญหาการขาดกัลยาณมิตรในทางโลกดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ปัญหาการขาดกัลยาณมิตรในทางธรรมก็มีให้เห็นอยู่เช่นกัน ดังเช่นปัญหาของพระสงฆ์บางรูปที่ขาดความเป็นกัลยาณมิตรต่อตนเองและพระศาสนา ด้วยการกระทำผิดพระวินัยอย่างร้ายแรง เช่น เสพเมถุน การทะเลาะกันเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ในวัด ไม่เชื่อฟังอุปัชฌาย์อาจารย์ มุ่งลาภสักการะเพื่อตน

^๔ประเวศ ะสี, ครูผู้เป็นกัลยาณมิตรของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒ - ๑๓.

^๕อ้อม ประนอม, แสงทองแห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

^๖อง. ดิก. (ไทย) ๒๐/๒๖/๑๓๔ - ๑๓๕.

แทนที่จะมุ่งไปสู่การปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระศาสนา จนมีศิลาป็นบางคนนำความประพฤติของพระสงฆ์กลุ่มนี้ไปทำการล้อเลียนต่อสังคมในทางเสื่อมเสีย ดังเช่นภาพวาดที่มีชื่อว่า ภิภุสสันดานกาเป็นต้น ซึ่งถ้าหากว่าพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรต่อตนเองและสังคมแล้วจะทำให้บทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญต่อพระศาสนาและสังคมอย่างมากมาย เพราะพระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นเนื้อนาบุญของโลก ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทำตนเองให้เป็นกัลยาณมิตรต่อพระศาสนาและสังคมนั้นเอง

นอกจากกัลยาณมิตรที่มีความหมายตามที่คนทั่วไปเข้าใจในแง่ของบุคคลแล้ว กัลยาณมิตรยังมีความหมายที่ขยายออกไปอีก คือ มีความหมายที่ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคล ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัว “เริ่มตั้งแต่ ข้อเขียน ข่าวสารข้อมูลที่ได้รับจากสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วรรณกรรมต่าง ๆ ที่เป็นข้อมูลข่าวสารที่ดีมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต”^๖ ซึ่งเป็นปัจจัยแวดล้อมรอบตัวเราก็ดำเนินไปเป็นกัลยาณมิตรอีกรูปแบบหนึ่ง ถ้ามีกัลยาณมิตรเหล่านี้ ก็จะทำให้การดำรงชีวิตของเราดำเนินไปด้วยดี สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือกัลยาณมิตรเหล่านี้มีความจำเป็นต่อการพัฒนาชีวิตทั้งสิ้น เมื่อบุคคลมีกัลยาณมิตรดังที่กล่าวมาแล้ว ย่อมจะทำให้ชีวิตนี้ประสบความสำเร็จได้

บทบาทที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งขององค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับกัลยาณมิตร คือ ปัจจัยภายในซึ่งได้แก่ตัวเราเอง ซึ่งจะเป็นผู้ที่คอยกลั่นกรองสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ให้การดำเนินชีวิตของเราดำเนินไปตามเจตคติที่มุ่งหมายไว้ พุดง่าย ๆ ก็คือการที่ตัวของเราเองมีโยนิโสมนสิการอันได้แก่การพิจารณาโดยแยกคายในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตของเราว่ามีประโยชน์หรือไม่ สิ่งใดเป็นสิ่งที่เราควรทำหรือควรเว้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สำหรับภิกษุผู้ยังต้องศึกษา...เรามองไม่เห็นองค์ประกอบภายในอันใด มีประโยชน์มากเท่าโยนิโสมนสิการเลย”^๗ เมื่อคนเรามีพร้อมทั้งปัจจัยภายนอกคือกัลยาณมิตรและปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการแล้ว ก็จะทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยดี ในสภาวะที่สังคมมีทั้งคนที่ดีและไม่ดีปะปนกันอยู่มากมาย ซึ่งพระพุทธศาสนาเน้นให้เลือกคบหาแต่กัลยาณมิตรหรือบัณฑิต ดังพุทธพจน์ว่า “การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต เป็นมงคลสูงสุด”^๘ จึงจะมีประโยชน์ในอันที่จะทำให้ชีวิตมีการพัฒนาไปในทางที่ดี มีความสงบสุขทั้งตนเองและสังคม เพราะกัลยาณมิตรถือได้ว่าเป็นผู้มีส่วนสนับสนุนและผลักดันให้ชีวิตพบกับความสำเร็จได้นั่นเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าวมา ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเรื่องกัลยาณมิตรให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๒๑.

^๗ ส. ม. (ไทย) ๑๕/๕๕/๔๔.

^๘ พ. พ. (ไทย) ๒๕/๓/๗.

เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในท่ามกลางสังคมที่มีปัญหามากมายเพราะการขาด
กัลยาณมิตรนั่นเอง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเรื่องกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
เถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความสำคัญของกัลยาณมิตรที่มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนไทย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กล่าวคือ เน้นการศึกษาความหมาย
ประเภท คุณค่า หน้าที่ ลักษณะ บทบาท และความสำคัญของกัลยาณมิตร ตามคัมภีร์
พระพุทธศาสนาเถรวาท รวมทั้งจะได้วิเคราะห์คุณลักษณะของกัลยาณมิตรในสังคมไทย โดยอาศัย
ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และงานเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คำว่า “กัลยาณมิตร” ในงานวิจัยนี้ หมายถึงมิตรที่ดีทั้งที่เป็นบุคคลและสิ่งทำให้เกิด
คุณธรรมที่ดียิ่ง ซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อกูลสนับสนุนส่งเสริมเพื่อให้ก้าวไปสู่หนทางชีวิตที่ดีงาม จนถึง
การบรรลุธรรม ซึ่งได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยบุคคล ๘ จำพวก ภิกษุผู้มีศีล
เป็นที่รักทั้งหลาย บิฑามารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ภรรยา สามี มิตรสหาย อีกทั้งกัลยาณบุุณชน
ทั้งหลาย ตลอดทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีทั้งหลาย เช่น ข้อเขียน คำชี้แจง สื่อต่าง ๆ ที่ดี เป็นต้น

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของ
กัลยาณมิตรไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า “ปรโตโฆสะที่ดี หมายถึง กัลยาณมิตร เสี่ยงจากผู้อื่น
การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกกล่าว

ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจงอธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายเอาเฉพาะส่วนที่ดึงมาถูกต้อง เฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม รับความรู้หรือคำแนะนำจากบุคคลอื่นที่เป็นกัลยาณมิตร (hearing or leaning from others ; inducement by other) ข้อแรกเป็นองค์ประกอบจากภายนอกได้แก่ ปัจจัยทางสังคม อาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีการแห่งศรัทธา โยนิโสมนสิการ หมายถึงการทำให้เข้าใจ โดยแยกกาย การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ หมายถึงการรู้จัก มอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามที่ตั้งนั้น ๆ มันเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเหตุ สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เป็นตาม สภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยค้นหา อุปาทานของ ตนเข้าไปจับ (Analytical reflection ; reasoned or systematic attention) ข้อสองนี้เป็น องค์ประกอบภายใน ได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคลอาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีการแห่งปัญญา”^{๑๑}

๑.๕.๒ พระมหาเกรียงไกร บัวจันอัด ได้กล่าวถึงกัลยาณมิตรไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องกัลยาณมิตรกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท และพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานว่า “ในพระพุทธศาสนาทั้งสองฝ่าย มีหลักคำสอนเรื่องกัลยาณมิตร กับการบรรลุธรรมที่เหมือนกันและต่างกัน ด้านความเหมือนพบอยู่ในแง่ของความหมาย ประเภท และหน้าที่ของกัลยาณมิตร และคุณธรรมของกัลยาณมิตร ซึ่งแม้จะมีการบัญญัติศัพท์ที่แตกต่างกัน บ้าง แต่โดยความมุ่งหมายแล้วเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือหมายถึงผู้คนที่หรือสิ่งที่จะเกื้อกูล สนับสนุน ส่งเสริม เป็นแบบอย่างที่ดีในการพัฒนาชีวิต ในการบรรลุถึงจุดหมาย ในแง่ของ ประเภทและหน้าที่ได้แบ่งเป็น ๒ ระดับเช่นเดียวกัน คือ ระดับโลกิยะและโลกุตระ กัลยาณมิตร ระดับโลกิยะของทั้งสองฝ่ายได้แก่ บิณฑาคารดา ครู อุปัชฌาย์ เป็นต้น กัลยาณมิตรฝ่ายโลกุตระ ของเถรวาท ได้แก่พระพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวก เป็นต้น ฝ่ายมหายานได้แก่พระพุทธเจ้าและ พระโพธิสัตว์ ผู้เป็นแบบอย่างในการพัฒนากาย สติ จิต และปัญญา เพื่อเป็นคนดีของสังคม กระทั่งเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของศาสนาแต่ละนิกาย”^{๑๒}

๑.๕.๓ ศ.ระพี สาคริก ได้กล่าวถึงความ เป็นกัลยาณมิตรไว้ว่า “หากผู้เป็นครูก็ดีหรือ เป็นพ่อแม่ก็ดี แม้นุคคลในกลุ่มที่ขึ้นไปเป็นผู้บริหารประเทศซึ่งมีประชาชนคนระดับล่างอันพึงต้อง รับผิดชอบก็ดีเข้าถึงความจริง ย่อมมีธรรมชาติที่น่าจะให้ความสำคัญด้านรากฐานจิตใจเหนือกว่า

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), หน้า ๖๒๐.

^{๑๒}พระมหาเกรียงไกร บัวจันอัด, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องกัลยาณมิตรกับการบรรลุ ธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖), หน้า ง.

ด้านร่างกาย จึงจะช่วยให้เข้าใจความจริงได้อย่างลึกซึ้งว่า ความหมายของการที่ครู (กัลยาณมิตร) ไม่ละทิ้งศิษย์ หรือผู้ใหญ่ไม่ละทิ้งเด็กอยู่ภายใต้จิตสำนึกอย่างเป็นธรรมชาติ ถ้าครูปฏิบัติตัวอยู่ในศีลอยู่ในธรรมจริง ย่อมได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งครูกับศิษย์ ถ้าครูผู้ดำเนินชีวิตมยาวนานกว่าศิษย์มีการเรียนรู้จากประสบการณ์มาตลอดโดยไม่ประมาท ย่อมได้รับประโยชน์ลึกซึ้งมากกว่า สอดคล้องกับเหตุผลซึ่งเคยกล่าวไว้ว่า ครูที่แท้จริงย่อมเห็นได้ว่า ตนเรียนรู้จากศิษย์มากกว่าสิ่งซึ่งตนมอบให้ จึงคงความเป็นหลักทางใจให้ศิษย์ได้อย่างชัดเจนด้วย ความทุกข์ความเดือดร้อนของศิษย์คือบทเรียนที่มีคุณค่าของผู้ซึ่งมีวิญญานเป็นครูอย่างแท้จริง”^๒

๑.๕.๔ ศ.นพ. ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงเรื่องครูผู้เป็นกัลยาณมิตรของสังคมว่า “ในชีวิตนี้ไม่ต้องการอะไรมาก ขอให้ลูกได้เจอครูผู้เป็นกัลยาณมิตรที่ดีก็แล้วกัน ครูดีมีความหมายต่อชีวิตถึงเพียงนี้ ทั้งต่อเด็กต่อผู้ใหญ่และต่อสังคมทั้งหมด ครูเป็นที่พึ่งทางจิตใจนักเรียน (ศิษย์) มีความมั่นคงที่จะต่อสู้และผ่านพ้นวิกฤติในชีวิตได้ ครูดีด้วย สอนเก่งด้วย ทำให้นักเรียน (ศิษย์เกิดปัญญา) และมีความสุขในการเรียน ครูดีคือบุคคลที่มีความเป็นผู้นำ มีปัญญาและมีความสามารถ ทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงไปสู่ความดีงาม เป็นตัวกระตุ้นที่ให้ความดีงามเกิดขึ้น ครูดีคือเมล็ดพันธ์แห่งความดีงาม ซึ่งเมื่อตกไปอยู่ที่ใดก็เกิดความงอกงามดีขึ้นโดยรอบ ครูคือกัลยาณมิตรที่ดีของสังคม รากเหง้าของปัญหา คือการขาดสติปัญญา สติปัญญาจะทำให้เห็นธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลายลึกซึ้ง ที่เชื่อมโยงกันทั้งรูปธรรมนามธรรม โดยมากเราเห็นแต่วัตถุ จึงเห็นเป็นส่วน ๆ เห็นต้น ๆ เป็นเหตุให้มีความขัดแย้งสูง เพราะถ้ามองเห็นจะเห็นสรรพสิ่งล้วนต่างกัน ถ้ามองเห็นอย่างลึกซึ้งจะเห็นว่า สรรพสิ่งล้วนมาจากรากฐานของสัจธรรมอันเดียวกัน”^๓

๑.๕.๕ ท่าน **Rahula W. Venerable** ได้วิเคราะห์เรื่องกัลยาณมิตรเอาไว้ว่า “คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่ได้เจาะจงไว้เพื่อพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น แต่เพื่อสามัญชนชายหญิงที่มีเหย้าเรือนอีกด้วย ความมีกัลยาณมิตรเป็นบุญพินิต เป็นตัวนำ เป็นแนวทางดำเนินชีวิตของชาวพุทธเพื่อให้ได้ร้อยมรรคมงคล ๘ เหมาะสมแก่ทุกคน นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังมีคำสอนให้มนุษย์คำนึงถึงเพื่อนมนุษย์ ให้มีความเมตตา กรุณา เช่นหลักธรรมเพื่อสังคมที่ตรัสไว้ในสังคาสสูตร ที่แสดงให้เห็นว่าชีวิตและความสัมพันธ์กันในสังคมต้องดำเนินไปในลักษณะความเป็นมิตรที่ดี และมีความเคารพเชื่อฟังกันและกันจึงจะมีความสุข หลักคำสอนนั้นเรียกว่าทศ ๖ คือทศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา

^๒ศ.ระพี ศาสกริก, ครูผู้เป็นกัลยาณมิตรของศิษย์, (กรุงเทพมหานคร : เอกพิมพ์ไท, ๒๕๔๑), หน้า ๕ .

^๓ศ.นพ. ประเวศ วะสี, ครูผู้เป็นกัลยาณมิตรของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕.

มารดา ทิศเบื้องสูง ได้แก่ สมณพราหมณ์ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ ทิศตะวันตก ได้แก่ ภรรยาและ บุตรธิดา ทิศเหนือ ได้แก่ มิตร ญาติ และเพื่อนบ้าน ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนใช้ คนงานและ ลูกจ้าง”^{๑๔}

๑.๕.๖ สนิท ไชยวงศ์ศต ได้อธิบายเรื่องกัลยาณมิตรว่า “การพัฒนาปัญญาเป็น แกนกลางหรือเป็นสาระสำคัญของการศึกษา หรือการพัฒนาชีวิต ความรู้ความเข้าใจ คิดเห็น เชื่อถือ และมีความคิดถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงตามหลักการเหตุปัจจัย ซึ่งเรียกว่า สัมมาทิฐิ ความมีกัลยาณมิตรจึงเป็นองค์ประกอบข้อแรกของทางชีวิตที่งดงาม แสดงถึงการที่ ได้รับการพัฒนาเริ่มเข้าสู่ทางที่ถูกต้องแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญทั้งสองคือความมีกัลยาณมิตรและ โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยแห่งการเกิดขึ้นของความรู้ความเข้าใจความคิด ความเชื่อถือถูกต้องที่ เรียกว่าสัมมาทิฐิ ปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายใน คือความมีกัลยาณมิตรกับโยนิโสมนสิการ เกื้อหนุนกันและกันทำงานต่อทอดกันให้ได้ผลสมบูรณ์ เริ่มแรกเราได้กัลยาณมิตรโดยสังกมจัดสรร ให้ หรือมีคนดีมาทำตนเป็นกัลยาณมิตร จนถึงกัลยาณมิตรชั้นเยี่ยม อาจชี้แนะกระตุ้นนำให้เราเกิด โยนิโสมนสิการ พัฒนาปัญญาสัมมาทิฐิสมบูรณ์เต็มที่”^{๑๕}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า จุดเด่นของกัลยาณมิตร อยู่ที่ การเป็นคนดีมีคุณธรรมของสัตว์บุรุษหรือบัณฑิต มีความรู้รอบด้าน มีเขาวานปัญญาเฉียบแหลม ฉลาดในการมีมนุษยสัมพันธ์ สามารถชักจูง แนะนำ ตักเตือน ช่วยเหลือเกื้อกูล ส่งเสริม พัฒนา บุคคลผู้คบหาให้มุ่งกระทำแต่ในสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและก่อให้เกิดความสุขแก่ตนเองและ ผู้อื่น ทั้งในประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในสัมปรายภพและประโยชน์สูงสุด ตามหลักธรรมคำสอน ของพระพุทธเจ้า เพื่อให้บุคคลที่คบหาละชั่ว ทำดี ชำระจิตใจให้หมดจดจากกิเลสจนได้สำเร็จเป็น พระอรหันต์ บุคคลที่ได้กัลยาณมิตร ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าได้สิ่งที่ประเสริฐกว่าทรัพย์สิน เงินทองหรือสิ่งที่มีค่ามากทั้งปวง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธบริษัทได้พระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร พุทธศาสนิกชนได้พระสงฆ์เป็นกัลยาณมิตร พสกนิกรได้พระมหากษัตริย์เป็นกัลยาณมิตร ศิษย์ได้ ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์เป็นกัลยาณมิตร บุตร ธิดาได้บิดามารดาเป็นกัลยาณมิตร วงศาคณาญาติได้พี่น้องเป็นกัลยาณมิตร สหายได้เพื่อนเป็นกัลยาณมิตร บุคคลที่ได้กัลยาณมิตรดังกล่าวมาแล้วนั้น มี

^{๑๔}Rahula W. Venerable, **What the Buddha Taught**, (Bangkok Thailand : Kurusapha Press), p. 80.

^{๑๕}สนิท ไชยวงศ์ศต (บรรณารักษ์), **พุทธศาสตร์และสังคมศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑.

การดำเนินชีวิตถูกต้องตามหลักสัปติธรรม เป็นคนมีเหตุผล สามารถประพัตตินเป็นคนดีของเพื่อน ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และพระพุทธศาสนาได้อย่างแท้จริง

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือพระไตรปิฎกทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี จากชุดพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ และพระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นหลัก รวมทั้ง CD-ROM พระไตรปิฎกและอรรถกถาที่น่าเชื่อถือได้และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) เช่น อรรถกถา รวมทั้งงานเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง โดยมีขั้นตอนและวิธีในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๑.๖.๑ รวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และงานเขียนที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๖.๒ นำข้อมูลทุกประเภทที่รวบรวมได้มาศึกษาวิเคราะห์
- ๑.๖.๓ สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๗.๑ ได้ทราบเรื่องกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๗.๒ ได้ทราบบทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตร ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๗.๓ ได้ทราบความสำคัญของกัลยาณมิตรที่มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนไทย

บทที่ ๒

กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งประเด็นที่สำคัญออกเป็น ๓ ข้อใหญ่ ดังนี้

๒.๑ ความหมายและไวยากรณ์ของคำว่า กัลยาณมิตร

๒.๒ ลักษณะของ กัลยาณมิตร

๒.๓ คุณค่า ประเภท หน้าที่ และคุณสมบัติของ กัลยาณมิตร

๒.๑ ความหมายและไวยากรณ์ของคำว่า กัลยาณมิตร

๒.๑.๑ ความหมายของ กัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก

กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความหมายและขอบเขตที่กว้างขวางแตกต่างกันออกไป ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิตร์ดี มีสหายดี มีเพื่อนดี”^๑ เรียกว่าเป็นผู้มีธรรมเป็นเครื่องกระทำที่พึง หรือมีนาคกรณธรรม

กัลยาณมิตรผู้มีคุณธรรมเสมอดน หมายถึง เพื่อนที่มีศีล สมาธิ ปัญญาเท่าเทียมกับตน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้มีศีล มีธรรมงาม บุคคลเช่นนี้ ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้”^๒ เพราะการสนทนาในเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา จักมีแก่เรา

ส่วนกัลยาณมิตรผู้มีคุณธรรมสูงกว่าตนทั้งในด้านศีล สมาธิ ปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ควรสักการะ เคารพ แล้วจึงคบหาหรือเข้าไปนั่งใกล้ เพราะบุคคลเช่นนี้ จักบำเพ็ญศีลชั้นศีลสมาธิชั้น ปัญญาชั้นที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือที่บริบูรณ์แล้วให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น”^๓

อีกอย่างหนึ่ง กัลยาณมิตร หมายถึง ข้อปฏิบัติเพื่อการขัดเกลาจิตใจ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “เธอทั้งหลาย จักขัดเกลาจิตใจ โดยคิดว่า ชนเหล่าอื่นจักเป็นผู้เบียดเบียนกัน เราทั้งหลายจักเป็น

^๑ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๕.

^๒อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๕.

^๓อกิ. สจ. (ไทย) ๓๖/๑๒๓/๑๗๕.

ผู้ไม่เบียดเบียนกันชนเหล่าอื่น จักไม่ประพฤติพรหมจรรย์ เราทั้งหลายจักประพฤติพรหมจรรย์...
ชนเหล่าอื่นจักมีมิตรชั่ว เราทั้งหลายจักมีมิตรดี”^๔

กัลยาณมิตร หมายถึง สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ บุคคลไม่ควรประทุษร้ายมิตร ดังมี
พุทธพจน์ว่า “ชนเหล่าใด ปลูกสวนอันน่านรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และ
ให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ”^๕ เพราะ
ผู้ประทุษร้ายมิตร เป็นคนเลวทราม

จากความหมายของกัลยาณมิตรดังกล่าวมาแล้วนั้น สรุปได้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
กัลยาณมิตร มุ่งหมายเอาคุณงามความดีของบุคคลที่เป็นสหาย เป็นมิตรแท้ชักชวนหรือแนะนำใน
สิ่งที่ดีมีประโยชน์เกื้อกูล แก่บุคคลอื่น และความเป็นกัลยาณมิตรของสิ่งแวดล้อม นับว่ามีอุปการ
คุณมากแก่ชาวโลก ที่ได้อาศัยแผ่นดินอยู่อาศัย อาศัยร่มเงาต้นไม้ป่าเพื่อบรรเทาความร้อน อาศัยแม่น้ำ
ลำธารอาบชำระล้าง และค้ำคิน

๒.๑.๒ ความหมายกัลยาณมิตรโดยรูปศัพท์

กัลยาณมิตร โดยรูปศัพท์ มาจากคำสองคำ คือ “กัลยาณ + มิตต” คำว่า กัลยาณ หมายถึง
ความดี ความงาม มงคล เป็นที่ขบใจ” คำว่า มิตต หมายถึง มิตร ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า “เมตตายตติ
มิตฺโต แปลว่า ผู้มีความเมตตาหรือชอบพอรักใคร่กัน ชื่อว่าเป็นมิตร”^๖ หมายถึง “เพื่อนผู้
มีความเอื้อเฟื้อ ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ”^๗ มิตรอีกนัยหนึ่ง ดังมีวิเคราะห์ว่า “มิชฺชติ สนิยฺหตีติ เมตฺตา แปลว่า
สภาวะปรารถนาดี มิตฺตสฺส เอสา เมตฺตา แปลว่า สภาวะที่เป็นของมิตร และ มิตฺตสฺส ภาวา เมตฺตา
แปลว่า สภาวะเกิดขึ้นในมิตร”^๘

ในพจนานุกรมศัพท์บาลี คำว่า “กัลยาณมิตฺต” หมายถึง กัลยาณมิตร มิตรที่ดีงาม
มิตรผู้บำเพ็ญประโยชน์ เมื่อนำคำศัพท์ทั้งสองมาวิเคราะห์จะมีรูปวิเคราะห์ดังนี้ ตตุล กัลยาณมิตฺโตติ

^๔ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๓/๗๔.

^๕ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^๖พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณานา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์
พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๑.

^๗พ.ช.อ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓. เมตตายตติ มิตฺโต, เมตฺตี ปจฺจุปฏฺฐเปตี สนิยฺหํ กโรตีติ อตุโต.

^๘พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,
(กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๔.

^๙พระคันธสารากวีวงศ์, อภิธานมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันกราฟ
ฟิตเพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๕.

กัลยาณมิตร ภาทุโท สุนทรโร มิตฺโต เอตฺตสฺสชาติ กัลยาณมิตฺโต หมายความว่า มิตรที่มีความดี ความงาม ที่เป็นมงคล และเป็นที่ยอมรับ^{๑๑} ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของคำว่า “กัลยาณมิตร คือ มิตรดี”^{๑๒} ในสารานุกรมพระพุทธศาสนา ซึ่งประมวลจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ให้ความหมายของคำว่า “กัลยาณมิตร คือ มิตรดีงาม มิตรแท้”^{๑๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) หรือสมณศักดิ์ในปัจจุบัน คือ พระพรหมคุณาภรณ์ ให้ความหมายของคำนี้ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ในความหมายที่ใกล้เคียงกันว่า “เพื่อนที่ดี”^{๑๔}

เมื่อก้าวโดยสรุป คำว่า กัลยาณมิตร หมายถึง เพื่อนที่ดี เพื่อนที่งดงาม เพื่อนที่นำความเจริญมาให้ อีกอย่างหนึ่ง หมายถึง บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม มีศีลเป็นเบื้องต้น เป็นผู้กำจัดความชั่วร้าย เป็นผู้ส่งเสริมประโยชน์ ความดีหรือคุณธรรมต่าง ๆ ที่บุคคลมีและแสดงออกต่อผู้อื่น เป็นผู้ที่มีปัญญา มีความสามารถ มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือ ทำให้เกิดความดี ให้เกิดความรู้อย่างดี ความเจริญ และความสุขแก่ผู้อื่น

๒.๑.๓ ไขวพจน์ของคำว่ากัลยาณมิตร

คำว่า “กัลยาณมิตร” นอกจากจะมีความหมายว่า มิตรดี โดยตรงแล้ว ยังมีคำที่เป็นไขวพจน์ของคำว่ากัลยาณมิตรอีก คือ กัลยาณสหาย ซึ่งมาจากคำสองคำคือ “กัลยาณ + สหาย คำว่า กัลยาณ หมายถึง ความดี ความงาม มงคล เป็นที่ยอมรับ”^{๑๕} คำว่าสหาย หมายถึง “ผู้ไปร่วมกัน ร่วมนอน ร่วมทำงานและร่วมอุดมการณ์เดียวกัน” เป็นต้น สมเด็จพระญาณสังวร ผู้ประศาสน์การ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ให้ความหมายว่า “สหายเป็นมิตรของผู้มีประโยชน์เกิดขึ้นเนื่องๆ”^{๑๖} หมายถึง เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์^{๑๗} เมื่อนำคำทั้งสองมาสมรสกันก็จะให้ความหมายว่า เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ที่ดีงาม เป็นที่ยอมรับ และที่เป็นมงคล นอกจากนี้ยังมีคำที่

^{๑๑}จุ.เณร. (ไทย) ๒๖/๕๕๘/๔๔๑.

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๘.

^{๑๓}สุเชาว์ พลอยชุม, สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๕.

^{๑๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๑.

^{๑๕}พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๑๔๑.

^{๑๖}ดี.ส. (บาติ) ๑๕/๕๓/๔๑, ดี.ส. (ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^{๑๗}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๔๖.

มีความหมายที่ใกล้เคียงกับคำว่า “กัลยาณมิตร” คือ คำว่า “กัลยาณบัณฑิต” ซึ่งหมายถึง ผู้มีปัญญา นักปราชญ์^{๑๗} คือ “ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา”^{๑๘} ดังพุทธพจน์ว่า “บุคคลผู้มีปัญญา ไม่พึงคบพวกราบมิตร ไม่พึงคบพวกรบรุษผู้ต่ำทราม พึงคบพวกกัลยาณมิตร พึงคบรบรุษผู้สูงสุด”^{๑๙}

สำหรับคำว่า “บัณฑิต” ในคำว่า “กัลยาณบัณฑิต” นี้ มาจากคำบาลีว่า “ปณฺฑิต” แปลว่าฉลาดหรือคนฉลาด^{๒๐} พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า บัณฑิต หมายถึง “ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรม คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ได้แก่ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ความไม่คิดร้ายและความเห็นชอบ”^{๒๑} โดยสรุปก็คือ การคิดดี พูดดี ทำดี

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำว่า “บัณฑิต” ว่าเป็นคำนาม หมายถึงผู้ทรงความรู้ ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญา ซึ่งมี ๓ ชั้น คือปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก เรียกว่า บัณฑิต มหาบัณฑิต คุญญบัณฑิต ผู้มีความสามารถพิเศษโดยกำเนิด เช่น คนนี้เป็นบัณฑิตในทางเล่นดนตรี เป็นต้น^{๒๒}

นอกจากนี้ ยังมีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าบัณฑิตอีก เช่น คำว่า “สัตบุรุษ” “ธีรชนหรือธีระ” คำว่า “พหูสูต” และคำว่า “ปราชญ์” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุคคลผู้มีลักษณะดังกล่าวเป็นผู้ทรงคุณด้วยภูมิธรรม ภูมิปัญญา มีความสามารถสร้างประโยชน์กับบุคคลผู้คบหาทำให้เกิดความสุข ความสบายทั้งกายและใจเมื่อยามอยู่ใกล้หรือสมาคมด้วย

เมื่อกล่าวโดยสรุป ไหวพจน์ของคำว่า “กัลยาณมิตร” นั้น มีหลายคำ คือ กัลยาณสหาย กัลยาณบัณฑิต สัตบุรุษ นักปราชญ์ ธีรชน ใช้แทนคำว่ากัลยาณมิตรเพื่ออธิบายกัลยาณมิตรให้ชัดเจน สอดคล้องกับบริบทนั้นๆ เพื่อให้เข้าถึงภาษาที่อาจทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อนไป แต่ละความหมายล้วนบ่งชี้ให้เห็นลักษณะที่ดีงาม คุณสมบัติของบุคคล และบ่งชี้ให้เห็นคุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคลนั้น

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๕.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๕.

^{๑๙} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๘/๕๒.

^{๒๐} พระอัครคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ และจำลอง สารพันธ์), พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๕๘๔.

^{๒๑} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๘๑/๑๐๕.

^{๒๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๖๑๕.

๒.๒ ลักษณะของกัลยาณมิตร

๒.๒.๑ ลักษณะของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก

กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ มีลักษณะและขอบเขตกว้างขวางโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพระไตรปิฎกนั้นมีหลายนัยด้วยกัน ดังนี้

ในอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต แสดงลักษณะของกัลยาณมิตรที่ควรคบหาไว้สองสูตรด้วยกัน ในปฐมมิตตสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงคบมิตรผู้ประกอบด้วยองค์ ๗ ประการนี้ คือ ๑) ผู้ให้ของที่ให้ได้ยาก ๒) ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ๓) อดทนถ้อยคำที่อดทนได้ยาก ๔) เปิดเผยความลับแก่เพื่อน ๕) ปิดความลับของเพื่อน ๖) ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ ๗) เมื่อเพื่อนสิ้น โภคทรัพย์สมบัติก็ไม่ดูหมิ่น”^{๒๓}

ในทุติยมิตตสูตรนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงบุคคลที่ควรคบไว้ ๗ ประการเหมือนกัน แต่อาจจะแตกต่างกันบ้าง ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ควรเสพ ควรคบเป็นมิตร ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้ถูกจับได้ คือ ๑) เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ๒) เป็นที่เคารพ ๓) เป็นที่ยกย่อง ๔) เป็นผู้ฉลาดพูด ๕) เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ ๖) เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ ๗) ไม่ชักนำในอสุภาน (ในสิ่งที่ไม่สมควร) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ควรเสพ ควรคบเป็นมิตร ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้จะถูกจับได้”^{๒๔}

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึงบุคคลผู้มีคุณธรรม มีศรัทธา เป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ศรัทธาเป็นเพื่อนของบุรุษ”^{๒๕} และยังตรัสต่ออีกว่า “บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต มีจาคะ มีปัญญา การเสพ การสืงเสพ การสืงเสพด้วยดี การคบ การคบหา ความภักดี ความจงรักภักดีต่อบุคคลเหล่านั้น ความเป็นผู้มีกายและใจโน้มน้าวไปตามบุคคลเหล่านั้น นี้เรียกว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี”^{๒๖}

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึงบุคคลผู้มีศีล มีธรรมอันงาม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ มีศีล มีธรรมงาม บุคคลเช่นนี้ ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่ง

^{๒๓} อัง.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๓๖/๕๖.

^{๒๔} อัง.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๕/๗๑.

^{๒๖} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๓๓๕/๓๓๓.

ใกล้ เพราะว่า คนทั่วไปแม้จะไม่ได้ตามอย่างบุคคลเช่นนี้ แต่กตติศัพท์อันงามของเขาก็จรไปว่าเป็นบุคคลที่คบคนดี คบสหายดี คบเพื่อนดี”^{๒๗}

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึงบุคคลผู้เสมอกันทั้งในด้านของศีล สมาธิ และปัญญา พระพุทธองค์ตรัสว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เสมอดนในด้านศีล สมาธิ ปัญญา ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ เพราะการสนทนาเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญา จักมีแก่เราทั้งหลาย ผู้ถึงความเสมอกัน จักดำเนินไปได้ จักเป็นความสำราญ”^{๒๘}

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึงธรรมเป็นเครื่องขัดเกลา ดังมีพุทธพจน์ว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี เป็นทางเพื่อความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีมิตรชั่ว”^{๒๙} หมายความว่า บุคคลผู้มีมิตรดี ยึดถือธรรมของมิตรดีนั้นไว้เป็นแนวทางปฏิบัติในชีวิต ซึ่งจะเป็นแนวทางที่ปิดกั้นความเสื่อม ความชั่ว และมิตรชั่วไม่ให้เข้ามาหาบุคคลผู้มีมิตรดีได้

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึงบุคคลผู้มีมิตรดี สหายดี เพื่อนดี ประกอบด้วยคุณธรรมมีศีล เป็นต้น พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นเถระก็ดี ผู้เป็นมัชฌิมะก็ดี ผู้เป็นนวกะก็ดี ข่อมให้ความสำคัญแก่ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ว่าเป็นผู้ควรว่ากล่าวสั่งสอนได้ และภิกษุนั้นอันภิกษุผู้เป็นเถระ ผู้เป็นมัชฌิมะ ผู้เป็นนวกะอนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียวในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่มีความเสื่อมเลย”^{๓๐}

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึง บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีมิตรดี ดังพุทธพจน์ว่า “บุคคลผู้มีมิตรดี คือ บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต มีความเสียสละ มีปัญญา การเสพ การสื่องเสพด้วยดี การคบ การคบหา ความภักดี ความจงรักภักดี ต่อบุคคลเหล่านั้น ความเป็นผู้มีกายและใจโน้มน้าวไปตามบุคคลเหล่านั้น อย่างนี้เรียกว่าความเป็นผู้มีมิตรดี บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีมิตรดีนี้ ชื่อว่ากัลยาณมิตร (ผู้มีมิตรดี)”^{๓๑}

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึง หลักการปฏิบัติเพื่อการขัดเกลาจิตใจ มีการไม่เบียดเบียนกันเป็นต้นนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายควรทำความขัดเกลาจิตใจ โดยคิดว่าชนเหล่าอื่นจักเป็นผู้เบียดเบียนกันในเรื่องนี้ เราทั้งหลายจักเป็นผู้ไม่เบียดเบียนกัน...ชนเหล่าอื่นจัก

^{๒๗} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๗/๑๗๗.

^{๒๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๕.

^{๒๙} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๘๗/๘๐.

^{๓๐} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๘/๓๕.

^{๓๑} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๗๖/๑๖๔.

ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ในเรื่องนี้ เราทั้งหลายจักประพฤติพรหมจรรย์...ชนเหล่าอื่นจักมีมิตรชั่ว เราทั้งหลายจักมีมิตรดี”^{๑๒}

เมื่อกล่าวโดยสรุป ลักษณะของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก หมายถึง ลักษณะของบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรม มีศรัทธา มีศีล มีสุตะ มีจาคะ และปัญญา ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีทั้งกัลยาณมิตรที่เป็นระดับโลกียะ มีคุณธรรมที่พร้อมจะเป็นที่พึ่งให้กับตนเองและผู้อื่น และพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นได้ในระดับโลกียะ ส่วนกัลยาณมิตรในระดับโลกุตระเป็นกัลยาณมิตรในระดับสูงสุด มีพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ซึ่งพร้อมที่จะนำพาสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ได้

๒.๒.๒ ลักษณะของกัลยาณมิตรในอรรถกถา

ลักษณะของกัลยาณมิตรในอรรถกถามีหลายนัยด้วยกัน ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายความหมายที่เห็นว่าสำคัญต่อการวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึงมิตรผู้มีคุณธรรมความดี ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายลักษณะของกัลยาณมิตรว่า “พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระสารีบุตรเป็นต้น หรือแม้กระทั่งมนุษย์ทั้งหลาย ผู้เป็นมิตรที่ดีของพระอริยบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่ากัลยาณมิตร”^{๑๓}

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึงมิตรดี คือ “มิตรที่มีคุณธรรมมีศีล”^{๑๔} เป็นต้น ส่วนการมีสหชาติ คือ “เพื่อนร่วมงานดี”^{๑๕} ท่านยังได้อธิบายไว้อีกว่า เพื่อนดี คือ “เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมกัน รู้ใจกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน”^{๑๖}

ลักษณะของกัลยาณมิตร ยังหมายถึง มิตรผู้มีคุณงามความดีทั้งหลาย คือ “มิตรที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณงามความดีทั้งหลายมีศีล เป็นต้น”^{๑๗} มิตรผู้มีใจงาม คือ “มีความเจริญในธรรม เป็นคนดี ผู้มีคุณสมบัติอย่างนี้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณมีศีล เป็นต้น เป็นผู้ไม่เบียดเบียนต่อบุคคลผู้ที่เบียดเบียน เป็นผู้ที่ไม่เอื้อเพื่อเพื่อแก่ผู้เอื้อเพื่อเพื่อ และแม้แต่ผู้ที่ไม่เอื้อเพื่อเพื่อแก่ และเป็นมิตรแก่ผู้มีอุปการคุณโดยประการทั้งปวง ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร”^{๑๘}

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๓/๗๓-๗๔.

^{๑๓} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๘๓/๒๐๒.

^{๑๔} อัง.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๑๕} อัง.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๑๖} อัง.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๑๗} ที.ม.อ. (ไทย) ๓/๓๔๕/๒๔๖.

^{๑๘} พุ.อุ.อ. (ไทย) ๓๑/๒๓๕.

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึงมิตรผู้มีใจบริสุทธิ์ ผู้บริสุทธิ์สะอาด ซึ่งหมายถึง “มิตรที่มีใจบริสุทธิ์จากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย มีกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ฌายา สาทายะ ซึ่งจะเป็นเหตุให้มีการหลอกลวงมิตรหรือผู้อื่นที่ไม่ใช่มิตร”^{๓๕}

ลักษณะของกัลยาณมิตรที่หมายถึงมิตรทั้งหมดผู้มีคุณงามความดีทั้งหลาย เพียบพร้อมไปด้วยคุณความดีทั้งหลายมีศีลเป็นต้น^{๓๖} หมายความว่าบุคคลที่มีคุณงามความดีทั้งหลาย มีศรัทธาเป็นต้นถือว่าเป็นกัลยาณมิตร มนุษย์ทั้งหลายจึงมีบุคคลผู้มีคุณงามความดีมีศรัทธาเป็นต้นเป็นมิตร กล่าวโดยสรุป ลักษณะของกัลยาณมิตรในอรรถกถามีลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก แต่ในอรรถกถาได้แสดงรายละเอียดของกัลยาณมิตรไว้ พร้อมทั้งได้อธิบายในแง่มุมมองที่บ่งชี้รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับคุณธรรม พร้อมทั้งคุณสมบัติของกัลยาณมิตรด้านต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องชี้วัดความเป็นกัลยาณมิตร

๒.๒.๓ ลักษณะของกัลยาณมิตรในทัศนะของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

นอกจากลักษณะของกัลยาณมิตรที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังกล่าวมาแล้วนั้น ยังมีลักษณะกัลยาณมิตรที่นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้ทำการวิเคราะห์และแสดงทัศนะไว้ในหนังสือต่างๆ ซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อสนับสนุนและยืนยันความสำคัญของกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทให้มีความหนักแน่นมากยิ่งขึ้น จึงควรทราบแนวคิดเรื่องกัลยาณมิตรของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะว่า “กัลยาณมิตรคือมิตรที่ดี หมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติตามพร้อมทั้งดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง”^{๓๗}

นอกจากนี้ ท่านยังกล่าวไว้โดยใจความว่า “พ่อแม่ ครูอาจารย์ คือ กัลยาณมิตรที่ต้องมีทั้งศีลและธรรม หรือศีลธรรมของผู้ใหญ่ ทั้งความเป็นผู้นำในสังคมจะต้องทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี และคนเหล่านั้นทั้งหมด ต้องช่วยชี้แนะให้เด็กเยาวชนและคนในสังคมประเทศชาติ รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้และถือเอาเป็นแบบอย่างที่ดี ดังแนวคิดที่ว่าเด็กและเยาวชนรู้จักเลือกคบคนดี รู้จัก

^{๓๕} วจ.ทสก.อ. (ไทย) ๒/๒๗/๑๐๖.

^{๓๖} ที.ม.อ. (ไทย) ๓/๓๔๕/๒๔๖.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๖๒-๖๖๓.

เลือกหาแหล่งความรู้ที่ดี รู้จักเอาแบบอย่างที่ดี หรือรู้จักเลือกบุคคลที่จะนิยมเป็นแบบอย่างในความประพฤติหรือในการครองชีวิต”^{๔๒}

พระมหานรินทร์ สุธรรม ได้ให้ทัศนะไว้ว่า “ความเป็นกัลยาณมิตรในพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความมีเมตตากรุณาต่อกัน พึ่งพาอาศัยกันและกัน เป็นการอยู่ในสังคมที่มีความสร้างสรรค์ ในฐานะของกัลยาณมิตรเป็นทั้งฝ่ายรับและฝ่ายให้ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ถูกต้องของมนุษย์ที่มีฐานะเป็นผู้รับและเป็นผู้ให้ เพราะโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีความแตกต่างกันตามเหตุปัจจัย ในแง่ศักยภาพก็มีความแตกต่างกัน การเป็นอยู่ที่ดีมีความสุข หรือการจะกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายนั้น บางคนก็มีศักยภาพเพียงพอก็กระทำได้ แต่บางคนที่มีศักยภาพน้อยก็ต้องพึ่งหรือรับการช่วยเหลือจากผู้อื่น อันที่จริงในขั้นตอนของการฝึกฝนตนเองให้มีศักยภาพนั้น ผู้เป็นกัลยาณมิตรนั้นก็ต้องเป็นผู้รับมาก่อนแล้ว ก็คือต้องอาศัยกัลยาณมิตรเป็นเบื้องต้นก่อน จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์ต้องมีกัลยาณมิตร มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความมีกัลยาณมิตรจึงมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์”^{๔๓}

พระมหาเกรียงไกร บัวจันอัด ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “การคำนึงถึงอุปการคุณของคฤหัสถ์ผู้เป็นทั้งกัลยาณมิตรผู้ใกล้ชิดพระภิกษุและเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นมนุษย์ด้วยกันมีการตอบแทนด้วยการสั่งสอน จึงเป็นเหตุให้พระสงฆ์ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ชาวบ้าน หรือถ้ากล่าวอีกนัยหนึ่งผู้ให้การอุปการะพระสงฆ์นั้นเป็นชนทุกกลุ่ม นับแต่พระมหากษัตริย์ จนถึงประชาชนทั่วไป พระสงฆ์จึงต้องทำตนเป็นกัลยาณมิตรแก่บุคคลเหล่านั้นทุกจำพวก

ธรรมที่ทำให้เป็นกัลยาณมิตร ได้แก่ การประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ ประพฤติสุจริต ทางกาย วาจา ใจ ทั้งไม่ประพฤติทุจริตทางกาย วาจา ใจ สร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตนเอง ทำตนเองให้เป็นที่พึ่งของตนเองและเพื่อนมนุษย์ เรียกว่าเป็นผู้ให้แสงสว่างปลุกตัวเองและเพื่อนมนุษย์ให้ตื่นจากสิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหลาย โดยอาศัยหลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้มาประพฤติ

การปฏิบัติธรรมให้ได้ผลดี ก็ต้องอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เป็นประจุมิตร ดังนั้นสิ่งแวดล้อมที่เป็นกัลยาณมิตรจึงหมายถึง ๑) ที่อยู่อาศัยสะดวกสบาย ๒) มีสถานที่ดีเกื้อกูลแก่ชีวิตประจำวัน ๓) ได้ฟังคำพูดที่สนับสนุนส่งเสริมการศึกษา หรือคำพูดที่ดีไพเราะ ไม่กระทบกระทั่ง

^{๔๒} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาที่สาภรณ์แห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินตติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒-๓.

^{๔๓} พระมหานรินทร์ สุธรรม, “สมณเพศกับเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒.

จิตใจทำให้ปลอดโปร่ง ๔) คบคนดี คนที่เป็นบัณฑิต คบคนที่เป็นกัลยาณมิตร มีความสามารถ
แนะนำในเรื่องการศึกษา การปฏิบัติศีลธรรมได้ ๕) มีอาหารสะดวก ๖) ดิน ฟ้า อากาศ
สิ่งแวดล้อมอำนวย ไม่ร้อนไม่หนาวจนเกินไป ๗) อริยาบถ หมายถึง ในขณะที่ศึกษาเราสามารถที่
จะนั่งหรือทำการศึกษาอยู่ในท่าที่สบาย ๘) ตัวบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมเองต้องทำตนเป็นคนใฝ่รู้ มี
ความเพียร ชอบคบค้าสมาคมและแสวงหาผู้เป็นกัลยาณมิตรเสมอ ๆ เป็นชีวิตจิตใจ”^{๔๔}

พระสิงห์ทนต์ นราสโก กล่าวว่า “ผู้เป็นกัลยาณมิตรคือผู้ที่ทำให้มนุษย์บรรลุศีลธรรม
ศีลธรรมไม่ใช่จะเข้าถึงด้วยการถกเถียงหรือโต้แย้ง ต้องรู้กันด้วยเหตุผล ความเข้าใจผิดไม่สามารถ
ขจัดให้หมดไปด้วยการโต้แย้งหรือให้เหตุผล ต้องใช้สมาธิและวิปัสสนาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็น
จริงในสิ่งนั้น จึงสามารถขจัดความเชื่อแบบผิดพลาดนั้นได้ ถ้าปราศจากความเพียร การใช้ปัญญา
เพื่อแยกแยะให้เห็นธาตุแท้ของสิ่งต่าง ๆ ก็ไม่สามารถค้นพบศีลธรรมได้”^{๔๕}

แสง มนวิฑูร กล่าวว่า “ความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกันในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น
ช่วยเกื้อกูลสนับสนุนให้เกิดการใช้สติปัญญาพิจารณาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า อย่างมีโยนิโส
มนสิการ แล้วลงมือปฏิบัติธรรมตามเหตุปัจจัย จนได้รับผลตามความเป็นจริงแล้วจึงเชื่อ เคารพ
นับถือพระองค์ ไม่ได้เชื่อ เคารพ นับถือพระองค์ในฐานะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคนเดียว”^{๔๖}

จากลักษณะของกัลยาณมิตรในทัศนะของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า
ลักษณะของกัลยาณมิตรมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา พระพุทธเจ้าทรงถึงพร้อม
ด้วยพระคุณทั้ง ๓ คือ พระปัญญาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ ทรงเป็นกัลยาณมิตร
ที่มีคุณธรรมสูงสุด ต่อพระสงฆ์สาวกและชาวโลก พระมหากษัตริย์ทรงประกอบด้วย
ทศพิธราชธรรม ทรงเป็นกัลยาณมิตรหรือผู้นำของประชาชน พระสงฆ์ สามเณรเป็นกัลยาณมิตร
โดยเป็นผู้นำทางศีลธรรมเป็นที่พึ่งทางใจของพุทธศาสนิกชน ครูอาจารย์เป็นกัลยาณมิตรของมวล
ศิษย์ เพื่อนเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน บิคามารดาเป็นกัลยาณมิตรของบุตรธิดา ทุกคนจึงอยู่ร่วมกัน
ได้อย่างมีความสุข

^{๔๔}พระมหาเกรียงไกร บัวจันอัด, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องกัลยาณมิตรกับการ
บรรพชาธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,
(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖), หน้า ๔๐.

^{๔๕}พระสิงห์ทนต์ นราสโก (คำชาว), **พลังรังสีธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว,
๒๕๔๓), หน้า ๕.

^{๔๖}แสง มนวิฑูร, **ชีวิตและปรัชญามหาแสง**, พิมพ์ครั้งที่๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๔-๑๐๗.

๒.๓ คุณค่า ประเภท หน้าที่ และคุณสมบัติของกัลยาณมิตร

๒.๓.๑ คุณค่าของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎกมีพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงคุณค่าของกัลยาณมิตรในแง่มุมต่างๆ ที่ควรศึกษาดังนี้

กัลยาณมิตรเป็นบุพพนิมิตแห่งอริยมรรค ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังอุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพพนิมิตฉันใด กัลยาณมิตรตา ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพพนิมิต เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มากอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญสัมมาทิฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะ...เจริญสัมมาสมาธิอันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มากอย่างนี้แล”^{๔๗}

กัลยาณมิตรเป็นคุณพรหมจรรย์ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของเจ้าศากยะ แคว้นสักกะ ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าตั้งนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์กึ่งหนึ่ง”^{๔๘}

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า

“อย่ากล่าวอย่างนั้น อานนท์ อย่ากล่าวอย่างนั้น อานนท์ ที่จริง ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว อานนท์ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก อนึ่ง ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียวนั้น พึงทราบโดยปริยายนี้ ด้วยว่าเพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดาช่อมพื้นจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดาช่อมพื้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดาช่อมพื้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาส เป็นธรรมดา ช่อมพื้นจากโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาส อานนท์ ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว”^{๔๙}

^{๔๗} ส.ม. (ไทย) ๑๘/๔๕-๔๘/๔๓.

^{๔๘} อ.ทสก.อ. (ไทย) ๓๘/๓๐๐-๓๒๒.

^{๔๙} ส.ม. (ไทย) ๑๘/๒/๒-๔.

กัลยาณมิตรเป็นบุพพนิมิตรแห่งโพชฌงค์ ๗ ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพพนิมิตร ฉนั้นใด กัลยาณมิตรตตา ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพพนิมิตร เพื่อความเกิดขึ้นแห่งโพชฌงค์ ๗ ประการ ฉนั้นนั่น ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้มาก ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรเจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้มากอย่างไร คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เจริญสติสัมโพชฌงค์ อ้นอาศัย วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะ ภิกษุทั้งหลายภิกษุ ผู้มีกัลยาณมิตรเจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ทำโพชฌงค์ ๗ ประการให้มากอย่างนี้แล”^{๕๐}

กัลยาณมิตรเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรม ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป”^{๕๑}

สำหรับภิกษุผู้เป็นพระเสขบุคคลยังไม่บรรลุอรหัตผล บรรารณาความเกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม “เราไม่พิจารณาเห็นแม้เหตุอันหนึ่งอย่างอื่น กระทำเหตุที่มี ณ ภายนอกว่ามีอุปการะมากเหมือนความเป็นผู้มีมิตรดีนี้เลย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดีย่อมละอกุศลเสียได้ ย่อมเจริญกุศลให้เกิดมีขึ้น”^{๕๒}

การรู้จักคบคนเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะเมื่อเราคบกับใคร เหมือนกับเราได้เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของกันและกัน ชีวิตดำเนินได้ถูกต้องหรือผิดพลาดจะมีผลต่อทั้งสองฝ่าย ใครก็ตามที่ได้คบหากับบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตร ชีวิตเหมือนมีโชคอย่างมหาศาล เพราะโดยธรรมชาติของบัณฑิตจะเป็นผู้คิด พุด และจะทำ แต่กรรมดี ๆ เป็นบุญกุศล เมื่อเรามีโอกาสได้คบคนอย่างนี้แล้ว จะทำให้เราได้โอกาสสั่งสมบุญบารมีเพิ่มพูนตามไปด้วย เท่ากับว่าได้แก้วสารพัดนึกที่ทรงคุณค่าสูงสุดของชีวิต

ดังจะเห็นได้ว่า การคบหาสมาคมกับกัลยาณมิตรเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตของเรา ผู้คนในโลกนี้มีมากมาย มีทั้งคนพาลและบัณฑิต มีทั้งมิตรแท้และมิตรเทียม ถ้าเราคบกับใครแล้วคน ๆ นั้นก็มีส่วนในการตัดสินใจให้ตัวเรา หรือบางครั้งอาจมีอิทธิพลต่อเราเป็นอย่างมากก็ได้ ถ้าปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองให้กับชีวิต ก็ต้องรู้จักเลือกคบหาสมาคมกับนักปราชญ์บัณฑิต ต้องใช้สติปัญญา

^{๕๐} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๕๓/๑๒๖-๑๒๗.

^{๕๑} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^{๕๒} พ.อ.อิ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๓๖๑.

เลือกคบแต่คนดี จากนั้นก็ทำตนเป็นกัลยาณมิตรให้กับคนอื่น เป็นแสงสว่างให้กับชาวโลก โลกนี้ก็จะได้สว่างไสวด้วยแสงแห่งธรรมตลอดไป แม้พระอรหันต์ชื่อบุชาติเถระยังได้สอนภิกษุผู้บวชใหม่โดยมีข้อความตอนหนึ่งว่า ภิกษุผู้บวชด้วยศรัทธา ยังเป็นผู้ใหม่ต่อการศึกษา ฟังคบหากัลยาณมิตรผู้มีอาชีพบริสุทธิ ไม่เกียจคร้าน ภิกษุผู้บวชด้วยศรัทธา ยังเป็นผู้ใหม่ต่อการศึกษา ฟังเป็นผู้ฉลาดอยู่ในสงฆ์ ศึกษาวินัย ด้วยอำนาจการบำเพ็ญวัตรปฏิบัติให้บริบูรณ์ ภิกษุผู้บวชด้วยศรัทธายังเป็นผู้ใหม่ต่อการศึกษา ฟังเป็นผู้ฉลาดในสิ่งควรและไม่ควร ไม่ควรถูกค้นหาครอบงำ

การที่บุคคลจะพบกับความก้าวหน้าในชีวิต จำเป็นจะต้องคบหากัลยาณมิตร และหากเมื่อพบผู้เป็นกัลยาณมิตรอย่างนี้ จึงควรที่จะเข้าหาทำความสนทนากันบ่อยๆ เพราะตัวเราเองจะได้มีกัลยาณมิตรคอยชี้แนะประคับประคองให้อยู่บนเส้นทางของความดีได้

คุณค่าของกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนามีอยู่มากมาย ทั้งที่มีต่อตนเองและต่อบุคคลอื่น เมื่อมีกัลยาณมิตรอยู่ใกล้โอกาสในการที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ย่อมมีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่ถูกกิเลสครอบงำ ไม่สามารถที่จะมองเห็นปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ถ้าพบกัลยาณมิตรก็สามารถที่จะแก้ไขปัญหาให้ได้ ทำให้ไม่พลาดหวังกับสิ่งที่ต้องการ เหมือนกับบุคคลที่อยู่ในภาวะที่มีคมนจนปัญญามองไม่เห็นอะไร เมื่อมีไครนำแสงสว่างมาให้ เขาผู้นั้นย่อมสามารถที่จะเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตัวของเขาเอง เพราะฉะนั้น คุณค่าของกัลยาณมิตรจึงมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิต

ในพระพุทธศาสนา ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรที่สมบูรณ์แบบ จะต้องเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วย

“ศรัทธา สติ สุตะ จาคะ วิริยะ สติ และปัญญา คือ ย่อมเชื่อมั่นต่อการตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้าและเชื่อมั่นต่อกรรมและผลของกรรมด้วยศรัทธาสมบัติ ไม่ยอมปล่อยวางการแสวงหาประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นเหตุแห่งสัมมาสัมโพธิญาณด้วยศรัทธาสมบัตินั้น ย่อมเป็นที่รักเป็นที่เคารพเป็นที่น่าสรรเสริญ เป็นผู้ทักท้วงตำหนิโทษว่ากล่าว เป็นผู้อดกลั้นต่อถ้อยคำของสัตว์ทั้งหลายได้ ด้วยศีลสมบัติ เป็นผู้สามารถชี้แจงถ้อยคำอันลุ่มลึก ซึ่งประกอบด้วยสัจธรรมและปฏิจางสมุปบาทธรรมเป็นต้น ด้วยสุตสมบัติ เป็นผู้มักน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีกับหมู่คณะ ด้วยจาคะสมบัติเป็นผู้เพียรพยายามในการปฏิบัติทั้งที่เป็นประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่น ด้วยวิริยสมบัติ เป็นผู้มึสติตั้งมั่นในทางดีด้วยสติสมบัติ เป็นผู้มึจิตไม่คิดฟุ้งซ่าน มึจิตมั่นคงด้วยสมาธิสมบัติ และรู้แจ้งชัดไม่วิปริตผิดเพี้ยนด้วยปัญญาสมบัติ ท่านผู้ประกอบด้วยคุณสมบัตินี้ ย่อมสอดคล้องมองเห็นคติแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม ด้วยสติรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็น

โทษของสัตว์ทั้งหลายตามเป็นจริงด้วยปัญญา มีจิตแน่วแน่อยู่ในสิ่งที่เป็ประโยชน์และเป็นโทษนั้นด้วยสมาธิ ช่วยกำจัดสิ่งที่เป็นโทษ พยายามชักจูงแนะนำสัตว์ทั้งหลายในสิ่งที่เป็ประโยชน์ด้วยวิริยะ”^{๕๓}

สำหรับกัลยาณมิตรผู้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทุก ๆ ประการนั้น ก็คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูก่อนอานนท์ สัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา ย่อมพ้นจากชาติความเกิดได้ ด้วยอาศัยกัลยาณมิตรคือเราตถาคตนั้นเทียว”^{๕๔} พุทธพจน์บทนี้ช่วยยืนยันให้เห็นความเป็นกัลยาณมิตรที่ประเสริฐสุดของพระพุทธเจ้า

จากคุณค่าของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก สรุปได้ว่า กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนา มีคุณค่ามากสำหรับการดำเนินชีวิตที่ดี มีกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต สามารถทำให้ชีวิตมีการพัฒนาไปด้วยคุณธรรมมีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น เจริญตามทางสายกลาง อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อเข้าถึงอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นทางพ้นทุกข์

๒.๓.๒ ประเภทของกัลยาณมิตร

ประเภทของกัลยาณมิตร ในพระพุทธศาสนาอาจแบ่งได้หลายประเภท ในที่นี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของกัลยาณมิตรไว้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๑) กัลยาณมิตรฝ่ายโลกิยะ

กัลยาณมิตรฝ่ายโลกิยะ คือ กัลยาณมิตรประเภทของผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน จะต้องประพฤติดต่อกันแบบเป็นมิตรที่ดี เช่น ในฐานะที่เป็นมารดาบิดา เป็นครูอาจารย์ เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ เป็นบุตรธิดา เป็นอุบาสิกอุบาสิกา และเป็นลูกจ้างนายจ้าง ซึ่งพระพุทธศาสนาได้วางหลักการที่ต้องปฏิบัติต่อกันในฐานะที่แตกต่างกัน ดังนี้

ก. กัลยาณมิตรในฐานะที่สูงกว่า

กัลยาณมิตรในฐานะที่สูงกว่า ได้แก่ มารดาบิดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ นายจ้าง และสมณพราหมณ์ ซึ่งผู้น้อย ได้แก่ บุตรธิดา ศิษย์ คนรับใช้ และภคหัตถ์ พึงปฏิบัติต่อกันและกันตามหลักของทิส ๖ ดังปรากฏที่มาในสังคาลกสูตรดังนี้

^{๕๓}พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภ มหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชูปริวรรค์พรินทร์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๑ - ๑๖๓.

^{๕๔}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๕๓ - ๔.

หลักปฏิบัติสำหรับมารดาบิดา ซึ่งบุตรธิดาต้องปฏิบัติต่อท่านในฐานะผู้สูงกว่าที่เป็น
กัลยาณมิตรโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
๒. จักทำกิจของท่าน
๓. จักดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน
๔. จะประพฤติดนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๕๕}

มารดาบิดาผู้เป็นกัลยาณมิตร ได้รับการปฏิบัติจากบุตรธิดาเช่นนี้แล้ว ก็จะต้องปฏิบัติ
หน้าที่ของตนต่อบุตรธิดาให้ดีด้วยเช่นกันดังนี้ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หากรรยา (สามี) ที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร^{๕๖}

นอกจากนี้ก็มีหลักปฏิบัติสำหรับ “ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้เป็นกัลยาณมิตรในฐานะที่
สูงกว่า ซึ่งศิษย์พึงปฏิบัติต่อท่านด้วยดี เพราะท่านเหล่านั้นมีคุณธรรมโดยฐานะ ๕ ประการ ดังนี้

๑. แนะนำให้เป็นคนดี
๒. ให้เล่าเรียนด้วยดี
๓. บอกความรู้ศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี
๔. ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย
๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย^{๕๗}

เมื่อศิษย์ได้รับการปลูกฝัง อบรมศิลปวิทยาต่าง ๆ ศิษย์ก็พึงปฏิบัติต่อ “ครู อุปัชฌาย์
และอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตรเช่นกัน โดยทำหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. ลูกขืนยั้นรับ
๒. เข้าไปคอยรับใช้
๓. เชื่อฟัง
๔. ดูแลปรนนิบัติ

^{๕๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

^{๕๖}ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒-๒๑๓.

^{๕๗}ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒-๒๑๓.

๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๕๘}

สำหรับหลักปฏิบัติของนายจ้างหรือผู้บังคับบัญชา พึงปฏิบัติต่อลูกจ้างด้วยความเป็นกัลยาณมิตรและเหมาะสมตามหน้าที่ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “นายพึงบำรุงทาสมรรคนผู้เป็นทิศเบื้องล่างโดยหน้าที่ ด้วยความเป็นกัลยาณมิตร ๕ ประการ คือ

๑. จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง
๒. ให้อาหารและค่าจ้าง
๓. ดูแลรักษายามเจ็บป่วย
๔. ให้อาหารมีรสแปลก
๕. ให้อภัยตามโอกาส

ส่วนทาสมรรคน (ลูกจ้าง ผู้ได้บังคับบัญชา) เมื่อได้รับการบำรุงจากนายจ้างหรือผู้บังคับบัญชาโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ “นายจ้างหรือผู้บังคับบัญชาโดยหน้าที่ ๕ ประการเช่นกัน คือ

๑. ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย
๒. เลิกงานเข้าอนที่หลังนาย
๓. ถือเอาแต่สิ่งของทีนายให้
๔. ทำงานให้ดีขึ้น
๕. นำคุณของนายไปสรรเสริญ^{๕๙}

สำหรับหลักปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อคฤหัสถ์ โดยความเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งในสังคาลกสูตรท่านใช้คำว่า “สมณพราหมณ์” ผู้เป็นทิศเบื้องบนพึงปฏิบัติต่อคฤหัสถ์ โดยหน้าที่ ๖ ประการ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ตั้งอยู่ในความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
๔. ให้ได้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้^{๖๐}

^{๕๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒-๒๑๓.

^{๕๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕.

^{๖๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

เมื่อสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน ปฏิบัติต่อคฤหัสถ์ด้วยความเป็นกัลยาณมิตรอย่าง
นี้แล้ว คฤหัสถ์ก็พึงปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์โดยความเป็นกัลยาณมิตรเช่นเดียวกัน ด้วยการทำ
หน้าที่ โดยฐานะ คือ

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. เปิดประตูต้อนรับ
๕. ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ^{๖๑}

ข. กัลยาณมิตรในฐานะผู้เสมอกัน

กัลยาณมิตรในฐานะผู้เสมอกัน ได้แก่ กัลยาณมิตรที่เสมอกันด้วยวิญญู คุณวุฒิ
ภาวะที่เสมอกันของบุคคลกลุ่มนี้ก็คือ สามีภรรยา มิตรสหาย ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันและกัน ดังนี้
หลักปฏิบัติสำหรับสามีภรรยาที่พึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ชาย
หญิงที่เป็นสามีภรรยา มีหน้าที่ในการอนุเคราะห์ช่วยเหลือกัน เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน โดยสามีพึง
บำรุงอนุเคราะห์ภรรยา โดยฐานะ ๕ ประการ คือ

๑. ให้เกียรติยกย่อง
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่ประพฤตินอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ให้
๕. ให้เครื่องประดับในโอกาสอันสมควร

เมื่อภรรยาได้รับความอนุเคราะห์ด้วยความเป็นกัลยาณมิตรอย่างนี้แล้ว พึงปฏิบัติตน
ด้วยความเป็นกัลยาณมิตรต่อสามี “โดยฐานะ ๕ ประการเช่นเดียวกัน คือ

๑. จัดการงานดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงดี
๓. ไม่ประพฤตินอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาให้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง^{๖๒}

^{๖๑}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๖๒}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

นอกจากนี้ ก็ยังมีหลักปฏิบัติสำหรับมิตรสหายผู้มีวัยเสมอกันซึ่งจะได้ชื่อว่าเป็นมิตรสหายที่ดี หรือเป็นกัลยาณมิตรนั้น พึงปฏิบัติด้วยการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ดังนี้

๑. การให้ (การแบ่งปันสิ่งของให้)
๒. กล่าววาจาอันเป็นที่รัก
๓. ประพุดตคนให้เป็นประโยชน์
๔. วางตนสม่ำเสมอ
๕. ไม่พุดจาหลอกหลวง

เมื่อบุคคลผู้เป็นมิตรสหายกัน ได้กระทำหน้าที่ดังกล่าวแล้ว บุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรก็ต้องอนุเคราะห์มิตรสหายด้วยเช่นกัน “โดยฐานะ ๕ ประการ คือ

๑. ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
๒. ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้
๔. ไม่ละทิ้งยามเมื่อมีภัย
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลมิตร”^{๖๑}

เมื่อกัลยาณมิตรทั้งหลายได้กระทำหน้าที่ต่อกันและกันดังกล่าวมา คุณค่าที่มีต่อกันก็จะส่งผลให้สังคมโดยรวม ได้รับผลนั้น โดยไม่ต้องสงสัย

สำหรับกัลยาณมิตรดังกล่าวมานั้น เป็นลักษณะของตัวบุคคล ซึ่งมีหน้าที่สัมพันธ์กัน โดยธรรมชาติอยู่แล้ว เป็นชีวิตในโลกียวิสัยที่ต้องเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ มีเมตตาหรือไมตรีต่อกัน จึงเกิดเป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตร เช่น สังคมครอบครัว ที่มารดาบิดา และบุตรธิดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และศิษย์ ผู้ใหญ่หรือผู้บังคับบัญชา หัวหน้างาน พระสงฆ์ คฤหัสถ์อุบาสกอุบาสิกา ปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร และในส่วนของกัลยาณมิตรผู้เสมอกันด้านชีวิต ครอบครัว เช่น สามิภรรยา และมิตรสหาย ที่ปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร จึงเกิดเป็นสังคมโลกที่งดงาม

๒) กัลยาณมิตรฝ่ายโลกุตระ

สำหรับกัลยาณมิตรฝ่ายโลกุตระเป็นกัลยาณมิตรชั้นสูง ซึ่งเป็นบุคคลระดับอุดมบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ประเสริฐ ผู้เลิศหรือห่างไกลจากกิเลสทั้งหลาย ซึ่งประกอบไปด้วย พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ที่คอยชี้ทางให้เข้าสู่โลกุตรธรรมได้ ดังนี้

^{๖๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๓/๒๑๒.

ก. พระพุทธเจ้า

พระองค์ทรงเป็นกัลยาณมิตรอันอุดมของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย แม้แต่กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม อาจกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นกัลยาณมิตรทั้งในทางโลกิยะและโลกุตระ พระองค์ทรงเป็นกัลยาณมิตรให้สรรพสัตว์ผู้มีความทุกข์ได้เป็นที่พึ่ง ได้น้อมนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดในการเข้าถึงพุทธธรรม นอกจากจะได้เป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ยังได้วิชาแปด หมายความว่า นอกจากจะเป็นพระอรหันต์ที่ตัดกิเลสได้แล้ว ก็ยังเป็นผู้มีความรู้ และความเห็นตรงตามความเป็นจริง เป็นผู้สำเร็จมรรคญาณ ผลญาณ สัพพัญญุตญาณ ปัจจเวกขณญาณ หรือวิปัสสนาญาณ เป็นผู้ได้คุณสมบัติเหนือมนุษย์สามัญทั้งหลาย คือได้วิชา ๘ ได้แก่ “๑) วิปัสสนาญาณ (ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือรูปนามโดยเป็นไตรลักษณ์) ๒) มโนมยิทธาน (ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ, ฤทธิ์ทางใจ) ๓) อิทธิวิธญาณ (แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้) ๔) ทิพพโสตญาณ (หูทิพย์) ๕) เจโตปริยญาณ (ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้) ๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ระลึกชาติได้) ๗) จุตูปปาตญาณ (ญาณในการรู้เห็นการเกิดตายของสัตว์ทั้งหลาย) ๘) อาสวกขณญาณ (ญาณในการกำจัดกิเลสให้สิ้นไป)”^{๖๔} เป็นต้น

สำหรับการปรากฏขึ้นของพระพุทธเจ้านั้นในโลกธาตุหนึ่ง จะมีพระพุทธเจ้าปรากฏเพียงพระองค์เดียว เพราะการปรากฏของบุคคลเอกคือพระพุทธเจ้านั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากในโลก ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุบัติขึ้นก็ยากยิ่ง เพราะจะต้องบำเพ็ญบารมีด้วยความพยายามอันยิ่งใหญ่ จึงจะสำเร็จได้ และต้องใช้เวลาพันโกฏิกัปป์จึงจะเสด็จอุบัติขึ้นได้”^{๖๕} พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมที่กำจัดการถือตน ธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบ และธรรมที่กำจัดอวิชชา ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงเป็นสังฆธรรมที่มีอยู่โดยธรรมชาติ พระองค์ทรงค้นพบด้วยการตรัสรู้ แล้วทรงนำมาเปิดเผย แสดงให้ชาวโลกได้รู้และเข้าใจตนเองและสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง เพื่อที่จะละตัณหาและอุปาทานอันเป็นเหตุให้ยึดติดในสิ่งทั้งปวง พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรของสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าโดยเสมอภาค เพราะพระพุทธเจ้าปรากฏขึ้นมาเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ข. พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวก

สำหรับกัลยาณมิตร คือ พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวกทั้งหลายนี้ ต่างก็เป็นบุคคลที่สามารถจะเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม เพราะท่านเหล่านั้นประกอบด้วยความดีที่ท่านเหล่านั้นได้บำเพ็ญทั้งในอดีตชาติ ปัจจุบันชาติ จนได้ตรัสรู้ธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

^{๖๔}ที.สี. (ไทย) ๕/๒๓๔-๒๔๕/๗๗-๘๔.

^{๖๕}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๕๐.

การบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการจนแก่กล้า ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี นอกจากนี้ยังมีคุณธรรมอื่น ๆ อีกด้วย ซึ่งเมื่อจะแบ่งประเภทของพระชินาสพเหล่านี้ก็มีอยู่ด้วยกัน ๒ ประเภท คือ

๑. เจโตวิมุตติพระอรหันต์ ได้แก่ ท่านผู้บำเพ็ญสมถภาวนาได้มานานมาก่อนแล้ว ภายหลังได้บำเพ็ญวิปัสสนาภาวนาจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

๒. ปัญญาวิมุตติพระอรหันต์ ได้แก่ ท่านที่บำเพ็ญวิปัสสนาภาวนาล้วนๆ ไม่ได้บำเพ็ญสมถะมาก่อนเลย เมื่ออรหัตตมรรคอุบัติขึ้น ฌานก็ไม่มีเกิดขึ้นร่วมด้วย เพราะฉะนั้น ท่านเหล่านี้จึงเป็นอรหันต์สุกขวิปัสสกา คือ ผู้ที่เหิงแสงจากฌาน ไม่สามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ได้

นอกจากพระชินาสพ ๒ ประเภทนี้แล้ว ยังแบ่งโดยประเภทคุณวิเศษได้อีก ๒ ประการ คือ

๑. ปฏิสัมภิตาปัตตพระอรหันต์ ได้แก่ พระอรหันต์บุคคล “ผู้แตกฉานในปฏิสัมภิตาทั้ง ๔ ประการ คือ

๑.๑ อตถปฏิสัมภิตา แตกฉานในอรรถ

๑.๒ รัชมปฏิสัมภิตา แตกฉานในธรรม

๑.๓ นิรุตติปฏิสัมภิตา แตกฉานในภาษา

๑.๔ ปฏิภาณปฏิสัมภิตา แตกฉานในปฏิภาณ”^{๖๖}

๒. อปปฏิสัมภิตาปัตตพระอรหันต์ ได้แก่ พระอรหันต์บุคคล ซึ่งไม่แตกฉานในปฏิสัมภิตาญาณทั้ง ๔ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มุกพระอรหันต์ คือ พระอรหันต์ผู้ไม่มีความรู้ในทางปริยัติ

จากประเภทของกัลยาณมิตร กล่าวโดยสรุปมี ๒ ประเภท คือ ๑) กัลยาณมิตรฝ่ายโลกียะ เป็นลักษณะของตัวบุคคลซึ่งมีหน้าที่สัมพันธ์กันโดยธรรมชาติอยู่แล้ว เป็นชีวิตในโลกียวิสัย ที่ต้องเกื้อกูล เอื้อเพื่อ มีเมตตาหรือ ไมตรีต่อกัน จึงเกิดเป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตร เช่น สังคมครอบครัว ที่มารดาบิดา และบุตรธิดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และศิษย์ ผู้ใหญ่หรือผู้บังคับบัญชา หัวหน้างาน พระสงฆ์ คฤหัสถ์อุบาสกอุบาสิกา ปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร และในส่วนของกัลยาณมิตรผู้เสมอกันด้านชีวิต ครอบครัว เช่น สามภรรยา และมิตรสหาย ที่ปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร จึงเกิดเป็นสังคมโลกที่ดั่งาม ๒) กัลยาณมิตรฝ่ายโลกุตระ เป็นกัลยาณมิตรชั้นสูง ซึ่งเป็นบุคคลระดับอริยบุคคล ซึ่งประกอบไปด้วย พระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ได้ทรงแสดงธรรมที่กำจัดการถือคน ธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบ และธรรมที่กำจัดอวิชชา ธรรมที่พระองค์ทรงแสดง

^{๖๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๔๒ - ๓.

เป็นสังฆกรรมที่มีอยู่โดยธรรมชาติ พระองค์ทรงค้นพบด้วยการตรัสรู้ แล้วทรงนำมาเปิดเผย แสดงให้ชาวโลกได้รู้และเข้าใจตนเองและสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงเพื่อที่จะละตัณหา และอุปาทานอันเป็นเหตุให้ยึดติดในสิ่งทั้งปวง พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรของสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่า โดยเสมอภาค เพราะพระพุทธเจ้าปรากฏขึ้นมาเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก เป็นพระอรหันต์ที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม เพราะท่านประกอบด้วยคุณธรรม จนได้ตรัสรู้ธรรม เป็นเจโตวิมุตติพระอรหันต์ บำเพ็ญสมถภาวนาได้มานานมาก่อนแล้ว ภายหลังได้บำเพ็ญวิปัสสนาภาวนาจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปัญญาวิมุตติพระอรหันต์ ได้แก่ ท่านที่บำเพ็ญวิปัสสนาภาวนาล้วนๆ ไม่ได้บำเพ็ญสมถะมาก่อนเลย เมื่ออรหันต์มรรคอุบัติขึ้น ฌานก็ไม่เกิดขึ้น ท่านเหล่านั้นจึงเป็นพระอรหันต์สุกขวิปัสสก ไม่สามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ได้ ซึ่งเป็นผู้ที่คอยชี้ทางให้เข้าสู่โลกุตระธรรม

๒.๓.๓ หน้าที่ของกัลยาณมิตร

หน้าที่ของกัลยาณมิตรนั้นมีมากมายหลายประการด้วยกัน เมื่อกัลยาณมิตรทำหน้าที่ต่อสังคมแล้ว สังคมจะได้รับประโยชน์จากกัลยาณมิตร คือ

๑. ทำให้ปัญหาของสังคมลดลงได้ เพราะปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่ก็มาจากการขาดความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ไม่ว่าจะปัญหาโสภณิเด็ก ซึ่งเมื่อมองไปที่สาเหตุก็มาจากการที่พ่อแม่ไม่เอาใจใส่ดูแล ปล่อยปละละเลย ไม่ได้ทำหน้าที่ของความเป็นพ่อเป็นแม่ให้สมบูรณ์ ทำให้เด็กซึ่งมีภาวะทางสติปัญญาน้อยอยู่ ถูกชักนำไปในทางที่เสียหายได้ หรืออีกปัญหาหนึ่งที่กำลังก่อตัวขึ้นที่ภาคใต้ของไทยในปัจจุบันคือปัญหาการก่ออาชญากรรม เมื่อสืบสาวไปถึงสาเหตุก็มาจากการขาดความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน การไม่เข้าอกเข้าใจกัน เมื่อไม่เข้าใจกันก็เกิดการขัดแย้งกันขึ้น และนำไปสู่การทำลายล้างซึ่งกันและกัน ผลที่ได้รับก็คือต่างฝ่ายต่างสูญเสียด้วยกัน

๒. ช่วยทำให้สังคมพัฒนาได้เร็วขึ้น สังคมที่มีกัลยาณมิตร จะเป็นสังคมที่มีความสงบสุขเมื่อมีความสงบสุขเกิดขึ้น ก็ทำให้สามารถที่จะไปพัฒนาส่วนอื่น ๆ ที่สูงกว่านั้นได้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางด้านสติปัญญา การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การไม่เบียดเบียนกันและกัน ซึ่งมีแต่จะทำให้สังคมเกิดการพัฒนา เมื่อมีการพัฒนาโดยชอบธรรมก็ทำให้มีความเจริญขึ้น

๓. ทำให้สังคมมีความสุข ความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา สังคมที่มีความสุขจึงเป็นสิ่งที่ทุกเชื้อชาติต้องการ ต่างเฝ้ามองหาเพื่อให้ได้มา ดังจะเห็นได้จากการมีองค์กร

เกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นองค์การสหประชาชาติ องค์การพิทักษ์สิทธิสตรีและเด็กเป็นต้น ที่ก่อตั้งมาก็เพื่อการประสานสามัคคีเพื่อให้สังคมเกิดความสุขขึ้นนั่นเอง

เมื่อพิจารณาถึงหน้าที่ของกัลยาณมิตรต่อสังคมในบริบททั้งหลายแล้ว กัลยาณมิตรนั้น มีค่าแก่สิ่งต่าง ๆ มากมายทั้งที่เป็นรูปธรรมที่เห็นได้ และเป็นนามธรรมที่สัมผัสได้ด้วยใจของเราเอง เพราะฉะนั้นกัลยาณมิตรจึงควรมีไว้ทั้งเพื่อตนเองและเพื่อสังคม และเพื่อความสุข และความสงบที่มนุษย์ทุกคนต้องการจะให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ดังเช่นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลว่า

ในกรุงสาวัตถี ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นเกี่ยว พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “อุกละ อุกละ สารีบุตร ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้น คุณก่อนสารีบุตร ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘”

“สารีบุตร ก็ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ย่อมเจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อะไรเล่า คุณก่อนสารีบุตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ คุณก่อนสารีบุตร ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ย่อมเจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล”

“สารีบุตร ข้อว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นนั้นพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ ด้วยว่าเหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากมรณะ ผู้มีโสกะปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เพราะอาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร คุณก่อนสารีบุตร ข้อว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นนั้น พึงทราบโดยปริยายนี้แล”

การที่พระองค์ตรัสอย่างนี้ เพราะว่าการทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยชี้นำหนทางสวรรค์และพระนิพพานให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้เขาได้ดำเนินชีวิตอย่างปลอดภัย ไม่คิดพลาด ไม่หลงทางพระนิพพาน ผู้ทำหน้าที่ยอดกัลยาณมิตรจึงเป็นเสมือนบุญนิมิตของการบังเกิดขึ้น แห่งอริยมรรค เป็นผู้จุดประกายความสว่างแห่งการตรัสรู้ธรรมให้แก่เวไนยสัตว์ผู้ตกอยู่ในท่ามกลางความมืดมิด ได้พบกับแสงสว่างแห่งสันติสุขอย่างแท้จริง

เพราะฉะนั้น การทำหน้าที่กัลยาณมิตรจึงมีความสำคัญต่อโลก โลกจำเป็นต้องมี กัลยาณมิตรผู้เป็นแสงสว่างส่องนำทางชีวิต ให้ทุกชีวิตไปสู่จุดหมายปลายทางโดยสวัสดิภาพ

การทำหน้าที่กัลยาณมิตรทางกายเป็นสิ่งสำคัญ การศึกษาเพื่อการทำหน้าที่กัลยาณมิตร ทางกายนี้ เป็นเรื่องที่ว่าด้วยการแสดงออกทางกาย ที่จะทำให้เกิดการยอมรับและประทับใจแก่ผู้ที่ เราไปทำหน้าที่กัลยาณมิตร ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่าพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ ย่อมเกิดมาจากปัจจัยภายในตัวของมนุษย์และปัจจัยภายนอกที่มากกระตุ้นหรือเร่งเร้า เช่น พฤติกรรมการ บริโภค กล่าวคือ จะซื้ออะไร จะรับประทานอะไร นอกจากจะเกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น การ ได้รับการกระตุ้นเร่งเร้าด้วยการโฆษณา การเห็นสิ่งของต่างๆ สวยงาม รสอร่อย หรือกลิ่นหอม เป็นต้นแล้ว ย่อมจะทำให้มีความรู้สึกภายใน คือเกิดความอยากจะได้อยากจะมี และมีความพยายาม จะแสวงหามาบริโภค หรือนำเอามาเป็นของตน ธรรมชาติของมนุษย์ดังกล่าวนี้ จะทำให้เราสามารถ เข้าใจว่า พฤติกรรมการแสดงออกภายนอกของผู้ไปทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะผู้คนที่หลายย่อมจะสามารถแยกแยะได้ทันทีว่าใครเป็นคนดีควรเชื่อถือศรัทธา ก็มาจากการ ได้พบเห็นพฤติกรรมแสดงออกภายนอกนั่นเอง

ดังนั้น การจะทำหน้าที่กัลยาณมิตรให้มีประสิทธิภาพและได้อย่างสมบูรณ์ จะต้อง เข้าใจถึงพฤติกรรมภายนอก ทั้งการแสดงออกเพื่อให้เกิดความประทับใจภายนอกเช่น กิริยาท่าทาง ที่ดีมีการแต่งกายที่เหมาะสม ย่อมจะก่อให้เกิดบุคคลที่เราจะไปทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้น เกิดการ ได้รับความรู้ในรูปที่ดี หรือรสที่ดี หรือเสียงที่ไพเราะ หรือได้กลิ่นหอม ได้รับสัมผัสที่ดี เป็นต้น อันส่งผลให้ เกิดความประทับใจต่อบุคคล ที่เราจะไปทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั่นเอง

๒.๓.๔ คุณสมบัติของกัลยาณมิตร

พระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำหรือนายกนั้น ทรงมีคุณสมบัติอย่างไร เรื่องนี้ไม่ อาจจะบรรยายได้โดยละเอียด ผู้วิจัยจะกล่าวถึงลักษณะเด่น ๆ ดังนี้

ประการแรก พระพุทธองค์ตรัสว่า “เพราะอาศัยเราเป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์จึงพ้น จากทุกข์ทั้งปวงได้”^{๖๓} พระพุทธพจน์นี้ เป็นข้อที่แสดงความเป็นผู้นำ แต่ไม่มีคำว่า “ผู้นำ” อยู่ใน คำตรัสนี้ ฟังเข้าใจว่า ความเป็นกัลยาณมิตรนี้แหละ คือ ลักษณะสำคัญที่เด่นของความเป็นผู้นำ จุดเด่น หรือสาระสำคัญของพระพุทธพจน์นี้ก็ถือว่า ผู้นำนั้นเป็นผู้นำเพื่อประโยชน์แก่เขา โดยเฉพาะสำหรับพระพุทธเจ้า ก็คือเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์หรือมนุษยชาติทั้งปวง ถ้ามองใน วงแคบเข้ามา ก็คือผู้นำนั้นเป็นผู้ที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชนแก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน

^{๖๓} ตี.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕ /๑๕๓ - ๔.

เพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคม หรือแก่องค์กรนั้น ๆ เพราะฉะนั้นหลักสำคัญก็คือ เป็นกัลยาณมิตรในสาระว่า ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา

ประการที่สอง ความเป็นผู้นำของพระพุทธเจ้านั้น แสดงออกในลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้ค้นพบมรรคา หรือค้นพบทาง ทรงเป็นผู้นำทาง และทรงบอกทางให้ ทางนั้นเพื่ออะไรก็เพื่อสู่จุดหมาย หมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้สามารถที่จะช่วยให้คนไปถึงจุดหมายได้ เพราะว่าคนทั้งหลายต้องการไปให้ถึงจุดหมายนั้น แต่เขาไม่รู้ทาง ไม่รู้วิธี พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมรรคา คือ ทางที่ไปสู่จุดหมาย แล้วก็มาช่วยบอกกล่าวชี้แนะ หรือบอกทางให้ เป็นเสมือนมัคคุเทศก์ทำให้ผู้อื่นสามารถร่วมเดินทางหรือโดยสารไป ท่านใช้คำว่า “มาร่วมสมทบ” หรือ “ตามสมทบ” เดินทางไปสู่จุดหมาย ทั้งนี้หมายความว่า ผู้นำจะต้องรู้จุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น ข้อนี้ก็เป็นลักษณะใหญ่ที่สำคัญ

ประการที่สาม พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะอีกประการหนึ่งแห่งความเป็นผู้นำ ซึ่งแสดงออกในคำตรัสเป็นบางครั้ง คือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่ช่วยให้คนทั้งหลายได้ศึกษา เรียนรู้ หรือฝึกฝนตนเอง จนกระทั่งเขาสามารถที่จะข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปถึงจุดหมายได้ ข้อนี้หมายความว่า ผู้นำไม่ได้มาหยิบยื่นอะไรให้แก่ผู้อื่นโดยตรง แต่มาช่วยให้คนอื่นได้ฝึกฝนได้เรียนรู้ จนสามารถพึ่งตนเองได้และช่วยตนเองให้พ้นปัญหาไป หรือทำได้สำเร็จบรรลุจุดหมาย สำหรับคุณสมบัติของกัลยาณมิตรอย่างอื่นนั้น จำแนกได้ดังนี้

ก. คุณสมบัติพื้นฐานของกัลยาณมิตร

กัลยาณมิตร ประกอบด้วยคุณสมบัติพื้นฐาน เป็นคุณสมบัติของคนดี เรียกว่า สัปปริสธรรมมี ๗ ประการ คือ

๑. ชัมมัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสหลักธรรมของคนไม่ดีและคนดีไว้ในสัปปริสสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย อัสตบรูชประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

๑.๑ เปิดเผยข้อเสียหายของผู้อื่น

๑.๒ ไม่เปิดเผยเกียรติคุณของผู้อื่น

๑.๓ ไม่เปิดเผยข้อเสียหายของตน

๑.๔ เปิดเผยเกียรติคุณของตน

ส่วนสัตตบรูช ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

๑.๑ ไม่เปิดเผยข้อเสียหายของผู้อื่น

๑.๒ เปิดเผยเกียรติคุณของผู้อื่น

๑.๓ เปิดเผยข้อเสียหายของตน

๑.๔ ไม่เปิดเผยเกียรติคุณของตน^{๖๔}

๒. อัธยาศัย คือ ความเป็นผู้รู้จักผล

คุณสมบัติของกัลยาณมิตร ๒ ประการแรก คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุและรู้จักผล เรียกว่า รู้จักเหตุผลหรือเป็นคนมีเหตุผล มีลักษณะ ๒ อย่าง คือ

๒.๑ เชื่อในสิ่งมีเหตุผล หมายถึง เมื่ออ่านข่าวหนังสือพิมพ์หรือฟังข่าวทางโทรทัศน์ว่า มีผู้วิเศษเกิดขึ้นที่นั่นที่นี้ มีตาทิพย์สามารถมองเห็นเลขล็อตเตอรี่ที่จะออกได้ จึงพากันแห่ไปขึ้นขบวนบารมี ขอหวยขอเบอร์ โดยไม่เคยคิดสักนิดเลยว่า คนที่อ้างว่ามองเห็นเลขนั้น ถ้าเห็นจริง รู้จริง ก็คงซื้อเองแล้ว ไม่นานง้อบอกคนอื่นหรือ คนที่เชื่ออะไรง่าย ๆ ถึงจะไม่ได้ทำผิดหรือความชั่วอะไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า ยังไม่นับว่าเป็นคนดี เพราะอาจถูกชักจูงให้กระทำความชั่วอันเนื่องมาจากศรัทธามืดบอด (ไม่มีปัญญา) เป็นเหตุได้

๒.๒ ทำงานด้วยเหตุผล หมายถึง คนดีต้องทำงานด้วยหลักการ มีขั้นตอนเป็นเหตุผล ไม่ใช่ทำด้วยอารมณ์หรือเพราะมีผลประโยชน์ซ่อนอยู่เบื้องหลัง เพราะคนเป็นผู้นำมีอำนาจให้คุณให้โทษได้ คือ ถ้าไม่ชอบถูกน้องบางคน ทั้ง ๆ ที่งานดี ชื่อสัตย์สุจริต แต่เขาไม่ชอบประจบประแจงก็ไม่ยอมขึ้นเงินเดือนให้หรือหาทางไล่ออกไป จึงเป็นการทำงานด้วยอารมณ์ เอาแต่ใจตน มือคด ไม่ยึดหลักการและเหตุผล^{๖๕}

๓. อัธยาศัย คือ ความรู้จักตน

อัธยาศัย คือ ความรู้จักตน หมายความว่า “รู้ว่าตนเองนั้นดำรงอยู่ในฐานะภาวะเพศวัย กำลัง ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมอื่น ๆ มีศรัทธา สติ สุตระ จาคะ ปัญญา เป็นต้นเป็นอย่างนี้ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ภาวะของตน เมื่อเห็นว่าตนมีความบกพร่องในเรื่องใด ก็ควรแก้ไขปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งขึ้น”^{๖๖}

๔. มัตตัญญูตา คือ ความรู้จักประมาณ

มัตตัญญูตา หมายถึง ความพอดี คือ กินพอดี ถ้ากินน้อยเกินไปก็เป็นโรคขาดอาหาร ผอมแห้งแรงน้อย กินมากเกินไปอาหารไม่ย่อยก็ถึงกับตายได้ เหมือน ชูชก ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก และความพอดีนี้ครอบคลุมทั้งเรื่องการทำงานที่ ทำที่พูดและความนึกคิด คนที่รู้จักประมาณหรือมีความพอดีทางกาย วาจา ใจ จึงนับว่าเป็นคนดีที่สังคมสรรเสริญ

^{๖๔} ๐. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๓/๑๑๘.

^{๖๕} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, จุดประกายแห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๕.

^{๖๖} ไสว มาลาทอง และคณะ, คู่มือการศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗.

๕. กาลัญญตา ความรู้จักกาล

ไสว มาลาทอง กล่าวว่า “กาลัญญตา หมายความว่า ความรู้จักกาล คือ รู้จักเวลาว่าเวลาไหนควรทำอะไรก่อนหรือทีหลัง เช่น การงานใดใช้เวลามากหรือน้อยเพียงใด ต้องทำให้เสร็จทันเวลา ให้ตรงต่อเวลา ให้เหมาะสมกับเวลาที่กำหนดไว้”^{๑๑}

๖. ปริสัญญตา ความรู้จักบริษัท

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ปริสัญญตา หมายถึง “รู้ชุมชน คือ รู้ถิ่น รู้จักที่ชุมนุมและชุมชน รู้กาลอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมนุมและต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้องกับใคร ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ และควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ ๆ เป็นต้น”^{๑๒}

๗. บุคคลัญญตา ความรู้จักคบบุคคล

บุคคลัญญตา หมายความว่า ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่า บุคคลนี้เป็นคนดีควรคบ บุคคลนั้นเป็นคนไม่ดีไม่ควรคบ และรู้ว่าควรคบบุคคลเช่นใด ในฐานะอะไร จะต้องวางตัวอย่างไร เช่น คบผู้ใหญ่ เราเป็นเด็กกว่าก็ต้องรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน เชื่อฟัง คำสอนและคำตักเตือนด้วยดี ถ้าเราเป็นผู้ใหญ่เข้าใกล้ผู้น้อย ก็ต้องทำตนเป็นพี่เลี้ยง เป็นต้น”^{๑๓}

คุณธรรม ๗ ประการ นี้ นับได้ว่า “เป็นคุณสมบัติของคนดี เนื่องจากเป็นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้บุคคลเป็นคนดี มีเหตุผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้ชุมชน รู้บุคคลที่ควรคบและไม่ควรคบ จึงเป็นธรรมของสัตบุรุษ สัตบุรุษมีคุณธรรมเป็นเครื่องสงพระรับหรือตัดกิเลส คือราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งได้แก่ความโลภ ความโกรธและความหลงได้แล้ว ประพฤติดีทั้งทางกาย วาจา ใจ เข้าถึงความ เป็นพระอรหันต์ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง”^{๑๔}

นอกจากนี้ กัลยาณมิตรควรประกอบด้วยคุณธรรมอีก ๗ ประการ คือ

๑. น่ารัก เป็นบุคคลที่เห็นแล้วรู้สึกสบายใจ ชวนให้เข้าใกล้ปรึกษา ใต้ถาม มีความอ่อนโยน ง่าย ๆ เบิกบานอยู่เป็นนิจ เสมือนพระจันทร์ในคืนวันเพ็ญ มีความสว่างไสวชุ่มเย็น

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^{๑๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร:สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๕.

^{๑๓}อุดม เขยติวงศ์, **พระธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๑.

^{๑๔}บุญช่วย ศรีเปรม, “การดำเนินชีวิตที่ดีของเยาวชนไทยตามหลักสัปปริสธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนช่วงชั้นที่ ๔ โรงเรียนศึกษานารีวิทยา เขตบางบอน กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ศาสนาสตรคดีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๕๓), หน้า ๖๐.

มองครั้งใดก็มีแต่ความชื่นใจ ลืมความอึดอัดขัดข้องทั้งปวง ผู้ที่ทรงคุณสมบัติเช่นนี้ได้ ต้องฝึก กิริยามารยาทให้เรียบร้อย นุ่มนวล สง่างามในทุกอิริยาบถ ทบพรระยาศ มีความสะอาดทั้งกาย วาจา ใจ

กายสะอาด ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะร่างกายสะอาดนุ่งห่มเสื้อผ้าสะอาดเรียบร้อยเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงการไม่แปดเปื้อนด้วยอบายมุขทั้งหลาย ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติ ผิดในกาม ไม่พูดปด ไม่เสพสุรา ฯลฯ

วาจาสะอาด คือ รู้จักสำรวมในคำพูด ไม่พูดเพื่อเจ้อ ส่อเสียด ยกตนข่มท่าน พูด ให้ถูกกาลเทศะ

ใจสะอาด เป็นความบริสุทธิ์ที่อยู่ภายใน ใจมีความสว่างกว่าดวงอาทิตย์ตอนเที่ยงวัน แม้จะมองไม่เห็น แต่ก็รู้ได้จากอิริยาบถที่สดชื่นแจ่มใส ร่าเริง ใบหน้าที่ยิ้มอมเมื่อกับานอยู่เป็น นิจ

ความน่ารักของกัลยาณมิตร มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งแฝงอยู่มากมาย เป็นความน่ารัก ที่ไม่มีความเสื่อมสลายไปตามวัยตามสังขาร สมควรที่สาธุชนทั้งหลายจะฝึกฝนตัวให้ได้คุณสมบัติ เช่นนี้ไว้ เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และเป็นแบบอย่างแก่นุชนรุ่นหลังต่อไป

๒. นำเคารพ เป็นบุคคลที่อุดมด้วยปัญญาทั้งทางโลก และทางธรรมอย่างพร้อมเพรียง จนกระทั่งตระหนักและซาบซึ้งได้ดีว่า อะไรรู้จักอะไรผิด อะไรดีอะไรชั่ว อะไรควรอะไรไม่ควร อะไรเป็นบุญ อะไรเป็นบาป แล้วดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง ที่เป็นบุญเป็นกุศลอย่าง มั่นคงแน่วแน่ ไม่หวั่นไหวต่อความชั่วร้ายของสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ใจตกต่ำ เป็นคนรักความ ยุติธรรมเป็นที่สุดไม่ว่าต่อหน้าอย่างไร ลับหลังต้องอย่างนั้น มีความเมตตากรุณาอยู่เป็นนิจกับทุกคนที่เกี่ยวข้อง คุณสมบัตินี้ จะหลอมให้กัลยาณมิตรเป็นที่น่าเคารพของชนทั้งหลาย

๓. นำเจริญใจ เป็นบุคคลที่ทรงความรู้ มีภูมิปัญญาเป็นเลิศ ทั้งทางโลกและทาง ธรรม ความฉลาดปราดเปรื่องมีมากจนเป็นที่ยอมรับของทุกคนในวงการ เป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตน อยู่เสมอ มีความสามารถอันยอดเยี่ยม ใครๆ ก็อยากจะฝากตัวเป็นศิษย์ มีความอาจหาญร่าเริงที่จะ ประกาศให้ชาวโลกได้รับรู้ ถึงคุณความดีของกัลยาณมิตร แต่คุณสมบัตินี้ของกัลยาณมิตรข้อนี้แม้จะ ไม่ฉลาดปราดเปรื่อง แต่อย่างน้อยต้องมีความสามารถแก้ไขความเห็นผิดของศิษย์ได้ มีอุบายวิธีทำ ให้ศิษย์ตั้งตนอยู่ในสัมมาทิฐิได้ ทำให้ศิษย์เกิดความเลื่อมใสอย่างแท้จริง

๔. ฉลาดพูดแนะนำตักเตือน เป็นบุคคลที่รู้จักพูดชี้แจงให้เข้าใจ มีความสามารถในการพูดเพื่อโน้มน้าวใจให้ทำตามในสิ่งที่ดีมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ กัลยาณมิตรจึง ควรศึกษาหลักจิตวิทยา ในการเข้าถึงจิตใจของบุคคลต่างๆ หาโอกาสฝึกพูด ให้เหตุให้ผล ให้

เหมาะสมกับบุคคลและโอกาส เพราะกัลยาณมิตรต้องพบปะกับบุคคลทุกเพศ วัย หลายฐานะ กัลยาณมิตรต้องให้คำแนะนำปรึกษาที่ดีที่ควร อย่าให้ผู้ที่มาพบเราต้องจากไปด้วยความผิดหวัง

๕. อดทนต่อถ้อยคำ เป็นบุคคลที่พร้อมจะรับฟังคำปรึกษาซักถามอยู่เสมอ อดทนฟังได้แม้เรื่องไร้สาระ ไม่เบื่อง่าย ไม่รำคาญ เราต้องอดทนให้อภัย รักษาอารมณ์ให้เยือกเย็นอยู่เสมอ

๖. แลงเรื่องทีลึกล้ำได้ เป็นบุคคลที่สามารถนำเรื่องที่ยกมาอธิบาย ให้เกิดภาพพจน์เข้าใจง่าย แม้เรื่องราวที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับชีวิต เกี่ยวกับหัวข้อธรรมะที่ยาก ๆ ก็สามารถหาเรื่องอุปมาอุปไมยให้เข้าใจอย่างง่าย

๗. ไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อมเสียหรือขัดต่อศีลธรรมอันดีงาม เป็นบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติในธรรม ไม่ยอมทำเรื่องที่เป็นการเสื่อมเสีย พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ไม่มีเบื้องหน้า ไม่มีเบื้องหลัง ทุกกิจกรรมของกัลยาณมิตรต้องบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไสสะอาด พร้อมทั้งจะประกาศให้ชาวโลกรับรู้ และทำทนายให้มาพิสูจน์ได้เสมอ^{๖๕}

ข. คุณสมบัติด้านวิชา

คุณสมบัติด้านวิชา คือความเป็นผู้รู้แจ้ง รู้ชัด ไม่คลุมเครือ อันถือว่าเป็นหลักสำคัญที่สามารถชี้ให้เห็นถึงความพร้อมของบุคคลนั้น ๆ ในการดำรงตนเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่น เรียกว่าเป็นพหูสูต หมายถึงผู้ที่ได้ยิน ได้ฟังมาก ผู้ทรงจำธรรม รู้ศิลปวิทยามาก และเป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนมาก ชื่อว่ามี “องค์คุณแห่งความเป็นพหูสูต ๕ ประการ ดังนี้

๑. พหูสูตา คือ ได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก มีความรักความสนใจในการศึกษา

๒. ธตา คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้มั่นยำ ครอบคลุมในเนื้อความ

๓. วจสา ปริจिता คือ ท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนคล่องแคล่ว ชัดเจน

๔. มนसानุเปกจिता คือ ใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนเจนใจ นึกถึงครั้งใดก็ปรากฏชัด

๕. ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา คือ แทะตลอดคดีด้วยทิฏฐิ หมายความว่า เป็นผู้เข้าใจลึกซึ้งมองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล วิเคราะห์แยกแยะได้อย่างรอบด้านทุกแง่มุม”^{๖๖}

ผู้ที่จะดำรงตนเป็นกัลยาณมิตรควรมีคุณสมบัติเหล่านี้ และผู้ที่แสวงหากัลยาณมิตรพึงคบมิตรที่เป็นพหูสูต ดังพระสูตรว่า

^{๖๕} อ.สุตตค. (ไทย) ๒๓/๓๓/๕๗.

^{๖๖} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๗/๑๕๕.

“บุคคลพึงคบมิตรที่เป็นพหูสูต ทรงธรรม ผู้ยังด้วยธรรม มีปฏิภาณ
บุคคลรู้จักประโยชน์ทั้งหลาย กำจัดความสงสัยได้แล้ว พึงเที่ยวไป
ผู้เดียวเหมือนนอแรด”^{๓๓}

ก. คุณสมบัติด้านจรณะ

คุณสมบัติด้านจรณะ หมายถึงข้อปฏิบัติอันเป็นแนวทางบรรลุมรรค “มี ๑๕ ข้อ คือ

๑. สีสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล
๒. อินทรีย์สังวร ตำรวมอินทรีย์
๓. โภชนมัตตัญญุตตา รู้จักประมาณในการบริโภค
๔. ชาคริยานุโยค หมั่นประกอบความดีไม่เห็นแก่นอน
๕. สัทธา มีความเชื่อที่ถูกต้อง
๖. หิริ ละอายต่อบาป
๗. โอตตัปปะ หวาดกลัวต่อบาป
๘. พาหุสัจจะ ได้ยินได้ฟังมาก
๙. วิริยะ มีความเพียร
๑๐. สติ มีความตื่นตัว
๑๑. ปัญญา มีความรอบรู้
๑๒. ปฐมฌาน ได้บรรลุฌานที่ ๑
๑๓. ทุตติฌาน ได้บรรลุฌานที่ ๒
๑๔. ตติยฌาน ได้บรรลุฌานที่ ๓
๑๕. จตุตถฌาน ได้บรรลุฌานที่ ๔”^{๓๔}

อาจกล่าวได้ว่า กัลยาณมิตรที่เป็นบัณฑิต คือผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา และบำเพ็ญ
ประโยชน์เป็นสำคัญ ดังพุทธพจน์ใน “อภยัตถสูตรว่า

ธีรชน ไม่ประมาณ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาสอดส่อง ย่อมรับปฏิบัติประโยชน์
ทั้งสอง คือ ประโยชน์ชาตินี้ และประโยชน์ชาติหน้า เพราะบรรลุประโยชน์
ทั้งสองนั้น ท่านจึงเรียกว่าบัณฑิต”^{๓๕}

^{๓๓} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๕๘/๕๑๓.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๘.

^{๓๕} พ.อ.ดิ. (ไทย) ๒๕/๒๓/๓๖๘.

ง. คุณสมบัติด้านการแนะนำประโยชน์แก่ผู้อื่น

คุณสมบัติในหัวข้อนี้ ถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้เป็นกัลยาณมิตรโดยตรง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนา ที่สามารถทำให้พุทธธรรมขยายวงกว้างออกไปอย่างงดงามเพราะเหตุแห่งการศึกษา และฝึกฝนพัฒนาตนแล้วจึงทำให้สามารถที่จะนำความรู้ความสามารถที่ตนได้ฝึกฝนดีแล้ว ออกไปเผยแผ่แนะนำประโยชน์ และถือเป็นนโยบายตั้งแต่ต้นที่ทรงให้พระอรหันต์ ๖๐ รูป ซึ่งถือว่าเป็นกัลยาณมิตรชุดแรกที่ออกไปปฏิบัติหน้าที่ โดยมีคุณสมบัติแห่งความเป็นกัลยาณมิตรผู้แนะนำประโยชน์ต่อผู้อื่นอย่างสมบูรณ์แบบ โดยพระพุทธองค์ทรงประทานพุทธโอวาทแก่เหล่าพระอรหันตสาวก ผู้เป็นต้นแบบของกัลยาณมิตร ในคราวส่งท่านเหล่านั้นไปประกาศพระพุทธศาสนา ดังมีใจความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์แม้พวกเราก็กู้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ด้วย ภิกษุทั้งหลาย พวกเราจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุข แก่ทวยเทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งความหมายและอักษรบริสุทธืครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีฐลิตินดาน้อยมีอยู่ย่อมเสื่อมไปเพราะไม่ได้ฟังธรรม แต่จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังอูรเวลาเสนาณิคม เพื่อแสดงธรรมเทศนา”^{๕๐}

สำหรับลักษณะการแนะนำสั่งสอนของกัลยาณมิตรต้นแบบ คือพระพุทธเจ้า นั้นสามารถที่จะจำแนกได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. อภิญญาธรรมเทศนา คือทรงแนะนำโดยแสดงธรรมด้วยความรู้อย่าง ทรงรู้อย่างเห็นจริงด้วยพระองค์เองแล้ว จึงทรงสั่งสอนผู้อื่น เพื่อให้รู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้อย่างเห็นจริงนั้น

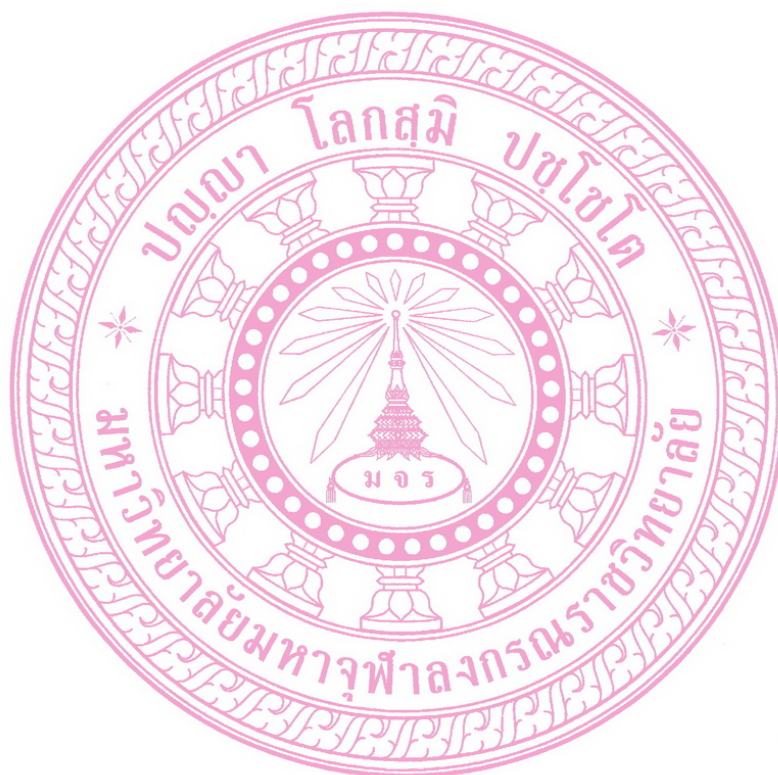
๒. สนิทานธรรมเทศนา คือ ทรงแนะนำโดยทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผล ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผล ไม่เลื่อนลอย มีหลักมีเกณฑ์ ไม่ตัดตอนให้เสียเนื้อความ ทำให้เข้าใจได้โดยไม่ยาก

๓. สัปปาฏิหาริย์ธรรมเทศนา คือ ทรงแนะนำโดยทรงแสดงธรรมให้เห็นจริง ได้ผลเป็นอัศจรรย์ ทรงสั่งสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอัศจรรย์ จนผู้ปฏิบัติตามเห็นจริง”^{๕๑}

^{๕๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒/๔๐.

^{๕๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๒.

โดยสรุปแล้วคุณสมบัติของกัลยาณมิตรมีทั้งคุณสมบัติอย่างดีเลิศและคุณสมบัติที่เหมาะสมกับบุคคล ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติพื้นฐาน คุณสมบัติด้านวิชา คุณสมบัติด้านจรณะและคุณสมบัติด้านการแนะนำประโยชน์แก่ผู้อื่น ทั้งหมดนี้ก็ล้วนเป็นคุณสมบัติที่สำคัญกับความเป็นกัลยาณมิตรในแต่ละระดับทั้งสิ้น

บทที่ ๓

บทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาบทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตร ในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ บทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตร ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

๓.๑.๑ บทบาทของกัลยาณมิตร

๓.๑.๒ วัตถุประสงค์ของกัลยาณมิตร

๓.๑.๓ กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนา

๓.๑.๔ ความสำคัญของกัลยาณมิตร

๓.๑.๕ กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์

๓.๑.๖ ประโยชน์ของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก

๓.๒ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรแก่เวไนยสัตว์

๓.๒.๑ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อภิกษุสงฆ์

๓.๒.๒ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อภิกษุณี

๓.๒.๓ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่ออุบาสก

๓.๒.๔ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่ออุบาสิกา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอบทบาทและความสำคัญของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นกัลยาณมิตร และพระสงฆ์ผู้เป็นกัลยาณมิตร ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๓.๑ บทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ในพระพุทธศาสนา กัลยาณมิตรมีบทบาทและความสำคัญมาก การศึกษาบทบาทของท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรเหล่านั้นจะทำให้มองเห็นวิถีชีวิต วิธีการทำหน้าที่ การแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ศึกษาได้รับประสบการณ์ที่หลากหลาย สามารถมองเห็นปัญหาได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพราะท่านเหล่านั้นได้พบปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมาก่อนแล้ว ทำให้ไม่หลงติดอยู่กับ

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ซึ่งถ้าเราได้เรียนรู้มาก่อน การแก้ปัญหาที่ต้องใช้เวลานาน หรือไม่ก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้นได้เลย ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถากล่าวถึงบทบาทของกัลยาณมิตรไว้หลายด้านด้วยกัน ซึ่งบทบาทของกัลยาณมิตรที่ถูกบันทึกในคัมภีร์ชั้นปฐมภูมินี้ ให้ความหมายได้อย่างคมกริบภาพ ถือได้ว่าร่วมสมัยหรือใกล้เคียงกับองค์ศาสดามากที่สุด เมื่อศึกษาบทบาทของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ก็เหมือนกับการได้เรียนรู้บทบาทกัลยาณมิตรที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด เพราะกัลยาณมิตรที่ใช้ในความหมายตามพระไตรปิฎกกับการเข้าใจเรื่องนี้ในสมัยปัจจุบันนี้ มีความเข้าใจที่ไม่ชัดเจนคลาดเคลื่อนไปหลายมุมมองด้วยกัน เช่น กัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก หมายถึง “บุคคลและสิ่งที่ไม่ใช่บุคคลก็ได้ การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก (ปร โค โฆสะ) ที่ตั้งงาม เช่น การสั่งสอน แนะนำ คำชี้แจง ข้อเขียน ข่าวสาร”^๑ เป็นต้นก็ได้ แต่คนโดยมากในปัจจุบันนี้จะเข้าใจเฉพาะที่หมายถึงตัวบุคคลเท่านั้น มีส่วนน้อยที่เข้าใจบทบาทของกัลยาณมิตรตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

๓.๑.๑ บทบาทของกัลยาณมิตร

พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำหรือนายกนั้น “มีบทบาทที่เด่น ๆ ๓ ประการ คือ

๑. เราเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายอาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร ย่อมพ้นไปจากทุกข์ทั้งปวงได้

๒. ความเป็นผู้นำของพระพุทธเจ้านั้น แสดงออกในลักษณะเป็นผู้ค้นพบมรรคา หรือค้นพบทาง ทรงเป็นผู้รู้ทาง และทรงบอกทางให้ ทางนั้นเพื่ออะไร ก็เพื่อไปสู่จุดหมาย หมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้สามารถที่จะช่วยให้คนไปถึงจุดหมายได้ เพราะว่าคนทั้งหลายต้องการไปถึงจุดหมายนั้น แต่เขาไม่รู้ทางไม่มีวิธี พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมรรคา คือทางที่ไปสู่จุดหมาย แล้วก็มาช่วยบอกกล่าวชี้แนะ หรือบอกทางให้ เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ ทำให้ผู้อื่นสามารถร่วมเดินทางหรือโดยสารไป ท่านใช้คำว่า "มาร่วมสมทบ" หรือ "ตามมาสมทบ" เดินทางไปสู่จุดหมาย ทั้งนี้หมายความว่า ผู้นำจะต้องรู้จุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น ข้อนี้เป็นลักษณะใหญ่ที่สำคัญ

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๒๑.

๓. พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะแสดงออกในการเผยแผ่ คือทรงเป็นผู้ช่วยให้คนทั้งหลายได้ศึกษา เรียนรู้ หรือฝึกฝนตนเอง จนกระทั่งเขาสามารถข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปถึงจุดหมายได้ ข้อนี้หมายความว่า ผู้นำไม่ได้มาหยิบยื่นอะไรให้แก่ผู้อื่นโดยตรง แต่มาช่วยให้คนอื่นได้ฝึกตน ได้เรียนรู้ จนสามารถพึ่งตนเองได้ และช่วยตนเองให้พ้นปัญหาไป หรือทำได้สำเร็จ บรรลุจุดหมาย”^๒

สาระสำคัญของกัลยาณมิตรในข้อนี้คือ บทบาทของกัลยาณมิตรที่เป็นผู้นำนั้น ต้องเป็นผู้ช่วยให้ประโยชน์แก่บุคคลอื่น สำหรับพระพุทธเจ้า ก็คือเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ หรือมนุษยชาติทั้งปวง ถ้ามองในวงแคบเข้ามา ก็คือ ผู้นำนั้นเป็นผู้ที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน แก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคม หรือแก่องค์กรนั้น ๆ บทบาทหลักที่สำคัญของกัลยาณมิตรก็คือ เป็นกัลยาณมิตรในสาระว่าทำเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

๓.๑.๒ ไหวพจน์ของคำว่ากัลยาณมิตร

กัลยาณมิตร มีไวยาจน์หรือคำที่ใช้เรียกแทนกันได้ เช่น บัณฑิต นักปราชญ์ มิตร สหาย เพื่อน หากเป็นมิตรแล้วก็ได้ชื่อว่าปามิตร ถ้าเป็นมิตรดีก็จะเรียกว่ากัลยาณมิตร คำว่า “กัลยาณมิตร” มาจากภาษาบาลีว่า “กัลยาณมิตรตา” แปลว่า ความมีกัลยาณมิตร”^๓ คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญา มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยสนับสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และธรรมเนียมปฏิบัติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี

การมีมิตรดี คบหากับคนดีเป็นนิมิตแห่งอริยมรรค ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในกัลยาณมิตรสูตร ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ยืนก่อน ที่เป็นนิมิตมาก่อน คือแสงเงินแสงทอง ฉันทใด สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุคือความเป็นผู้มีมิตรดี ฉันทนั้นเหมือนกัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้มีมิตรดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นั้น”^๔

^๒ผู้นำสูงสุดเพื่อสันติสุขของมวลมนุษย์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://www.tungsong.com/Read/Leader/leader3.html> (6/3/1) (๒๔ เมษายน ๒๕๕๕).

^๓กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

[http://cybervanaram.net/index.php?option=\(6/3/12\)](http://cybervanaram.net/index.php?option=(6/3/12)) (๒๔ เมษายน ๒๕๕๕).

^๔ส. มหา. (ไทย) ๑๕/๔๕/๔๑.

จากไวพจน์ของคำว่ากัลยาณมิตร พบว่า คำที่ใช้เรียกแทนกัลยาณมิตร คือ บัณฑิต นักปราชญ์ มิตร สหาย เพื่อน ความเป็นผู้มีมิตรดี การคบคนดีเป็นเพื่อน พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์

๓.๑.๓ กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนา

ในสังกาสสูตร ได้แสดงลักษณะของกัลยาณมิตร คือ “มิตรแท้ แบ่งออกเป็น ๔ จำพวก โดยมีใจความว่า

๑. มิตรมีอุปการะ
๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
๓. มิตรแนะประโยชน์
๔. มิตรมีความรักใคร่”^๕

ส่วนในอุปัฏฐาสสูตร แสดงถึงความเป็นผู้มีมิตรดีว่า “เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้น”^๖ ดังมีตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของชาวศากยะ ในแคว้นสักกะ ครั้งนั้น พระอานนท์เถระเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นกึ่งหนึ่งแห่งพรหมจรรย์ที่เยวณะพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อานนท์ เธออย่าได้กล่าวอย่างนั้น ก็ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว ดูก่อนอานนท์ อภิษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘

ดูก่อนอานนท์ ก็อภิษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ย่อมเจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละย่อมเจริญสัมมาสังกัปปะ ... สัมมาวาจา ... สัมมากัมมันตะ ... สัมมาอาชีวะ ... สัมมาวายามะ ... สัมมาสติ ... สัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ดูก่อนอานนท์ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ย่อมเจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล

^๕ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๕.

^๖ส. มหา. (ไทย) ๑๕/๒/๔.

คู่ก่อนอนันท์ ชื่อว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้น ที่เดิวนั้น ฟิงทราบโดยปริยายแม้นี้ ด้วยว่าเหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชาติ ผู้มีชรา เป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชรา ผู้มีภรรยาเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากภรรยา ผู้มีโศกสะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ อุปายาส เป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากโศกสะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เพราะอาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร คู่ก่อนอนันท์ ชื่อว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นที่เดิวนั้น ฟิงทราบโดยปริยายนี้แล

จากกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนา สรุปว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรของ เวไนยสัตว์ โดยการแนะนำพร่ำสอนให้เข้าใจความจริง และนำไปสู่ทางแห่งการหลุดพ้นได้ การที่ บุคคลมีกัลยาณมิตรไว้คอยให้คำแนะนำจึงเป็นเรื่องที่ดียิ่ง แม้หากว่าเราจะรู้จักคนทั้งโลก แต่ ไม่มีใครแนะนำเราได้ การมีกัลยาณมิตรที่ดีสักคนหนึ่งก็พร้อมจะให้คำแนะนำในเวลาที่เราประสบ ปัญหาหาทางแก้ไขเองไม่ได้ น่าจะดีกว่ามีคนรู้จักมาก แต่เวลาประสบปัญหาหาใครให้ คำแนะนำไม่ได้เลย

๓.๑.๔ ความสำคัญของกัลยาณมิตร

สำหรับความสำคัญของกัลยาณมิตรนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวถึง “อนาถบิณฑิกเศรษฐี”^๑ เป็นตัวอย่าง ดังนี้

ในอดีตกาลมีพระอริยสาวกมากมาย ที่ท่านเข้าถึงพระรัตนตรัย แล้วต้องการที่จะให้ เพื่อนร่วมโลกได้เข้าถึงจุดแห่งบรมสุขที่ท่านเข้าถึง จะขอกล่าวถึงบุคคลสำคัญของโลกที่มีหัวใจ ยอดกัลยาณมิตร คือนอกจากจะสร้างบุญด้วยตัวเองแล้ว ก็ยังชักชวนให้เพื่อนพ้องได้มาสู่เส้นทาง ธรรมที่ถูกต้อง บุคคลท่านนี้ชื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นผู้ที่ประชาชน พ่อค้าคหบดี ต่างก็รู้ว่าท่าน มีศรัทธาอย่างแรงกล้า ได้เข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะอันสูงสุด แม้ว่าจะเข้าสู่สังคม กับบุคคลที่นับถือต่างศาสนา มีความเชื่อที่แตกต่างกัน ท่านก็อาจ ไม่ปิดบังคุณของพระรัตนตรัย แต่อย่างใด ในขณะที่เดียวกันตัวท่านก็พยายามทำหน้าที่ยอดกัลยาณมิตร ชักชวนเพื่อนให้มาสู่ เส้นทางธรรม เพื่อจะได้ฟังธรรมและประพฤติธรรม มีอยู่ครั้งหนึ่ง ท่านเศรษฐีได้ชวนเพื่อนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา ได้เข้าไปเป็นพวกสาวกของอัญญาเดียริย์กลุ่มใหญ่ถึง ๕๐๐ คน ท่านเศรษฐีดำริว่า วันนี้อาจจะชวนเพื่อนไปทำบุญฟังธรรมที่พระเชตวันมหาวิหาร พอเกิดความคิดอย่างนี้ ท่านเศรษฐีก็ได้ชักชวนเพื่อนผู้เป็นสหาย ๕๐๐ คน ให้ถือระเบียบ ดอกไม้ของหอม

^๑ความสำคัญของกัลยาณมิตร [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

http://main.dou.us/view_content.php?s_id=399&page (๒๔ เมษายน ๒๕๕๕).

เครื่องอุปได้เป็นอันมาก น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และผ้าเครื่องปกปิด ไปยังพระเชตะวันมหาวิหาร ได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วบูชาด้วยของหอมและดอกไม้ เป็นต้น และได้ถวายทานด้วยเภสัชและผ้าแต่ภิกษุสงฆ์ แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เพื่อน ๆ ที่เป็นสาวกของอัญญเดียริศด้วยความที่เกรงใจท่านเศรษฐีก็พากันถวายบังคมพระศาสดา เศรษฐีทำอย่างไรตนเองก็ได้ทำอย่างนั้น แล้วก็นั่งดูพระพักตร์ของพระศาสดา แลเห็นพระพักตร์อันงามสง่าดูพระจันทร์ในวันเพ็ญ เห็นพระวรกายอันประดับด้วยพระลักษณะมหาบุรุษ ถึงพร้อมด้วยอนุพยัญชนะ มีพระรัศมีรุ่งเรืองแผ่ออกจากพระวรกายด้านละวา พระพุทธรังสีนั้นหนาแน่นเปล่งออกเป็นวง ๆ ครอบงวนเป็นคู่ ๆ จึงพากันคิดอยู่ในใจว่า พระมหาสมณโคตมนี้ ช่างงดงามเหลือเกิน ไม่น่าแปลกเลยว่ทำไมสาวกทั้งหลายจึงพากันเลื่อมใสในองค์พระสมณโคตมเหลือเกิน บัดนี้พวกเราได้พากันนั่งลงฟังธรรมของสมณะนั้นด้วยความคิดว่า พระองค์จะแสดงธรรมได้สมกับที่เขาเล่าลือกันแค่ไหน จึงพากันนั่งใกล้ ๆ ท่าน

ลำดับนั้น พระศาสดาก็ได้ตรัสธรรมิกถาอันไพเราะวิจิตรด้วยนัยต่าง ๆ ด้วยพระสุรเสียงประคองทำมหาพรหม ทั้งนำฟัง มีความงดงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เหล่าสาวกของอัญญเดียริศทั้งหลายได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ต่างก็มีจิตเลื่อมใส ได้ลุกขึ้นถวายบังคมพระศพล และได้ประกาศเลิกล้มถืออัญญเดียริศ ได้ขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะตั้งแต่นั้นมาสหายของท่านเศรษฐีทั้ง ๕๐๐ ก็ได้พากันไปสร้างบุญที่พระวิหารพร้อมกับท่านเศรษฐีเป็นประจำ ทำความปิติให้บังเกิดแก่ท่านเศรษฐีมาก ที่สามารถทำให้เพื่อนของตนกลับมาเป็นสัมมาทิฐิได้

ต่อมา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จออกจากกรุงสาวัตถีกลับไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อเปลี่ยนสถานที่หลักเรือน ในเวลาที่พระตถาคตเสด็จไป อดีตสาวกอัญญเดียริศเหล่านั้นต่างก็พากันเปลี่ยนใจได้ทำลายสรณะนั้นเสีย กลับไปนับถือพวกอัญญเดียริศอีก ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นความเชื่อเดิมของตนนั่นเอง เมื่อ ๗-๘ เดือนผ่านไป พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้เสด็จกลับไปยังพระเชตะวันเหมือนเดิมอีก ท่านเศรษฐีก็พาสาวกอัญญเดียริศเหล่านั้นไปเฝ้าพระศาสดาอีกครั้งหนึ่ง ได้บูชาพระศาสดาด้วยของหอมและดอกไม้ เป็นต้น ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พวกสาวกอัญญเดียริศ เหล่านั้นก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า

ท่านเศรษฐีได้กราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงเรื่องที่เพื่อน ๆ ของท่านได้แปรเปลี่ยนไปในขณะที่พระองค์ไม่อยู่ คือได้กลับไปนับถืออัญญเดียริศเป็นสรณะ ได้ดำรงตนอยู่ในฐานะเดิมอีก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเผยแผ่พระโอษฐ์ ประคองเปิดผอบแก้วอันเต็มด้วยของหอมต่าง ๆ อันมีกลิ่นหอมด้วยของหอมอันเป็นทิพย์ เพราะอนุภาพของวิสุทธิธรรมที่ทรงบำเพ็ญมิได้ขาดสายตลอดโกฏิกัปป์นับไม่ถ้วน เมื่อจะทรงเปล่งพระสุรเสียงอันไพเราะ ก็ตรัสถามว่า “ได้ยินว่าพวกท่านผู้เป็นอุบาสกทำลายสรณะ ๓ เสีย แล้วถึงอัญญเดียริศเป็นสรณะ จริงหรือ”

พวกสาวกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้นไม่อาจปกปิดไว้ได้ พวกกันกราบทูลว่า “จริง พระเจ้าข้า” พระศาสดาจึงตรัสว่า “ดูก่อนอุบาสกทั้งหลาย ในโลกธาตุ เบื้องล่างจรดอเวจีมหานรก เบื้องบนจรดภวคัพพรหม และไปตามขวาทประมาณมิได้ ไม่มีใครที่ประเสริฐกว่าพระตถาคต บุคคลจะเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกาก็ตาม ผู้ถึงพระรัตนตรัยอันประกอบด้วยอุคมคุณอย่างนี้ ชื่อว่าจะเป็นผู้บังเกิดในนรก เป็นต้น ย่อมไม่มี อนึ่งผู้พ้นจากการบังเกิดในอบายแล้ว ยังจะเกิดขึ้นในเทวโลกได้ เสวยมหาสมบัติแล้ว เพราะเหตุไร พวกท่านจึงพากันทำลายสละเห็นปานนี้ แล้วถึงอัญญเดียรถีย์เป็นสละ กระทำกรรมอันไม่สมควรเลย แล้วพระองค์ก็ตรัสว่า ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสละ ได้ถึงพระธรรมเป็นสละ ถึงพระสงฆ์เป็นสละ ชนเหล่านั้น จักไม่เข้าถึงอบายภูมิ ละคร่างกายของมนุษย์นี้ไปแล้ว จักยังกายเทพให้บริบูรณ์ มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากถูกภัยคุกคาม ย่อมถึงภูเขาบ้าง ป่าบ้าง อารามและต้นไม้ที่เป็นเจดีย์บ้างว่าเป็นสละ นั้นแลมิใช่สละอันเกษม นั้นมิใช่สละอันอุดม เขาอาศัยสิ่งนั้นเป็นสละแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ส่วนผู้ใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสละแล้ว เห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาอันชอบ นี้แลเป็นสละอันเกษม นี้เป็นสละอันอุดม เขาอาศัยสิ่งนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ จากนั้นพระบรมศาสดาทรงตักเตือนว่า ดูก่อนอุบาสกทั้งหลาย ชื่อว่าพุทธานุสติกัมมัญฐาน ชัมมานุสติกัมมัญฐาน สังฆานุสติกัมมัญฐาน ย่อมให้โศคาปัตติมรรค ย่อมให้โศคาปัตติผล ย่อมให้สกทาคามิมรรค สกทาคามีผล ย่อมให้อนาคามิมรรค อนาคามีผล ย่อมให้อรหัตตมรรค อรหัตตผล พวกท่านได้ทำลายสละเห็นปานนี้ กระทำกรรมอันไม่สมควรแล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงให้โอวาทอุบาสกทั้งหลายแล้ว ท่านเศรษฐีก็ลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กล่าวชมเชย แล้วประคองอัญชลีเหนือเศียรเกล้า กราบทูลว่า บัดนี้ การที่พวกอุบาสกเหล่านี้ทำลายสละอันสูงสุดแล้ว ถือสละที่ผิดยึดถือเอาด้วยการคาดคะเนยึดถือเอาอย่างผิด ๆ แล้วเกิดความเสื่อมเสียขึ้นนั้น เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์อย่างนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดแสดงธรรมให้กระจ่างชัด ทำลายความเห็นผิดของผองเพื่อนของข้าพระองค์ด้วยเถิดพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พวกท่านจงเจียโศตังโดยเคารพเถิด แล้วพระองค์ทรงแสดงธรรมประกาศอริยสัจ ในเวลาจบอริยสัจ ๔ อุบาสกทั้ง ๕๐๐ คนทั้งหมดนั้น ก็ได้ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล เป็นผู้มีความมั่นคงในพระรัตนตรัยอย่างไม่คลอนแคลน

ดังจะเห็นได้ว่า ศรัทธาของคนเรานั้นต้องอาศัยกัลยาณมิตรคอยประคับประคอง จะได้ไปถึงฝั่งแห่งอริยมรรค หากว่าได้กัลยาณมิตรผู้มีหัวใจยิ่งใหญ่ ไม่ย่อท้อ อย่างเช่นท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้มีหัวใจยอดกัลยาณมิตร ที่อุทิศสัจจะชวณเพื่อน ๆ ให้เข้ามาสู่เส้นทางธรรม ทำให้ได้พบกับสันติสุขที่แท้จริง พบกับพระรัตนตรัยภายใน เมื่อท่านรู้เส้นทางที่ถูกต้องแล้วก็ไม่ทอดทิ้งการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมโลก ทั้งทำความดีด้วยตนเอง และชักชวนคนอื่นทำด้วย ถ้า

เราทำอย่างนี้ สิ่งที่เราจะได้ก็คือ บุญกุศลและมหาปีติ ที่ได้ทำหน้าที่ให้แสงสว่างแก่โลก เราจะเกิดความภาคภูมิใจไปจนตราบชีวิตจะหาไม่

การคบถ้อยคำมิตร ทำให้อริยมรรคบริบูรณ์ สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสจะยังไม่บรรลอรหัตผล บรรณาคความเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม เราไม่พิจารณาเห็น แม้เหตุอันหนึ่งอย่างอื่น กระทำเหตุที่มี ณ ภายนอกว่ามีอุปการะมาก เหมือนความมีมิตรดีนี้เลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดีย่อมละอกุศลเสียได้ ย่อมเจริญกุศลให้เกิดมี

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่เล็งเห็นธรรมอันอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดีเลย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้มีมิตรดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘

การได้คบกับถ้อยคำมิตรจะทำให้มรรคมองค์ ๘ บริบูรณ์ มรรคมองค์ ๘ ประกอบด้วย

๑. สัมมาทิฐิ มีความเห็นที่ถูกต้อง คือ ในเบื้องต้น เห็นว่าการให้ทานดีจริง การสงเคราะห์กันดีจริง บิณฑบาตมีพระคุณจริง การบูชาบุคคลที่ควรบูชาดีจริง นรกสวรรค์มีจริง โลกนี้โลกหน้ามีจริง สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ซึ่งประกาศโลกนี้โลกหน้าให้แจ่มแจ้ง มีจริง สัมมาทิฐิเบื้องต้นนี้จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานต่อไป

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ คิดออกจากกาม คิดออกจากความพยาบาท คิดออกจากการเบียดเบียน

๓. สัมมาวาจา คือ มีวาจาชอบ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดหยาบคาย ไม่พูดเพื่อเจ้อ พูดแต่สิ่งที่เป็นกุศล ชักชวนให้คนทำความดี

๔. สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำที่ถูกต้อง ทำแต่ในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

๕. สัมมาอาชีวะ คือ ประกอบอาชีพสุจริต เว้นจากอาชีพที่พระพุทธองค์ทรงห้าม คือ ค้าอาวุธ ค้ามนุษย์ ค้ายาพิษ ค้ายาเสพติด ค้าสัตว์เพื่อนำไปฆ่า เพราะอาชีพเหล่านี้เป็นทางมาแห่งบาปอกุศล

๖. สัมมาวายามะ คือ มีความเพียรชอบ เพียรที่จะสั่งสมบุญให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพียรฝึกใจให้หยุดนิ่งไม่ประมาท

๗. สัมมาสติ คือ มีสติชอบ มีความรู้ตัวทั่วพร้อม

๘. สัมมาสมาธิ คือ มีสมาธิชอบ มีใจตั้งมั่น อารมณ์เป็นหนึ่ง เป็นเอกัคคตารมณ์

เมื่อมรรคมงคล ๘ ครบถ้วนบริบูรณ์ ก็จะทำได้สามารถทำสมาธิได้ผลดี สามารถทำจิตให้เข้าถึงดวงปฐมมรรคอันเป็นหนทางเบื้องต้น ที่จะดำเนินจิตเข้าไปในหนทางสายกลาง มุ่งตรงสู่นิพพานอันเป็นจุดหมายปลายทางของทุกชีวิต เพราะฉะนั้นปฐมมรรคจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่จะเข้าถึงธรรม เมื่อเอาใจหยุดต่อไปในกลางดวงปฐมมรรค เราก็จะพบดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา ดวงวิมุตติ ดวงวิมุตติญาณทัตสนะ ซ้อนกันเข้าไปเรื่อย ๆ ตามลำดับ จนเข้าถึงกายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม และกายธรรม ไปตามลำดับ กายธรรมในกายธรรม จนกระทั่งเข้าถึงกายธรรมอรหัตต์เป็นพระอรหันต์ มีอริยมรรคครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด เป็นผู้หลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง

กายธรรมหรือธรรมกายเป็นยอดกัลยาณมิตรภายใน เป็นที่พึ่งที่ระลึกที่แท้จริง เมื่อเราเข้าถึงแล้วเป็นที่พึ่งได้ เวลาทุกข์ก็ช่วยให้เราพ้นทุกข์ เวลาความสุขก็เพิ่มเติมความสุขได้ จะรู้สึกอบอุ่นใจ ปลอดภัย ไม่ว่าจะทุกข์ในอบายภูมิ หรือทุกข์ในสังสารวัฏ เราจะปลอดภัยจากภัยพิบัติทั้งหมด เข้าถึงธรรมกายแล้วปิดประตูอบายภูมิได้ ก่อนจะละสังขาร ไปจากโลก ถ้าเห็นธรรมกายใสแจ่มสว่างไสวอยู่ภายใน สุกตฤมิตเป็นที่เป็นไป อยากไปเกิดในภพภูมิไหน สวรรค์ชั้นไหน สามารถที่จะกำหนดได้

จากความสำคัญของกัลยาณมิตรมีอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น ซึ่งเป็นกัลยาณมิตรบุคคลตัวอย่าง ที่สามารถชักนำเพื่อน ๆ ๕๐๐ คน ซึ่งเคยเป็นอุบาสก แต่มีความเห็นผิดที่ไปเข้ารีต อัญญาเดียรเถียรย์ ให้เข้ามาสู่เส้นทางธรรม เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ ดำเนินตามมรรค ๘ บรรลุโสดาปัตติผล ทำให้ได้พบกับสันติสุขที่แท้จริง เมื่อทำรู้เส้นทางที่ถูกต้องแล้วก็ไม่ทอดทิ้งการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมโลก ทั้งทำความดีด้วยตนเอง และชักชวนคนอื่นทำด้วย ถ้าทุกคนช่วยกันทำหน้าที่กัลยาณมิตรอย่างนี้แล้ว สิ่งที่ได้รับในปัจจุบันก็คือความสุขของชีวิตนั่นเอง

๓.๑.๕ กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์

เรื่องเกิดขึ้นในกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นเทียวพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ถูกละ ถูกละ สารีบุตร ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้น คุณก่อนสารีบุตร ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘

คู่ก่อนสารีบุตร ก็ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ย่อมเจริญอริยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างไรก็ตาม คู่ก่อนสารีบุตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฎฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิอันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ คู่ก่อนสารีบุตร ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ย่อมเจริญอริยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล

คู่ก่อนสารีบุตร ชื่อว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นนั้นพึงทราบ โดยปริยายแม้ว่า ด้วยว่าเหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เพราะอาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร คู่ก่อนสารีบุตร ชื่อว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นนั้น พึงทราบโดยปริยายนี้แล

กัลยาณมิตรเป็นนิमितแห่งอริยมรรค ความเป็นกัลยาณมิตรหรือเป็นผู้มีกัลยาณมิตร ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิต นับตั้งแต่ความเป็นคนธรรมดา จนถึงดำเนินตามอริยมรรคไปสู่ความเป็นอรินบุคคลได้ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความสำคัญของกัลยาณมิตร ในฐานะที่เป็นนิमितแห่งอริยมรรคไว้หลายแห่ง ดังเช่นพระพุทธพจน์ว่า “คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ยืนก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ คือ ความเป็นผู้มีมิตรดี ฉะนั้นเหมือนกัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้มีมิตรดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมเจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างไรก็ตาม ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฎฐิ มีอันกำจัดราคะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโมหะเป็นที่สุด ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ มีอันกำจัดราคะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโมหะเป็นที่สุด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมเจริญอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันหนึ่งมีอุปการะมาก เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ธรรมอันหนึ่งเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้มีมิตรดี คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้มีมิตรดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างไรเล่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล

นอกจากนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้ายังได้ตรัสไว้ในทศยกัลยาณมิตตสูตร ถึงความสำคัญของกัลยาณมิตร ความว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันหนึ่งมีอุปการะมาก เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ธรรมอันหนึ่งคือ ความเป็นผู้มีมิตรดี อันภิกษุทั้งหลาย พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมเจริญอริยมรรค ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างไรเล่า

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ มีอันกำจัดระคะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโมหะเป็นที่สุด ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ มีอันกำจัดระคะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโทสะเป็นที่สุด มีอันกำจัดโมหะเป็นที่สุด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล

การที่พระองค์ตรัสอย่างนี้ เพราะว่าการทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยชี้บอกหนทางสวรรค์และพระนิพพานให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้เขาได้ดำเนินชีวิตอย่างปลอดภัย ไม่ผิดพลาด ไม่หลงทางพระนิพพาน ผู้ทำหน้าที่ยอดกัลยาณมิตร จึงเป็นเสมือนบุญนิมิตของการบังเกิดขึ้นแห่งอริยมรรค เป็นผู้จุดประกายความสว่างแห่งการตรัสรู้ธรรม ให้แก่เวไนยสัตว์ ผู้ตกอยู่ในท่ามกลางความมืดมิด ได้พบกับแสงสว่างแห่งสันติสุขที่แท้จริง เพราะฉะนั้น การทำหน้าที่ผู้นำบุญยอดกัลยาณมิตรจึงมีความสำคัญต่อโลก โลกจำเป็นต้องมีกัลยาณมิตรผู้เป็นแสงสว่างส่องนำทางชีวิต ให้ทุกชีวิตไปสู่จุดหมายปลายทางโดยสวัสดิภาพ

สำหรับภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร.. พึงหวังสิ่งเหล่านี้ได้ คือ

๑. จักเป็นผู้มีศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจาระและโคจร ฯลฯ
๒. จักเป็นผู้มีโอกาสได้ยินได้ฟัง ได้ร่วมสนทนา (อย่างสะดวกสบาย) ตามความปรารถนาในเรื่องต่าง ๆ ที่ขัดเกลาอุปนิสัย ชำระจิตใจให้ปลอดโปร่ง คือเรื่องความมักน้อย เรื่องการบำเพ็ญเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ ฯลฯ
๓. จักเป็นผู้ตั้งหน้าทำความเพียรเพื่อกำจัดอกุศลธรรม และเพื่อบำเพ็ญกุศลธรรมให้

เพียบพร้อม จักเป็นผู้แข็งขัน บากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม

๔. จักเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาที่เป็นอริยะ หยั่งรู้ถึงความเกิด ความดับ ชำ
แรกกิเลส นำไปสู่ความสูญสิ้นแห่งทุกข์

จากข้อความนี้ สะท้อนให้เห็นว่า กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ การที่
บุคคลเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้น เพราะเหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็น
ธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้น
ไปจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากโสกะ
ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เพราะอาศัยเรตถาคค ผู้เป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรจึงเป็นนิมิต
แห่งอริยมรรคในการดำเนินชีวิต นับตั้งแต่ปุถุชน (คนธรรมดา) จนถึงดำเนินตามอริยมรรคไปสู่
ความเป็นอริยบุคคลได้

๓.๑.๖ ประโยชน์ของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก

การรู้จักคบคนเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะเมื่อเราคบกับใครเหมือนกับเราได้เป็นส่วนหนึ่ง
ในชีวิตของกันและกัน ชีวิตดำเนินได้ถูกต้องหรือผิดพลาดจะมีผลต่อทั้งสองฝ่าย ใครก็ตามที่ได้คบ
หากับบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตร ชีวิตเหมือนมีโชคอย่างมหาศาล เพราะ โดยธรรมชาติของบัณฑิต จะเป็น
ผู้คิด พุด และจะทำ แต่กรรมดี ๆ เป็นบุญกุศล เมื่อเรามีโอกาสได้คบคนอย่างนี้แล้ว จะทำให้เราได้
โอกาสสั่งสมบุญบารมีเพิ่มพูนตามไปด้วย เท่ากับว่าได้แก้สรรพเคราะห์ที่ทรงคุณค่าสูงสุดของชีวิต
ดังพระพุทธพจน์ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่าง
ใหญ่ เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นผู้มีมิตรดี ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์
อย่างใหญ่

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่
ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดี ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เมื่อบุคคลมีมิตรดี กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อม
เสื่อมไป ดังที่ท่านได้แสดงไว้ในมหาวรรคที่สप्तสพชาดก ว่า

ในสมัยหนึ่ง มีพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่า อังคิ ทรงเสวยราชสมบัติในกรุงมิถิลามหา
นคร ณ วิเทหรัฐ ทรงเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในเรื่องการรบมาก เมื่อกรีธาทัพไปโจมตีข้าศึกหรือแสวงหา
เมืองขึ้น ก็ทรงได้รับชัยชนะทุกครั้ง ในคืนวันเพ็ญพระจันทร์เต็มดวงคืนหนึ่ง พระเจ้าอังคิราช
ทอดพระเนตรเห็นดวงจันทร์แจ่มกระจ่างส่องสว่างกลางรัตติกาล เห็นแล้วทรงมีความสบายพระทัย

จึงปรึกษากับอำมาตย์ที่ปรึกษาทั้ง ๓ ท่านว่า ถิ่นนี้พระจันทร์เต็มดวงส่องสว่าง เราควรจะไปไหนดี

อลาตมหาอำมาตย์ได้ฟังดังนั้นกราบทูลว่า ขอให้พระองค์จัดกองทัพ ไปรบกับข้าศึกตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้ขึ้นตรงต่อเมืองของเรา

ต่อจากนั้นสุนามอำมาตย์ทูลขึ้นว่า ในเมื่อพระองค์มีทรัพย์สมบัติมากมายแล้ว ควรแสวงหาความสุขจากสมบัติเหล่านั้นให้เต็มที่ สมกับความเหนื่อยยาก ที่ได้ออกไปรบทัพจับศึกและได้ชัยชนะกลับมา เมื่อพระราชสาส์นถึงของอำมาตย์ทั้งสองท่านแล้วทรงนิ่งยังไม่ตัดสินใจอะไร

ส่วนอำมาตย์อีกท่านหนึ่งชื่อวิชัยได้กราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นเราควรเข้าไปหานักปราชญ์ผู้ทรงความรู้ สนทนาธรรมกับท่านเพื่อประดับสติปัญญาเถระพระเจ้าข้า

เมื่อพระเจ้าองค์ราชสดับเช่นนั้นทรงเห็นดีด้วย อลาตมหาอำมาตย์จึงแนะว่า "มีนักปราชญ์ท่านหนึ่ง ซึ่งเขาลือกันว่าเป็นพหูสูต พุทธเจ้าโพธิเถระ เป็นเจ้าคณะ พวกเราน่าจะไปกราบท่าน" เมื่อสดับดังนั้นพระราชาทรงเห็นชอบ จึงรับสั่งให้จัดขบวนทัพเข้าไปหาอเจลกะ พอเสด็จไปถึงก็ได้สนทนากันถึงเรื่องของการทำบุญ ให้ท่าน ว่ามีผลเป็นอย่างไร บุญบาปมีจริงไหม อเจลกะบอกว่า "การทำความดีมันไม่ดีหรอก คนเราเมื่อทำความชั่วหรือทำความดี พอทำไปถึงระยะหนึ่งแล้วประมาณ ๘๔ กัลป์ ทุกคนก็จะบริสุทธิ์หมด เพราะฉะนั้นผลของการทำความชั่วความดีไม่มี

พระราชาทรงสดับเช่นนั้นก็หลงเชื่อ เพราะทรงเข้าพระทัยว่า บุคคลผู้ไม่มียางอาย มีหนวดเครายาว ไม่ได้นุ่งห่มเสื้อผ้าอาภรณ์อะไรเลย คงจะเป็นผู้หมดกเลสแล้ว จึงดำริว่า "จริงสินะ สมัยก่อนเราเคยคิดว่า บุญบาปมีจริง โลกนี้โลกหนนี้มีจริง เราคิดผิดไปแล้ว เราจะต้องเลิกทำความดีทุกอย่าง เสด็จกลับไปถึงพระนคร จึงรับสั่งให้ข้าราชการบริพารทั้งหมด จัดงานรื่นเริงภายในพระราชวัง หลังจากนั้นพระราชาก็ไม่ออกว่าราชการอีกเลย ทรงประพฤติผิดศีลธรรมอยู่เป็นนิตย์ จนกระทั่งถึงวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ พระราชธิดาพระนามว่า รุจราชธิดา ซึ่งเป็นผู้ที่ฝึกฝนในธรรม เข้ามากราบทูลพระราชินีให้ท่านแก่พวกยาจก แต่ก็ได้รับการปฏิเสธว่า ลูกเอ๊ย สมัยก่อนพอให้ทรัพย์ลูก ครั้งละหนึ่งพันกหาปณะ ให้เจ้าไปทำบุญ พอว่า พ่อคิดผิดแล้ว เพราะพ่อไปถามพระอรหันต์มาแล้ว ท่านบอกว่าการทำความดีไม่มีผลหรอก ทำความชั่วมันก็ไม่ดีผล เมื่อไปถึงระยะหนึ่งแล้วจะบริสุทธิ์เองแล้วพระองค์ยกตัวอย่างของขอทานคนหนึ่ง ที่ได้ยืนยันถึงถ้อยคำของอเจลกะ ในครั้งที่ได้เข้าไปสนทนาถึงเรื่องบาปบุญคุณโทษในครั้งนั้น ซึ่งขอทานนั้นได้กล่าวว่า ข้าพระองค์ขอยืนยันว่าบาปบุญคุณโทษไม่มี เพราะข้าพระองค์สามารถจะระลึกชาติได้ ๑ ชาติ สมัยก่อนข้าพระองค์เป็นเศรษฐีในเมืองแห่งหนึ่ง ตั้งใจหมั่นทำบุญทำทานมิเคยขาด แล้วทำไมชาตินี้ ข้าพระองค์ถึงกลายเป็นคนขอทาน ทำไมความดีที่ทำเอาไว้ถึงไม่ส่งผล

ต่อจากนั้นพระองค์ตรัสถึงถ้อยคำของอลาตมมหาอำมาตย์ ที่ได้เล่าเหตุการณ์ในอดีตของตนให้พระองค์ทรงสดับในครั้งที่เข้าไปสนทนากับอเจลกะเช่นกันว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ระลึกชาติได้ ๑ ชาติ ขอยืนยันว่า ในชาติที่แล้ว ข้าพระองค์เป็นนายพรานฆ่าโค เอาเนื้อมาขายในตลาด ทำกรรมอยู่อย่างนี้ตลอดชีวิต แต่ทำไมผลกรรมที่ข้าพระองค์ทำนั้น ไม่เห็นตามส่งผลเลย ชาตินี้ข้าพระองค์กลับได้เป็นอำมาตย์ เป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ แสดงว่าผลของการทำความชั่วไม่มี

ฝ่ายพระราชธิดาเองก็สามารถระลึกชาติในอดีตได้ถึง ๗ ชาติ แล้วยังระลึกชาติในอนาคตได้อีกถึง ๗ ชาติ ได้กราบทูลพระราชอาว่า สองคนนั้นระลึกชาติได้เพียงแต่ชาติเดียวเท่านั้น ความเห็นยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ เพราะว่าการที่ขอทานเขาระลึกชาติได้ว่า สมัยหนึ่งเป็นเศรษฐี และอดีตชาติของเศรษฐีคนนี้ ครั้งหนึ่งเคยทำวิบากกรรมขัดลาภของพระอรหันต์รูปหนึ่ง ผลกรรมนั้นจึงส่งผลให้กลายเป็นขอทาน ส่วนท่านอำมาตย์ที่เคยเป็นคนฆ่าโค เพราะว่าเป็นภพชาติก่อนหน้านั้นได้เอาดอกอังกาบไปบูชาที่พระเจดีย์ ผลบุญนั้นจึงส่งผลให้เป็นมหาอำมาตย์

พระราชอาแม่ได้สดับเช่นนั้นก็ไม่ทรงเชื่อพระธิดา เพราะถือว่าคำพูดของอเจลกะที่ตัวเองนับถือนั้นเป็นจริงกว่า ฝ่ายพระราชธิดารู้ว่าพระบิดาทรงคบคนพาล ทำให้กลายเป็นมิจฉาทิฎฐิ จึงอธิษฐานจิตว่า ถ้าหากว่า ผู้มีฤทธิ์มีอำนาจมียู่จริง ก็ขอให้มาช่วยแก้ทิฎฐิของพระบิดาด้วยเถาะ

ในขณะนั้น พระพรหมชื่อนารทะได้ทราบด้วยญาณของท่าน ด้วยหัวใจของความเป็นยอดกัลยาณมิตร จึงอันตรธานจากพรหมโลกมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์ของพระราชอา พระราชอาเห็นแสงสว่างเกิดขึ้นก็ตกพระทัย ไม่สามารถจะดำรงอยู่บนราชอาสน์ของพระองค์ได้ จึงเสด็จลงจากราชอาสน์ประทับยืนอยู่ที่พื้นตรัสถามพรหมนารทะว่า ท่านเป็นใคร มาจากไหน

นารทพรหมจึงบอกว่า ท่านเป็นพรหม ที่มาคราวนี้ก็จะมาเตือนพระราชอาว่า เรื่องการทำความดีความชั่วนั้นมีจริง พระราชอาตรัสว่า ถ้ามีจริงอย่างนั้นข้าพเจ้าขออิมทรัพย์ ๕๐๐ กหาปณะกับท่าน แล้วจะใช้คืนให้ท่าน ๑,๐๐๐ กหาปณะในชาติหน้าก็แล้วกัน พระพรหมบอกว่า หากท่านอิมไปแล้วคงไม่มีโอกาสคืนให้ข้าพเจ้าได้หรอก เพราะที่ท่านมัวประพฤติผิดคิดผิดกรรมอยู่อย่างนี้ เมื่อตกรกแล้วจะเอาเงินที่ไหนมาใช้คืนข้าพเจ้า

จากนั้นพระพรหมก็ได้พรรณนาถึงความทุกข์ทรมานในนรกให้พระราชอาได้สดับพระราชอาสดับแล้วสลดพระทัย เกิดความเกรงกลัว จึงขอร้องให้นารทพรหมบอกหนทางไปสวรรค์ให้แก่พระองค์ พระพรหมจึงแสดงหนทางไปสวรรค์ว่า ถ้าจะพ้นจากนรกได้ต้องทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา มีเมตตาธรรมต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย เมื่อทำได้อย่างนี้จึงจะมีสุคติโลกสวรรค์เป็นที่ไป อาศัยมหากรูณาของพระพรหมมาช่วยเป็นกัลยาณมิตรให้ในครั้งนั้น ทำให้พระราชอาพร้อมด้วย

ข้าราชการต่างหันกลับมาปกครองประเทศชาติโดยธรรม และหมั่นสั่งสมบุญตามที่ได้รับคำแนะนำ เมื่อละโลกแล้วก็ได้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์

จากเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่า การคบหาสมาคมกับกัลยาณมิตรเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตของเรา ผู้คนในโลกนี้มีมากมาย มีทั้งคนพาลและบัณฑิต มีทั้งมิตรแท้และมิตรเทียม ถ้าเราคบกับใครแล้ว คน ๆ นั้นก็มีส่วนในการตัดสินใจให้ตัวเรา หรือบางครั้งอาจมีอิทธิพลต่อเราเป็นอย่างมากก็ได้ ถ้าปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองให้กับชีวิต ก็ต้องรู้จักเลือกคบหาสมาคมกับนักปราชญ์บัณฑิต ต้องใช้สติปัญญาเลือกคบแต่คนดี จากนั้นก็ทำตนเป็นกัลยาณมิตรให้กับคนอื่น เป็นแสงสว่างให้กับชาวโลก โลกนี้จะได้สว่างไสวด้วยแสงแห่งธรรมตลอดไป

แม้พระอรหันตเถระชื่อบาลียังได้กล่าวสอนภิกษุผู้บวชใหม่ว่า ภิกษุผู้ออกบวชด้วยศรัทธา ยังเป็นผู้ใหม่ต่อการศึกษา พึงคบหากัลยาณมิตรผู้มีอาชีพบริสุทธิ์ ไม่เกียจคร้าน ภิกษุผู้ออกบวชด้วยศรัทธา ยังเป็นผู้ใหม่ต่อการศึกษา พึงเป็นผู้ฉลาดอยู่ในสงฆ์ ศึกษาวินัย ด้วยอำนาจการบำเพ็ญวัตรปฏิบัติให้บริบูรณ์ ภิกษุผู้ออกบวชด้วยศรัทธา ยังเป็นผู้ใหม่ต่อการศึกษา พึงเป็นผู้ฉลาดในสังคหะและไมควรรู้ ไม่ควรถูกตีมหาครอบงำ

การที่บุคคลจะพบกับความก้าวหน้าในชีวิต จำเป็นจะต้องคบหากัลยาณมิตร และหากเมื่อพบผู้เป็นกัลยาณมิตรอย่างนี้ จึงควรที่จะเข้าหาทำความสนิทสนมคุ้นเคยไว้ เพราะตัวเราเองจะมีกัลยาณมิตรคอยชี้แนะประคับประคองให้อยู่บนเส้นทางของความคิดได้ นักปราชญ์บัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตร นอกจากจะเป็นที่พึ่งให้กับตัวเองได้แล้ว ยังเป็นที่พึ่งให้กับผู้อื่นได้อีก เมื่อเกิดมาข่อมยังโลกนี้ให้สว่างไสว เหมือนพระจันทร์ในคืนวันเพ็ญที่พ้นจากเมฆหมอกที่มาบดบัง จะย่างก้าวไปแห่งหนตำบลใดก็ตามย่อมเป็นที่ปรารถนาของมหาชน การเกิดมาในโลกนี้ชีวิตของทุก ๆ คนล้วนต้องพบเจอกับปัญหาทั้งนั้น トラบใดที่ยังไม่รู้ว่าจะตนเองเกิดมาทำไม มีหน้าที่อย่างไร ก็ยังต้องอาศัยกัลยาณมิตรผู้มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือประคับประคองชีวิตเรา ให้เดินทางไปถึงฝั่งแห่งความสำเร็จ

จากบทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ว่า กัลยาณมิตรที่ใช้ในความหมายตามพระไตรปิฎกกับการเข้าใจในสมัยปัจจุบัน มีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน คือ กัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก หมายถึง บุคคลและสิ่งที่ไม่ใช่บุคคล การชักจูงจากภายนอกมีการสั่งสอน แนะนำ ชี้แจงตลอดทั้งข่าวสารที่ดีต่างๆ กัลยาณมิตรมีคำใช้เรียกแทนกัน คือ มิตร สหาย เพื่อน หากเป็นมิตรแล้วก็ได้ชื่อว่าปาปมิตร ถ้าเป็นมิตรดีก็เรียกว่ากัลยาณมิตร คำว่า กัลยาณมิตร มาจากภาษาบาลีว่า กัลยาณมิตรตา แปลว่า ความมีกัลยาณมิตร พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรที่มีบทบาทและความสำคัญมาก ในฐานะทรงเป็นผู้นำที่ตั้งใจเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชนเป็นอันมาก แก่สรรพสัตว์ พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม ทรงแนะนำพร่ำสอนให้เข้าใจความจริง

พร้อมนำไปปฏิบัติและนำไปสู่การหลุดพ้นได้ การที่บุคคลมีกัลยาณมิตรไว้คอยให้คำแนะนำจึงเป็นเรื่องที่ดีอย่างยิ่ง แม้หากว่าเราจะรู้จักคนทั้งโลก แต่ไม่มีใครแนะนำเราได้ การมีกัลยาณมิตรที่ดีเพียงคนเดียวพร้อมจะให้คำแนะนำในเวลาที่เราประสบปัญหาทางแก้ไขเองไม่ได้ยังดีกว่ามีคนรู้จักมากแต่เวลาประสบปัญหา กลับให้คำแนะนำไม่ได้เลย การทำหน้าที่กัลยาณมิตรจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่จะช่วยชี้นำบอกหนทางสวรรค์ และพระนิพพาน ให้แก่สรรพสัตว์ ได้ดำเนินชีวิตอย่างปลอดภัย ไม่ผิดพลาด ไม่หลงทางพระนิพพาน ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตร จึงเป็นเสมือนบุญนิมิตของการบังเกิดขึ้นแห่งอริยมรรค เป็นผู้จุดประกายความสว่างแห่งการตรัสรู้ธรรม ให้แก่เวไนยสัตว์ผู้ตกอยู่ในท่ามกลางความมืดมิด ได้พบกับแสงสว่างแห่งสันติสุขที่แท้จริง ประโยชน์ของการได้คบกับกัลยาณมิตร คือ จะทำให้มรรคมงคล ๘ บริบูรณ์ เมื่อจิตเข้าถึงปฐมมรรคอันเป็นหนทาง บรรลุเป็นพระโสดาบัน จิตจะดำเนินไปในทางสายกลาง มุ่งตรงสู่นิพพานอันเป็นจุดหมายปลายทางของชีวิต คือการบรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้หลุดพ้นจากอภิสวกิเลสทั้งปวง

๓.๒ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อเวไนยสัตว์

บทบาทและความสำคัญของพระพุทธเจ้าที่ทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อเวไนยสัตว์ ทั้งในมนุษย์โลก เทวโลก พรหมโลก สัตว์โลก หลังจากที่ทรงตรัสรู้แล้ว ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลและอำนวยความสะดวกแก่สรรพสัตว์เป็นประจำ เรียกว่า “พุทธกิจ มี ๕ อย่าง คือ ๑) ปุพฺพัตถะ ปิณฺฑปาตัญจะ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต ๒) สายัณฺเห รัมมเทสนัง เวลาเย็นทรงแสดงธรรม ๓) ปโทเส ภิกขุโอรวาทัง เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ ๔) อัจฉริตเต เทวปัญฺหัง เทียงคีนฺทรวงตอปปัญญาเทวดา ๕) ปิจฺจูเสว กต กาลे ภัพพากัप्เพ วิโลกนัง จวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่”^๔

จากพุทธกิจดังกล่าวมาแล้วนั้น ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่เวไนยสัตว์อย่างแท้จริง มีภิกษุ (สามเณร) ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

๓.๒.๑ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อภิกษุ

พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรที่ประเสริฐที่สุดของเวไนยสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทรงเป็นกัลยาณมิตรของภิกษุหรือพระสงฆ์สาวก ผู้วิจัยได้นำพระสงฆ์สาวก ยกขึ้นไว้เป็นตัวอย่างต่อไปนี้

๑) เรื่องพระอัญญาโกณฑัญญะ

หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วก็ได้ทรงเพิกเฉย ทรงเสด็จจาริกไปในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ ทรงหวนระลึกถึงคุณของอาจารย์อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร ทรงทราบด้วยพระญาณว่าท่านทั้ง ๒ เสียดชีวิตแล้ว จึงเสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี เพื่อโปรดปัญจวัคคีย์ ด้วยการแสดงปฐมเทศนาถ้อยคำแรกชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”^๕ ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรม ๓ ส่วน คือ

๑. อตตกิลมณฺเณ โยค การปฏิบัติธรรมโดยการทำตนให้ลำบาก

๒. กามสุขัลลิกานุ โยค การแสวงหาความสุขในกามคุณอารมณ์

๓. มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติตามทางสายกลาง คือ มรรคมีองค์ ๘ ทรงสอนให้ปัญจวัคคีย์ ปฏิบัติตนตามทางสายกลาง เพื่อเข้าถึงอริยสัจ ๔ เป็นเหตุให้หัวหน้าพราหมณ์โกณฑัญญะผู้บวชเป็นฤาษีได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบัน และทูลขอการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ท่านจึงได้ชื่อว่าพระอัญญาโกณฑัญญะ ต่อมาได้บรรพชาธรรมเป็นพระอรหันต์ เพราะฟังธรรมชื่อว่าอนัตตลักขณสูตร ส่วนพราหมณ์ที่เหลืออีก ๔ คน คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะและอัสสชิ ก็ได้ดวงตาเห็นธรรมและบรรพชาพระอรหันต์ตามลำดับ

พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นพระเถระผู้มีอายุพรรษากาลมาก มีประสบการณ์มาก จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านรัตตัญญู หมายถึง ผู้รู้ราตรีนาน

เหตุการณ์ที่สำคัญในพระพุทธศาสนา พระอัญญาโกณฑัญญะ นับได้ว่าเป็นพระสงฆ์รูปแรกในพระพุทธศาสนาที่อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นผู้มีความสำคัญในการทำนายพระลักษณะของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้วได้ไปประกาศพระศาสนาพร้อมกับพระสาวกรุ่นแรก จำนวน ๖๐ รูป และได้นำหลานชายชื่อบุณณมันตานี ซึ่งเป็นบุตรของน้องสาวชื่อบุณณมานีมาบวช จึงได้มีชื่อว่าพระบุณณมันตานีบุตรเถระ

^๕วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

จากเหตุการณ์นี้ สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูที่มีความกตัญญูตเวที เป็นเลิศต่อบุพพการีผู้เป็นอาจารย์ และระลึกถึงคุณของปัญญาวัคคีย์ที่เคยรับใช้ในครั้งทรงบำเพ็ญ พระโพธิสัตว์ จึงเสด็จไปแสดงธรรมโปรดก่อน บทบาทและความสำคัญของพระองค์ทำให้มี พระสงฆ์เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในพระพุทธศาสนา เมื่อพระอัญญา โภททัญญะบรรลุประอรหันต์ และเป็นวันที่พระรัตนตรัยครบบริบูรณ์ในวันเพ็ญเดือน ๘ (วันอาสาฬหบูชา)

๒) เรื่องพระมหากัสสปเถระ

ปีปผลิมาณหรือกัสสปะได้เดินทางไปพบพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่ใต้ร่มไทร ซึ่ง เรียกว่า พุทฺธตนิโครธ ในระหว่างเมืองราชคฤห์และเมืองนาลันทา เกิดความเลื่อมใสจึงได้ ประกาศว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นครูของตน ตนเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อกัสสปะ คือ อนุญาตให้เป็นภิกษุในพระธรรมวินัย นี้ ด้วยประทานโอวาท ๓ ข้อว่า

๑. กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละเอียด และความเกรงใจในภิกษุที่ เป็นผู้เฒ่า ผู้ปานกลาง อย่างดีที่สุด

๒. เราจักฟังธรรมซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจักตั้งใจฟังธรรมนั้นแล้วพิจารณาเนื้อความ

๓. เราจักไม่ละสติที่เป็นไปในกาย คือพิจารณาเอาร่างกายเป็นอารมณ์

ครั้งประทานโอวาทแก่พระมหากัสสปะอย่างนี้แล้ว เสด็จหลีกไป ท่านได้ฟังพุทธ โอวาทที่นั่นแล้ว ก็เริ่มบำเพ็ญเพียรในวันที่ ๘ นับจากวันอุปสมบทมา ก็ได้สำเร็จพระอรหัตผล

เหตุการณ์สำคัญในพระพุทธศาสนา พระมหากัสสปเถระนั้นถือธุดงค์ ๓ ข้อ คือ

๑. ทรงผ้าบังสุกุลจีวรเป็นวัตร

๒. เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร

๓. อยู่ป่าเป็นวัตร ด้วยเหตุนี้พระบรมศาสดา จึงทรงยกย่องว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุ ทั้งหลายผู้ทรงธุดงค์ อานิสงส์แห่งการถือธุดงค์ของท่านมี ๒ ประการ คือ ๑) การอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๒) เพื่อความอนุเคราะห์ประชุมชนในภายหลัง จักได้ถือเป็นที่ฐานาคติ คือ การปฏิบัติตามแบบอย่าง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงประทานสาธุการว่า คีละ คีละ เธอปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุข แก่ชนเป็นอันมาก เธอจงทรงผ้าบังสุกุลจีวร เธอจงเทียวบิณฑบาต เธอจงอยู่ในป่าเถิด และทรง สรรเสริญท่านว่าเป็นผู้มักน้อยสันโดษ ภิกษุทั้งหลายเรียกท่านว่า พระมหากัสสปะ นอกจากนี้ ท่านยังมีคุณความดีที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องถึง ๔ ประการ คือ

๑. ทรงรับผ้าสังฆาฏิของท่านไปทรง(ห่ม) ประทานผ้าสังฆาฏิของพระองค์ให้แก่ท่าน ตรัสว่ามีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยพระองค์ และทรงสรรเสริญว่า เป็นผู้มักน้อย สันโดษ ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้ถือเป็นตัวอย่าง

๒. กัสสปะเข้าไปในตระกูล ชักกายและใจให้ห่าง ประพุดดินเหมือนเป็นคนใหม่ไม่คุ้นเคย ไม่คะนองกายวาจาใจตระกูลเป็นนิตย์ จิตไม่ข้องอยู่ในตระกูลเหล่านั้น เพิกเฉยแล้วตั้งจิตเป็นกลางว่า ผู้ใคร่ลาภก็จะได้ในลาภ ผู้ใคร่บุญก็จะได้บุญ ตนเองได้ลาภแล้วมีใจดีฉันใด ผู้อื่นก็มีใจดีฉันนั้น

๓. กัสสปะมีจิตประกอบไปด้วยเมตตากรุณา ในเวลาแสดงธรรมแก่ผู้อื่น

๔. ทรงสั่งสอนภิกษุให้ปฏิบัติชอบ โดยยกเอาท่านพระมหากัสสปะเป็นตัวอย่าง

ท่านพระมหากัสสปะมั่นคงในการปฏิบัติ หาพพอใจในการสั่งสอนภิกษุสหธรรมิกไม่พระธรรมเทศนาอันเป็นอนุสาสนีของท่านจึงไม่มี คงมีแต่ธรรมภาษิตเนื่องด้วยธัมมสาถักฉลา (การสนทนากันในเรื่องธรรมะ) กับเพื่อนสาวกบ้าง กล่าวทบทวนพระพุทธานุชาตบ้าง ในขณะที่พระบรมศาสดายังทรงพระชนม์อยู่

บทบาทที่สำคัญของท่าน คือ การทำสังคายนา หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้ว ๖ วัน การทำสังคายนาได้เกิดขึ้นที่ถ้ำสัตตบรรณ ภูเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ โดยมีพระมหากัสสปะเถระเป็นประธาน พระอุบาลีเถระและพระอานนที่เถระเป็นกำลังสำคัญในการวิสังคายนาพระวินัยและพระธรรมตามลำดับ พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก ทำอยู่นาน ๘ เดือนจึงสำเร็จ เรียกว่า ปฐมสังคายนา เมื่อท่านทำสังคายนาเสร็จแล้ว ได้พักอยู่ที่พระเวฬุวนารามในกรุงราชคฤห์ ท่านไม่ประมาทปฏิบัติธรรมเป็นนิตย์ มีอายุได้ประมาณ ๑๒๐ ปี ท่านก็ปรินิพพาน ณ ระหว่างกลางภูเขากุฏกุฏสัมปทาตะทั้ง ๓ ลูก ในกรุงราชคฤห์

ความเป็นกัลยาณมิตรของพระมหากัสสปะเถระกับการบริหารคณะสงฆ์ การบริหารเป็นศาสตร์ของการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยบุคคลอื่น นักบริหารต้องรู้จักระดมทรัพยากรวัตถุและทรัพยากรบุคคลให้ประสานสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน พระมหากัสสปะเถระเมื่อได้รับมติจากคณะสงฆ์ให้เป็นประธานคณะสงฆ์แล้ว ก็ได้ทำหน้าที่การบริหารคณะสงฆ์จนทำการสังคายนาครั้งที่หนึ่งเรียบร้อยแล้ว ถึงแม้การทำสังคายนาครั้งนี้จะถูกคัดค้านจากพระปุราณะบ้าง แต่ท่านก็ถือการทำปฐมสังคายนาเป็นแม่แบบตลอดมา จุดมุ่งหมายหลักก็คือ ให้พระพุทธศาสนามั่นคงและแพร่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง นักบริหารที่ดีต้องมีลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. จักขุมา หมายถึง สายตาที่ยาวไกล เป็นคนมีปัญญามองการณ์ไกลสามารถกำหนดเป้าหมายและวางแผน ทั้งฉลาดในการใช้คน พระมหากัสสปะเถระถือว่าเป็นผู้มองการณ์ไกล เห็นได้จากมีการกล่าวคำจ้วงจาบพระธรรมวินัย ท่านก็มีได้นิ่งดูตาย หลังจากถวายพระเพลิงพระ

บรมศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ท่านจึงประชุมปรึกษาถึงถ้อยคำอันเป็นเหตุให้พระสังฆกรรม
เสื่อมจากพระพุทธศาสนา มาวิเคราะห์และตกลงทำสังคายนาพระธรรมวินัยดังกล่าว

๒. วิฐโธ หมายถึง จัตุระได้ดี พระมหากัสสปเถระ เป็นผู้มีความฉลาดเชี่ยวชาญ
และมีความชำนาญ ในการเลือกบุคลากรในการทำสังคายนาครั้งที่หนึ่ง โดยเลือกเอาบุคคลผู้ได้รับ
เอตทัคคะเฉพาะด้านมาวิสันนาพระธรรมวินัยในการทำปฐมสังคายนา และบริหารคณะสงฆ์โดยยึด
หลักตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าวางไว้นั่นเอง

๓. นิสสยสัมปันโน หมายถึง อาศัยคนอื่น พระมหากัสสปะเป็นผู้มีความสัมพันธ์ต่อ
ทุกคนจึงมีคณะสงฆ์ยินดีทำงานให้ด้วยความสำนึกและเต็มใจ ท่านยังสามารถผูกใจคนไว้ได้การ
ปกครองคณะสงฆ์ของพระมหากัสสปเถระ คงดำเนินไปตามรูปแบบแห่งการปกครองหรือการ
บริหารตามรูปแบบสมัยพุทธกาลทุกประการ แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปนานแล้วแต่สงฆ์
ทั้งหลายก็มอบอำนาจให้พระมหากัสสปเถระเป็นผู้นำ ต่างก็พากันประพฤติตนอยู่ในหลักของ
พระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้วเสมอเหมือนกัน ภิขุทุกรูปมีสิทธิ์เท่า
เทียมกันในการเข้าร่วมสังฆกรรมต่าง ๆ เช่น อุโบสถกรรม อุปสมบทกรรม เป็นต้น เมื่อไม่
เห็นชอบด้วยก็สามารถคัดค้านได้ หรือถ้าเห็นชอบด้วยก็ยอมรับ จะต้องเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์
ถูกต้องของสังฆกรรมนั้นๆ เป็นสำคัญ เมื่อทำการสอบสวนทวนความตามกระบวนการของ
พระธรรมวินัยแล้ว ภิขุทุกรูปก็ต้องยอมรับมันนั้นเสมอเหมือนกัน ลักษณะดังกล่าวก็คือ
หลักการของการปกครองที่พระมหากัสสปเถระบริหารคณะสงฆ์และดำเนินตามรูปแบบดังกล่าวซึ่ง
รูปแบบนี้เป็นการปกครองในระบอบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตยนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม สังคมของพระสงฆ์เป็นสังคมขนาดใหญ่ การอยู่ร่วมกันของภิขุ
จำนวนมากซึ่งมีพื้นฐานเดิมมาจากที่ต่างกัน แม้จะได้อุปสมบทมาอย่างถูกต้องตามขั้นตอนของ
พระธรรมวินัยแล้วก็ตาม แต่เมื่อยังมีพื้นฐานทางคุณธรรมแตกต่างกัน กล่าวคือบางรูปเป็น
พระอริยบุคคลชั้น โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี หรือพระอรหันต์เป็นต้น ในขณะที่ภิขุ
ส่วนใหญ่ยังเป็นปุถุชนอยู่โอกาสที่พระประเภทหลังนี้จะประพฤติปฏิบัติตนผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อน
ไปจากพระธรรมวินัยน้อยบ้าง มากบ้าง ย่อมจะเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

เมื่อมีภิขุรูปใดประพฤติปฏิบัติตนไปในทางเสียหาย “พระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ของ
ภิขุรูปนั้นๆจะต้องรับผิดชอบว่ากล่าวตักเตือน ถ้าภิขุรูปนั้นๆ ยังไม่เลิกละหรือไม่ยอมเชื่อฟัง
พระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ก็จะประชุมสงฆ์แยกหรือขับไล่ภิขุรูปนั้นๆ ออกจากคณะ เป็นต้น

ตลอดจนอาจแก้ปัญหาด้วยการประชุมสงฆ์ ทำการสังคายนา เพื่อตรวจสอบซักซ้อมและสวดพระธรรมวินัยซึ่งเป็นวิธีการที่ยืนยันถึงความบริสุทธิ์ถูกต้องของพระธรรมวินัย”^{๑๑}

ด้วยเหตุนี้ การบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยการนำของพระมหากัสสปเถระ จึงเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาในแง่ที่จารีกพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ เหมาะกับการนำมาประพฤติปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เพื่อวัตถุประสงค์คือการประพฤติทางกายและทางวาจาให้เหมาะสมกับสมณสาธูป แม้เหตุผลเพียงเล็กน้อยพระมหากัสสปเถระก็ไม่ได้วางเฉยในการประวัตินของภิกษุที่เห็นผิดจากพระธรรมวินัย เห็นได้จากการนำเอาคำกล่าวที่ไม่เหมาะสมของภิกษุบางรูปมาเป็นเหตุแห่งการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ จุดประสงค์ใหญ่ก็คือการรื้อกรอบพระธรรมวินัยให้เป็นบรรทัดฐานของการปฏิบัติให้แก่ภิกษุทั้งหลาย ถือเป็นแนวการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ดำรงอยู่ตลอดไป

การบริหารคณะสงฆ์โดยการนำของพระมหากัสสปเถระ เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับที่พระพุทธเจ้าทรงบริหารมาก่อน โดยให้ภิกษุถืออุปัชฌาย์และอาจารย์ ปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ก่อนปรินิพพานว่า “ธรรมวินัยใดอันเราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายโดยการล่วงไปแห่งเรา”^{๑๒}

จากการทำหน้าที่กัลยาณมิตรของพระมหากัสสปเถระ ในการเป็นผู้ริเริ่มการทำปฐมสังคายนาจะเห็นได้ว่า แม้อบัติเล็กน้อยท่านพระมหากัสสปเถระก็ไม่ได้ยกเลิกหรือแก้ไขแต่ประการใด ได้คงไว้ซึ่งพระธรรมวินัย ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสอนไว้ จนเป็นที่มาของพระพุทธศาสนาเถรวาท การบริหารคณะสงฆ์ของพระมหากัสสปเถระ ได้อาศัยมติสงฆ์เป็นหลักในการจัดทำปฐมสังคายนา และถือเป็นแบบอย่างของพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติและแสดงไว้มิให้คลาดเคลื่อนไปจากหลักการและพุทธประสงค์ดั้งเดิม เป็นการบริหารงานคณะสงฆ์ด้วยเสียงข้างมาก ตามความถูกต้องที่เรียกว่าประชาธิปไตย การที่พระมหากัสสปเถระมีบทบาทและความสำคัญยิ่งต่อพระพุทธศาสนาเช่นนี้ เพราะได้พระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร

๓) เรื่องพระสารีบุตรเถระ

พระสารีบุตรเถระ เดิมชื่อว่า อุปติสสะ เป็นบุตรของนางพราหมณีชื่อสารี และนายพราหมณ์ ผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้านอุปติสคามแห่งตำบลนาลกะ หรือตำบลนาลันทา ชื่อวังคันตะ วันหนึ่งอุปติสสะและโกลิตะ เกิดความสลดใจในขณะที่ยวดูงานมหรสพ โดยพิจารณาเห็นว่าการศึกษาเตรเป็นสิ่งที่ไร้สาระ หาแก่นสารมิได้ จึงพากันไปบวชในสำนักของสัจจชัยปริพาชก ณ กรุงราชคฤห์

^{๑๑}วิ.ม.. (ไทย) ๓/๔๓๓/๓๓๕.

^{๑๒}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

นั่นเอง และสำเร็จการศึกษาในสำนักนั้นโดยใช้เวลาไม่นานนัก ทั้งสองออกจากสำนักแยกกันไป แสวงหาครูผู้สามารถสอนความจริงของโลกให้ประจักษ์ได้ และได้สัญญากันว่าถ้าใครพบครู เช่นนั้นก่อนจะมาบอกกันและกัน

อุปติสสะได้พบพระอัสสชิเถระผู้เป็นหนึ่งในพระปัญจวัคคีย์ ในระหว่างทางเข้าไป บิณฑบาต ณ กรุงราชคฤห์ เกิดความเลื่อมใสในอิริยาบถด้วยความสำรวมของท่าน จึงเกิดความคิดว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระอรหันต์ จึงได้ตามไปข้างหลัง รอคอยโอกาสอยู่ แล้วสอบถาม

พระอัสสชิเถระ ได้แสดงธรรมอันเป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแก่อุปติสสะว่า “ธรรมเหล่านี้ มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านี้ และความดับแห่งธรรมเหล่านี้ พระมหาสมณะเจ้ามีปกติตรัสอย่างนี้” เมื่ออุปติสสะได้ฟังธรรมนั้นแล้วก็ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุเป็นพระโสดาบัน หลังจากนั้น อุปติสสะกราบลาพระอัสสชิเถระ แล้วนำธรรมะที่ได้รับฟังมาไปบอกเพื่อนสนิทคือ โกลิตะ จนได้บรรลุพระโสดาบันเช่นเดียวกัน ทั้งสองได้ไปชวนสัพพัญญูปริพาชกให้ไปเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ได้รับการปฏิเสธ จึงได้พาปริพาชก ๒๕๐ คน ไปฟังธรรมจากพระพุทธองค์ หลังจากฟังธรรมครั้งนั้น ปริพาชก ๒๕๐ คนบรรลุอรหัตผล แต่อุปติสสะและโกลิตะ ยังคงบรรลุเพียงโสดาบันเช่นเดิม

พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ทำหน้าที่อุปสมบทให้ทั้งหมดด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อมาพระอุปติสสะบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว มีชื่อเรียกว่า พระสารีบุตร

หลังจากที่พระสารีบุตรบวชได้ครึ่งเดือน ที่ถ้าสุกรขาตา เเชิงเขาคิชฌกูฏ นครราชคฤห์ พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรดที่มณฑลปริพาชกผู้เป็นลูกของพระสารีบุตร ทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับทฤษฎีและเวทนาให้ฟัง ที่มณฑลปริพาชกได้บรรลุพระโสดาบัน ส่วนพระสารีบุตรกำลังถวายงานพัดพระพุทธองค์อยู่ ได้ฟังธรรมเหล่านั้นก็บรรลุเป็นพระอรหันต์

หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ จำพรรษาและแสดงอภิธรรมแก่พุทธมารดา ณ เทวโลกชั้นดาวดึงส์ เสด็จลงมา ณ ประตุมืองสังกัสสะ พระสารีบุตรพร้อมทั้งภิกษุ ภิกษุณี และสาธุชนจำนวนมาก มาเฝ้าอรับเสด็จ พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสถามปัญหาในวิสัยของปุถุชนเป็นต้น พวกปุถุชนแก้ปัญหาได้ ในวิสัยของตนเท่านั้น ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระโสดาบันได้ พระอริยบุคคลทั้งหลาย มีพระโสดาบันเป็นต้นก็เหมือนกัน ไม่สามารถจะแก้ปัญหา ในวิสัยของพระอริยบุคคลทั้งหลาย มีพระสกทาคามี เป็นต้น พระมหาสาวกที่เหลือ ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระมหาโมคคัลลานะ พระมหาโมคคัลลานะ ไม่สามารถจะแก้ปัญหา ในวิสัยของพระสารีบุตรเถระได้ แม้พระสารีบุตรเถระ ก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระพุทธเจ้าได้เหมือนกัน ท่านได้รับเอตทัคคะในด้านเป็นผู้มีปัญญามาก

บทบาทและความสำคัญในพระพุทธศาสนา พระสารีบุตรเถระเป็นศาสนบุคคลที่มีความสำคัญมากในพระพุทธศาสนา สมควรนำมาเป็นแบบอย่าง ดังนี้

๑. พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระสารีบุตรว่า เป็นผู้ที่มีปัญญาอนุเคราะห์เพื่อนบรรพชิตด้วยกัน ตัวอย่างครั้งหนึ่งที่กรุงเทพฯ ภิภุพาทันเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลลาจะไปปัจฉาภูมิชนบท พระองค์ตรัสให้ไปลาพระสารีบุตร เพื่อท่านสารีบุตรจะได้แนะนำสั่งสอน ในการไปของพวกเขา จะได้ไม่เกิดความเสียหาย

๒. ทรงยกย่องพระสารีบุตรคู่กับพระมหาโมคคัลลานะ เช่น ทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายคบกับสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด ... สารีบุตรเปรียบเหมือนมารดา ผู้ให้กำเนิด โมคคัลลานะเปรียบเหมือนนางนม ผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้วนั้น สารีบุตรยอมแนะนำให้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล โมคคัลลานะแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้องบนสูงกว่ำนัน ด้วยเหตุนี้จึงมีคำยกย่องว่า พระสารีบุตรเป็นอัครสาวกฝ่ายขวา และพระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกฝ่ายซ้าย

๓. พระสารีบุตรได้รับการยกย่อง อีกอย่างหนึ่งว่า พระธรรมเสนาบดี ซึ่งเป็นคู่กับพระบรมศาสดาว่า พระธรรมราชา

๔. พระสารีบุตรเป็นผู้มีปฏิภาณในการแสดงพระธรรมเทศนา คือ ชี้แจงแสดงให้ผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจน

๕. ท่านเป็นผู้มีความกตัญญูตเวที ฟังเห็นตัวอย่างได้จาก เมื่อท่านได้ฟังธรรมเทศนาที่พระอัสสชิแสดง ได้ธรรมจัญแล้วมาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นมาท่านก็นับถือพระอัสสชิว่า เป็นอาจารย์ทำการเคารพอยู่เสมอ แม้ได้ยินข่าวว่าพระอัสสชิอยู่ในทิศใด เมื่อท่านจะนอน ท่านจะนมัสการไปทางทิศนั้นก่อน แล้วนอนหันศีรษะไปทางทิศนั้น อีกตัวอย่างหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรยังราชพราหมณ์ให้อุปสมบท เพราะระลึกถึงคุณที่ราชพราหมณ์ ได้ถวายบิณฑบาตแก่ท่านเพียงทัพพีเดียว

๖. ก่อนที่ท่านจะนิพพาน ท่านพระสารีบุตรพิจารณาเห็นว่าอายุสังขารจวนจะสิ้นแล้วปรารถนาจะไปโปรดมารดา (คือ นางสารี) ที่ยังเป็นมิจชาติอยู่ เมื่อท่านไปถึงบ้านเดิมแล้ว ได้เกิดปิกขันธิกพาธขึ้นในคิณนั้น ในเวลาที่พระสารีบุตรกำลังอาพาธอยู่นั้น ท่านได้เทศนาโปรดมารดาจนนางสารีได้บรรลุโศดาบัน คิณนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนสิบสอง พระสารีบุตรก็ปรินิพพานในห้องที่ท่านเกิด รุ่งขึ้นพระจุนทะ (ผู้เป็นน้อง) ได้ทำฌาปนกิจสรีระพระเถระเจ้า เสร็จแล้วเก็บอัฐิธาตุ นำไปถวายพระบรมศาสดา ณ พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี พระพุทธองค์โปรดให้ก่อเจดีย์ บรรจุอัฐิธาตุของพระสารีบุตร ไว้ ณ ที่นั้น การที่บุตรได้ชักนำบุพการี ให้นับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ จนได้มรรคผล นับเป็นการตอบแทนคุณอย่างยอดเยี่ยม

๓) เรื่องพระโมคคัลลานเถระ

พระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นบุตรพราหมณ์นายบ้าน ในหมู่บ้านโกถิตคาม จึงได้ชื่อว่าโกถิตะ ตามชื่อของหมู่บ้าน มารดาชื่อ โมคคัลลี คนทั่วไปเรียกกันว่า โมคคัลลานะ ตามชื่อของมารดา ท่านเป็นสหายที่รักกันมากับอุปติสสมาณพ (พระสารีบุตร) เทียวแสวงหาความสุขความสำราญ ตามประสาวัยรุ่น และพ่อแม่มีฐานะร่ำรวย นอกจากนี้ยังมีอุปนิสัยใจคอเหมือนกัน และยังได้ออกบวชพร้อมกัน

หลังจากอุปติสสะได้ไปพบพระอัสสชิและได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิแล้ว ทำให้ได้ดวงตาเห็นธรรมคือ บรรลุโสดาบัน อุปติสสะได้นำคำสอนของพระอัสสชิไปบอกให้โกถิตะทราบแล้ว โกถิตะก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นเดียวกัน ทั้งสองได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดเวฬุวนาราม และได้ทูลขออุปสมบทต่อพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ได้ทรงอนุญาตให้อุปสมบทเป็นภิกษุ โกถิตะอุปสมบทแล้วมีชื่อว่าพระมหาโมคคัลลานะ ท่านบำเพ็ญความเพียรได้ ๗ วัน ก็สำเร็จพระอรหันต์ ส่วนอุปติสสะอุปสมบทแล้วมีชื่อว่าพระสารีบุตร ท่านอุปสมบทได้ ๑๕ วัน จึงสำเร็จพระอรหันต์ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนมาฆะ ในคืนวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงประทานพระโอวาทปาติโมกข์ และทรงประกาศแต่งตั้งพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกเบื้องขวา เป็นผู้เลิศกว่าสาวกผู้อื่นในทางปัญญา ส่วนพระมหาโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย (อุทัยสาวก) เลิศกว่าสาวกผู้อื่นในด้านมีอิทธิฤทธิ์มาก

พระมหาโมคคัลลานะ เมื่ออุปสมบทได้ ๗ วัน ได้ไปทำความเพียรอยู่ที่ป่าใกล้บ้านแขวงมคธ ถูกฉินมิทระ คือ ความง่วงเข้าครอบงำ ไม่สามารถจะทำความเพียรได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทราบด้วยพระญาณว่าพระโมคคัลลานะ โง่งงอยู่ จึงทรงทำปาฏิหาริย์ให้ปรากฏ ประหนึ่งว่าเสด็จประทับอยู่ตรงหน้า ทรงแสดงอุบายสำหรับระงับความง่วงแก่เธอ และได้ประทานพระโอวาท ๓ ข้อ โดยมีใจความดังนี้

๑. โมคคัลลานะ เธอจงทำไว้ในใจว่า เราจะไม่ง่วง คือ ความถือตัวว่าเราเป็นนั่น เป็นนี่ เข้าไปสู่สกุล เพราะถ้าภิกษุถือตัวเข้าไปสู่สกุลด้วยคิดว่าเขาจะต้องต้อนรับเราอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าคนในสกุลเขามีการงานมาก ก็จะเกิดอดหนาระอาใจ ถ้าเขาไม่ใส่ใจต้อนรับ เธอก็จะเก้อเจินคิดไปในทางต่าง ๆ เกิดความฟุ้งซ่านไม่สำรวม จิตก็จะห่างจากสมาธิ

๒. โมคคัลลานะ เธอจงทำไว้ในใจว่า เราจักไม่พูดคำอันเป็นเหตุเถียงกัน เพราะถ้าเถียงกันก็ต้องพูดมาก และผิดใจกัน เป็นเหตุให้ฟุ้งซ่านไม่สำรวม และจิตก็จะห่างจากสมาธิ

๓. โมคคัลลานะ ตถาคตไม่สรรเสริญการคลุกคลีด้วยประการทั้งปวง แต่ก็ไม่ได้ห้ามการคลุกคลีไปทุกอย่าง คือ เราไม่สรรเสริญการคลุกคลีกับหมู่ชน ทั้งกฤหัสถ์และบรรพชิต แต่เรา

สรรเสริญการคลุกคลีด้วยเสนาสนะอันสงบสงัดปราศจากเสียงอื้ออึง ควรแก่การปลีกเร้นอยู่ตามสมณวิสัย

ลำดับนั้น พระมหาโมคคัลลานะ ได้กราบทูลถามถึงข้อปฏิบัติอันเป็นธรรมชักนำไปสู่การสิ้นตัณหา เกษมจากโยคะคือกิเลส พระพุทธองค์ ตรัสสอนในเรื่องชาตกรรมฐาน โดยใจความว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เมื่อได้สดับว่าธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น ก็ควรกำหนดธรรมเหล่านั้นในยามเมื่อเสวยเวทนา อันเป็นสุขหรือทุกข์ หรือ ไม่สุขไม่ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง ควรใช้ปัญญาพิจารณาเห็นความเบื่อบาน ความดับ และความไม่ยึดมั่น จิตก็จะพ้นจากอัสวากิเลส เป็นผู้รู้ทั่วชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว

บทบาทและความสำคัญในพระพุทธศาสนา พระมหาโมคคัลลานเถระ ได้บรรลุประอรหันต์ เป็นกำลังสำคัญของพระศาสนา ช่วยแบ่งเบาภารกิจและยังพุทธดำริต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยดี เพราะท่านมีฤทธิ์มีอำนาจยิ่งกว่าพระสาวกรูปอื่น ๆ สามารถใช้อิทธิฤทธิ์ข่มอัครภิกษุชฎาภาคที่มีพิษดุร้ายให้สยบลงได้ พระบรมศาสดาทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระอัครสาวกเบื้องซ้าย คู่กับพระสารีบุตรเถระว่า “พระสารีบุตรเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา เปรียบเสมือนมารดาผู้ให้กำเนิดบุตร พระโมคคัลลานะ เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เปรียบเสมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดมาแล้ว พระสารีบุตร ย่อมแนะนำให้ตั้งอยู่ในโศคาปีติผล พระโมคคัลลานะ ย่อมแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้องสูงขึ้นไป” นอกจากนี้ พระมหาโมคคัลลานะ ยังเป็นผู้มีความสามารถในนวัตกรรม โดยพระบรมศาสดาทรงมอบหมายให้ท่านรับหน้าที่นวกัมมัทธิฐานายก คือ ผู้ควบคุมดูแลการก่อสร้างวิหารบุพพาราม ที่เมืองสาวัตถี ซึ่งนางวิสาขาบริจาครทรัพย์สร้างถวาย

การประกาศพระพุทธศาสนา พระมหาโมคคัลลานเถระ สามารถแสดงฤทธิ์ไปยังภูมิของสัตว์นรก และไปโลกสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ได้พบเห็นสรรพสัตว์ต่าง ๆ ที่ได้เสวยความสุขจากการทำบุญไว้ในเมืองมนุษย์ และได้นำข่าวของสัตว์นรกและเทพบุตรเทพธิดาเหล่านั้นมาแจ้งแก่บรรดาญาติและชนทั้งหลายให้ทราบ ทำให้บรรดาญาติและชนเหล่านั้นพากันละเว้นกรรมชั่วซึ่งจะพาดนไปเสวยผลกรรมในนรก พากันสร้างบุญกุศลอันจะนำตนไปสู่สุคติโลกสวรรค์ และพร้อมกันนั้นก็พากันทำบุญอุทิศไปให้แก่ญาติของตน ชนบางพวกที่ไม่มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ก็พากันละทิ้งลัทธิศาสนาเดิมมาศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ทำให้พวกเดียรฉัตรต้องเสื่อมจากลาภสักการะ มีความเป็นอยู่อย่างลำบาก

สุดท้ายของชีวิต พระมหาโมคคัลลานเถระถูกโจรทุบตี ท่านคิดว่า เราควรไปกราบทูลลาพระผู้มีพระภาคก่อนจึงปรินิพพาน แล้วประสานกระดูกด้วยกำลังฌานฤทธิ์ เหาะมาเฝ้าพระบรมศาสดา ถวายบังคมแล้วกราบทูลลาปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า โมคคัลลานะ ถ้ากระนั้น เธอจงแสดงธรรมแก่ตาคตก่อน ด้วยว่าการได้เห็นพระเถระเช่นเธอนี้ จะไม่มีอีกแล้ว พระเถระจึงทำ

ปาฏิหาริย์เหาะขึ้นไปบนอากาศแสดงพระธรรมเทศนาแล้วลงมาถวายอภิวัตกราบพูลลาไปยังกาฬศิลา และปรีณิพพาน ณ ที่นั้น ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ หลังจากพระสารีบุตรนิพพานได้ ๑๕ วัน พระผู้มีพระภาค เสด็จไปพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ทรงเป็นองค์ประธานจุดเพลิงฉาปนกิจศพให้ ท่าน ขณะนั้น ฝนดอกไม้ทิพย์ตกลงมาโดยรอบบริเวณ มหาชนได้พร้อมกันทำสักการะอัฐิธาตุตลอด ๗ วัน พระพุทธองค์โปรดให้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิไว้ ณ ที่ใกล้หุ้มประตูแห่งพระเชตะวันมหาวิหาร

๕) เรื่องพระอุบาลีเถระ

พระอุบาลีเถระ เป็นบุตรแห่งนายช่างกลบก พระนครกบิลพัสดุ์ เดิมชื่อว่าอุบาลี เมื่อเจริญวัยแล้ว ได้เป็นที่เลื่อมใส เจริญพระกฤตยิ แห่งเจ้าในศากยวงศ์ทั้งห้าพระองค์ ได้รับตำแหน่งเป็นนายภูษามาลาแห่งเจ้าศากยวงศ์นั้น

สมัยนั้น ศากยกุมารห้าพระองค์ คือ ภัททิยะ อนรุทธะ อานันทะ ภคุ และ กิมพิละ รวมเทวทัตต์ ซึ่งเป็นเจ้าชายในโกถียวงศ์รวมเป็น ๖ เสด็จออกจากพระนคร ด้วยจาดุรงคเสนา เพื่อจะออกบวชในพระพุทธศาสนา อุบาลี เป็นนายภูษามาลา ได้ติดตามออกไปด้วย พวกกันไปเฝ้าพระบรมศาสดาที่อนุปิยนิกม แคว้นมัลละ ทูลขออุปสมบท ก่อนแต่จะอุปสมบท พวกเจ้าศากยะได้ทูลขอให้พระพุทธานุญาต อุบาลีผู้เป็นนายภูษามาลาก่อน เมื่อพระอุบาลีอุปสมบทแล้ว ได้ฟังพระกรรมฐานที่พระบรมศาสดาทรงสั่งสอน ท่านไม่ประมาท อุตส่าห์บำเพ็ญเพียร ไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหันต์

บทบาทและความสำคัญในพระพุทธศาสนา ท่านได้ศึกษาทรงจำพระวินัยปิฎก แม่นยำ ชำนิชำนาญมาก เป็นผู้สามารถจะทำเรื่องราวอะไรซึ่งเกี่ยวข้องกับวินัยได้เป็นอย่างดี ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างที่ท่านได้รับพระอนุญาต ให้เป็นผู้วินิจฉัยอธิกรณ์สามเรื่อง คือ การตัดจกวัตตุ อชชุกวัตตุ และกุมารกัสสปวัตตุ

พระอุบาลีเถระจึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งพระวินัย

ภายหลัง เมื่อพระบรมศาสดานิพพานแล้ว ท่านพระมหากัสสปเถระ ทำสังคายนาพระธรรมวินัย สงฆ์ได้เลือกท่านให้เป็นผู้วิสันนาในส่วนพระวินัยปิฎก เพราะท่านเป็นผู้มีความสามารถในเรื่องนี้

๖) เรื่องพระอานนทเถระ

พระอานนท์ เป็นพระโอรสของพระเจ้าอมิตทนะ ศากยราช ผู้เป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระพุทธรบิดา พระมารดาทรงพระนามว่า มฤติ เป็นพระอนุชาของเจ้าชายสิทธัตถะ และเป็นสหชาติของเจ้าชายสิทธัตถะ เนื่องจากในวันประสูติ ได้บังเกิดสหชาติกับพระพุทธเจ้าทั้ง ๗ คือ

๑. พระนางพิมพาราหุลมาตา
๒. จันนะอำมาตย์
๓. กาพูทายีอำมาตย์
๔. พระอานนท์
๕. กัณฐกัณฐสราษ
๖. คันมหาโพธิ์
๗. ขุมทรัพย์ ๔ ทิศ

พระอานนท์ออกผนวชพร้อมกับพระประยูรญาติ ๖ พระองค์ มีเจ้าชายภัททิยะ เป็นต้น พระอุปัชฌายะของพระอานนท์ ชื่อพระเวฬุสีสเถระ ท่านทำความเพียรตอนกลางคืนก่อนที่จะทำปฐมสังคายนา โดยการเดินจงกรม กำหนดกายคตาสติ จนจบปัจจุสมย์ใกล้รุ่ง จึงลงจากที่จงกรม หมายใจจะหยุดนอนพักผ่อนในวิหารสักครู่ก่อน แต่พอเอนกายลงนอน สิริระยังไม่ทันถึงหมอน และเท้าทั้งสองยังไม่พ้นจากพื้น ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ จุดเด่นที่ทำให้พระอานนท์เถระเป็น พุทฺสุต ก็คือการถามปัญหากับพระพุทธเจ้าโดยตรง ดังเช่น

“สมัยหนึ่งพระอานนท์ได้ทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้าถึงกลิ่นของดอกไม้ที่ไม่สามารถ ล่องลอยไปได้ทั้งในที่ทวนกระแสและตามกระแสว่ามีบ้างไหม พระเจ้าข้า? พระ ศาสดาได้ตรัสตอบว่า หึงหรือชาก็ดีที่ยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติดิในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้น จากการดื่มสุราและเมรัยที่เป็นบ่อเกิดแห่งความประมาท เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ไม่มี ความตระหนี่ มีการเสียสละแบ่งปัน ใครเดือดร้อนยินดีให้การช่วยเหลือ คนก็จะกล่าว สรรเสริญ ความดีชนิดนี้แหละคือคันธชาติ (กลิ่นหอม) มีกลิ่นหอมฟุ้งไปตามกระแสก็ได้ มี กลิ่นหอมฟุ้งทวนกระแสก็ได้ ทั้งมีกลิ่นหอมฟุ้งไปตามกระแสและทวนกระแสก็ได้”^{๑๒}

บทบาทและความสำคัญในพระพุทธศาสนา พระอานนท์ ครั้นอุปสมบทแล้ว ได้ศึกษา ธรรมจากสำนักของท่านพระปุลณมันตานีบุตร ไม่นานก็ได้สำเร็จชั้นโศดาบัน พระอานนท์เป็น พุทธอุปัชฌาย์ กิจที่ท่านทำเป็นประจำแก่พระพุทธเจ้า คือ

^{๑๒} พ.ร.อ. (ไทย) ๓/๑๑๓-๑๑๔.

๑. ถวายน้ำ ๒ อย่าง คือน้ำเย็นและน้ำร้อน
๒. ถวายไม้สีฟัน ๓ ขนาด
๓. นวดพระหัตถ์และพระบาท
๔. นวดพระปฤษฎางค์
๕. ปัดกวาดพระคันธกุฎี และบริเวณพระคันธกุฎี

ก่อนที่จะทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐาก พระอานนทเถระได้กราบทูลขอพร ๘ ประการกับ พระพุทธเจ้า คือ

๑. จักไม่ประทานจีวรอันประณีตที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
๒. ถ้าจักไม่ประทานบิณฑบาตอันประณีตที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
๓. ถ้าจักไม่โปรดให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ประทับของพระองค์
๔. ถ้าจักไม่ทรงพาข้าพระองค์ไปในที่ที่ทรงรับนิมนต์ไว้
๕. ขอพระองค์ไปสู่ที่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้
๖. ถ้าข้าพระองค์จักพาพุทธบริษัทซึ่งมาแต่ที่ไกลเพื่อเฝ้าพระองค์ได้ในขณะที่มาแล้ว
๗. ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น
๘. ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ จักเสด็จมาตรัส

บอกพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีก

พระอานนทผู้เป็นเอตทัคคะผู้เลิศกว่าภิกษุรูปอื่น ๕ ประการ คือ

๑. มีสติ รอบคอบ
๒. มีคติ คือความทรงจำแม่นยำ
๓. มีความเพียรดี
๔. เป็นพหูสูต
๕. เป็นยอดของภิกษุผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า

พระอานนทเถระ เป็นสหชาติและพุทธอุปัฏฐาก ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ ผู้เลิศกว่าพระสาวกอื่น ถึง ๕ ประการ และเป็นพหูสูต เนื่องจาก เป็นผู้ทรงจำพระสูตร ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ และเป็นผู้ที่สาธยายพระสูตร จน ทำให้ปฐมสังคายนาสำเร็จด้วยดี

พระอานนทเถระนอกจากจะทำหน้าที่อุปัฏฐากประจำพระพุทธองค์อย่างใกล้ชิดแล้ว ยังปฏิบัติศาสนกิจอื่น ๆ ตามรับสั่งและทรงมอบหมายให้ทำอีกหลายประการ คือ

๑. พระพุทธองค์รับสั่งให้ท่านไปประกาศคว่ำบาตร แก้วชาติลิจฉวี เพราะเหตุที่แก้วชาติลิจฉวี ได้สมรู้ร่วมคิดกับพระเมตตियะและพระกุมมชกะ กล่าวใส่ร้ายท่านพระพุทธพมัลลบุตรว่า เสพเมถุนธรรมกับชายาเดิมของท่าน

๒. ทรงรับสั่งให้ท่าน นำนางยักษิณีเข้าเฝ้า เพื่อระงับการจองเวรจองผลาญกันและกัน

๓. ทรงรับสั่งให้ท่าน เรียกพระภิกษุสงฆ์ที่นครเวสาลีเข้าประชุม เพื่อฟังอานาปานสติ

๔. ทรงรับสั่งให้ท่านแจ้งข่าวแก่พวกมัลลกษัตริย์ กรุงกุสินาราว่า พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่ป่าไม้สาละ ณ ราชคฤห์ เป็นต้น

๕. พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงเลื่อมใสศรัทธา มีพระประสงค์จะถวายนิยตภัตแก่พระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์เป็นประจำทุกวัน พระพุทธองค์ตรัสว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่รับนิยตภัตประจำในที่แห่งเดียว เพราะมีคนจำนวนมากต้องการจะทำบุญกับพระพุทธเจ้า จึงหวังจะให้เสด็จไปหาตนกันทั้งนั้น เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบ จึงทูลขอพระภิกษุ ๑ รูปให้ไปรับนิยตภัตของพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงมอบภาระนี้ให้แก่พระอานนทเถระ เมื่อได้รับมอบหมายแล้ว ท่านก็ไปรับเป็นประจำ

๖. พระเจ้าปเสนทิโกศล มีพระประสงค์จะให้พระนางมัลลิกาเทวี และพระนางवासภักดีติยา พระมเหสีของพระองค์ ได้ศึกษาธรรม จึงทูลนิมนต์ให้พระพุทธองค์กับภิกษุสงฆ์ ไปสอนธรรมแก่พระมเหสีทั้งสอง พระพุทธองค์ตรัสบอกข้อขัดข้อง ดังกล่าวแล้วข้างต้น พระพุทธองค์ก็มอบหมายให้พระอานนท รับภาระนี้

๗. ในเวลาใกล้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ทรงมอบหมายให้ท่าน ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันทะ เมื่อพระองค์นิพพานไปแล้วในฐานะหัวคือ ไม่ยอมเชื่อฟัง คำตักเตือนของพระอัครสาวก และเมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ท่านก็ได้ไปลงพรหมทัณฑ์ แก่พระฉันทะ สำเร็จตามที่ทรงมอบหมายไว้

๘. พระอานนท เป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นอย่างยิ่ง ท่านยอมสละชีพของท่าน เพื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างเช่น เมื่อพระเทวทัต ได้วางอุบายจะปลงพระชนม์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปลดปล่อยนางพาคีรี ซึ่งกำลังตกมัน ให้ไปทำร้ายพระพุทธองค์ พระอานนทได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชีวิตของพระองค์มีค่ายิ่งนัก พระองค์อยู่เพื่อเป็นประโยชน์แก่โลก เป็นดวงประทีปของโลก เป็นที่พึ่งของโลก ขอพระองค์อย่าเสี่ยงกับอันตรายครั้งนี้เลย ชีวิตของข้าพระองค์ มีค่าน้อย ขอให้ข้าพระองค์ได้สละสิ่งซึ่งมีค่าน้อย เพื่อรักษาสิ่งที่มีค่ามาก เหมือนสละกระเบื้องเพื่อรักษาซึ่งแก้วมณีเถิดพระเจ้าข้าฯ” สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสว่า “อย่าเลยอานนท บารมีเราได้สร้างมาดีแล้ว ไม่มีใครสามารถปลงชีวิตของตถาคตได้ ไม่ว่าสัตว์ดิรัจฉาน หรือมนุษย์ หรือเทวดามารพรหมใด ๆ”

๕. พระอานนทเป็นผู้ออกแบบจิวรสงฆ์ พระพุทธองค์ทอดพระเนตรแล้วตรัสชมเชย ในท่ามกลางสงฆ์ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานนทเป็นคนฉลาด เป็นเจ้าปัญญา ชาบซึ่งถึงเนื้อความ แห่งถ้อยคำ ที่เรากล่าวโดยย่อ ให้พิสดารได้ ทำผ้ากุสสีก็ได้ ทำผ้าอัทธกุสสี ผ้ามณฑล ผ้าอัทธมณฑล ผ้าวิวัฏฐะ ผ้าอนุวิวัฏฐะ ผ้าคีเวยยกะ ผ้าซังเหมยยกะ และผ้าพาหั้นตะก็ได้”

๑๐. พระอานนทเป็นผู้ประหยัด เนื่องจากพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน แห่งนคร โกสัมพี เลื่อมใสในการแสดงธรรมของพระอานนท จึงได้ถวายจิวรจำนวน ๕๐๐ ผืน แต่พระอานนท เมื่อ พระเจ้าอุเทน ทราบ จึงตำหนิพระอานนทว่า รับจิวรไปจำนวนมาก เมื่อได้โอกาสจึงน้สการถามว่า พระคุณเจ้าทราบข่าวว่า พระมเหสีถวายจิวรพระคุณเจ้า ๕๐๐ ผืน พระคุณเจ้ารับไว้ทั้งหมดหรือ?

อา. ขอถวายพระพร อาคมาภาพรับไว้ทั้งหมด

อุ. พระคุณเจ้ารับไว้ทำไมมากมายนัก?

อา. เพื่อแบ่งถวาย แก่พระภิกษุผู้มีจิวรเก่าคร่ำคร่า

อุ. จะเอาจิวรเก่าคร่ำคร่าไปทำอะไร?

อา. เอาไปทำเพดาน

อุ. จะเอาผ้าเพดานเก่าไปทำอะไร?

อา. เอาไปทำผ้าปูที่นอน

อุ. จะเอาผ้าปูที่นอนเก่าไปทำอะไร?

อา. เอาไปทำผ้าเช็ดเท้า เป็นต้น

๑๑. พระอานนทเป็นปฐมเหตุให้เกิดภิกษุณี พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงยอมรับ ครุธรรม ๘ ประการ และได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา

พระอานนทปรินิพพาน ภายหลังสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธ- ปรินิพพานแล้ว พระอานนทได้เที่ยวจาริก สั่งสอนเวไนยสัตว์แทนองค์พระศาสดา จนชนมายุของท่านล่วงเข้า ๑๒๐ ปี ท่านจึงได้พิจารณาอายุสังขารของท่าน พบว่า อายุสังขารของท่านนั้น ยังอีก ๗ วันก็จะสูญสิ้น เข้าสู่พระนิพพาน จึงได้ลาภิกษุสงฆ์ และชนทั้งหลาย จนครบ ๗ วันแล้ว ท่านจึงได้ แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ นานาประการ แล้วตั้งจิตอธิษฐานให้กายของท่านแตกออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่ง ให้ตกที่ฝั่งกรุงกบิลพัสดุ์ อีกภาคหนึ่ง ตกที่โกสิยะ แล้วท่านได้เจริญเตโชกสิณ ทำให้เปลวเพลิงบังเกิดในร่างกาย เผาผลาญมังสะและโลหิต ให้สูญสิ้น ยังเหลือแต่พระอัฐิธาตุ สีขาวดั่งสีเงิน พระอัฐิธาตุที่เหลือ จึงแตกออกเป็น ๒ ส่วน ด้วยกำลังอธิษฐานของท่าน บรรดาพระประยูรญาติ และชนที่มาชุมนุมกัน ณ ที่นั้น ต่างก็รองรับพระธาตุไว้ แล้วสร้างพระเจดีย์บรรจุไว้ทั้ง ๒ ฝั่งของ แม่น้ำโรหิณี

๓) เรื่องพระจูฬปันถกเถระ

พระจูฬปันถกเถระ เป็นน้องชายของพระมหาปันถกเถระ เป็นผู้ที่มีปัญญาทึบ เรียนคาถาบาทเดียวนานถึง ๔ เดือน ยังท่องจำไม่ได้ จึงถูกพระพี่ชายจับไล่ให้สึก ท่านเดินร้องไห้เสียใจคิดจะสึก เมื่อพระศาสดาพบ จึงตรัสว่า จูฬปันถก เธอนั้น ได้ชื่อว่าบวชเพื่อเรา เมื่อถูกพี่ชายขับไล่ ทำไมจึงไม่มาหาเรา เธออย่ากลับไปเป็นคฤหัสถ์อีกเลยจงอยู่กับเราเถิด พระพุทธองค์ได้ยกพระหัตถ์ลูบศีรษะของจูฬปันถกแล้วพาไปนั่งที่หน้ามุขพระคันธกุฎี พร้อมกับประทานท่อนผ้าสีขาวที่สะอาดผืนหนึ่งที่ทรงบันดาลขึ้นมาด้วยฤทธิ์ และตรัสสั่งว่า จูฬปันถก ให้เธอหันหน้าไปทางทิศตะวันออกแล้วลูบผ้าผืนนี้ พร้อมกับบริกรรมว่า รโฆหรณฺ รโฆหรณฺ (ผ้าเช็ดธุลี) อยู่ที่นี่แหละ ฝ่ายพระจูฬปันถกนั่งแลดูพระอาทิตย์ พลาดลูบผ้าผืนนั้น บริกรรมว่า “รโฆหรณฺ รโฆหรณฺ” เมื่อท่านลูบผ้าผืนนั้นไปเรื่อยๆ ผ้าที่ลูบอยู่ก็เริ่มเปื้อน จากสีที่ขาวก็เริ่มกลายเป็นสีดำ ทำให้คิดได้ว่าตอนแรก ผ้าผืนนี้ขาวสะอาดแท้ๆ แต่พอนำมาลูบไปมา กลับกลายเป็นผ้าอีกผืนหนึ่งที่สกปรก แล้วกลับมาพิจารณาถึงสังขารว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ คิดได้ดังนี้แล้วก็เริ่มเจริญวิปัสสนา พิจารณาความสิ้นความเสื่อมไปเรื่อยๆ จนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์”^{๑๓}

๔) เรื่องภิกษุหลายรูป

อีกตัวอย่างหนึ่ง พระองค์แสดงธรรมโปรดภิกษุหลายรูป คือ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สีตลาวัน ใกล้เมืองโกสัมพี ครั้งนั้นพระองค์ทรงหยิบใบประดูลายประมาณ ๒-๓ ใบ ขึ้นมาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลายใบประดูลายเล็กน้อยที่เราหยิบขึ้นมากับใบไม้ที่มีอยู่ในป่าอย่างไหนมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้ขึ้นแหละมากกว่าพระเจ้าข้า พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เราารู้แล้ว แต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุใด เราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน”^{๑๔}

จากเหตุการณ์นี้ สะท้อนให้เห็นว่า ธรรมที่พระองค์นำมาสอนแม้เพียงเล็กน้อย คุณใบไม้กำมือเดียว แต่มากไปด้วยประโยชน์เกื้อกูลและความสุข เป็นไปเพื่อการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อดับทุกข์ และเป็นไปเพื่อพระนิพพาน

^{๑๓} พ.ร.อ. (ไทย) ๒/๑๑๓-๑๑๘.

^{๑๔} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๐๑/๖๑๓.

๕) เรื่องสามเณรราหู

นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงเป็นกัลยาณมิตรของภิกษุแล้ว ยังทรงเป็นกัลยาณมิตรของสามเณรยกตัวอย่าง สามเณรราหู พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตวิธีการบรรพชาเด็กเป็นสามเณร ด้วยไตรสรณคมน์ หรือที่เรียกกันว่า ดิสรณคมนุปสัมปทา คือ การขอถึงพระพุทธเจ้า ขอถึงพระธรรมและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งที่ระลึก เนื่องจากการบรรพชาในครั้งพุทธกาล หมายถึง การบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุอย่างเดียว ต่อมา เมื่อมีเด็กเข้ามาบวชสามเณร การที่สามเณรราหูผนวชเพราะต้องการทรัพย์สมบัติของพระบิดา ท่านจึงทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ ขอพระองค์ทรงได้โปรดประทานทรัพย์มรดกแก่หม่อมฉัน”^{๕๕} ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงประทานมรดกพิเศษที่เป็นโลกุตตรทรัพย์ให้พระราหุลกุมาร ด้วยการบรรพชาเป็นสามเณร จึงนับได้ว่า สามเณรราหูเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนาที่ได้รับการบรรพชาตั้งแต่เยาว์วัย มีพระชนมายุได้ ๗ พรรษา เมื่อผนวชแล้วเป็นผู้ใส่ใจในการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ท่านลุกขึ้นแต่เช้าตรู่เอามือกอบทรายที่บริเวณพระคันธกุฎีขึ้นมา ๑ กำมือ แล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า วันนี้ขอให้เราได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอุปัชฌาย์อาจารย์มากเท่ากับจำนวนเม็ดทรายในกำมือนี้เกิด ด้วยเหตุนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะทรงยกย่องในความขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่ต่อการศึกษาของสามเณร จึงได้ทรงประทานตำแหน่งเอตทัคคะว่า “เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านเป็นผู้ใฝ่ต่อการศึกษา”^{๕๖}

ดังจะเห็นได้ว่า ภิกษุสามเณร ได้อาศัยกัลยาณมิตรเช่นพระพุทธเจ้าแล้ว การพัฒนาโลกียจิตเข้าสู่โลกุตระปัญญาจึงบังเกิดขึ้น ในกรณีนี้คงทำให้เราเห็นเป็นอย่างดีว่า บุคคลทั่วไปก็พยายามใช้ปัญญาที่ตนมีอยู่ก่อนในการแก้ปัญหาหรือความทุกข์ของตน แต่วิธีการนั้นอาจเป็นเพียงการคลำหาทางออกเท่านั้น หรืออาจจะมิได้แก้ที่สาเหตุของปัญหาอย่างแท้จริง ซึ่งบางทีอาจกลับก่อปัญหาขึ้นมาซ้ำอีก และถ้าเป็นการแก้ปัญหาหรือความทุกข์ในระดับที่ลึกซึ้ง คือความพันทุกข์อย่างสิ้นเชิงแล้ว ก็จำเป็นจะต้องมีกัลยาณมิตรคอยให้คำแนะนำ เมื่อได้รับการแนะนำจากกัลยาณมิตรผู้มีภูมิรู้แล้ว “การพัฒนาปัญญา จะสามารถวางใจได้ว่าทำให้พ้นทุกข์ได้แน่นอน เพราะทำให้เกิดวิชชา”^{๕๗} ความรู้ที่สามารถกำจัดรากเหง้าแห่งความโลภ ความโกรธ และความหลง ให้เบาบางลงได้ เพราะเมื่อใดที่มีปัญญาพัฒนาแล้ว ก็จะรู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือ

^{๕๕}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๕.

^{๕๖}อ.เอก (ไทย) ๒๐/๒๐๕/๒๘.

^{๕๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จะพัฒนาคนอย่างไร (พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์), (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๔๔.

ตามที่มันเป็น ปราศจากอคติ และแรงจูงใจเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต เข้าถึงอิสรภาพตลอดทุกข์ปราศจากปัญหา

๓.๒.๒ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อภิกษุณี

๑) พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี

ภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา คือ พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี เกิดขึ้นได้ เพราะพระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรในการประทานการอุปสมบทด้วยวิธีกรรมมปฏิกคหอุปสัมปทา คือ การอุปสมบทด้วยการรับ “ครุธรรม ๘ ประการ คือ

- ๑) ภิกษุณีแม้จะบวชได้ ๑๐๐ ปี ก็ต้องทำการกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจักรกรรมแก่ภิกษุเมื่ออุปสมบทในวันนั้น
- ๒) ภิกษุณีไม่พึงเข้าจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ
- ๓) ภิกษุณีต้องถามอุโบสถและเข้าไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน
- ๔) ภิกษุณีจำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยฐานะ ๓ คือ ด้วยได้เห็น ได้ฟังและได้นึกสงสัย
- ๕) ภิกษุณีต้องครุธรรมแล้ว พึงประพฤติมานัตปักษ์หนึ่งในสงฆ์ ๒ ฝ่าย
- ๖) ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ให้แก่สักขีมานา ผู้ศึกษาธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี
- ๗) ภิกษุณีไม่พึงด่า ไม่พึงบริภาษภิกษุ ไม่ว่าจะกรณีใด ๆ
- ๘) ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ห้ามภิกษุณีว่ากล่าวตักเตือนภิกษุ แต่ไม่ห้ามภิกษุว่ากล่าวตักเตือนภิกษุณี ครุธรรมทั้ง ๘ ข้อนี้ ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต”^{๑๕}

ดังจะเห็นได้ว่า ครุธรรม ๘ ประการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อประโยชน์ของภิกษุณี และสุภาพสตรีทั้งหลายที่มีความเลื่อมใสศรัทธาประสงค์จะอุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาและบรรลुरुชิธรรมได้ ก็ด้วยความอนุเคราะห์ของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นกัลยาณมิตร

๓.๒.๓ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่ออุบาสก

พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรของอุบาสก จึงได้ตรัสสอนคุณสมบัติของชายหญิงที่อยู่ครองเรือนว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ

^{๑๕} อ.จ. อรรถกถ. (ไทย) ๒๓/๕๑/๓๓๔-๓๓๕.

๑. เป็นผู้ดเว้นจากปาณาติบาต
๒. เป็นผู้ดเว้นจากอกุศลนาทาน
๓. เป็นผู้ดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร
๔. เป็นผู้ดเว้นจากมสวาท
๕. เป็นผู้ดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท”^{๑๙}

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ นี้แล ย่อมเป็นผู้แก่ล้าครองเรื้อน พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นกัลยาณมิตรของผู้ครองเรือน ดังตัวอย่างเช่น เรื่องยสกุบุตร อนาถบิณฑิก เศรษฐี นายปุณณะ และโกสิยเศรษฐี ตามลำดับ คือ

๑) เรื่องยสกุบุตร

ยสกุบุตรเป็นบุตรเศรษฐี มีปราสาท ๓ หลัง ในฤดูต่าง ๆ เป็นผู้เฝ้าเรือนพร้อมพร้อม บำเรออยู่ด้วยกามคุณ ๕ คั้นหนึ่งขณะที่ยสกุบุตรตื่นขึ้นก่อนบริวาร ได้เห็นบริวารชนของตนกำลังนอนหลับ หญิงบางคนมีพิณตกอยู่ที่รักเร่ บางคนมีตะโพนวางอยู่ข้างคอ บางคนมีเปิงมางตกอยู่ที่อก บางคนสยายผม บางคนมีน้ำลายไหล เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ปรากฏแก่ยสกุบุตรดูจ่าเข้าฝึคิบัความรู้สึกลึบเมื่อจึงเกิดขึ้น พร้อมเดินเปล่งอุทานว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ เขาเดินตรงไป ในป่า ได้ยินพระพุทธเจ้าเปล่งพระวาจาว่า “ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง

ยสกุบุตรเดินเข้าไปแสดงความเคารพและได้ฟังอนุพุททิกถา มีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปราศจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใส ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับเป็นธรรมดา เมื่อบิดาของยสกุบุตรเดินมาตามหา พบพระศาสดาจึงได้มีโอกาสฟังธรรม หลังจากฟังธรรม ยสกุบุตรได้บรรลุอรหัตผล ด้วยโลกุตระปัญญาแทงตลอดในธรรมทั้งหลายเป็นพระอรหันต์ ส่วนพ่อของยสกุบุตร ได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นอุบาสกผู้ถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะคนแรกในพระพุทธศาสนา”^{๒๐}

๒) เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นเศรษฐีที่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก วันหนึ่ง ๆ ต้องจ่ายทรัพย์ไป ๕๔ โกฏิ เมื่อจะไปที่วัดต้องมีของติดมือไปตลอดเวลา ต่อมาเศรษฐีทรัพย์สินหมดต้องกู้หนี้ยืมสินเขามาถึง ๑๘ โกฏิ ถึงแม้ว่าจะมีหนี้สินแต่เศรษฐีก็ยังทำบุญอยู่อย่างเดิม วันหนึ่งเศรษฐีพบกับพระพุทธเจ้า พระองค์จึงถามเศรษฐีว่าท่านยังทำบุญอยู่หรือ เศรษฐีก็กราบทูลว่า

^{๑๙} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๓๐๐.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕ - ๒๖/๓๑ - ๓๓.

ยังทำอยู่แต่เป็นข้าวปลายเกี่ยวกับน้ำส้มพะอุมเท่านั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงให้กำลังใจกับเศรษฐีแต่มี เทวดาซึ่งสิงสถิตที่ซุ้มประตูของเศรษฐี เมื่อพระพุทธเจ้ากับสาวกเสด็จมาที่เรือนของเศรษฐีก็คิดหา อุบายที่จะไม่ให้พระพุทธเจ้ากับสาวกมาที่บ้าน ก็ไปยุยงเศรษฐีไม่ต้องให้ทาน เพราะเดี๋ยวนี้เป็นคน ยากจนแล้ว ก็ไม่ลดละการใช้จ่ายทรัพย์อีก ถ้ายังขึ้นทำอยู่แบบนี้เสื้อผ้าก็คงไม่มีจะนุ่งห่มเป็นแน่ ท่านควรจะเลิกการทำบุญแล้วมาทำงานจะดีกว่า แต่เศรษฐีก็ไม่เห็นด้วยกับคำพูดของเทวดาและขับไล่เทวดาให้ออกไปเสียจากบ้าน

ฝ่ายเทวดาเมื่อถูกไล่ออกจากบ้านก็ไม่มีที่อยู่จึงเข้าไปเฝ้าท้าวสักกะ ท้าวสักกะจึงให้อุบายว่า ให้เทวดาแปลงเพศเป็นเสมีนของเศรษฐีแล้วนำสัญญาเงินกู้มาแล้วนำไปให้เขาชำระ ทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ที่พวกพ่อค้าถือเอาไป ด้วยอาณภาพของตน แล้วบรรจุไว้ให้เต็มในหีบเปล่า เมื่อรวบรวมทรัพย์ทั้งหมดได้แล้วจึงขอมาเศรษฐี หลังจากนั้นเทวดาก็ทำตามที่ทำตามที่ทำตามคำแนะนำ ทำให้เศรษฐีนั้นกลับมาเป็นเศรษฐีเหมือนเดิม ส่วนเทวดาขอมาเศรษฐีแล้วก็ได้มาอยู่ในที่เดิม”^{๒๑}

นอกจากนั้น ยังมีบทบาทของกัลยาณมิตรที่เกี่ยวกับหลักการใช้โภคทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน “อาทิสสูตร โดยมีใจความว่า “วันหนึ่งขณะที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงแนะนำหลักการให้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ แก่อนาถบิณฑิกเศรษฐี ๕ ประการดังนี้คือ

๑. ใช้ทรัพย์นั้นบำรุงตนเอง
๒. ใช้ทรัพย์ในการสร้างเครือข่ายกัลยาณมิตรในหมู่บ้านหรือชุมชนของตน
๓. ใช้ทรัพย์นั้นป้องกันภัยและเหตุฉุกเฉิน
๔. ใช้ทรัพย์ทำผล ๕ ประการ คือสงเคราะห์ญาติอันรับแขก ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย

และเสียดายโอกาสให้รัฐ

๕. ใช้ทรัพย์ทำบุญให้กับผู้ที่เป็นเนื้อนาบุญ”^{๒๒}

จากเรื่องราวที่กล่าวมานี้ จึงให้เห็นความเป็นกัลยาณมิตรของพระพุทธเจ้ากับอนาถบิณฑิกเศรษฐีแม้จะยากจนก็ไม่ย่อท้อที่จะทำความดี ใช้ความอดทน จนผลของกรรมดีที่ตนได้ทำนั้นปรากฏผล ซึ่งถ้าอนาถบิณฑิกเศรษฐีไม่เป็นกัลยาณมิตรกับตนเอง ขาดคุณธรรม ไม่มีความอดทน อาจจะไม่สามารถที่จะมาเป็นเศรษฐีอีกก็ได้

^{๒๑} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

^{๒๒} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔.

๓) เรื่องนายปุลณะ

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่โกถียชนบท มีบุรุษคนหนึ่งชื่อปุลณะผู้ประพฤติวัตรเหมือนโค และเสนียะจะเจละผู้ประพฤติวัตรเหมือนสุนัข คือ แสดงอากัปกิริยาเหมือนสุนัข กินคูตรเป็นอาหารชอบนอนตามกองขยะ ทั้งสองได้ไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ปุลณะทูลถามพระพุทธองค์ว่า ผู้ประพฤติวัตรเหมือนสุนัข ทำในสิ่งที่ผู้อื่นยากที่จะทำได้ คติในภพเบื้องหน้าของเขาจะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสโทษของการประพฤติวัตรของสุนัขว่า ผู้บำเพ็ญกุศลวัตร คือสุนัขมีข้อปฏิบัติอย่างไร ก็ปฏิบัติเหมือนสุนัขทุกอย่าง และบุคคลใด ประพฤติวัตรของโค กินหญ้าเป็นอาหาร ไม่สวมใส่เสื้อผ้า เมื่อตายไปจะเข้าถึงความเป็นสหายของสุนัขหรือโคตามวัตรนั้นๆ ผู้มีความเห็นผิดเช่นนี้ จะบังเกิดในนรก หรือกำเนิดในสัตว์เดรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสดังนี้ ปุลณะได้ทูลขอร้องให้พระพุทธองค์แสดงธรรม แนะนำให้เขาทั้งสองละการปฏิบัติผิดๆ เช่นนั้น จะได้ไม่ต้องตกไปในอบายภูมิ

พระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมเทศนาว่า “เราตถาคตเห็นชัดในกรรม ๔ ประการ คือ ๑) กรรมดำมีวิบากดำ ๒) กรรมขาวมีวิบากขาว ๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ๔) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว

บุคคลผู้ก่อเวรทางกาย วาจา ใจ ย่อมนำทุกข์มาให้ ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเสวยเวทนาอันเผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว ผู้ใดทำกรรมใดไว้ ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น พอจบเทศนาทั้งสองคนได้ถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ปิดอบายภูมิได้ในที่สุด”^{๒๓}

๔) เรื่องโกถียเศรษฐี

วันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จออกจากสมาบัติ อันประกอบด้วยพระมหากรุณา “ทรงตรวจดูหมู่สัตว์ผู้พอแนะนำในการตรัสรู้ได้ในสากลโลกธาตุ ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยสมบัติแห่งโศดาปัตติผลของเศรษฐีพร้อมทั้งภรรยา จึงได้ส่งพระมหาโมคคัลลานะไป ในเมืองราชคฤห์ มีเศรษฐีชื่อนิยวคนหนึ่งชื่อว่าโกถียะ มีเงินทองมากมายถึง ๘๐ โกลี หรือประมาณ ๘๐๐ ล้านบาท (๑ โกลี เท่ากับ ๑๐ ล้านบาท) แต่ก็ยังไม่ยอมทำบุญ แม้จะจับจ่ายใช้สอยในบ้านก็จ่ายยาก ดำเนินชีวิตอยู่อย่างนี้เรื่อยมา วันหนึ่งเขาคิดอยากกินขนมเบื้องขึ้นมา จึงให้ภรรยานำอุปกรณ์สำหรับทำขนม มี ภาชนะ ข้าวสาร เนยใส น้ำมัน เป็นต้น ที่จะทำขนมเบื้อง แต่ก็เอามาพอประมาณสำหรับตัวเองคนเดียวเท่านั้น มิหนำซ้ำยังขึ้นไปทำขนมถึงบนปราสาทชั้นที่ ๗ เพราะกลัวคนอื่นมาขอส่วนแบ่ง เพราะกลัวขนมจะหมด ถึงกระนั้นเศรษฐีชื่อนิยวคนนี้ก็ยังมีอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมได้ “พระศาสดาได้

^{๒๓}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘-๘๒/๓๕-๘๓.

ทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยแห่งโศดาปัตติผลของเศรษฐีกับภรรยา”^{๒๔} จึงส่งพระมหาโมคคัลลานะ ไปทรมาน (ใช้กลอุบายให้เศรษฐียอมจำนน) และนำมาเข้าเฝ้าที่พระเชตวันมหาวิหาร พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรด ในที่สุดเศรษฐีและภรรยาก็ได้บรรลุนิพพาน โศดาบัน

๓.๒.๔ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่ออุบาสิกา

พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรของอุบาสิกา ตัวอย่างเช่น เรื่องนางกิสาโคตมิ เรื่องนางปฏาจารา เป็นต้น

๑) เรื่องนางกิสาโคตมิ

นางกิสาโคตมิซึ่งเป็นสะใภ้ของเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองสาวัตถี ได้สูญเสียลูกชาย ซึ่งกำลังน่ารักด้วยอายุตัวยรักลูกน้อยจึงไม่ยอมเผาศพ เพราะคิดว่าจะมียารักษาให้ฟื้นคืนชีพได้ จึงได้เที่ยวแสวงหายาวิเศษในที่ต่างๆ แต่หาเท่าใดก็หาไม่พบ จนได้พบกับพระศาสดา จึงได้ทูลถามว่า ได้ยินว่าพระองค์ทรงทราบยาที่จะรักษาบุตรของหม่อมฉันหรือ ? พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสตอบไปว่าเรารู้ นางกิสาโคตมิรีบทูลถามโดยเร็วว่ายาอะไร ? พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า เมล็ดพันธุ์ฝักกาด

นางกิสาโคตมิทูลต่อไปอีกว่า แล้วต้องไปหาที่ไหน พระพุทธเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า บ้านหลังใดที่ไม่เคยมีคนตาย เธอจงไปหาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดที่บ้านหลังนั้น นางทูลรับว่า ได้ พระพุทธเจ้าข้า แล้วถวายบังคมพระศาสดาไป พร้อมกับอุ้มบุตรที่ตายเข้าไปตามบ้านต่างๆ ไปยื่นที่ประตูเรือนหลังแรก ตะโกนถามว่า บ้านนี้มีเมล็ดพันธุ์ฝักกาด บ้างไหม ? เพราะว่ามันจะเป็นยารักษา ลูกดิฉัน เมื่อคนเหล่านั้นนำเมล็ดพันธุ์ฝักกาดมาให้ ก็ถามต่อไปว่า บ้านหลังนี้ ไม่เคยมีคนตายหรือ เจ้าของบ้านก็รีบตอบทันทีว่า แม่ คนตายสิมากกว่าคนเป็น นางกิสาโคตมิก็รีบคืนเมล็ดพันธุ์ฝักกาดให้ นางอุ้มลูกน้อยเที่ยวตระเวนขึ้นบ้าน ไน้ลงบ้านนี้ แต่ก็ไม่มีบ้านหลังใดเลยที่จะไม่เคยมีคนตาย จนกระทั่งตกเย็น นางเหนื่อยล้าอ่อนแรง จึงเริ่มคิดได้ว่า เราเข้าใจว่าลูกเราเท่านั้นที่ตาย แต่บ้านทุกหลังมีคนตายมาแล้ว และที่ตายนั้นมากกว่าที่มีชีวิตเป็นอยู่เสียอีก เมื่อนางคิดอยู่อย่างนี้ นางจึงวางลูกชายที่ตายแล้วนั้นไว้ในป่าแล้วมุ่งตรงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ครานั้นพระพุทธองค์จึงได้ตรัสกับนางว่า ได้เมล็ดพันธุ์ฝักกาดมาแล้วหรือ? นางกิสาโคตมิกราบทูลด้วยเสียงเยือกเย็นว่า ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า เพราะที่บ้านทุกหลังนั้นมีคนเคยตายแล้วทั้งสิ้น คนตายมากกว่าคนเป็นเสียอีก เมื่อเห็นว่าเป็นโอกาสที่ดีแล้วพระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรม

^{๒๔} พ.อุ.ป. (ไทย) ๓๓/๕๕-๕๘/๔๖๓-๔๖๘.

จนกระทั่งนางได้บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระโสดาบัน และได้บวชเป็นพระภิกษุณีในเวลาต่อมา วันหนึ่ง ขณะที่นางดูแลโรงอุโบสถ ตามประทีปอยู่นั้น ได้มองเห็นเปลวประทีปลุกโพล่งขึ้นและหริ่ง จึงได้ถือ นิมิตนั้นเป็นอารมณ์พิจารณาว่า มนุษย์ก็เป็นเช่นนี้เหมือนกันเกิดขึ้นและดับ ไปดังเปลวประทีปนี้ ผู้ถึง พระนิพพาน ไม่ปรากฏอย่างนั้น”^{๒๕} นางพิจารณาเห็นไตรลักษณ์ ก็ได้บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระ อรหันต์ในที่สุด

การที่พระพุทธองค์ตรัสให้นางกิสาโคตมิ ไปเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดมาสักกำมือหนึ่ง และเมล็ดพันธุ์ผักกาดนั้น จะต้องเอามาจากบ้านเรือนที่ไม่มีใครตาย เมื่อได้มาแล้วพระองค์จะทำยา ให้อาหาร เป็นการไม่ปฏิเสธความเห็นของนางกิสาโคตมิว่าลูกคนสามารถรักษาให้หายได้ เมื่อนางรู้สึกว่ พระพุทธองค์เห็นด้วยกับนาง นางจึงยอมรับได้ จึงมีความหวังและทำตามพระพุทธดำรัส พระ พุทธองค์ทรงใช้หลักกัลยาณมิตถธรรมคือรู้จักพูดให้ได้ผลและรู้ว่าควรพูดเมื่อไร ทรงเป็นที่ปรึกษา ที่ดี การให้นางกิสาโคตมิไปหาเมล็ดพันธุ์ผักกาด จากบ้านที่ไม่มีคนตาย เป็นการช่วยให้เกิดการ เรียนรู้และเกิดความเห็นตามเป็นจริงด้วยตนเอง

๒) เรื่องนางปฎาจารา

ชีวประวัติของปฎาจารา เป็นธิดาของเศรษฐี ชาวเมืองสาวัตถี อายุได้ ๑๖ ปี ก็แอบได้ เสียดกับชายหนุ่มซึ่งเป็นคนใช้ในบ้านตน ด้วยความรักและกลัวความผิด ทั้งคู่จึงได้พากันหนีออกจาก บ้านไปตั้งครอบครัวใหม่ในถิ่นทุรกันดาร นางมีบุตร ๒ คน และต้องสูญเสียบุคคลสำคัญในชีวิตไป พร้อมๆ กัน คือ สามีของนางตายเพราะถูกงูพิษกัดระหว่างทาง ลูกคนเล็กตายเพราะถูกเหยี่ยวเหี่ยว ไปกินตอนข้ามแม่น้ำแห่งหนึ่ง ลูกคนโตจมน้ำตาย มีหน้าซำยังได้ทราบข่าวร้ายว่าที่บ้านของพ่อแม่ ในเมืองสาวัตถีถูกฟ้าผ่าเกิดไฟไหม้ตายหมดทั้งบ้าน นางเสียใจจนสติฟั่นเฟือนกลายเป็นคนบ้าทิ้ง ผ้าถุงผ้าห่มเปลือยกายเดินไปมา

พระพุทธเจ้าทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติที่จะบรรลุธรรมของนาง จึงปลอมให้นางได้สติ ด้วยตรัสว่า น้องหญิง เธอจงได้สติเถิด พอสิ้นกระแสพระดำรัส นางได้สติทันที ความทุกข์ทั้งปวง ที่หนักอึ้งเหมือนภูเขาได้ทุเลาเบาลง เหมือนคนที่กำลังจมน้ำมีคนมาช่วยให้พ้นจากความตาย เมื่อ ตั้งสติได้แล้ว นางได้ฟังธรรมจนจบและได้ทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา กาลต่อมาไม่นาน นักก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พร้อมทั้งได้รับการยกย่องจากพระศาสดาว่าเป็นผู้เลิศทางทรง จำพระวินัย”^{๒๖}

^{๒๕} พ.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๕๕-๕๔/๔๖๓-๔๖๔.

^{๒๖} พ.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๔๖๔-๕๑๑/๔๕๐-๔๕๕.

วันหนึ่ง ขณะที่นางกำลังเอาหมอน้ำล้างเท้า เท้าลง น้ำนั้นไหลไปหน่อยนิดหนึ่งแล้วก็ขาดสายขาดช่วง เทลงครั้งที่ ๒ น้ำที่นางเทลงได้ไหลไปไกลกว่าที่เทลงครั้งแรก เทลงครั้งที่ ๓ น้ำที่นางเทได้ไหลไปไกลแม้กว่าที่เทลงครั้งที่ ๒ นางเกิดนึกคิดพิจารณาได้จึงถือเอาน้ำนั้นเป็นอาภรณ์ ในการปฏิบัติธรรม กำหนดเทียบกับวัยทั้ง ๓ ว่า คนเรานั้นตายตอนปฐมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เทลงครั้งแรก ตายตอนมัธยมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๒ และตายตอนปัจฉิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๓

พระศาสดาตรัสว่า “ปฏาจารา เป็นเช่นนั้น คนที่เห็นถึงสิ่งที่ดำรงอยู่ เพียงวันเดียวก็ดี ครูเดียวก็ดี คือเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัจจุขันธ์ดีกว่าประเสริฐกว่าคนที่อยู่ถึง ๑๐๐ ปี แต่มองไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัจจุขันธ์”^{๒๖} ในเวลาจบเทศนานางปฏาจาราบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ซึ่งถ้าพระนางปฏาจาราไม่ได้กัลยาณมิตร อย่างพระพุทธเจ้า พระนางก็มีได้พ้นจากความทุกข์ที่พระนางได้รับอย่างแสนสาหัส

๓.๒.๕ พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อเทพดาและสรรพสัตว์

พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรของเทพดาและสรรพสัตว์ เช่น เอรกปัตตนาคราช และเทวดาบรรลุนิพพาน ในมหาสมัยสูตร เป็นต้น

๑) เรื่องนาคราชบรรลุนิพพาน

วันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกตอนใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นมาณพคนหนึ่งชื่อว่าอุตตระ เข้ามาปรากฏภายในข่ายพระญาณของพระองค์ ได้ทรงทราบว่ “วันนี้เป็นวันที่เอรกปัตตนาคราชให้ลูกสาวพื่อนอยู่บนฝั่งพาน อุตตระมาณพนี้จะร้องเพลงขับแก้ที่เรียนไปจากเราจนบรรลุนิพพานชั้นโสดาบัน ครั้นแล้ว ก็จะมุ่งไปสู่สำนักของนาคราช ไปขับเพลงขับจนทำให้พระยานาคราชเข้าใจความหมาย และทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว หลังจากนั้นก็จะมาสู่สำนักของเรา เมื่อนาคราชนั้นมาแล้ว เราจะถือโอกาสกล่าวคาถาแสดงธรรม ในสมาคมอันใหญ่ พอบจบการ แสดงพระธรรมเทศนา สัตว์ประมาณ ๘๔,๐๐๐ ก็จะได้ตรัสรู้ธรรม”^{๒๗}

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๕๐.

๒) เรื่องเทวดาบรรลุลหกรรมและเทศนาโปรดพระญาติ

ในสมัยที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร นอกจาก “พระอัญญาโกณฑัญญะ” จะได้รับบรรลุลหกรรมเป็นพระโสดาบันแล้ว เทวดารวมไปถึงพรหม ๑๘ โภกิ ก็ได้บรรลุลหกรรมด้วย ในวันแสดงยมกปาฏิหาริย์ เทวดาและพรหมบรรลุลหกรรม ๒๐ โภกิ เมื่อพระบรมศาสดาประทับนั่งบนบัณฑก์มพลศิลาอาสน์ ณ ภพดาวดึงส์ ทรงแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ส่งผลให้เหล่าทวยเทพ ๘๐ โภกิบรรลุลหกรรม ในสักกปัญหสูตร เทวดา ๘๐,๐๐๐ ได้รับบรรลุลหกรรม^{๒๕}

ภายหลังการบรรลุลหกรรมสัมมาสัมโพธิญาณของพระบรมศาสดา พระองค์ได้เสด็จจาริกไปในสถานที่ต่าง ๆ เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก และเมื่อทราบข่าวพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธรบิดา ประชวรหนัก จึงเสด็จกลับสู่กรุงกบิลพัสดุ์อีกครั้งเพื่อเยี่ยมอาการพระพุทธรบิดา พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกเป็นจำนวนมาก ทรงถวายพยาบาลพระพุทธรบิดาตามพุทธรวิสัย และโปรดให้พระพุทธรบิดาได้รับรรลุพระอรหันต์พร้อมปฏิสัมภทาทั้งหลาย ในกาลต่อมาพระพุทธรบิดาก็ปรินิพพานบนพระแท่นบรรทมภายใต้เศวตฉัตร^{๒๖} ภายหลังถวายพระเพลิงพระศพพระพุทธรบิดา พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลใดมีจิตปรารถนาพระโพธิญาณ จงหมั่นบำรุงบิดามารดา ประพฤติกุศลสุจริตธรรม จักสมปรารถนาทุกประการ

วันหนึ่ง ขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ เหล่าพระญาติข้างฝ่ายสาकยะ และ โกลิยะที่ตั้งหลักแหล่งอยู่สองฝั่งแม่น้ำโรหิณี ได้วิวาทกันเรื่องแย่งน้ำทำนา กษัตริย์ทั้งสองจึงยกกองทัพออกไปจะทำสงครามกัน เพราะไม่สามารถตกลงกันได้ พระพุทธองค์ทรงทราบเหตุการณ์นั้นด้วยพระญาณ ทรงถือบาตรและจีวรด้วยพระองค์เอง ไม่ทรงแจ้งให้ใคร ๆ ทราบ เสด็จพุทธรดำเนินแต่เพียงพระองค์เดียว ไปประทับนั่งขัดบัลลังก์ระหว่างกองทัพกษัตริย์ทั้ง ๒ นคร ครั้นกองทัพชาวเมืองกบิลพัสดุ์และชาวเมืองโกลิยะเห็น พระองค์นั้น ต่างก็คิดว่าพระศาสดาผู้เป็นพระญาติผู้ประเสริฐของพวกเราเสด็จมา จึงทึ่งอาวูชเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ทั้งที่พระองค์ทรงทราบสถานการณ์ขณะนั้นดี แต่ก็ตรัสถามเรื่องราวที่เกิดขึ้น แล้วตรัสสอนว่า มหาบพิตร พวกพระองค์อาศัยน้ำที่มีค่าน้อยแล้วทำให้อภัยกษัตริย์ซึ่งหา kami ได้ให้ฉิบหายทำไมกัน แล้วจึงตรัสพันทอนชาดก ทูททุกายชาดก และลฎุกิกชาดก เพื่อระงับการวิวาทของพระญาติทั้งสองฝ่าย และตรัสสุภกษัตริย์ชาดก และวัฏฏชาดก เพื่อให้เกิดความสามัคคีพร้อมเพรียงกันว่า “หมู่ญาติยิ่งมากยิ่งดี ต้นไม้ที่เกิดในป่า

^{๒๕} พระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบุญย์ รมมชโย), มงคลที่ ๓๐ สันทนาธรรมตามกาล, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.dmc.tv/pages/dhamma_for_people/mongko105-48.htm 5 /5/ 55

^{๒๖} พระมหาเหล่า, ประชาชนธรรมมหาสมัยสูตร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dhammathai.org/indexthai.php>

แม้จะโตเป็นเจ้าป่า ถ้าตั้งอยู่โดดเดี่ยวย่อมถูกแรงลมพัดโค่นลงได้ และว่านกทั้งหลายมีความสามัคคี
พร้อมเพรียงกัน ย่อมพาดำช่ายไปได้” และในที่สุดก็ตรัส อุตตทัณทสูตร กษัตริย์เหล่านั้น ได้สดับ
พระธรรมเทศนาแล้ว เกิดความสังเวชพากันทิ้งอาวุธกล่าวว่า หากพระบรมศาสดา ไม่เสด็จมา พวกเราก็
จะฆ่าฟันซึ่งกันและกันเลือดไหลนองเป็นสายน้ำ ไม่มีโอกาสได้กลับบ้านเห็นหน้าลูกเมียญาติพี่น้อง
กษัตริย์ทั้งสองพระนครจึงถวายพระราชกุมาร ๕๐๐ องค์ คือ ฝ่ายละ ๒๕๐ องค์ ให้บรรพชา
อุปสมบทกับพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา เมื่อพระพุทธเจ้านำภิกษุเหล่านั้น ไปสู่ป่า
มหาวัน ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ภิกษุปลูถวายในโอกาสที่สังค ตรัสบอกกัมมัญฐานแก่ภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับกัมมัญฐานแล้ว ต่างแยกย้ายกันไปเจริญวิปัสสนาตามเงื้อมผา และโคนไม้
ในโอกาสที่เงียบสงัด และก็ทยอยบรรลुพระอรหันต์แล้ว ก็ลุกขึ้นจากที่นั่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า จน
ครบทั้ง ๕๐๐ รูป

สำหรับพระผู้บรรลุอรหันต์ผลสิ้นกิเลสอาสวะทั้งหลายแล้ว ย่อมมีความคิดอยู่ ๒ อย่าง
คือ

๑. มีความคิดว่า คนทุกคนตลอดจนเทวดาทั้งหลาย ก็สามารถที่จะบรรลุธรรมตามที่
เราบรรลุได้เช่นเดียวกัน

๒. พระที่บรรลุธรรมไม่ประสงค์จะบอกคุณธรรมที่ตนได้บรรลุแก่ผู้อื่น เหมือนคนที่
ฝังขุมทรัพย์ไว้ไม่ต้องการให้ใครรู้ที่ฝังขุมทรัพย์ของตน

ในกาลต่อมา เมื่อเทวดาทั้งหลายทราบว่ พระบรมศาสดาประทับอยู่ที่ป่ามหาวันใกล้
กรุงกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์บวชจากราชตระกูล ต่างก็กล่าวว่า นี้
เป็นสมัยแห่งการประชุมใหญ่ในป่ามหาวัน พวกเราจักไปชมความงดงามของพระพุทธเจ้าและ
พระสงฆ์สาวก ผู้หมดจด ต่างก็แต่งคาถากล่าวสรรเสริญ พระพุทธเจ้าและเหล่าสาวก เทวดาที่มา
ประชุมกันในวันนั้นมีจำนวนมากมาย ภิกษุบางรูปก็เห็นเทวดาร้อยหนึ่ง บางรูปก็เห็นพันหนึ่ง บาง
รูปก็เห็นหมื่นหนึ่ง บางรูปก็เห็นแสนหนึ่ง บางรูปก็เห็นไม่มีที่สิ้นสุด แตกต่างกันไปตามกำลังญาณ
ของแต่ละองค์

ในยุคของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์จะมีการประชุมเทวดาจำนวนมากเช่นนี้ก็เพียงครั้ง
เดียว พระพุทธองค์ ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า เทวดาในแสนจักรวาลมาประชุมกันเพื่อชมถาดาคด
และหมู่ ภิกษุสงฆ์ เทวดาประมาณเท่านี้แหละ ได้เคยประชุมกันเพื่อชมพระผู้ มีพระภาคอรหันต์
สัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตกาลแล้ว และพวกเทวดาประมาณเท่านี้แหละจักประชุมกันเพื่อชมพระ
อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล แล้วพระองค์ก็ทรงแนะนำเทวดาแต่ละจำพวกให้ภิกษุทั้งหลาย
ฟังตามลำดับ ตั้งแต่ภูมเทวดาไปจนถึงพรหมโลก

ขณะที่เทวดาจากหมื่นจักรวาลมาประชุมกันจนครบนั้น ท้องฟ้าโปร่งใสไม่มีเมฆหมอก ก็กลับเกิดเมฆฝนคำณคำรามก็ก้องฟ้าแลบ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาทราบว่า หมู่มารก็ได้มา ด้วย จึงทรงแนะนำให้ภิกษุรู้จักพญามารเอาไว้

พญามารกำลังสั่งบังคับเสนามารให้ผูกเหล่าเทวดาไว้ในอำนาจแห่งกามราคะ แต่พระพุทธองค์ทรงอธิษฐานไม่ให้เหล่าเทวดาเห็น พญามารไม่ได้ตั้งใจจึงทำให้เกิดฟ้าร้องกึกก้องกัมปนาทไปทั่ว โดยปกตินที่ไม่มีการบรรลุมรรคผลของเวไนยสัตว์ พระพุทธองค์จะไม่ทรงห้ามมารแสดงสิ่งอันน่ากลัวของมาร แต่ในที่จะมีการบรรลุมรรคผล พระองค์จะทรงอธิษฐานไม่ให้ใครรู้เห็นสิ่งที่พญามารกำลังทำ เนื่องจากการประชุมใหญ่ของเทวดาครั้งนั้น จะมีเทพบรรลุมรรคผลเป็นจำนวนมาก พระพุทธองค์จึงทรงอธิษฐานไม่ให้พวกเทวดา รับรู้สิ่งอันน่ากลัวของหมู่มารนั้น พญามารนั้นจึงกลับไปด้วยความเดือดดาลเป็นอย่างยิ่ง

มหาสมัยสูตร เป็นสูตรว่าด้วยสมัยเป็นที่ประชุมใหญ่ของเหล่าเทพ ในยุคของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์จะมีการประชุมใหญ่ของเหล่าเทวดาทั้งหลายเช่นนี้เพียงครั้งเดียว เทวดาทั้งหลายจึงพากันคิดว่าพวกเราจะฟังพระสูตรนี้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงมหาสมัยสูตรจบ เทวดาจำนวนหนึ่งแสน โกฎิได้บรรลุพระอรหันต์

พระสูตรนี้จึงเป็นที่รักที่ชอบใจของเหล่าเทวดาทั้งหลาย เมื่อสวดพระสูตรนี้จะทำให้เหล่าเทวดาทั้งหลายประชุมกัน เมื่อเทวดาประชุมกันก็จะทำให้สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายลอยห่างออกไป เป็นการป้องกันสิ่งที่ไม่ดีไม่ให้เข้ามาใกล้ตัวเรานั้นเอง

พระอรธกถาจารย์กล่าวว่า มหาสมัยสูตรนี้ เป็นที่รักที่ชอบใจของเทวดา ในสถานที่ใหม่เอี่ยม เมื่อจะกล่าวมงคลกถา ควรสวดพระสูตรนี้ หมายความว่าในสถานที่สำคัญที่จะประกอบกิจใหม่ หรือในสถานที่ที่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ๆ เมื่อจะสวดมงคลกถาในสถานที่เช่นนี้ควรสวดมหาสมัยสูตร นี้ เนื่องจากมหาสมัยสูตรเป็นสูตรใหญ่ จึงไม่นิยมใช้สวดในงานทำบุญทั่ว ๆ ไป แต่จะนิยมนำไปสวดเฉพาะในพิธีที่เกี่ยวข้องกับความอยู่เย็นเป็นสุขของทางบ้านเมืองเป็นหลัก นอกนั้นแล้ว การเจริญพระพุทธมนต์ยังเป็นรูปแบบของการเจริญสมาธิภาวนาอย่างหนึ่ง แทนที่จะใช้วิธีนั่งบริกรรมให้จิตเกาะเกี่ยวอยู่กับคำใดคำหนึ่งหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพื่อเป็นสื่อให้เข้าถึงความสงบ ก็ใช้วิธีจิตเกาะเกี่ยวไปกับอักขระเป็นกระแสเช่นนี้ ไม่ปล่อยให้ความรัก โลภ โกรธ หลง กามราคะ อาฆาต พยาบาท ได้โอกาสแทรกเข้ามาครอบงำจิต ทำให้จิตมีความผ่อนคลาย เป็นจิตมีพลังในการต้านทานกิเลสที่จะเข้ามามีอำนาจเหนือสติปัญญา จิตเช่นนี้เป็นจิตสงบ คือสงบจากกามราคะ อาฆาตพยาบาท หงุดหงิด ฟุ้งซ่าน รำคาญ เบื่อหน่าย จึงชื่อว่า จิตเป็นสมาธิ

สรุปว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรของเวไนยสัตว์ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ๕ ทรงเป็นกัลยาณมิตรอย่างยอดเยี่ยมไม่มีกัลยาณมิตรอื่นยิ่งไปกว่า ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในทุกด้าน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ด้านการศึกษาทรงเป็นนักศึกษาที่ศึกษาทั้งทางโลกอาทิ ศิลปะศาสตร์ ๑๘ ประการ โดยอาศัยครูอาจารย์ ทางธรรมศึกษาและปฏิบัติธรรมด้วยการแสวงหาโมกขธรรมด้วยพระองค์เอง ทรงเห็นแจ้งในปฏิจาสุมปบาทธรรม อริยสัจ ๔ และสามัญญลักษณะหรือพระไตรลักษณ์ จนกระทั่งได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยความกตัญญูทศเวทที่เป็นเลิศจึงทรงประกาศหลักธรรมที่ได้ตรัสรู้เป็นปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ผู้บวชเป็นญาติที่เคยรับใช้พระองค์ในครั้งบำเพ็ญโพธิสัตว์ ทรงเป็นบรมครูต้นแบบทรงสั่งสอนใคร่ศึกษาให้แก่ภิกษุผู้เป็นบรรพชิต ทรงสอนอนุปูปพิภพให้แก่กฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ทรงโปรดกษัตริย์และพระประยูรญาติด้วยสามัคคีธรรม ทรงให้สติแก่นางปถาจาราและนางกิสาโคตมีผู้ประสบกับความทุกข์จากการพลัดพรากจากบุคคลซึ่งเป็นที่รัก ภายหลังได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีและได้บรรลุธรรม ทรงมีพระสัพพัญญุตญาณสามารถแสดงธรรมได้อย่างเหมาะสมกับอุปนิสัยของสรรพสัตว์ทุกจำพวกผู้อยู่ในข่ายคือพระญาณ ซึ่งเป็นบุคคลที่สมควรจะบรรลุธรรมได้ เนื้อหาของพระธรรมที่ทรงแสดง มีสาระประโยชน์ไพเราะจับใจผู้ฟังทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลางและในเวลาจบการแสดง ทำให้เวไนยสัตว์ โดยเฉพาะพุทธบริษัท คือ ภิกษุ (สามเณร) ภิกษุณี (สามเณรี) อุบาสก อุบาสิกา เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาและบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ต่อมาพุทธบริษัทได้เป็นกำลังสำคัญในการทำนุบำรุง ปกป้องคุ้มครอง และช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง มีความมั่นคง ดำรงสืบมาจนถึงทุกวันนี้

บทที่ ๔

วิเคราะห์บทบาทกัลยาณมิตรของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน

ในสังคมไทยบทบาทของกัลยาณมิตรมีอยู่หลายฐานะด้วยกัน เช่น พระสงฆ์เป็นกัลยาณมิตรของประชาชน มารดาบิดาเป็นกัลยาณมิตรของบุตรธิดา ครู อาจารย์เป็นกัลยาณมิตรของศิษยานุศิษย์ เป็นต้น ซึ่งพระพุทธศาสนาได้วางหลักการที่จะต้องปฏิบัติต่อกันในฐานะที่แตกต่างกันตามสมควรแก่ฐานะของตน แต่ในปัจจุบัน บางคนมีความเข้าใจในบทบาทต่าง ๆ เหล่านั้นคลาดเคลื่อนไปจากหลักการเดิม เมื่อมีความเข้าใจคลาดเคลื่อน ก็ทำให้การปฏิบัติคลาดเคลื่อนไปด้วย เช่น หลักธรรมปฏิบัติสำหรับบิดามารดา ซึ่งบุตรธิดาต้องปฏิบัติต่อท่านโดยหน้าที่ แต่บุตรธิดาก็ไม่ได้ทำหน้าที่นั้นให้สมบูรณ์ ทำให้เกิดปัญหาขึ้น ซึ่งในปัจจุบันจะพบว่า มีผู้ที่สูงอายุ ที่ถูกปล่อยปละละเลยไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากบุตรหลานของตน ทำให้เกิดเป็นปัญหาต่อสังคมขึ้นเป็นจำนวนมากขึ้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์บทบาทต่าง ๆ ของกัลยาณมิตรในสังคมไทยโดยลำดับดังนี้

๔.๑ บทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชน

๔.๑.๑ พุทธทาสภิกขุ (เจ้าม อินทปญฺโญ)

๔.๑.๒ พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)

๔.๑.๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ฺพยุตโต)

๔.๒ บทบาทของฆราวาสที่เป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชน

๔.๒.๑ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

๔.๒.๒ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

๔.๒.๓ คุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย

๔.๑ บทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชน

พระสงฆ์นับว่าเป็นบุคคลที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือ เพราะพระสงฆ์มีวัตรปฏิบัติที่แตกต่างจากคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิต ระเบียบข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ และสิ่งสำคัญคือพระสงฆ์ต้องเอาใจใส่ในคันถธุระ ศึกษาพระปริยัติธรรมและศาสตร์อื่น ๆ ที่

สมควรแก่สมณะ และศึกษาปฏิบัติตามวิปัสสนาธุระ เพียรฝึกจิตของตนตามสมถภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนาเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส และเป็นการดำรงไว้ซึ่งพระธรรมวินัยที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ให้เป็นตัวแทนของพระองค์ ถึงแม้ว่าพระสงฆ์จะมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากคฤหัสถ์ก็ตาม แต่ความสัมพันธ์กับชาวบ้านเป็นสิ่งที่พระสงฆ์จะละเว้นไม่ได้ โดยเฉพาะการดำรงตนให้เป็นกัลยาณมิตรของชาวบ้าน ซึ่งพระพุทธองค์ได้วางหลักปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์และคฤหัสถ์พึงปฏิบัติต่อกันในสังคาลสูตรว่า “สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนพึงอนุเคราะห์คฤหัสถ์โดยหน้าที่ ๖ ประการ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
๔. ให้ได้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้”^๑

พระสงฆ์เป็นกัลยาณมิตรของพุทธศาสนิกชน ผู้วิชัยขอนำพระสงฆ์ตัวอย่างที่มีบทบาทสำคัญต่อชาวโลก คือ พุทธทาสภิกขุ พระโพธิญาณเถระ และพระพรหมคุณาภรณ์ มาเสนอในงานวิจัยตามลำดับ ดังนี้

๔.๑.๑ พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)

พระธรรมโกศาจารย์หรือพุทธทาสภิกขุ เป็นบุคคลสำคัญของโลกที่มีบทบาททั้งทางโลกและทางศาสนา ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ คือ

บทบาทสำคัญทางโลก

เงื่อม พานิช “มีอาชีพหลักคือการค้าขาย และอาชีพสมัครเล่นคือช่างไม้ โดยเฉพาะการต่อเรือ มีความสามารถพิเศษทางด้านกวีนิพนธ์ แต่งกลอน”^๒ คล้ายกับบิดา มีความสนใจในการศึกษาธรรมอย่างลึกซึ้ง มีอุปนิสัยที่เน้นเรื่องความประหยัดในการใช้จ่ายเช่นเดียวกับมารดา และมีอุดมการณ์ชีวิตว่า การทำทุกสิ่งให้ดีที่สุด และต้องทำให้ดีกว่าครูเสมอ

^๑ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^๒พระประชา ปสนุนธมฺโม, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา : อดีตชีวิตของพุทธทาสภิกขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑.

ในชีวิตทางโลกแสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นบุตรที่มีความกตัญญูทวดเวที ต่อบิดา มารดา ครู อาจารย์ เป็นบุตรที่ดียิ่งของวงศ์ตระกูล มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ตนเองโดยยึดอาชีพค้าขาย สืบต่อบิดา

บทบาทสำคัญทางศาสนา

ด้านคันถธุระ หลังจากอุปสมบทแล้ว พระเงื่อม อินฺทปญฺโญ ได้ศึกษาธรรมะ สอบได้นักธรรมชั้นเอกแล้ว ได้เข้ามาศึกษาต่อที่วัดบhumกุงคา กรุงเทพมหานครในด้านภาษาบาลี เรียนภาษาบาลีจนสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค ระหว่างที่เรียนเปรียญธรรม ๔ อยู่ นั้น ด้วยความที่ท่านเป็นคนรักการศึกษาจึงค้นคว้าจากพระไตรปิฎก และศึกษาค้นคว้าออกไปจากตำรา ถึงเรื่องการปฏิรูปพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา อินเดีย และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก ทำให้ท่านรู้สึกขัดแย้งกับวิธีการสอนธรรมะที่ยึดถือรูปแบบตามระเบียบแบบแผนมากเกินไป ความย่อหย่อนในพระวินัยของพระสงฆ์ ตลอดจนความเชื่อที่ผิด ๆ ของพุทธศาสนิกชนในเวลานั้น ทำให้ท่านมีความเชื่อมั่นว่าพระพุทธศาสนาที่สอน ที่ปฏิบัติกัน ในเวลานั้นคลาดเคลื่อนไปมาก จากที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะ ท่านจึงตัดสินใจหันหลังให้กับการศึกษาของสงฆ์ เวลานั้นกลับไปศึกษาและทดลองปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านเชื่อมั่น

ด้านวิปัสสนาธุระ ท่านได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด จนเชื่อมั่นว่าปฏิบัติไม่ผิดทางและได้ประกาศใช้นามพุทธทาส เพื่อแสดงให้เห็นถึงอุดมคติสูงสุดในชีวิต อุดมคติที่ยังรากลึกฝังแล้วนี้ ทำให้ท่านสนใจใฝ่หาความรู้ทางธรรมตลอดเวลา ไม่เฉพาะแต่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือหินยานเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงพระพุทธศาสนาแบบมหายาน และศาสนาอื่น เช่น คริสต์ อิสลาม ฮินดู ลัทธิ เป็นต้น จากความรอบรู้ที่กว้างขวาง และลึกซึ้งนี้เอง ทำให้ท่านสามารถ ประยุกต์ ใช้วิธีการสอน และปฏิบัติธรรมะได้อย่างหลากหลาย ให้คนได้เลือกปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับพื้นความรู้และอุปนิสัยของตนได้ โดยไม่จำกัดชนชั้น เชื้อชาติ และศาสนา เพราะท่านเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนก็คือ เพื่อน ร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น และหัวใจของทุกศาสนาก็เหมือนกันหมด คือ ต้องการ ให้คน พ้นจากความทุกข์ ท่านจึงได้ตั้ง “ปณิธานในชีวิตไว้ ๓ ข้อ คือ

๑. พยายามให้เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนๆ ไม่ว่าจะถือศาสนาอะไร
๒. การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา
๓. การนำโลกออกมาเสียจากวัตถุนิยม”^๑

^๑พุทธทาสภิกขุ, ปณิธาน ๓ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า

ความพยายามที่จะทำตามปณิธานนี้ จนทำให้บางคนไม่เข้าใจท่าน ไม่ชอบท่าน คำว่าท่าน หว่าท่านจ้วงจาบ พระพุทธศาสนา เป็นเคียดชัง เป็นคอมมิวนิสต์ หรือรับจ้างคนคริสต์ มาทำลายล้างพระพุทธศาสนา แต่ท่านกลับรับฟังคำวิจารณ์เหล่านี้ด้วยใจเป็นกลาง ถือเป็นการแลกเปลี่ยนทางความคิด ในเรื่องเนื้อหาและหลักการมากกว่าที่จะก่อความขัดแย้งส่วนตัว

ท่านมีหลักในการทำงานว่า พุทธบุตรทุกคน ไม่มีกังวลในการรักษาชื่อเสียง มีกังวลแต่การทำความบริสุทธิ์เท่านั้น เมื่อได้ทำความบริสุทธิ์ มองเห็นชัดเจนใจอยู่แล้วว่า นี่มันบริสุทธิ์ เป็นธรรมแท้ ใครจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม เราต้องทำ ด้วยความพยายามอย่างสุดชีวิต จะมีชื่อเสียงหรือไม่ นั่นอย่านึกถึงเลยเป็นอันขาด จะกลายเป็นคร่ำหมองและหลอกลวงไปไม่มากก็น้อย

ในที่สุด ท่านก็ได้รับการยอมรับ จากวงการคณะสงฆ์ไทย วงการศึกษาของไทยและวงการศึกษาระดับโลก ได้รับการยอมรับให้เป็นเสนาบดีแห่งกองทัพธรรมในยุคหลังกึ่งพุทธกาล เยี่ยงพระมหากัสสปเถระในครั้งพุทธกาล

ด้านการเผยแผ่

ตลอดชีวิตของท่านเป็นกัลยาณมิตรของศาสนิกชน อาจารย์พุทธทาส ท่านย้ำอยู่เสมอว่า ธรรมะ คือ หน้าที เป็นการทำหน้าที่ เพื่อความอยู่รอด ทั้งทางฝ่ายกาย และฝ่ายวิญญาณ (จิตใจ) ของมนุษย์ และท่านได้ทำหน้าที่ ในฐานะทาสผู้ซื่อสัตย์ของพระพุทธเจ้า ทุกอนุแห่งลมหายใจเข้าออกจนแม้วาระสุดท้ายแห่งชีวิต จึงไม่น่าสงสัยเลยว่า ผลงานที่ท่านสร้างสรรค์ไว้ เพื่อเป็นมรดกทางธรรมนั้นมีมาก ซึ่งจะขอนำมากล่าวเฉพาะผลงานหลัก ดังนี้ คือ

๑. สร้างถาวรวัตถุ การจัดตั้งสถานปฏิบัติธรรม สวนโมกขพลาราม และ สวนโมกขนาถาสนา “เพื่อรื้อฟื้นและส่งเสริมการปฏิบัติธรรม สำหรับผู้ที่มีการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างเพียงพอแล้ว ทุกคนที่อยู่ในสถานที่นี่ต้องใช้วิชาความรู้ของตนเองเป็นหลักในการปฏิบัติ ไม่มีบุคคลใดตั้งตนเป็นอาจารย์หรือผู้นำ จะเป็น ได้อย่างมากก็เพียงเพื่อนที่ดีหรือ กัลยาณมิตร การถือหลัก ไม่มีบุคคลเป็นอาจารย์นี้เนื่องด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ

๑.๑ เรายังไม่สามารถหาบุคคลที่ควรเรียกว่าอาจารย์ ในสมัยที่การปฏิบัติกำลังเสื่อมโทรม

๑.๒ แม้หากจะหาบุคคลเช่นนั้นได้ ก็ยังเห็นโทษของนักปฏิบัติที่จะยึดมั่นในบุคคลที่เป็นอาจารย์ ทำให้ผู้ปฏิบัติไม่สามารถเข้าถึงความดับทุกข์ได้ในระดับสูง

๑.๓ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ธรรมและวินัยที่ตถาคตแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว จักเป็นครูของท่านทั้งหลาย ในเมื่อตถาคตได้ล่วงลับไปแล้ว”^๔

๒. งานเขียน กวีนิพนธ์ การออกหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” ราย ๓ เดือน นับเป็นหนังสือพิมพ์ ทางพระพุทธศาสนาเล่มแรกของไทย เริ่มตีพิมพ์ เมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๙๖ และ ต่อเนื่องมา จนถึงปัจจุบัน เป็นเวลารวม ๖๑ ปี นับเป็นหนังสือพิมพ์ ทางพระพุทธศาสนา ที่มีอายุยืนยาวที่สุดของไทย

การพิมพ์หนังสือ ชุด “ธรรมโมยณ” ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมพิมพ์จากปาฐกถาธรรมที่ท่านแสดงไว้ในวาระต่างๆ และงานหนังสือเล่มอื่นๆ โดยแบ่งออก เป็น ๕ หมวด คือ

๑. หมวดจากพระ โอบุษฐ์ เป็นเรื่องที่ท่านค้นคว้าจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี โดยตรง

๒. หมวดปกรณ์พิเศษเป็นคำอธิบายข้อธรรมะที่เป็นหลักวิชาและหลักปฏิบัติ

๓. หมวดธรรมเทศนา เป็นคำบรรยายแบบเทศนาในเทศกาลต่าง ๆ

๔. หมวดชุมนุมธรรมบรรยาย เป็นคำขยายความข้อธรรมะ เพื่อให้เข้าใจได้อย่างถูกต้อง

๕. หมวดปกิณณะ อธิบายข้อธรรมเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ เพื่อประกอบความเข้าใจ

ปัจจุบันหนังสือชุดนี้ ได้ตีพิมพ์ เป็นหนังสือ ขนาด ๘ หน้ายก หนาเล่มละประมาณ ๕๐๐ หน้า จำนวน ๖๑ เล่มแล้ว ส่วนที่ยังรอการจัดพิมพ์อีกประมาณ ๑๐๐ เล่ม

ส่วนงานประพันธ์ ของท่านเอง เช่น ตามรอยพระอรหันต์ ชุมนุมเรื่องสั้น ชุมนุมเรื่องยาว ชุมนุมข้อคิดอิสระ บทประพันธ์ของสิริवास (เป็นนามปากกา ที่ท่านใช้ ในการเขียน กวีนิพนธ์) เป็นต้น

๓. งานแปล งานแปลจากภาษาอังกฤษของท่าน เล่มสำคัญ คือ สุตระของเว่ยหล่าง คำสอนของฮวงโป ทั้งสองเล่ม เป็นพระสูตรที่สำคัญของพุทธศาสนานิกายเซ็น เป็นต้น และหนังสือของท่านที่แพร่หลายมิใช่มีเพียงภาษาไทย แต่ยังมีภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่นอีกด้วย

๔. งานสอน เมื่อท่านสอนนักธรรมตรีได้ในพรรษาแรก ใจที่คิดจะสึกก็ยังไม่มีการเริ่มสอนธรรมะตอนกลางคืน โดยการติกลงเรียกคนให้มาประชุมกัน แล้วท่านก็นำธรรมะมาเทศน์ให้ฟังทุกคืน ท่านเทศน์แบบง่าย ๆ ไม่เหมือนที่พระสงฆ์เทศน์กันแบบก่อน ๆ ทำให้ผู้ฟังเกิดความ

^๔ มุคนิชเชยแพรวชีวิตอันประเสริฐ, ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรมพุทธทาสสิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), หน้า ๑๓๕.

สนใจที่จะติดตามเรื่องราวเนื่องจากท่านเทศน์เข้าใจได้ง่าย ต่อมาท่านเรียนจบนักธรรมชั้นเอก เจ้าคณะอำเภอไชยา ได้นิมนต์ให้ท่านมาเป็นครูสอนนักธรรมที่วัดพระบรมธาตุไชยา

๕. การปาฐกถาธรรม ท่านได้เข้ามาแสดงธรรมที่กรุงเทพมหานคร ครั้งแรกที่ “พุทธสมาคม มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร เรื่องวิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม ครั้งที่ ๒ เรื่องภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม ต่อมาเทศน์เรื่องสุญญตา และอภิธรรมคืออะไร”^๕ เรื่องนี้ก่อให้เกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งในแง่วิธีการและการตีความพระพุทธานุศาสนของ ท่าน กระตุ้นให้ผู้คนกลับมาสนใจธรรมะกันอย่างลึกซึ้งแพร่หลายมากขึ้น เป็นการทำให้คนพึงเกิดพัฒนาการทางปัญญา ซึ่งการพัฒนาปัญญาตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ มีผลต่อสังคมไทยทั้งฝ่ายสงฆ์และประชาชน มีทั้งในด้านการศึกษา การปกครอง การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม การเมือง การปกครองและเศรษฐกิจ ส่วนมีคุณยิ่งต่อสังคมไทย โดยเน้นให้ชาวไทยดำเนินชีวิตด้วยการมีธรรมะ พัฒนาตนให้มีธรรมะในจิตใจก่อน จึงจะแผ่ความสุข ความร่มเย็นมาสู่สังคมโลก เนื่องจากหลักธรรมที่ท่านนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่แก่ชนชาวโลกล้วนมีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งสิ้น สมดังปณิธานที่ท่านตั้งไว้ว่า “ขอเป็นทาสพระพุทธเจ้าไปตลอดชีวิต”^๖

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อุทิศตนเป็นแบบอย่างทางปริยัติศึกษา และปฏิบัติวิปัสสนาอย่างจริงจัง แมื่อนุชนรุ่นหลังก็ได้ศึกษาหลักการปฏิบัติอานาปานสติภาวนาของท่าน ทำให้ทราบว่ “หลักการปฏิบัติของท่านที่นำมาประยุกต์ใช้สอดคล้องกับคัมภีร์พระพุทธศาสนา ปฏิสัมพันธ์มารค วิสุทธิมรรค อรรถกถา ฎีกา และได้อธิบายเพิ่มเติมข้อปฏิบัติโดยใช้เทคนิคที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดแก่การเจริญอานาปานสติภาวนา เพื่อพัฒนาจิตให้เกิดสมาธิและปัญญาญาณ อันเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติ เพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายสูงสุด คือ การบรรลุมรรค ผล นิพพาน ส่วนการเจริญอานาปานสติแบบวิปัสสนาล้วน สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้”^๗

จากแนวคิดและบทบาทที่เด่นของท่านพุทธทาสมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา เพราะ “พระพุทธศาสนาจะอยู่ได้ด้วยการศึกษา ผู้ปฏิบัติต้องศึกษาให้รู้ให้เข้าใจอย่างถูกต้องแล้วจึงจะ

^๕ พระพรหมมิ่งกลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

^๖ นายสุนันท์ เพชรพิรุณ, “การศึกษาแนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๖.

^๗ พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี, “ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติอานาปานสติภาวนาเฉพาะกรณีคำสอนพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

ปฏิบัติได้ถูกต้อง การอุทิศชีวิตของท่านเพื่อสนองงานของพระพุทธเจ้า ท่านมีเจตนาทำงานนี้เพื่อแก้ปัญหาของโลก เพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชน ทำให้โลกร่มเย็นและเข้าถึงสันติสุข”^{๘๘}

ท่านพุทธทาสคงเหลือไว้แต่ผลงานที่ทรงคุณค่าแทนตัวท่านให้อนุชน คนรุ่นหลังได้สืบสานปณิธาน รับมรดกความเป็นพุทธทาส เพื่อพุทธทาสจะได้ไม่ตายไปจากพระพุทธศาสนาดังบทประพันธ์ว่า

“พุทธทาส จักอยู่ไป ไม่มีตาย แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
 ร่างกายเป็น ร่างกายไป ไม่ลำเอียง นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
 พุทธทาส คงอยู่ไป ไม่มีตาย ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
 สมกับมอบ ภายใจ รับใช้มา ตามบัญญัติของคัมภีร์พระพุทธไม่หยุดเลย
 พุทธทาส ยังอยู่ไป ไม่มีตาย อยู่รับใช้ เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเลย
 ด้วยธรรม โฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย โอ้อเพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย ฯ
 แม้นันตาย ภายลับ ไปหมดแล้ว แต่เสียงสั่ง ยังแจ้ว แว่วหูสหาย
 ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย ก็เหมือนฉันไม่ตาย ภายธรรมยัง
 ทำกับฉัน อย่างกะฉัน นั่นไม่ตาย ยังอยู่กับ ท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
 มีอะไรมาเจี้ยไค้ ให้กันฟัง เหมือนฉันนั่ง ร่วมด้วย ช่วยชี้แจง
 ทำกับฉัน อย่างกะฉัน ไม่ตายเถิด ย่อมจะเกิด ผลสนอง หลายแขนง
 ทุกวันนั้ด สนทนา อย่าเลิกเลี้ยง ทำให้แจ้ง ที่สุดได้ เลิกตายกันฯ”^{๘๙}

พุทธทาสไม่มีวันตาย หมายความว่า “ท่านเป็นทาสของพระพุทธเจ้า ธรรมะของท่านเป็นของพระพุทธเจ้า เราพูดถึงธรรมของท่านก็คือพูดถึงธรรมะของพระพุทธเจ้าที่มีในพระไตรปิฎก เมื่อพระไตรปิฎกอยู่ไปไม่มีวันตาย คำสอนของท่านพุทธทาสก็อยู่ไปไม่มีวันตาย”^{๙๐}

ท่านอาจารย์พุทธทาส ได้ค้นคว้าพระไตรปิฎกไว้มาก แล้วชุดเอาของดี ชุดเอาเพชรจากพระไตรปิฎกออกมาทำให้นุคคลร่วมสมัยเข้าใจได้ง่าย เพราะเมื่อเวลาล่วงไปคำสอนต่าง ๆ ก็เพี้ยนไปเกิดของที่เป็นกระพี้ เป็นขยะเกิดขึ้นแล้วผู้คนที่เปลี่ยนไป จิตใจเปลี่ยนไป เกิดไม่เข้าใจศาสนา

^{๘๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

^{๘๙}พุทธทาส อินทปัญโญ, ประวัติท่านพุทธทาส, คัดจากหนังสือ พุทธศาสนา ปีที่ ๖๗ เล่ม ๒ พุทธศักราช ๒๕๔๒.

^{๙๐}พระธรรมโกศาจารย์, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

บุคคลสำคัญของโลก

ในการประชุมสมัชชาสามัญขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก ณ สำนักงานใหญ่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๔๘ ที่ประชุมมีมติประกาศยกย่องพระธรรมโกศาจารย์หรือ “พุทธทาสภิกขุ” ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก และให้บรรจุรายการที่ประเทศไทยเสนอขอให้ยูเนสโกร่วมเฉลิมฉลองเนื่องในวาระครบรอบชาตกาล ๑๐๐ ปีของท่านพุทธทาสภิกขุ ในวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๘ ไว้ในรายการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญหรือผู้มีผลงานดีเด่นและเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของยูเนสโก ประจำปี ๒๕๔๘ - ๒๕๕๐ ด้วยเหตุผลสำคัญที่ยูเนสโกได้ประกาศยกย่อง “พุทธทาสภิกขุ” เป็นบุคคลสำคัญของโลกก็คือ การที่ท่านได้อุทิศตนเกือบตลอดชีวิตของการครองสมณเพศ เพื่อการเผยแผ่พระพุทธธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ประยุกต์ใหม่มีความร่วมสมัย เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน ใช้การถ่ายทอดด้วยภาษาที่ง่าย ๆ ไม่ยึดติดกับภาษาบาลีและสันสกฤตแต่ก็ไม่ทอดทิ้ง เนื่องจากภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นรากฐานสำคัญ ของการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์สามเณร ท่านมีเจตนาที่แน่วแน่ในการที่จะให้สังคมไทยและสังคมโลกประยุกต์หลักธรรม ไปใช้ทั้งระดับสังคมและบุคคล เพื่อผดุงไว้ซึ่งสันติธรรม ยุติธรรม และให้มนุษย์อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน

พุทธทาสภิกขุเป็นชาวไทยคนที่ ๑๘ ที่ได้รับการยกย่องจากยูเนสโก นับตั้งแต่ปี ๒๕๐๕ เป็นต้นมา จึงเป็นเรื่องที่น่ายินดีและน่าชื่นชมของประชาชนชาวไทยทั้งชาติ โดยเฉพาะชาวพุทธ เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์ที่ได้ให้หลักธรรมคำสอนที่มีค่าอย่างสูงแก่ประชาชน มีวัตรปฏิบัติที่งดงาม เป็นแบบอย่างที่ดีทั้งแก่พระสงฆ์ด้วยกันและประชาชนทั่วไป จนเป็นที่เคารพของชาวไทยและประชาชนทั่วโลก

ก่อนอุปสมบท ท่านได้ตั้งใจไว้ว่าจะบวช เรียนเพียง ๓ เดือนเท่านั้น แต่เมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมแล้ว ก็บังเกิดความซาบซึ้งในพระพุทธศาสนา จึงลุ่มลึกความตั้งใจที่คิดจะลาสิกขาตามกำหนดเดิมเสียสิ้น และนี่คือเหตุแห่งการบวชตลอดชีวิตของท่าน

ท่าน “พุทธทาสภิกขุ” เป็นผู้ก่อตั้งสวนโมกขพลาราม ซึ่งตั้งอยู่ ณ วัดธารน้ำไหล อำเภอบางขัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อปี ๒๔๗๕ สถานที่แห่งนี้เป็นที่ปฏิบัติธรรม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในทางศาสนาระหว่างกันมีผู้มาปฏิบัติธรรมทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เป็นแหล่งสำคัญในการศึกษา ค้นคว้าวิชาการทางพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่ผลิตตำราและบุคลากรเพื่อใช้ในการเผยแผ่ธรรม ถึงแม้ว่าวันนี้จะไม่มีท่านอยู่ ณ ที่แห่งนี้แล้วก็ตาม แต่คุณความดีที่ท่านได้ฝากไว้ ก็ยังคงดึงดูดให้ผู้คนหลั่งไหลกันไปเยี่ยมเยียนมิได้ขาด

ท่านพุทธทาสมีเอกลักษณ์เฉพาะตน แม้แต่ราษฎรอาวุโส ศ.นพ.ประเวศ วะสี ก็ได้กล่าวถึงเอกลักษณ์ของท่านพุทธทาสโดยสรุปมีดังนี้

๑. สมองดี มนุษย์มีสมองแตกต่างกันมาก ตั้งแต่พุดจาไม่ค่อยรู้เรื่อง สมองทึบ ช่วยตัวเองไม่ได้ หรือปัญญาอ่อนไปจนถึงสมองดียิ่งกว่าคนอื่น ๆ อาทิ พระพุทธเจ้า ไลน์สไตน์ เป็นต้น ท่านพุทธทาสมีผลงานมาก ดึกว่าคนธรรมดาทั่วไป หากคนที่สร้างงานอย่างท่านได้ยากมาก จึงนับว่าเป็นคนมีสมองดี ค.ช.เงื่อม หรือเงื่อม พานิช ได้รับพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมที่ทำให้สมองดี

๒. ไม่ใช่ง่าย คนส่วนใหญ่ถูกทำให้เชื่อง่าย ด้วยลักษณะของการเลี้ยงดูในครอบครัว การศึกษา กฎหมาย และวัฒนธรรม ซึ่งมีประโยชน์ในการทำให้หมู่คณะทำอะไรเหมือน ๆ กัน เพื่อการเกาะกลุ่มและต่อสู้ แต่มีโทษ คือขาดปัญญาที่จะแก้ปัญหาเพราะขาดความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ท่านพุทธทาสเรียนเพียง ม. ๓ เรียนเปรียญธรรมได้ประโยค ๓ แล้วปฏิเสธที่จะเรียนต่อและมีชีวิตแบบพระในเมือง จึงได้ออกไปอยู่ป่า ปฏิเสธการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่เชื่อคำสอนแบบคายนั่น ไม่เชื่อว่าสิ่งที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกจะเป็นพุทธวจนะทั้งหมด ไม่เชื่อว่าคัมภีร์ที่สำคัญ อาทิ วิสุทธิมรรคจะถูกต้องไปทั้งหมด นี่เป็นเคล็ดที่สำคัญที่ทำให้ท่านบรรลุปัญญาอย่างเอก ถ้าเชื่อง่ายทำตามกันไปเรื่อย ๆ ก็เหมือนเดิม พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องนี้ในกาลามสูตรที่มีให้เชื่อง่าย เพราะเหตุ ๑๐ ประการคือ

๒.๑ อย่าเชื่อเพราะทำตามกันมา

๒.๒ อย่าเชื่อเพราะทำสืบ ๆ กันมา

๒.๓ อย่าเชื่อเพราะว่าได้ยินมา

๒.๔ อย่าเชื่อเพราะอ้างปิฎก

๒.๕ อย่าเชื่อเพราะนึกเดาเอา

๒.๖ อย่าเชื่อเพราะคาดคะเน

๒.๗ อย่าเชื่อเพราะตรึกตรองตามอาการ

๒.๘ อย่าเชื่อเพราะถูกตามลัทธิของคน

๒.๙ อย่าเชื่อเพราะผู้พูดควรเชื่อได้

๒.๑๐ อย่าเชื่อเพราะผู้พูดเป็นครูของเรา ท่านพุทธทาสเป็นผู้ประยุกต์ใช้กาลามสูตรได้ดีเป็นอย่างยิ่ง

๓. ปฏิเสธวัตถุนิยม ท่านปฏิเสธลาภยศและการเสพติดทางวัตถุไปอยู่ป่า กินอยู่อย่างง่าย ๆ ท่านจะเน้นเรื่อง “กินข้าวจานแฉวง อาบน้ำในคู เป็นอยู่เหมือนตายแล้ว” จึงทำให้ท่านได้สัมผัสกับธรรมชาติ มีเวลาคิดค้น ศึกษา “ลานหินโค้ง” ที่สวนโมกข์เป็นสถานที่ที่เนกประสงค์ พระนั่งหันกับพื้นทราย ญาติโยมนั่งตามพื้นตามโคนต้นไม้ ท่านกล่าวเสมอว่า “พระพุทธเจ้าประสูติ

ที่พื้นดิน (สวนลุมพินี) ตรีศูที่พื้นดิน (ใต้ต้นโพธิ์) และปรีนิพพานที่พื้นดิน (ระหว่างต้นรังคู่) โบลต์ของสวนโมกข์ไม่มีอาคารเป็นที่กลางแจ้ง มีผู้สร้างห้องน้ำถวาย ท่านไม่ใช่ ท่านสร้งน้ำใน โองข้างนอก และจำวัด (นอน) ที่แคร่เล็ก ๆ ปณิธานอย่างหนึ่งของท่านคือ “นำเพื่อนมนุษย์ออกจาก วัตถุนิยม” เป็นวิธีการช่วยให้คนพื้นทุกข์ได้ง่าย

๔. พุทธจริต ท่านพุทธทาสขอศึกษาค้นคว้าเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทั้ง พระไตรปิฎก คำสอนมหานิกายศาสนาอื่น ๆ วิทยาศาสตร์และเรื่องสังคมต่าง ๆ ทำให้ท่านมีความรู้กว้างขวางเชื่อมโยง ท่านสามารถแสดงธรรมที่สอดคล้องกับชีวิตและสังคมได้ทุกแง่มุม

ปัญหาของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ คือ ไม่สามารถสื่อความหมายกับชาวบ้านได้ จึงทำให้ชาวบ้านโดยเฉพาะคนหนุ่ม-สาวไม่เข้าวัด ไม่สนใจพระ คงนับถือศาสนา กราบไหว้พระใน พิธีกรรมต่าง ๆ เท่านั้น อาทิ ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน สวดศพ เป็นต้น มิได้ประโยชน์จากพุทธธรรม จริง ๆ จึงทำให้สังคมวุ่นวาย มีอบายมุขและสิ่งเสพติดมาก

๕. มีอิทธิบาท ๔ สูง คนทั่วไปมีอิทธิบาท ๔ ไม่ค่อยสูงจึงพัฒนายาก แต่ท่านพุทธทาส นั้นต่างจากคนทั่วไป ท่านมีความขยันขันแข็งมาก ท่านศึกษาค้นคว้า เขียน แสดงธรรม ฯลฯ มี ผลงาน มีหนังสือ เทคนิคมายิ่งกว่าพุทธสาวกใด ๆ ศาสนาธรรมโฆษณ์ที่สวน โมกข์พัลารามมีหนังสือ ของท่านที่เขียนเต็มทั้งหลัง ท่านสอนตั้งแต่ชาวบ้านจนถึงผู้พิพากษา

อิทธิบาท คือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ มี ๔ อย่าง คือ

๕.๑ ฉันทะ พอใจ ใฝ่ใจรักจะทำในสิ่งนั้น รักในงาน

๕.๒ วิริยะ ความเพียร ขยันหมั่นประกอบในสิ่งนั้น ขยันทำงาน ขยันเรียนด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน ไม่ท้อถอย

๕.๓ จิตตะ ความคิดตั้งจิตเอาใจจดจ่อ ฝักใฝ่ในงานสิ่งนั้น ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย

๕.๔ วิมังสา ความไตร่ตรอง ทดลอง หมั่นใช้ปัญญาใคร่ครวญหาเหตุผล ตรวจสอบงานที่ทำโดยรวม คือ มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีการแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

๖. มีความสนใจและความสามารถในการถ่ายทอด พระสงฆ์บางรูปมีธรรมะสูง มีความรู้มาก แต่ถ่ายทอดอบรมคนไม่เป็น ดังคำเรียกว่า “อรหันต์แห้ง” บรรยายธรรม คนนั่งฟังหลับหมด แต่ท่านพุทธทาสสนใจในการถ่ายทอดธรรมะมาก ท่านเขียนหนังสืออ่านง่าย จึงทำให้ธรรมะ จากสวนโมกข์กระจายไปโดยรวดเร็ว พระที่สวนโมกข์เชี่ยวชาญทั้งอรรถาธิบาย ถอดเทป ท่านสร้างโรง มหรสพทางวิญญูณ มีรูปปั้น รูปวาดเป็นปริศนาธรรม

๗. ชอบใช้ปัญญาเจาะลึก ท่านพุทธทาสศึกษาตรวจสอบและพบหลักธรรมที่ลึกซึ่งอัน ยากต่อการเข้าใจ ซึ่งไม่ค่อยมีผู้ใดนำมาพูดกันเลย ฟังอยู่เหมือน “เพชรในตม” แต่ท่านได้นำสิ่ง

เหล่านี้มาสอน อาทิ อิทัปปัจจยตาและตถตา เมื่อตรวจสอบปฏิจาสมุปบาทตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งรจนาโดยพระพุทธโฆษาจารย์ ชาวอินเดียอันพระภิกษุใช้ในการศึกษากันมาช้านานนั้น น่าจะไม่ถูกต้องทั้งหมด

โลกปัจจุบันเป็นยุคสมัยของอารยธรรมตะวันตกมีอิทธิพลครอบครอง เพราะมีนักวิทยาศาสตร์ นักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่จำนวนมากค้นพบกฎเกณฑ์หลักการต่าง ๆ อันก่อให้เกิดวิวัฒนาการสร้างแต่ความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวัตถุ โลกจึงเกิดวิกฤติการอย่างรุนแรง ทั้งในการเมือง เศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม แล้วทำให้มนุษย์มีความเห็นแก่ตัวสูง จิตใจเป็นทาสของวัตถุนิยม จึงทำให้สังคมเดือดร้อนกันทั่วโลก แสดงให้เห็นว่าอารยธรรมสมัยใหม่ของชาติตะวันตกนั้นมีความผิดพลาด เพราะนักปราชญ์ตะวันตกทั้งหลายมุ่งค้นคว้าวิจัย ศึกษาแต่ปัจเจกภายนอก จึงไม่พบหลักธรรมอันเป็นเอกเหมือนที่พระพุทธเจ้าทรงพบ เมื่อ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว ที่มุ่งพัฒนาจิตใจภายในเป็นหลัก

หลักธรรมของพระพุทธเจ้าว่าด้วยธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าเล็ก ใหญ่ จับต้องได้ ท่านทรงประกาศว่า สรรพสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง คือล้วนเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ถ้าคงที่ (นิจจัง) เป็นลักษณะตายตัว มันจะไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน แต่สิ่งแต่ละอย่างจะทรงตัวอยู่โดยโดด ๆ แต่เพราะสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) มันจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นปัจจัยการต่อกัน ที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา (อิทะ = นี้ ปัจจยตา = เป็นปัจจัยให้เกิด) อาทิ มีดวงอาทิตย์จึงมีแสงแดด มีแสงแดดจึงมีความร้อน มีความร้อน และน้ำจึงมีไอน้ำ ฯลฯ เป็นต้น

การทำงานคือ การปฏิบัติธรรม ท่านพุทธทาสเป็นนักปลุกกระดม อะไรที่ท่านเห็นว่าสำคัญท่านจะพูดซ้ำเสมอ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า เพื่อให้คนจำแล้วนำไปปฏิบัติ อาทิ ในเรื่องตัวกูของกู คือภาวะที่จิตเกิดรู้สึกในความมีตัวกูของกูขึ้น คือถ้ามีตัวกู ของกูมาก ก็ทุกข์มาก มีตัวกู ของกูน้อยก็ทุกข์น้อย ไม่มีตัวกู ของกูเลย ก็ไม่ทุกข์เลย ไม่มีตัวกูของกูชั่วคราว ก็ไม่ทุกข์ (นิพพาน) ชั่วคราว ไม่มีตัวกูของกูถาวร ก็ไม่มีความทุกข์หรือนิพพานถาวร

การปฏิบัติธรรม เป็นการทำงานด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น อาทิ ไม่ยึดมั่นว่าความเห็นของเราเท่านั้นที่ถูก ไม่ยึดมั่นว่าเราเก่งกว่าคนอื่น ไม่ยึดมั่นว่างานของเราสำคัญกว่าของคนอื่น ไม่ยึดมั่นว่าเราจะต้องได้รับผลตอบแทนด้วยเงิน ขึ้นขั้น หรือเกียรติยศ ชื่อเสียงดีกว่าคนอื่น ฯลฯ เป็นต้น

ท่านพุทธทาสสอนว่าอย่าไปยึดมั่นแม้ในความดี ต้องอยู่เหนือดี เหนือชั่ว เช่น ท่านพูดเสมอว่า “ทำดี” มิใช่ทำดีต้องได้ดี ทั้งนี้เพราะการทำดีนั้นดี แต่ผลจะเป็นอย่างไรที่จะเกิดขึ้นไม่ต้องไปคาดหวังเพราะเจตนาเราทำดีแล้วก็ดี แต่คนเรามักคิดและหวังว่าทำดีแล้วต้องได้ดี จึงทำให้เสียใจ หากผลเกิดตรงข้าม ท่านจึงเน้นเสมอว่าการทำงานคือ การปฏิบัติธรรม ธรรมะคือการทำหน้าที่ต้องทำงานด้วยความสุข มีความสนุกด้วยการทำงาน ถ้าใครพบศิลปะการทำงานให้มีความสุข

จะมีชีวิตที่ประเสริฐ เพราะคนไทยมักทำงานด้วยความทุกข์ ความสุขอยู่ที่อบายมุข สังคมจึงเกิดความวุ่นวาย ทุกหน่วยงานมีปัญหาเกิดความขัดแย้งกันบ่อย ๆ โดยเฉพาะในหน่วยงานราชการ ฉะนั้นการฝึกคนให้รู้จักทำงานด้วยความสุข จึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในการพัฒนาประเทศ นี้ต้องนึกถึงพระคุณของท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาส มักเน้นถึงปัญญาต้องมาก่อน เพราะถ้าคนมีปัญญาก็ย่อมมีศีลและสมาธิอยู่ในตัว โดยท่านอ้างถึงมรรคมีองค์ ๘ ว่า เริ่มด้วยสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นปัญญา ท่านพุทธทาสได้สร้างคุณูปการอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมไทยและโลก คำสอนของท่านทำให้เชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ทางศาสนาและวิทยาศาสตร์ อาทิ ท่านได้กล่าวถึงประชาธิปไตยของประชาชนเพื่อประชาชน โดยประชาชนนั้น ใช้ได้เฉพาะประชาชนที่มีธรรมเท่านั้น ถ้าประชาชนไม่มีธรรมมันก็กลายเป็นประชาธิปไตยโดยคายนั่นเอง ดังนั้น ต้องหว่านพืชธรรมก่อนพืชประชาธิปไตยเพื่อลดหรือป้องกันความเห็นแก่ตัว ถ้าเห็นแก่ตัวก็มีแต่ประชาธิปไตยโดยไม่รู้ลึกตัว ความไม่เห็นแก่ตัวจึงเป็นรากฐานของประชาธิปไตย ประชาธิปไตยแท้จึงมีแต่ความไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นของมีได้ยากสำหรับปุถุชนสมัยนี้ที่บูชาวัตถุ

ในหนังสือคู่มือมนุษย์ท่านได้สรุปว่า “พุทธศาสนา” คือ วิชาและระเบียบปฏิบัติเพื่อให้รู้จักสิ่งทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริงว่าจะไรเป็นอะไร สิ่งทั้งปวงมีสภาพตามที่เป็นจริง คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวตนหรือของตัว แต่สัตว์ทั้งหลายยังหลงรัก หลงยึดติดสิ่งทั้งปวง เพราะอำนาจของความยึดมั่นที่ผิด ในพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติ เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตัดความยึดมั่นถือมั่นนั้นเสีย อุปาทานความยึดมั่นนั้นมีสิ่งที่ลงเกาะหรือจับยึดคือ ขันธ์ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อรู้จักขันธ์ทั้ง ๕ ตามที่เป็นจริง ก็จะสามารรถเข้าใจสิ่งทั้งปวงจนถึงกับเบื่อหน่ายคลายความอยาก ไม่มียึดอะไรติดอะไร และเราควรจะมีชีวิตอยู่อย่างທີ່เรียกว่า “เป็นอยู่ชอบ” คือ ให้อันคืนเต็มไปด้วยความปีติปราโมทย์ อันเกิดจากการกระทำที่ดีงามถูกต้องอยู่เป็นประจำ แล้วระงับความฟุ้งซ่าน เกิดสมาธิ เกิดความเห็นแจ้งได้เรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งเกิดความเบื่อหน่าย คลายความอยาก ความหลุดพ้น และนิพพานได้ตามความเหมาะสมของสิ่งแวดล้อม

ถ้าเราจะรีบเร่งทำให้ได้ผลเร็วขึ้น ก็มีแนวปฏิบัติที่เรียกว่า วิปัสสนาธุระ เริ่มตั้งแต่มีความประพฤติบริสุทธิ์ มีใจบริสุทธิ์ มีความเห็นบริสุทธิ์ เรื่อยขึ้นไปจนถึงมีปัญหา คือ ความเห็นแจ้งบริสุทธิ์ ในที่สุดก็จะตัดกิเลสที่ผูกมัดคนให้ติดอยู่กับวิสัยโลกออกเสียได้

ลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ในพระรูปอื่น ๆ ก็มีบ้างบางข้อ มากน้อยต่างกัน แต่ที่มีครบทั้ง ๗ ประการ และมีมากอย่างท่านพุทธทาสภิกขุนี้หาได้ยากยิ่ง เอกลักษณะดังกล่าวรวมกันทำให้เกิดเป็น “ท่านพุทธทาส” อย่างที่ท่านเป็น จึงสมควรแล้วที่ท่านได้เป็นบุคคลสำคัญของโลก

ท่านพุทธทาสเป็นพระสงฆ์ไทยรูปแรกที่กล้าปฏิเสธคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า “มิใช่แก่นแท้ของพุทธศาสนาโดยหันไปหาคำสอนจากพระโอรสของพระพุทธเจ้าโดยตรง ซึ่งสามารถค้นคว้าได้จากพระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระสูตรคัมภีร์ (พระสูตร) และพระวินัยปิฎก ข้อน่าสังเกต คือนักปฏิรูปศาสนา (Reformist) มักมุ่งกลับไปหา “เนื้อแท้” ของศาสนา ซึ่งเรียบง่ายและทันสมัยอยู่เสมอ และพ้นจากรูปแบบ ประเพณีพิธีกรรม ซึ่งเป็นเปลือกกระพี้ของสังคมแต่ละยุคที่ห่อหุ้มอยู่”^{๑๑} ส่วนโมกขพลาราม เป็นนวัตกรรมทางศาสนาที่ท่านพุทธทาส ต้องการให้เป็นแบบอย่างของ “วัดแท้” ที่หลุดพ้นจากรูปแบบและเนื้อมะของวัดที่สร้างกันมา ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยอยุธยา หลุดพ้นจากอิทธิพลของลัทธิขงจื้อขงจื้อ ขงจื้อ กลับไปหาอารามที่เรียบง่ายในสมัยพุทธกาล

ผลงานของท่านพุทธทาส ปัจจุบันทุกมหาวิทยาลัยที่มีแผนกสอนวิชาศาสนาทั้งในยุโรปและอเมริกาเหนือล้วนศึกษาของท่าน ปัจจุบันมีการแปลงานสำคัญของท่านเป็นภาษาอังกฤษไม่น้อยกว่า ๑๕๐ เล่ม ภาษาฝรั่งเศสไม่น้อยกว่า ๑๕ เล่ม และภาษาเยอรมัน ๘ เล่ม นอกจากนั้นยังแปลเป็นภาษาจีน อินโดนีเซีย ลาว และตากาล็อกอีกด้วย กล่าวได้ว่าในประวัติศาสตร์ไทยท่านพุทธทาสมีผลงานที่เป็นหนังสือแปลสู่ต่างประเทศมากที่สุด ในโลกพุทธศาสนาสาขาลาวเวลานี้ บุคคลชั้นนำทางพุทธศาสนาที่ทั่วโลกยอมรับมีอยู่ ๓ ท่าน คือ องค์ค้ำไถลามาแห่งวิชฌยาน ท่านพุทธทาส แห่งเถรวาท และท่านดิช นัท ฮันท์ แห่งนิกายเซน ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี นักคิดชั้นนำได้กล่าวไว้ว่า ศาสนาธรรมที่จะมีผลต่อโลกทั้งโลกได้ จะต้องมีความเป็นสากล นี่เป็นสิ่งที่สำนักสวนโมกขพลาราม ได้ทำมากที่สุด

ความเป็นกัลยาณมิตรของท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นพระสงฆ์ที่เป็นกัลยาณมิตร เป็นเพื่อนที่ดีของศาสนิกชน ทำหน้าที่ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว แนะนำให้ทำความดี สั่งสอนให้เรียนรู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง สิ่งที่เคยรู้เคยฟังแล้วก็ทำให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระเถระ ศิษยานุศิษย์ และนักวิชาการหลายท่าน ได้แสดงนันทสนะในความเป็นกัลยาณมิตรของท่านไว้ในหนังสือเรื่อง “ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส” ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอตัวอย่างไว้ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะว่า “การที่จะมองชีวิตของท่านพุทธทาสนั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจแนวคิดและความคิดของท่านก่อน ขั้นที่หนึ่งต้องมองที่เจตนาของท่าน ซึ่งท่านเรียกตัวท่านเองว่า พุทธทาส แปลว่า ทาสของพระพุทธเจ้า หมายถึงท่านได้อุทิศชีวิตของท่านในการสนองงานพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พระสงฆ์ทำหน้าที่แสดง

^{๑๑}สันติสุข โสภณศิริ, พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย ปราบกฏการณพุทธทาส คุณค่าและความหมาย, (ออนไลน์) แหล่งที่มา : cart.sru.ac.th/e143/e144/e145 (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕).

หลักธรรม เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ปวงชน การที่ท่านสนองงานของพระพุทธเจ้า นั่นก็คือท่านมีเจตนาที่จะทำงานเพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชน ทำให้โลกร่มเย็นเป็นสุข”^{๑๒}

จากแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ จะเห็นว่า ท่านพุทธทาสมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร โดยการรับใช้อย่างซื่อสัตย์ต่อธรรมวินัยก่อน เมื่อพัฒนาตนเองจนดีแล้วก็นำมาสั่งสอนให้กับศิษยานุศิษย์ให้ได้รับประโยชน์จากสิ่งที่ท่านได้รับมา จึงนับว่าท่านนั้นมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่นด้วย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้แสดงทัศนะว่า ท่านพุทธทาสสามารถแสดงเรื่องที่ลึกซึ้งให้เข้าใจได้ง่าย ดังที่ท่านกล่าวว่า สิ่งที่อาตมาเห็นในคำสอนของท่านพุทธทาสก็คือความสมนัย คือความต่อเนื่อง ไม่ว่าจะพูดเรื่องอะไรก็จะโยงเข้ากับระบบความคิดเรื่อง “จิตว่าง” หมด ไปจับเรื่องไหนก็คือจิตว่างทั้งสิ้น คือเรื่องอนัตตาทั้งสิ้น ในเรื่องของการใช้สื่อต้องถือว่าท่านพูดธรรมะด้วยภาษาร่วมสมัย พูดเรื่องภาษาคน-ภาษาธรรม เพื่อไม่ให้คนหลงอยู่ในศัพท์แสงทางศาสนา เพราะภาษาศาสนาที่ท่านใช้ในความหมายหนึ่ง แต่คนไปเข้าใจในความหมายภาษาชาวบ้าน จึงทำให้หลงประเด็นตรงนี้ ท่านพยายามเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนานิกายเซ็น เช่นระมัดระวังในเรื่องสัญลักษณ์เป็นพิเศษ เพราะหากเราสร้างสัญลักษณ์ออกมาด้วยภาษามักจะไปติดที่สัญลักษณ์คือภาษา เข้าไม่ถึงสังขาร”^{๑๓} จากทัศนะดังกล่าวมาจะเห็นว่าท่านพุทธทาสมีคุณสมบัติของความเป็นกัลยาณมิตรที่ว่า คมกิริยจ กถิ กตฺตา คือสามารถที่จะแถลงเรื่องที่ลึกซึ้งให้เข้าใจได้ง่าย

พระภาวนาโพธิคุณ (โพธิ จันทสโร) ได้แสดงทัศนะว่า ท่านพุทธทาสเป็นบุคคลที่น่ารัก น่าเคารพไม่แสดงความโกรธเคืองให้เห็น เท่าที่อยู่กับท่านไม่เคยที่จะไม่สบายใจ ก็ไม่รู้ว่าในจิตใจของท่านยังมีความโกรธอยู่ไหม แต่ที่ท่านจะแสดงอาการโกรธนี้ไม่เคยเห็น อารมณ์ของท่านเป็นปรกติ ใครจะด่าก็ไม่ว่ากัน ไม่ให้ร้ายใคร คงทำหน้าที่เผยแพรธรรมะให้เขาเข้าใจ ท่านเป็นอยู่ง่าย ๆ ไม่เคยถือตัวถือตน ใครมาพบมาหา ท่านก็มานั่ง ถามว่า “มาธุระอะไร” ถ้าเขาบอก “มาเที่ยว” ท่านก็ว่า “ไป ไปเที่ยว” ถ้ามาถามปัญหาธรรมะท่านก็จะคุย ตอบปัญหาธรรมะ บางคนบอก “มาเจิม” ท่านบอกว่า “ทำไม่เป็น” “มาให้รดน้ำมนต์” ท่านบอกว่า “ทำไม่เป็น” ให้ไปหาที่อื่น

ท่านอาจารย์เป็นแบบอย่างในการทำงาน ท่านทำงานจนกระทั่งวาระสุดท้าย ไม่เคยหยุด ทำวันละหลายชั่วโมง บางทีท่านเขียนว่า “ทั้งวันฉันไม่ได้ทำอะไร” จริง ๆ ท่านทำงานทั้ง

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, หน้า ๑๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

วัน ทำด้วยจิตว่าง ท่านเน้นเรื่องการทำจิตให้ว่าง ไม่ใช่ว่าเรา-ของเรา กฎของกฎ ทำงานอย่างนี้จะไม่เหนื่อย ถ้าต้องการจะเด่นจะดีจะดังมันเหนื่อย ไม่สนุก ทำงานออกแรงร่างกายต้องเหนื่อย ระบบปราสาทกล้ามเนื้อต้องล้า แต่หยุดพักเดี๋ยวเดียวก็หาย ถ้าเหนื่อยใจไม่หายเหนื่อย แม้ไม่ทำงานก็เหนื่อย

ส่วนการปฏิบัติท่านอาจารย์ก็ทำให้ดูอยู่ให้เห็นเป็นประจำ เช่น “อยู่อย่างต่ำ ทำอย่างสูง” ท่านมุ่งเน้นในการปฏิบัติ ไม่ใช่ปรัชญาอย่างเดียว ท่านสอนวิธีการมรรฐาน ซึ่งมีอยู่หลายแบบ ท่านพุทธทาสไม่สนใจเงาอาจารย์ ท่านสนใจวิธีของพระพุทธเจ้า เห็นว่าวิธีปฏิบัติ ที่ดีที่สุดคืออานาปานสติภาวนา^{๙๔}

ภรรยานาม กุศลาสัย ได้แสดงทัศนะว่า ท่านพุทธทาสมีความเป็นกัลยาณมิตรโดยธรรม ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า ถ้าผมไม่ได้รับความเมตตาจากท่านพุทธทาส ชีวิตผมคงยากที่จะทำมาหากินได้ จะเป็นอย่างไร คือเด็กอย่างผม ไม่มีแม่ และโดยธรรมชาติแล้ว ขอโทษ ไม่ได้ยกตนเอง เป็นเด็กฉลาด ผมมาคิดตัวเองว่าเราเรียนหนังสือเก่ง แต่พ่อแม่ไม่มี ที่พึ่งที่พาอะไรก็ไม่มีทั้งนั้น ถ้าไม่มีใครสักคนเมตตา มาตักเตือนเรา มาให้คำแนะนำเรา ก็ท่านพุทธทาสนี่ เราคงจะเข้รกรเข้าพังไปแล้ว

สำหรับท่านพุทธทาสกับท่านอาจารย์ภรรยานาม กุศลาสัย นั้นกล่าวได้ว่าเป็นพี่ชาย-น้องชาย โดยธรรม ดังที่ท่านพุทธทาสส่งภาพหนึ่งไปให้ที่อินเดียพร้อมด้วยลายมือว่า “ด้วยความรักใคร่แด่ น้องชายโดยธรรม” ซึ่งคำว่า “น้องชายโดยธรรม” ถ้อยคำนี้คงจะไม่ค่อยมีการใช้ในภาษาไทยมากนัก ถึงจะใช้ก็คงเป็นสำนวนที่ท่านคิดค้นขึ้นก่อน ก็ที่ท่านรักผมเป็นน้องชาย ผมเรียกท่านหลวงพี่ แต่ทั้งหมดนี้มีธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นสื่อให้ได้มาเป็นพี่น้องกัน จึงมี “โดยธรรม” ต่อท้าย หมายถึงโดยธรรมะของพระพุทธเจ้าเราสองคนจึงมารู้จักกัน^{๙๕}

ศ.ระพี สาคริก ได้แสดงทัศนะว่า “ท่านพุทธทาสมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อทุกคน เพราะเข้าถึงแก่นแท้ของศาสนา ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า ท่านพุทธทาสภิกขุท่านเข้าถึงแก่นของศาสนา รูปธรรมง่าย ๆ ก็ท่านเปิดให้คนทุกศาสนาสัมผัสกับท่าน”^{๙๖} ด้วยเหตุนี้ทำให้ท่านนำแบบอย่างมาปรับใช้กับชีวิต และเข้ากับคนได้ทุกศาสนา ดังคำกลอนที่ท่านเขียนเอาไว้ว่า

คนเห็นคนเป็นคนนั้นแหละคน

คนเห็นคนไม่ใช่คนใช่คนไม่

^{๙๔} พระภรรยานาโพนิกุล (โพธิ์ จันทโร), ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, หน้า ๓๒.

^{๙๕} ภรรยานาม กุศลาสัย, ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, หน้า ๑๔๔-๔๕.

^{๙๖} ศ.ระพี สาคริก, ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, หน้า ๑๕๘.

กำเนิดคนย่อมเป็นคนทุกคนไป

จะแตกต่างกันได้แต่ชั่วดี

ศ. นพ. วิจารณ์ พานิช ได้แสดงทัศนะว่า “ท่านพุทธทาสมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อตนเองในแง่การเลือกเฟ้นธรรม (ธรรมวิชัย) ดังที่ท่านกล่าวว่า ผมประทับใจท่านพุทธทาสในแง่ของการเลือกทางที่จะศึกษาธรรมะด้วยวิธีการปฏิบัติ ขณะที่คนส่วนใหญ่ศึกษาธรรมะโดยทฤษฎี แต่ท่านเองไม่ปฏิเสธทฤษฎี นำทฤษฎีมาเป็นตัวประกอบการปฏิบัติ แล้วก็อาศัยการปฏิบัติเป็น first hand information ที่ตัวเองสัมผัสเอามาตีความทฤษฎี ทำให้รู้จักทฤษฎีที่แท้จริง โดยการตระหนักว่าทฤษฎีที่มีอยู่ในตำรา มีส่วนที่เป็นหัวใจ เป็นของแท้ และมีทั้งส่วนที่แปลกปลอมเข้ามา เป็นส่วนเพิ่มของการขยาย ท่านใช้การปฏิบัติมาคัดเลือก ช่วยในการคัดเลือก เป็นส่วนเพิ่มขยายออกจากส่วนที่เป็นหัวใจ นี่เป็นสิ่งที่ผมรู้สึกประทับใจมาก”^{๑๑}

รัฐจวน อินทรกำแหง ได้แสดงทัศนะว่า ท่านพุทธทาสเป็นกัลยาณมิตรในฐานะครูผู้กวีญาณของศิษย์ ดังที่ท่านกล่าวว่า เมื่อรำลึกถึงเจ้าประคุณท่านอาจารย์แล้ว ไม่มีแงอื่น ที่จะนึกถึงท่าน นอกจากที่เราได้รับการยกย่อง ยกย่องการยกย่องที่ค่อนข้างเขลา ที่ไม่ได้เรื่องได้ราว ให้เป็นสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดแหลมคม และรู้จักกลุ่มทางในการที่จะดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องต่อไป”^{๑๒}

ความเป็นกัลยาณมิตรของพระเถระ ศิษยานุศิษย์และนักวิชาการที่มีต่อท่านพุทธทาส ดังกล่าวมาแล้ว ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า ท่านพุทธทาสมีความเป็นกัลยาณมิตรทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ความเป็นกัลยาณมิตรในตนเอง ท่านเป็นแบบอย่างในการทำงาน ท่านทำงานจนกระทั่งวาระสุดท้ายไม่เคยหยุด ทำวันละหลายชั่วโมง โดยถือว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรม ธรรมคือหน้าที่ ในแง่การเลือกเฟ้นธรรม (ธรรมวิชัย) ท่านเลือกทางที่จะศึกษาธรรมะด้วยวิธีการปฏิบัติ แทนที่จะศึกษาเพียงทฤษฎีอย่างเดียว ในด้านความเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่น ท่านยอมเป็นทาสรับใช้พระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์สุขของพหูชน นำธรรมะที่ได้ศึกษามาอธิบายให้กับหมู่ชนได้เข้าใจ แดงเรื่องที่ลึกซึ้งให้เข้าใจง่าย เพื่อให้ทุกคนเข้าถึงแก่นแท้ของศาสนา

จากบทบาทและความสำคัญของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งให้เห็นว่า ท่านไม่ใช่เป็นกัลยาณมิตรเฉพาะพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แต่เป็นกัลยาณมิตรของคนทุกเชื้อชาติศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาปัญญาที่มีต่อสังคมไทย และคณะสงฆ์ไทย ในด้านการศึกษาท่านศึกษาค้นคว้า

^{๑๑}ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช, ร้อยคน ร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส, หน้า ๒๒๐.

^{๑๒}รัฐจวน อินทรกำแหง, ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๘), หน้า ๖.

พระไตรปิฎก และศึกษาทุกศาสนา นอกเหนือจากตำราเรียนทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน กระบวนการพัฒนาปัญญาของท่านมุ่งเน้นให้มนุษย์พัฒนากายด้วยศีล พัฒนาจิตใจด้วยสมาธิและปัญญา ท่านได้นำผลการศึกษาและการปฏิบัติ มาเขียนเป็นบทความ หนังสือ และได้มีการบันทึกเสียงไว้เป็นจำนวนมาก ในด้านการเผยแผ่ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์โดยเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม อบรมสามเณรชุดพิเศษเพื่อเผยแผ่ธรรมที่ทันสมัย เป็นกัลยาณมิตรกับประชาชนทั่วไปโดยเปิดบ้านห้องธรรมทานจัดหนังสือธรรมะให้ยืมอ่าน ออกหนังสือพิมพ์พุทธศาสนา รายไตรมาส สำหรับแจกฟรีเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา แปลหนังสือมหาสติปัญญาสูตร แปลหนังสือพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ จัดตั้งทุนบำรุงสวนโมกข์ บรรยายธรรมเรื่องตัวกูของกู แสดงธรรมเรื่องศาสนาคือโรงพยาบาลของโลก เป็นต้น ผลงานการเผยแผ่ธรรมของท่านเป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับของชาวโลก ในด้านการปกครอง ท่านเป็นกัลยาณมิตรที่เป็นผู้นำโดยใช้หลักพระธรรมวินัยปกครองพระสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ที่อยู่ภายในวัดด้วยพรหมวิหาร ด้านสังคมทำให้สังคมที่ท่านปกครองมีความผาสุกตลอดมา ในด้านสาธารณูปการ ท่านได้สร้างสวนโมกข์ และสวนโมกข์นานาชาติไว้เป็นสถานปฏิบัติธรรมแก่ชาวไทยและชาวต่างชาติ สร้างบ้านพักแรม สำหรับครู อาจารย์ นิสิต นักศึกษาและประชาชนทั่วไปที่เข้ามาปฏิบัติธรรมได้พักอาศัย ค้างคืน ผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุ นับได้ว่าเป็นประโยชน์มากต่อวงการพระพุทธศาสนา สังคม ประเทศชาติและต่อชาวโลก แม้ท่านจะมรณภาพไปแล้ว แต่ชื่อเสียง เกียรติคุณของท่านยังปรากฏต่อชาวโลกมิเสื่อมคลาย จนกระทั่งยูเนสโกได้ประกาศยกย่องท่านพุทธทาสภิกขุว่าเป็นบุคคลสำคัญของโลก เพราะท่านได้อุทิศตนเกือบตลอดชีวิตของการครองสมณเพศ เพื่อการเผยแผ่พระธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ประยุกต์ใหม่มีความร่วมสมัยเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน ใช้การถ่ายทอดด้วยภาษาที่ง่าย ๆ ไม่ยึดติดกับภาษาบาลีและสันสกฤต แต่ก็ไม่ทอดทิ้งเนื่องจากภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นรากฐานสำคัญ ของการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์สามเณร ท่านมีเจตนาที่แน่วแน่ในการที่จะให้สังคมไทยและสังคมโลกประยุกต์หลักธรรมไปใช้ ทั้งในระดับสังคมและระดับบุคคล เพื่อผดุงไว้ซึ่งสันติธรรม ยุติธรรม และให้มนุษย์ทุกศาสนาอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

๔.๑.๒ พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)

พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) มีบทบาทสำคัญที่สามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้

ด้านคันถธุระ

พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) มีจิตใจใฝ่ในธรรม ตั้งแต่อายุ ๑๑ ปี จึงได้ลาออกจากโรงเรียนชั้นประถมศึกษา บิดาได้นำไปฝากกับเจ้าอาวาสเพื่อเรียนรู้บุพกิจเบื้องต้นเกี่ยวกับบรรพชาวิธี จึงได้รับอนุญาตให้บรรพชาเป็น สามเณรชา โขติช่วง เมื่อบวชแล้วได้ศึกษาพระปริยัติธรรม

ตลอดจนอยู่ปฏิบัติครูอาจารย์ เป็นเวลา ๓ ปี ทำกิจวัตร ท่องสวดมนต์ ทำวัตร ศึกษาหลักสูตร นักธรรม ปฏิบัติพระเถระ แล้วจึงได้ลาสิกขาบทมาช่วยบิดามารดาทำไร่นา ทั้งนี้ด้วยความจำเป็นของครอบครัวแบบชาวไร่ชาวนาอีสานทั่วไป ด้วยจิตใจที่ใฝ่ในการบวชเรียน จึงสำนึกอยู่ตลอดเวลาว่าจะต้องอุปสมบทเป็นพระให้ได้ เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์จึงได้อุปสมบท เมื่อพระชา สุภทัต สอบนักธรรมตรีได้แล้ว ก็อยากเรียนให้สูงขึ้น เพราะมีจิตใจรักชอบ ทางธรรมอยู่แล้ว แต่ขาดครูอาจารย์ในการสอนระดับสูงต่อไป นึกถึงภายติอีสานที่ว่า “บ่ ออกจากบ้านบ่สู้อ้อมทางเทียว บ่เขียนวิชาหอนสิมีความสู้” ชีวิตช่วงนี้จะเห็นได้ชัดว่า พระชา สุภทัต มุ่งเรียนปริยัติให้สูงสุด จึงทุ่มเทให้การศึกษาทั้งนักธรรมและบาลี ไวยากรณ์ เรียนมูลกัจจายน์ และผ่านสำนักต่างๆ มากมาย จนในที่สุดก็สอบนักธรรมเอกได้ หลังจากสอบนักธรรมเอกได้เกิดเบื่อนำด้านปริยัติพิจารณาว่าไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ ประสงค์จะศึกษาด้านวิปัสสนาธุระบ้าง

ด้านวิปัสสนาธุระ

ท่านออกธุดงค์ และศึกษาหาแนวทางปฏิบัติในสำนักต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ เพื่อค้นหาอาจารย์ที่จะสอนด้านวิปัสสนาธุระ โดยระยะแรกมุ่งหน้าไปจังหวัดสระบุรี ลพบุรี ที่ลพบุรีมุ่งตรงมาที่สำนักวัดป่าของหลวงพ่อเถา แต่น่าเสียดายที่หลวงพ่อเถากรรมภาพเหลือแต่อาจารย์วัน ลูกศิษย์ จึงได้แต่ศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติที่หลวงพ่อเถาวางไว้จากอาจารย์วัน อาจารย์ที่สำคัญอีกองค์หนึ่ง คืออาจารย์ชาวเขมร (ซึ่งธุดงค์จากเขมรมาไทย และมุ่งไปพม่า) เป็นผู้วางหลักแนวทางปฏิบัติโดยใช้หนังสือ บุปผสิกขาวรรณนาวินัยกถา ซึ่งแต่งโดยพระอมรรำภักขิต (เกิด) ในขณะธรรมยุตินิกาย หลวงพ่อชาจึงได้ใช้หนังสือบุปผสิกขาวรรณนาวินัยกถา เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ในวัดหนองป่าพงและสาขามาจนทุกวันนี้

ต่อมาท่านไปจำพรรษาที่เขาวงกต อยู่ได้หนึ่งพรรษา ทราบข่าวว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต (หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต) เป็นผู้มีความรู้สูงทั้งเชี่ยวชาญด้านวิปัสสนาธุระ มีประชาชนเคารพเลื่อมใสมาก จึงเดินทางมาที่วัดหนองผือใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร วันแรกอย่างเหยียบเข้าสำนักเห็นบริเวณร่มรื่น ปฏิปทาของพระภิกษุเคร่งครัดเป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธา หลวงปู่มั่นได้เทศนาสั่งสอนเกี่ยวกับหลักธรรม อาทิ ศีลนိเทศ ปัญญาภิเทศ พละ ๕ อิทธิบาท ๔ ให้แก่หลวงพ่อชาและศิษย์จนเป็นที่พอหายสงสัย สิ่งที่น่าสังเกตคือหลวงปู่มั่นไม่มีความคิดที่จะให้หลวงพ่อชาแปลงนิกายเป็นธรรมยุตินิกาย ท่านให้ข้อชี้แจงเป็นปรัชญาคมคายว่าในความเป็นภิกษุที่แท้จริงไม่ได้มีนิกาย ทั้งหมดคือพระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ ดังคำกล่าวของหลวงปู่มั่นต่อหลวงพ่อชาว่า “ไม่ต้องสงสัยนิกายทั้งสอง หลังจากฟังเทศน์จากหลวงปู่มั่น หลวงพ่อชามีจิตอัมเอบเป็นสมาธิ และได้ยึดคำสอนปฏิปทาของท่านไว้เป็นแนวปฏิบัติต่อไป ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ทำตนให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อน แล้วจึงสอนคนอื่นทีหลัง” ดังนั้น ไม่ว่าจะทำกิจวัตร

อันใด เช่น กวาดวัด จัดถัณฑ์ล้างบาตร นั่งสมาธิ ตักน้ำ ทำวัตร สวดมนต์ เติมน้ำในระหว่างวันพระถือเนสัชชี ไม่นอนตลอดคืน หลวงพ่อชาลงมือทำเป็นตัวอย่างของศิษย์โดยถือหลักว่า “สอนคนด้วยการทำให้ดู ทำเหมือนพูด พูดเหมือนทำ”^{๑๙} ดังนั้นศิษย์และพุทธบริษัทจึงเกิดความเลื่อมใสเคารพยำเกรง ในปฏิปทาที่หลวงพ่อดำเนินอยู่

ด้านการเผยแผ่

ท่านได้อุทิศชีวิตเพื่อการปฏิบัติธรรม และเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งแก่ชาวไทยและชาวต่างชาติซึ่งบังเกิดผลทำให้มีผลงานที่เป็นประโยชน์อันเนืองนิตย์แก่พระศาสนา ทั้งที่เป็นพระธรรมเทศนา และสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยซึ่งมีอยู่ทุกภาคของประเทศจำนวนทั้งสิ้น ๘๒ สาขา และในต่างประเทศอีก ๓ สาขา เช่น สวิตเซอร์แลนด์ อิตาลี ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ เป็นต้น ท่านมุ่งสอนวินัยในส่วนของศีล สอนสมาธิมุ่งตรงกวัตร สอนอริยสัจมุ่งความหลุดพ้น ท่านดำเนินตามรอยพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้า จึงพยายามสอนให้ศิษย์เห็นทุกข์ตามความเป็นจริง โดยสอนย้ำอยู่เสมอว่า “ทุกข์เกิดขึ้นมาแล้ว ไม่อยากให้มีมันทุกข์ มันก็ไม่เห็นทุกข์ เมื่อไม่เห็นทุกข์ มันก็ไม่รู้จักทุกข์ เมื่อไม่รู้จักทุกข์ มันก็เอาทุกข์ออกไม่ได้”^{๒๐} ท่านสอนหลักธรรมอื่น ๆ และวิธีการฝึกสมาธิเพื่อเจริญปัญญา

หลวงพ่อกับชาวต่างประเทศ ท่านสอนฝรั่งอย่างไร? ในเมื่อท่านพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ แต่ท่านมีลูกศิษย์ชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ท่านสอนโดยการเปรียบเทียบบ้าง เช่น “น้ำร้อนก็มี น้ำร้อนก็มี สอทอเตอร์ก็มี มันเป็นแต่ชื่อภายนอก ถ้าเอามือจุ่มลงไปก็ไม่ต้องใช้ภาษาหรือคนชาติไหนก็รู้ได้เอง” บางครั้งสอนแบบตั้งคำถามเอง เช่น “ที่บ้าน โยมมีสัตว์เลี้ยงไหม? อย่างหมาแมว หรือวัวควาย เวลาพูดกับมัน โยมต้องรู้ภาษาของมันด้วยหรือเปล่า” เคล็ดลับในการสอนคือ “ท่านสอนด้วยการกระทำ” ท่านมีลูกศิษย์เมื่อนอกมาอยู่ด้วยมาก ๆ ท่านก็สอนแบบ “พาพวกเขาทำเอาเลย” ถ้าทำดีได้ดี ทำไม่ดีได้ของไม่ดี พวกเขาทำดู เมื่อทำจริงๆ ก็เลยได้ดี ไม่ใช่มาอ่านหนังสือเท่านั้นนะ ทำจริง ๆ นั่นแหละ สิ่งใดไม่ดีก็ละมัน อันไหนไม่ดีเลิกมันเสีย มันก็เป็นความดีขึ้นมา”^{๒๑}

^{๑๙} ฝั่งหลักธรรมหลวงพ่อกษา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.kanlayanatam.com/special/Bio_LP_Cha.htm (๒๔ เมษายน ๒๕๕๕).

^{๒๐} อุบลมณี, พระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อกษา สุภทฺโท), (อุบลราชธานี : มูลนิธิพุทธธรรม ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๘.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

ด้วยเหตุนี้ หลวงพ่อ จึงมีศิษย์ชาวต่างประเทศรูปแรกชื่อ “สุเมโธ” ตามที่ปรากฏใน นิมิตรของท่าน และมีชาวตะวันตกที่สนใจในการปฏิบัติภาวนา เข้ามาบรรพชาอุปสมบทใน พระพุทธศาสนาเถรวาทเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นที่น่ายินดีอย่างยิ่งที่ลูกศิษย์ของท่าน ได้เป็นตัวแทนที่ เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองออกไปยังต่างประเทศ

คำสอนของพระโพธิญาณเถระ สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. เนื้อหา คือ การสอนเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญา
๒. วิธีการ คือ สอนเรื่องสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน
๓. กลวิธี คือ การมองเข้าหาตัว ดูธรรมชาติ เปรียบเทียบกับธรรมชาติ ทำให้ดูแล้วรู้
๔. จุดหมายสูงสุด คือ มรรค ผล นิพพาน พ้นทุกข์

ด้านความกตัญญูคุณเวที ท่านเป็นพระสงฆ์ที่เลียงคubits มาตรา เมื่อบิดา มารดา อาพาธ หรือถึงมรณกรรม ท่านทำหน้าที่ของลูกทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ และได้รับปากกับโยมบิดาว่าจะไม่ สึก ทำให้บิดานอนตายตาหลับ เมื่อมารดาอาพาธหนักขอให้ท่านกลับมาอยู่วัดใกล้บ้าน ท่านก็ได้ สร้างวัดหนองป่าพงขึ้นเพื่อปฏิบัติธรรม และวัดป่านานาชาติเพื่อชาวต่างชาติที่เข้ามาปฏิบัติธรรม ในประเทศไทย

ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงพ่อชา สุภทฺโท

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะว่า “หลวงพ่อนั้นเป็น กัลยาณมิตรที่สอนก็ดี ปฏิบัติก็เด่น ดังที่ท่านกล่าวว่า หลวงพ่อชา ท่านเป็นผู้ที่มีเกียรติคุณปรากฏอยู่ ว่าเป็นผู้ที่เคร่งครัดด้วยศีลาจารวัตร นอกจากนั้นก็เป็นผู้ที่มีความชำนาญชำนาญในการเจริญภาวนา เป็นพระป่า เป็นพระกรรมฐาน ได้บำเพ็ญทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา มีความสามารถ จนกระทั่งว่า มิใช่เฉพาะท่านจะปฏิบัติด้วยตัวท่านเองเท่านั้น แต่ยังสามารถสั่งสอนแนะนำพุทธบริษัท ทั้งฝ่ายภิกษุสามเณร และอุบาสกอุบาสิกา ให้เจริญในธรรม เจริญในการทำกรรมฐาน ในการ บำเพ็ญภาวนาด้วยจึงเป็นที่เคารพนับถือเป็นอันมาก”^{๒๒}

ชยสารภิกษุ : ฌอน ชิเวอร์ตัน (Shaun Chiverton) ได้แสดงทัศนะว่า “แนวการสอน ของหลวงพ่อชา สุภทฺโท เน้นการปฏิบัติการรักษาศีลและข้อวัตร ความอดทน ความเพียร

^{๒๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงพ่อชา, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^{๒๒}ประวัติและปฏิปทาพระอาจารย์ชยสาร ภิกษุ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?f=13&t=22230> (๓๐ เมษายน ๒๕๕๕).

การใคร่ครวญหลักธรรม และน้อมมาใส่ใจให้เฝ้าสังเกตจนรู้ทันอารมณ์ของตนเอง และสามารถใช้สติปัญญาในการสร้างประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นพร้อมกันไป”^{๒๓}

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้แสดงทัศนะว่า “หลวงปู่ชา เป็นพระปฏิบัติที่น่าสนใจ ท่านใช้ชีวิตแบบที่บาลีเรียกว่า สุตวา สาวโก (พระสาวกผู้เฝ้าดับ) คือท่านมีวิญญาณของผู้เฝ้ารู้เฝ้าปฏิบัติจริงขณะที่ท่านเรียนนักธรรมบาลีเริ่ม แปลธรรมบท ท่านคิดว่า ทำไมเราต้องมานั่งแปลวิธีปฏิบัติจากตำรา ทำไมเราไม่ออกไปแสวงหาทดลองด้วยตนเอง ความคิดเหล่านี้กระตุ้นให้ท่านออกเดินธุดงค์เพื่อฝึกปฏิบัติทดลองด้วยตนเอง ท่านทดลองและทดสอบอะไรบ้าง ท่านได้เล่าให้ลูกศิษย์ฟังในภายหลังล้วนแต่เรื่องผู้ที่มีใจไม่เด็ดเดี่ยว มันคงไม่สามารถทำได้ แต่ท่านก็ผ่านมาแล้วทั้งสิ้น เราไม่รู้ว่าท่านได้เข้าถึงธรรมระดับไหนแต่อ่านคำสอนของท่านแล้ว ทุกถ้อยคำลึกลับใจกระจ่าง ชัดตรงไปยังการดับทุกข์ หลวงพ่อท่านบอกสาวกศิษย์ว่า คำสอนของผมนอกตำรา แต่อยู่ในขอบเขตอาจไม่ถูกคัมภีร์ แต่มันถูกสังขธรรม”^{๒๔}

คณินิตย์ จันทบุตร ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับคำสอนของหลวงปู่ชาดังนี้ “หลวงปู่ชา ไม่ได้เน้นการศึกษาด้านปริยัติมาก ท่านพิจารณาว่าคนที่เรียนปริยัติแต่ไม่ปฏิบัติก็เหมือนกับทัพพีตักแกงที่อยู่หม้อมันตักแกงทุกวันแต่ไม่รู้รสของแกง ทัพพีไม่รู้รสแกงก็เหมือนกับคนเรียนปริยัติที่ไม่ได้ปฏิบัติ ถึงแม้จะเรียนอยู่จนหมดอายุก็ไม่รู้จักรสของธรรมะ ธรรมะเป็นสิ่งที่มิได้อยู่แล้วตามธรรมชาติ ในสมัยพุทธกาลไม่มีใครศึกษาพระไตรปิฎก พระบวชใหม่จะมีอุปัชฌาย์เป็นผู้สอนส่วนพระไตรปิฎกเป็นเรื่องรู้อารมณ์ที่ พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้คล้ายแผนที่นำทาง เราอาจจะอ่านแผนที่ก็ได้หรือมีคนบอกทางโดยไม่มีแผนที่ก็ได้ แต่มีข้อแม้ว่าเป็นอาจารย์ผู้มีปัญญาสามารถไว้ใจได้”^{๒๕}

ส.ศิริรักษ์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการเผยแผ่เอาไว้ว่า “ขอให้ดูกรณีของท่านอาจารย์ชา สุภทฺโท ซึ่งเป็นกระแสที่น่าสนใจมาก ท่านอาจารย์ชา ท่านเป็นกระแสที่รับแบบปฏิบัติและเข้าใจในเรื่องปริยัติ สามารถสื่อกับคนรุ่นใหม่และคนต่างประเทศได้ ผู้ที่สืบสายจากท่านอาจารย์เวลานี้ไปมีผลในต่างประเทศมากกว่าในประเทศ โดยเฉพาะท่านสุเมธอาจารย์”^{๒๖}

จากบทบาทความสำคัญในความเป็นกัลยาณมิตรของพระโพธิญาณเถระจากพระเถระศิษยานุศิษย์ และนักวิชาการ แสดงให้เห็นว่า ท่านเป็นพระสงฆ์ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม บวชอุทิศพระพุทธศาสนา ศึกษาพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แสวงหาอาจารย์

^{๒๓} คุณลักษณะเด่นในการเผยแผ่ศาสนาของหลวงปู่ชา สุภทฺโท, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.tairomdham.net> (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕).

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน.

ผู้เชี่ยวชาญในการเจริญวิปัสสนา ปฏิบัติธรรมโดยออกธุดงค์ไปในป่า ศึกษาธรรมชาติเปรียบเทียบกับ การปฏิบัติธรรม จนกระทั่งมีศิษยานุศิษย์เป็นจำนวนมาก ท่านเผยแผ่ธรรมะให้กับคนไทยและ ชาวต่างชาติที่ต้องการปฏิบัติธรรม ทำให้วัดหนองป่าพง เกิดสาขาสำนักปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้นเป็น จำนวนมากเพราะความเป็นกัลยาณมิตรของท่าน ที่มีต่อสังคมสงฆ์และสังคมโลก ท่านมีคุณูปการ ต่อพระพุทธศาสนาและสาธุชนเป็นอันมาก แม้จะละสังขารไปแล้ว ศิษยานุศิษย์จากทุกสารทิศ ร่วมกับทางวัดหนองป่าพงได้ร่วมกันสร้างพิพิธภัณฑ์พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) ขึ้นไว้เป็น พิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมประวัติและผลงานของท่าน ตลอดจนรูปปั้นจีวร ที่ผนังพิพิธภัณฑ์ก็ยังมีภาพ ชีวิตของท่านที่ทำจากกระเบื้องดินเผา เมื่อเข้าไปในพิพิธภัณฑ์แล้วจะให้ทั้งความร่มเย็นศักดิ์สิทธิ์ และปรากฏการณ์เสมือนหนึ่งท่านยังไม่ถึงมรณภาพเลย

๔.๑.๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ด้านคันถธุระ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) หรือ “ประยูทธ์ อารยางกูร” ้วยเด็กเรียนจบชั้น ประถมศึกษา ต่อมาได้บรรพชาเป็นสามเณร และเริ่มเรียนพระปริยัติธรรมและได้เข้าฝึกวิปัสสนา เมื่อจบการฝึกที่จัดขึ้นแล้ว พระอาจารย์ผู้นำปฏิบัติได้ชวนไปอยู่ประจำในสำนักวิปัสสนา แต่โยม บิดาไม่ยินยอม ต่อมาได้เดินทางเข้ากรุงเทพมหานคร พักอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ เรียนพระปริยัติ ธรรม จนสอบเปรียญธรรม ๕ ประโยคได้ขณะยังเป็นสามเณร และได้รับการอุปสมบทในพระบรม ราชานุเคราะห์เป็นนาคหลวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ท่านเรียนเก่งมากสอบได้ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสอบได้วิชาชุด ครุ พ.ม. และได้รับปริญญาคุณัฐบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ถึง ๑๒ สถาบัน”^{๒๖}

ด้านการเผยแผ่

งานนิพนธ์ และงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพรหมคุณาภรณ์ มีหลายลักษณะ “ทั้งในด้านการสอน การบรรยาย การปาฐกถา การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และ

^{๒๖} อนุพผา คณิศกุล, *ชีวประวัติของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ๒๕๓๗), หน้า ๒๕.

การแสดงพระธรรมเทศนา”^{๒๘} ท่านได้รับอาราธนาไปสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนา ณ มหาวิทยาลัยชั้นนำในต่างประเทศหลายครั้ง

งานนิพนธ์

งานนิพนธ์ของท่านเขียนในลักษณะตำรา เอกสารทางวิชาการและหนังสืออธิบายธรรมต่างๆ ไป เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ในวงวิชาการ มีจำนวนมากกว่า ๒๒๗ เรื่อง เช่น พุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ธรรมนุญชีวิต การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รื้อทางออก การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย Thai Buddhism in the Buddhist World ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย Buddhist Economics พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์ นิตศาสตร์แนวพุทธ เป็นต้น นอกจากนี้ ท่านยังได้รับนิมนต์เป็นที่ปรึกษาของ มหาวิทยาลัยมหิดล ในการสร้างพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ สำเร็จสมบูรณ์เป็นฉบับแรกของโลก ทำให้การศึกษาค้นคว้าหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นไปได้อย่างสะดวกรวดเร็วและถูกต้องแม่นยำ

ปาฐกถา

ท่านเป็นพระสงฆ์ไทย ที่ได้รับการอาราธนาแสดงปาฐกถาในที่ประชุมนานาชาติ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศหลายครั้ง เช่นปาฐกถาในการประชุม The International Conference on Higher Education and the Promotion of Peace เรื่อง Buddhism and Peace ปาฐกถาในการประชุม The Sixth Asian Workshop on Child and Adolescent Development เรื่อง Influence of Western & Asian Thought on Human Culture Development บรรยายในการประชุม Buddhistic Knowledge Exchange Programme in Honour of His Majesty the King of Thailand เรื่อง Identity of Buddhism ซึ่งจัดโดยองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.) จัดทำสารบรรยาย เรื่อง A Buddhist Solution for the Twenty-first Century ในการประชุมสภาศาสนาโลก (Parliament of the World's Religions) ณ นครชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา

สำหรับจุดเด่นในการนำเสนอเรื่องทางวิชาการของท่าน ถือเป็นมาตรฐานที่นักวิชาการรุ่นใหม่ต้องถือเป็นแบบอย่างอย่างยิ่ง นั่นคือ “การเชื่อมโยงหลักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเข้ากับหลักวิชาการทางโลกอย่างกลมกลืน ไม่พุดถึงความแตกต่างหรือความขัดแย้งกันเพียงด้านเดียว แต่

^{๒๘}ประวัติพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมปญฺโญ),

[ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://www.watnyanaves.net/th/home> (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕).

จะชี้ให้เห็นความเหมือนและความต่าง และจุดที่จะเชื่อมประสานกันได้”^{๒๕} เช่น เรื่องปริญาทางโลกกับปริญาทางธรรม

พระธรรมปิฎกเป็นพระมหาเถระ “ผู้ทรงคุณวุฒิ ทรงคุณธรรมพร้อมด้วยสัมมาปฏิบัติ มีศีลาจารวัตร เป็นผู้มักน้อย สันโดษ ไม่ยึดติดในลาภยศ สรรเสริญ สุข ชอบบรืจากทั้งธรรม ทั้งวัตถุสิ่งของโดยไม่มีการเลือกที่รัก ท่านเป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญรูปหนึ่งของเมืองไทยและของโลก ยืนหยัดอยู่บนความถูกต้องของธรรมวินัย อดทนต่อความลำบากที่แสดงตนปกป้องพระพุทธศาสนา เมื่อมีผู้บิดเบือนสังฆธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ผิดแผกแปลกเพี้ยนไปจากพระไตรปิฎก”^{๒๖} แสดงข้อธรรมอย่างตรงไปตรงมาตามพุทธพจน์ ไม่เคยใส่ความรู้สึกนึกคิดส่วนตัวเข้าสอดแทรกปลอมปนเนื้อหาแก่นธรรมให้กังขา เผยแพร่สังฆธรรม แนะนำแนวทางที่ถูกต้องแก่สังคมไทยมาโดยตลอด ผลงานทุกชิ้น ทั้งงานเขียน งานนิพนธ์ บรรยาย ปาฐกถา นับพันเรื่องผ่านการตีพิมพ์ซ้ำแล้วซ้ำเล่า เป็นทั้งหนังสือ เทป ซีดี ผลงานที่ยิ่งใหญ่ ถือเป็นเพชรน้ำเอกของวงการวรรณกรรมไทย ก็คือ “พุทธธรรม” ซึ่งท่านใช้เวลาและความเพียรพยายามอย่างแรงกล้าในการปรับปรุงขยายความ ทั้งฉบับเดิม และฉบับขยายความ มีการแปลทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นเพชรเม็ดงามเม็ดหนึ่งของวรรณกรรมพุทธศาสนาโลก

จากผลงานดังกล่าว ทำให้ท่านได้รับเกียรติคุณและรางวัลจำนวนมาก เช่น ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ในการฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์ ได้รับรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ ๑ ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์พุทธธรรม จากมูลนิธิธนาคารกรุงเทพ ได้รับพระราชทานโล่รางวัล มหิดลวราวุฒสรณ์ ได้รับโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ในวาระครบรอบ ๒๐ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ สังข์เงิน สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การ ยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) ได้รับประกาศเชิดชูเกียรติเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้รับรางวัล TTF Award สาขาสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา สำหรับผลงานทางวิชาการดีเด่น หนังสือ การพัฒนาที่ยั่งยืน จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย

^{๒๕} ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) : วิเคราะห์จากหนังสือ “ทางสายกลางของการศึกษาไทย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : webmaster@mcu.ac.th (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕).

^{๒๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ตะกร้าธรรมะประเสริฐ คอถัมภ์ มงคลข่าวสด, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.matichon.co.th/khaosod/khaosod.php?sectionid=0301&s_tag=03p0146120146&day=2003-01-12&show=1 (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕).

แม้ยูเนสโกหรือ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ก็ได้ถวายรางวัล “การศึกษาเพื่อสันติภาพ” เพราะคุณสมบัติของท่านบริบูรณ์ครบแก่อุดมการณ์ที่ยูเนสโกตั้งไว้เพื่อเชิดชูบุคคลที่มีคุณูปการต่อโลก

ความเป็นกัลยาณมิตรของพระพรหมคุณาภรณ์

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้แสดงทัศนะว่า “พระพรหมคุณาภรณ์เป็นกัลยาณมิตร โดยความเป็นพระสุปฏิปันโน คือเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ดังที่ท่านกล่าวว่า การที่ยูเนสโกถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพแก่ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ทำให้มีโอกาสดูแลความรู้สึกในใจจริงที่ยกย่องชื่นชมท่านเจ้าคุณ ที่ท่านได้เป็นให้ทั้งชื่อเสียงเกียรติยศของชาติไทย เป็นให้ทั้งสายลมเย็น ยาหอมและน้ำปรงจรงใจในยามเป็นที่ปรารถนา เชื่อด้วยจริงใจว่าท่านเจ้าคุณจะเป็นเกลือที่รักษาความเค็มไว้ได้อย่างดีตลอดไป โดยมีพลังประทับประคองที่สำคัญนักหนา คือ ความศรัทธาตั้งมั่นด้วยกตัญญูทศเวทิตาธรรมต่อพระพุทธศาสนา ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก หรือชื่อท่านเจ้าคุณประยูรของเรา ท่านเป็นผู้สร้างชื่อเสียงเกียรติยศให้แก่เรา ให้แก่ประเทศชาติของเรา ให้แก่คณะสงฆ์ของเรามาก ที่จริงก่อนที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติจะถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพท่านเจ้าคุณท่านก็เป็นชื่อเสียงเกียรติยศของคนไทย ของไทย ของพระสงฆ์ไทยอยู่ตลอดมาแล้ว เพราะท่านเป็นคน “ดีจริง” เป็น “พระดีจริง” ผู้ที่รู้จักท่านหรือได้ยินกิตติศัพท์ชื่อเสียงท่านนิยมยกย่องสรรเสริญเป็นอันมาก”^{๑๑}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แสดงทัศนะว่า สิ่งที่มาประทับใจในตัวท่านเป็นพิเศษคือ “ความสุภาพอ่อนโยนกับทุกคน โดยเฉพาะกับพระเถระผู้ใหญ่ท่านเจ้าคุณจะให้ความเคารพอย่างมาก อาตมาเห็นว่านี่คือลักษณะที่พระสงฆ์รุ่นใหม่ผู้ได้รับการศึกษาแผนใหม่ควรถือเป็นแบบอย่าง

ท่านเจ้าคุณมีความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวภายใน แต่อ่อนโยนภายนอกเป็นอย่างยิ่ง ท่านอ่อนน้อมแข็งใน มั่นคงในหลักการและอุดมการณ์เสมอต้นเสมอปลาย ท่านเป็นบุคคลที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งเร้าหรือแรงกดดัน ดังที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า man of all seasons คือเมื่อไร

^{๑๑}สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับสูง กระทรวงศึกษาธิการ, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒-๓.

มาดูท่านก็จะเห็นท่านเป็นบุคคลอย่างที่เคยเป็น เหมือนต้นไม้บางชนิดที่ไม่เปลี่ยนสีของใบไปตามฤดูกาล^{๓๒}

ขยสารโภภิกขุ เจ้าอาวาสวัดป่านานาชาติ ได้แสดงทัศนะว่า “ในเมื่อเราได้รู้จักกับท่าน เจ้าคุณ (พระธรรมปิฎก) ภาพพระฉายาปริยัติหรือพระคันถุระที่พระวัดป่ามักจะยึดถือกันก็ละลายทันที เพราะเห็นว่า นอกจากความรู้หนังสือที่แตกฉานมาก ท่านก็ค้อมีคุณธรรมหลายอย่าง ซึ่งพระวัดป่าที่นั่นสมาธิ เดินจงกรมวันละหลายชั่วโมงหลาย ๆ ปี ก็อาจยังไม่ถึง คือ อาตมานับถือท่าน ไม่ใช่เฉพาะในความรู้ หรือสมองของท่าน แต่เห็นว่าท่านเป็นตัวอย่างแก่เราในหลายเรื่อง เช่น ในเรื่องสมณสัญญา ในเรื่องของวัตรปฏิบัติ เรื่องความสันโดษมัคน้อย เรื่องอินทรียัสวรร เรื่องสมาธิ และความอดทนในการทำงานเป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ประทับใจมาก ในความคิดของอาตมาท่านถึงพร้อมอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ง่าย^{๓๓}

ศ.นพ. ประเวศ วะสี ได้แสดงทัศนะว่า “เจ้าคุณพระธรรมปิฎกเป็นแบบอย่างของชีวิตตามอุดมคติทางพระพุทธศาสนา คือ ประกอบด้วยปัญญา เมตตา กรุณา อิศรภาพ มิตรภาพ สุขภาพ สงบ หรือที่สรุปว่า สะอาด สว่าง สงบ และศาสนธรรมหรือ กัลยาณมิตรธรรม ท่านมีปัญญาเป็นเอกอย่างยากที่จะหาได้ในโลก หนังสือพุทธธรรมที่ท่านนิพนธ์ไว้ “เป็นเพชรน้ำหนึ่งทางปัญญาของโลก”^{๓๔}

สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ ได้แสดงทัศนะว่า “ท่านเจ้าคุณมีความเป็นกัลยาณมิตรโดยความเป็นพหูสูต ดังคำกล่าวที่ว่า โดยที่ในบัดนี้ จะหาท่านผู้ใดในคณะสงฆ์อื่นทรงไว้ซึ่งปรีชาญาณทั้งทางด้านศกสมัยและปรสมัยยิ่งไปกว่าพระคุณท่านรูปนี้เห็นจะยาก นอกไปจากนี้แล้ว ศีลาจารวัตรของท่าน ก็เป็นบ่อเกิดแห่งศรัทธาปสาทะของพุทธบริษัทแทบทุกถ้วนหน้า ท่านเป็นตัวเชื่อมให้คนรุ่นใหม่หันเข้าหาพระศาสนาอย่างใช้สติปัญญาเป็นตัวกำหนด และให้ชาวต่างชาติเห็นคุณค่าของปริยัติศึกษาอันลึกซึ้ง ซึ่งพระคุณท่านสามารถถ่ายทอดออกสู่อัสตงคตประเทศได้ทั้งทางตรง และในทางที่มีผู้อื่นรับแปลออกไป ดังพุทธธรรมฉบับตีพิมพ์ครั้งแรกนั้น บัดนี้สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก (SUNY) ก็รับจัดพิมพ์ฉบับภาษาอังกฤษด้วยแล้ว เป็นต้น ทั้งนี้โดยไม่นับฉบับภาษาอังกฤษอื่นๆ ก่อนหน้านี้ พระคุณท่านแม่ที่พระไตรปิฎกตลอดจนอรรถกถา ฎีกา อันเป็น

^{๓๒}สุนทร พลามินทร์ และชุติมา ธนะประระ, นานาทัศนะเกี่ยวกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๓๔}สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), หน้า ๑๗๑.

รากฐานทางฝ่ายเถรวาท พร้อมกันนั้นท่านก็ติดตามความคิดอ่านใหม่ๆ ในโลก ซึ่งโยงมาถึงทางธรรมได้อยู่แทบตลอดเวลา ดังปาฐกถาเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เป็นพยานให้เห็นอย่างเด่นชัด^{๑๕}

พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินสร) ได้แสดงทัศนะว่า “ท่านเจ้าคุณอาจารย์มีความเป็นกัลยาณมิตรในหลายด้าน โดยเฉพาะด้านสมณสังยุตต์ ดังที่ท่านกล่าวว่า เป็นที่รู้กันว่า ท่านเจ้าคุณฯ เป็นพระภิกษุที่สุภาพเรียบร้อย มีอากัปกิริยาที่งดงาม แต่การปรากฏตัวของท่านก็ทำให้ผู้พบเห็นเกิดศรัทธาปสาทะเป็นเบื้องต้นแล้ว ที่บ่งชี้ให้ถึงความกระฉ่างชัด ก็คือ เมื่อมีใครมาพบ ท่านจะให้เกียรติ ให้ความสำคัญ โดยจะห่มจีวรนั่งพับเพียบ ต้อนรับแขกด้วยอาการที่ยิ้มแย้มแจ่มใส มิไฉนถึงแม้ท่านจะมีงานเร่งรัดแค่ไหนก็ตาม ท่านมีความยินดีและเต็มใจต้อนรับทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็สามเณร พระในวัด หรือญาติโยมทั่วไป ที่ไปพบไปกราบนมัสการท่านที่วัด พระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะต้องถือปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อความเรียบร้อยงดงามของหมู่สงฆ์ เช่น สำรวมในปาฏิโมกข์ สำรวมอินทรีย์ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่หลอกลวงเขา และพิจารณาใช้สอยปัจจัยสี่ ในเรื่องเหล่านี้ ท่านเจ้าคุณฯ มีความระมัดระวังมาก ท่านถือปฏิบัติมาตั้งแต่เป็นสามเณร ท่านเล่าให้ฟังว่า จะต้องสำรวจตรวจสอบตนเองตลอดทุกวันว่า วันนี้ได้ทำอะไรผิดพลาดที่ไม่เหมาะสมไม่ควรแก่สมณภาวะบ้างหรือไม่ ตรวจสอบเพื่อฝึกหัดขัดเกลาคตนเองอยู่เสมอ”^{๑๖}

ความเป็นกัลยาณมิตรของท่านดังกล่าวมาแล้วนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพรหมคุณาภรณ์ เป็นพระสงฆ์ไทยที่เป็นกัลยาณมิตรของพุทธศาสนิกชน ท่านเป็นตัวอย่างที่ดีทั้งในด้านความประพฤติการศึกษา การปฏิบัติธรรม การเผยแพร่ธรรม ด้วยการเขียนตำราวิชาการ หนังสือพุทธธรรม ธรรมะภาคภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาบาลี พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ธรรมานุญชีวิต และหนังสืออื่น ๆ อีกหลายเรื่อง การบรรยายธรรม ปาฐกถาให้แก่ชาวไทยและชาวต่างชาติ จากผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ต่อสังคมไทยและต่อชาวโลก ทำให้สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ให้ความยอมรับในความรอบรู้ความสามารถในการพัฒนาวัดและการพัฒนามนุษย์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในทุกระดับอย่างมีความสุขทั้งในปัจจุบันภพ สัมปรายภพ และเข้าถึงสันติสุข ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้ สถาบันและองค์กรต่าง ๆ ได้ถวายปริญญาคุณวุฒิปันจัตตติคติมศักดิ์ ถวายเกียรติคุณและรางวัลต่าง ๆ แก่ท่านอีกเป็นจำนวนมาก

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า (๘).

^{๑๖} พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินสร) คบบัณฑิต, ชีวิต การงาน หลักธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๖.

บทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ที่เป็นกัลยาณมิตรของพุทธศาสนิกชนดังที่กล่าวมาแล้วนั้น พบว่า กัลยาณมิตรที่ดีที่สุดของพุทธศาสนิกชนชาวไทยก็คือ พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าผู้เป็นสุปฏิปันโน (ปฏิบัติดีแล้ว) อหุปฏิปันโน (ปฏิบัติตรงแล้ว) ฉฺยยะปฏิปันโน (ผู้ปฏิบัติสมควรแล้ว) สามิฉฺยปฏิปันโน (ผู้ปฏิบัติชอบแล้ว) ทั้งในด้านการศึกษา การปฏิบัติธรรม การเผยแผ่ธรรม การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษาสงเคราะห์ เป็นต้น พุทธศาสนิกชนต่างให้ความเคารพ นับถือ เลื่อมใสศรัทธาพระสงฆ์ ผู้ดำรงเพศสมณะ เป็นศาสนทายาทสืบทอดอายุพระศาสนา พระสงฆ์จึงเป็นที่พึ่งหนึ่งทางจิตใจของประชาชน เมื่อประชาชนมีทุกข์ไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ก็ปรึกษาขอความรู้จากพระสงฆ์ พระสงฆ์ก็จะแนะนำหาทางออกของปัญหาได้อย่างถูกต้อง หากประชาชนมีความสุขประสงค์จะทำบุญเนื่องในงานต่าง ๆ ก็มานิมนต์พระสงฆ์ไปที่บ้านหรือจัดงานบุญที่วัด ประชาชนให้การอุปถัมภ์พระสงฆ์ในด้านปัจจัย ๔ เช่นนี้ตลอดมา และนิยมทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์ สามเณรที่ออกบิณฑบาตในตอนเช้าทุกวันตามประเพณีไทย หรือไปใส่บาตรที่วัดใกล้บ้าน รับประทานอาหารตามโอกาส และเมื่อมีโอกาสก็ไปศึกษาธรรมะและปฏิบัติธรรมกับพระสงฆ์ตามวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ทำให้การดำเนินชีวิตของคนไทยและพุทธศาสนิกชนมีความสุขซึ่งความสุขในขั้นพื้นฐานจะมีได้โดยการรักษาศีล ๕ ความสุขในขั้นกลางมีได้โดยการรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ถืออุโบสถศีล หรือรักษาศีล ๘ ความสุขขั้นสูงสุดคือการปฏิบัติตามทางสายกลาง มรรคมีองค์ ๘ เพื่อเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ ตามโอวาทของพระพุทธเจ้า ๓ อย่าง คือ ๑) ละเว้นความชั่ว ๒) ทำความดี ๓) ทำจิตให้ผ่องใสบริสุทธิ์ ดังที่พุทธศาสนิกชน มีพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าผู้เป็นกัลยาณมิตร เป็นต้น ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้

๔.๒ บทบาทของคฤหัสถ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชน

ในประเทศไทยนอกจากจะมีกัลยาณมิตรที่เป็นบรรพชิต คือพระสงฆ์ สามเณรแล้ว ยังมี กัลยาณมิตรที่เป็นคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนอีก เมื่อคฤหัสถ์ได้รับการอนุเคราะห์ด้วยดีจากพระสงฆ์แล้ว ก็ควรที่จะปฏิบัติตนด้วยดีเช่นกัน สำหรับ “หลักการปฏิบัติของคฤหัสถ์ที่ดีมี ๕ ประการ คือ

๑. จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา
๔. เปิดประตูต้อนรับ

๕. ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ^{๓๓}

หลักการปฏิบัติที่ดีของคฤหัสถ์ ๕ ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติที่พระสงฆ์กับชาวบ้านควรกระทำต่อกัน เพื่อให้เกิดผลดีแก่ทั้งสองฝ่ายคือ ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตน แต่ผลที่ได้รับก็คือ การเกื้อกูลกันและกันเพื่อนำคนไปสู่ความสุขนั่นเอง เพราะพระพุทธศาสนามีใช้เป็นคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นของทุกคน โดยเฉพาะพุทธบริษัท

ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งปณิธานไว้ก่อนปรินิพพานว่า “ต้องให้พุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทำตามหน้าที่ได้อย่างครบถ้วน ๔ ประการ คือ

๑. ต้องศึกษาหลักธรรมให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้งเพียงพอ
๒. ต้องปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรมตามฐานะ หน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง และได้ผล
๓. ต้องสามารถเผยแผ่ชี้แจง แนะนำ อธิบายธรรมให้คนอื่นเข้าใจได้
๔. ต้องมีการปรับวาทะคือ ถ้ามีการกล่าวร้ายต่อพระศาสนาจากลัทธิอื่นหรือมีการสั่งสอนที่ผิดไปจากพระวินัย ก็สามารถกล่าวแก้ชี้แจงได้ ด้วยความสามัคคีของชาวพุทธ”^{๓๔}

แต่ในปัจจุบัน จะเห็นว่าหลักการปฏิบัติระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน มีความเบี่ยงเบนไปจากหลักการเดิม มีการกระทำต่อกันไปในทางที่หวังผลในด้านของวัตถุมากขึ้น พระสงฆ์บางรูปไม่ได้ทำตนให้เป็นกัลยาณมิตรต่อชาวบ้าน แสวงหาลาภสักการะโดยไม่คำนึงถึงสมณสาธูปประกอบอาชีพที่ไม่เหมาะสมแก่ความเป็นพระสงฆ์ ประพฤติตนนอกกลุ่มนอกรทาง ทำให้ชาวบ้านมองภาพพจน์ของพระสงฆ์ไปในทางที่เสื่อมเสีย เกิดความไม่เลื่อมใสศรัทธา ทำให้พระสงฆ์โดยรวมได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการนำข่าวของพระสงฆ์ที่ประพฤตินอกกฎต้องตามพระวินัย มานำเสนอตามสื่อต่าง ๆ ชาวบ้านบางคนขาดโยนิโสมนสิการไม่ได้พิจารณาโดยรอบคอบคิดว่า พระสงฆ์ต้องเป็นแบบนั้นทั้งหมด เกิดความเลื่อมใสศรัทธาขึ้น ทำให้ขาดโอกาสในการสร้างบุญกุศลไปก็มีจำนวนไม่น้อย ซึ่งสภาพการณ์เช่นนี้ “มักนำไปสู่ปฏิกริยาอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ แบบ คือ

๑. ผิดหวังถึงกับปฏิเสธพระพุทธศาสนา
๒. เลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์และหันไปศึกษาและปฏิบัติธรรมในหมู่ฆราวาสด้วยกัน
๓. ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์และปฏิบัติต่อพระเยี่ยงคนทั่วไปหรือหาประโยชน์จากพระเมื่อมีโอกาส”^{๓๕}

^{๓๓}ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๓๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จากสุขในบ้านสู่ความเกษมสันต์ทั่วสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓.

ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะขาดความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันและกันนั่นเอง วิธีที่จะแก้ไขปัญหาก็คือต้องเป็นกัลยาณมิตรต่อกันให้ได้ ใครมีหน้าที่อะไรก็ทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายคือความสุขทั้งทางกายและใจ เมื่อมีเป้าหมายที่ชัดเจนก็จะทำให้เกิดความสามัคคีขึ้นอันจะเป็นพลังในการสร้างความเจริญก้าวหน้าต่อไป

ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของกัลยาณมิตร จึงได้นำเสนอบุคคลตัวอย่าง ที่ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชน ดังนี้

๔.๒.๑ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

ด้านการศึกษา

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ เริ่มเรียนหนังสือครั้งแรกที่โรงเรียนทวิธาภิเษก เมื่ออายุได้ ๖ ขวบ แล้วย้ายไปเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ จนสำเร็จการศึกษา ท่านเริ่มรับราชการครั้งแรกเป็นนักเรียนล่าม ที่กระทรวงยุติธรรม และเรียนกฎหมายไปด้วยจนจบเป็นเนติบัณฑิต และได้รับทุนเล่าเรียน “รพีบุญนิธิ” ไปศึกษาวิชากฎหมายต่อในประเทศอังกฤษ ที่สำนักมิดเดิลเทมเปิลศึกษาอยู่ ๓ ปี ก็สอบไล่ได้สำเร็จเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕

ด้านศาสนา

นอกจากจะได้บวชเรียนตั้งแต่อยู่ในวัยเยาว์ แม้เมื่อไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษก็ยังสนใจใฝ่ธรรมตลอดเวลาและได้ดำรงชีวิตด้วยความสะอาด มีสติสัมปชัญญะ ควบคุมตนในอิริยาบถ มิให้เกลียดชังใคร มิให้ยกตนข่มผู้อื่น มิให้อัจฉาธิษฐาน มิให้มัวเมาประมาทในกิจการน้อยใหญ่ เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปทุกระดับชั้น ดังนั้นท่านจึงมีแต่กัลยาณมิตร และได้ดำรงตำแหน่งผู้นำในกิจการศาสนาที่สำคัญ ๆ คือเป็นนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์อยู่ยาวนาน อีกทั้งในการประชุมใหญ่องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกอันประกอบด้วยสมาชิก ๑๒๓ ศูนย์ภาคีจาก ๓๗ ประเทศ ณ กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ สมาชิกได้เลือกท่านให้ดำรงตำแหน่งประธานองค์การโดยเอกฉันท์ ท่านได้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวต่อมาอีกยาวนานถึง ๑๕ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๑ จึงได้ขอลาออก และในวาระฉลองครบรอบ ๕๐ ปีขององค์การเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ องค์การได้มอบเหรียญเชิดชูเกียรติชั้นที่ ๑ (WFB

^{๑๕} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยมูลนิธิสดศรี สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓๒.

Grand Merit Medal) ให้แก่ท่านท่ามกลางความชื่นชมของบรรดาสมาชิกทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ในเรื่องของศาสนา วัฒนธรรม และความเป็นไทย ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ให้ข้อคิดกับนักศึกษาว่า “อยากให้คนหนุ่มสาวสนใจวัฒนธรรมไทยมากขึ้น เพื่อศักดิ์อันวัฒนธรรมต่างประเทศ เพราะไม่เช่นนั้นก็อาจไม่มีความเป็นไทยเหลืออยู่” และยังสอนให้เป็นผู้กตัญญูรู้คุณคนว่า “ผู้กตัญญูทเวที่ย่อมเป็นผู้เจริญ สำหรับประชาชนชาวไทยท่านได้ขอร้องให้ ชาวไทยทุกหมู่เหล่ายึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาและให้มีความเมตตากรุณาต่อกัน อย่าเบียดเบียนทำร้ายกัน ให้สมัคสมานกันในงานกิจการทุกอย่าง” และในเรื่องของการทำความดีนั้นท่านสอนว่า “ความดีนั้นไม่ใช่สิ่งหายากอะไรเลย ไม่ต้องไปหาที่ไหน หาที่ตัวเราเอง ความดีทั้งหลายอยู่ในตัวของเราเอง”

ด้านประเทศชาติ

ความเป็นปราชญ์บุคคลของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์นั้น นอกจากจะแสดงออกทางวัตรปฏิบัติแล้ว ยังได้แสดงออกทางคำสอน ชักจูงผู้อื่นให้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตาม เช่นสอนบรรดาผู้พิพากษาว่า จะต้องอดทนเพื่อความยุติธรรม ท่านพูดว่า “ถ้าคุณจะรวยเร็ว หรืออยากมีแหวนเพชรโต ๆ ให้แม่บ้าน ผมขอเรียนด้วยความเคารพว่าคุณควรออกไปเสียจากแวดวงตุลาการ ไปรวยที่อื่น

เมื่อต้องตัดสินใจคิดความ ท่านก็มีความสง่างาม เช่นเมื่อคราวจะตัดสินใจสำคัญซึ่งเป็นคดีประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่งท่านกล่าวว่า “ไม่หวั่นไหว อันนี้เป็นความสัตย์จริงและผมก็รู้ว่าผู้ร่วมองค์คณะของผมก็ไม่มี ความหวั่นไหวเช่นกัน เราจะตัดสินใจบนความถูกต้องและความยุติธรรมไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น เราไม่กลัว เป็นไงเป็นกัน ความซื่อสัตย์ของท่าน ดังที่รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติขจร วิจารณ์สวัสดิ์ อดีตคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เคยเขียนเอาไว้ว่า “ จากคดีประวัติศาสตร์นี้ ชื่อของท่านอาจารย์ สัญญา ได้รับการกล่าวขวัญและยกย่องจากทุกแห่งหน บ้างก็เปรียบเทียบกับว่า “ท่านคือเปาปุ้นจิ้นของเมืองไทย”^{๕๐}

เมื่อเป็นอธิการบดีแม้ว่าท่านจะให้เสรีภาพกับนักศึกษามาก ดังที่เคยกล่าวว่า ธรรมศาสตร์มีเสรีภาพ ทุกตารางนิ้ว แต่ท่านก็เตือนสติว่า นิสิต นักศึกษาทุกคนควรเป็นคนดี มีฝีมือ มีหลักธรรมของความซื่อสัตย์สุจริตต่อตัวเองต่อสังคมและต่อประเทศชาติ จึงจะเป็นผู้นำที่ดีของประเทศชาติได้ คำว่าเป็นคนดีหมายถึงคนที่มีศีลธรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น คนมีฝีมือหมายถึงวิชาการ

^{๕๐}จริยวัตรอันงดงามของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

อันเป็นแขนงของตนนั้นถึงขั้นมาตรฐานและสามารถนำความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติงานได้ถูกต้อง และได้ผลดีที่สุด

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรีครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ต่อมาต้องลาออกไปดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ภายหลังจากพ้นภาระหน้าที่ดังกล่าว ก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งประธานองคมนตรี รับราชการสนองเบื้องพระยุคลบาทในตำแหน่งองคมนตรีจวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต ศาสตราจารย์สัญญา ได้เคยกล่าวกับผู้อื่นเสมอว่า รู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ และท่านยังได้ยกย่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะผู้ที่ได้มีโอกาสใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทให้ผู้อื่นฟังอยู่เป็นประจำว่า พระองค์ท่านทรงงานหนักมาก ทั้งนี้ก็ด้วยทรงห่วงใยในทุกข์ร้อนต่างๆ ของปวงพสกนิกรประหนึ่งว่าเป็นทุกข์ของพระองค์เอง และด้วยตำแหน่งประธานองคมนตรี ซึ่งมีหน้าที่ในการถวายคำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์ ศาสตราจารย์สัญญา ได้ทุ่มเทความรู้ความสามารถ ในการแบ่งเบาพระราชภาระอย่างเต็มที่ ด้วยความจงรักภักดีเหนือชีวิตดังที่ท่านได้เคยเขียนว่า “พระเจ้าอยู่หัวนั้น ผมรักเทิดทูนพระองค์ท่านมากที่สุด ผมไม่มีทางปฏิเสธพระองค์ท่านได้เลย พระองค์ท่านใช้ให้ไปตายก็ต้องไป”^{๔๐}

ความจงรักภักดีและความมุ่งมั่นรับใช้เบื้องพระยุคลบาทอย่างเต็มความสามารถนี้ เป็นสิ่งที่อยู่ในสายพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาตลอด ดังที่ปรากฏในพระราชดำรัสชื่นชมการทำงานของศาสตราจารย์สัญญาที่ ดร.เชาวน์ ณ ศิลวันต์ องคมนตรีได้อัญเชิญมาให้ท่านเพื่อเป็นกำลังใจในวาระสุดท้ายของชีวิตว่า “ที่อาจารย์สัญญาทำงานมาโดยตลอด ยังไม่เคยทำอะไรผิดพลาดบกพร่องแม้แต่ครั้งเดียว”

ชีวิตของศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เต็มไปด้วยอุปสรรคขวากหนามตลอดจนเกียรติยศและการสรรเสริญต่างๆ มากมาย แต่ท่านก็ยังคงรักษาจริยวัตรอันน่าชื่นชม ๓ ประการ ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เอาไว้ได้อย่างไม่เปลี่ยนแปลง นับเป็นปูชนียบุคคลที่ควรแก่การยกย่องและเป็นแบบอย่างได้อย่างแท้จริง

น.พ. จักขรม ธรรมศักดิ์ บุตรชายคนที่ ๒ ของศาสตราจารย์สัญญา ซึ่งเป็นรองปลัดกระทรวงสาธารณสุข กล่าวถึงพ่อว่า...พ่อไม่เพียงเป็นที่รักเคารพของลูก ๆ แต่ยังเป็นที่รักนับถือของคนไทยทั่วไป พ่อเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่ เทียงตรง สมถะ เปี่ยมคุณธรรม ยึดมั่นในอุดมการณ์ตุลาการ และมีความแน่วแน่มั่นคงต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะมีความ

^{๔๐}ประวัติ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ คนดีศรีแผ่นดิน, Biography (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕).

จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาก พ่อได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถมาก และตลอดระยะเวลา ๖ ปีที่พ่อป่วย จะได้รับพระราชทานดอกไม้อังคารวันอังคารมิได้ขาด” น.พ. จักรธรรม เผยอีกว่า...พ่อเป็นคนรักครอบครัวเป็นที่สุด ครอบครัวเราจะอยู่ที่บ้านทั้งหมด ในพื้นที่จำนวน ๒ ไร่ และพ่อมักจะพำนักสอนลูกว่า ให้พอใจในสิ่งที่มีอยู่ อย่าเอาัดเอาเปรียบคนอื่น ท่านจึงเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับลูก พ่อเป็นลูกชาวสวน ผึ้งชนๆ ความสุขของพ่อคือการมีชีวิตที่เรียบง่าย ตอนที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนคร และประธานองคมนตรี พ่อไม่ชอบมีรถขบวน ไม่ชอบมีคนห้อมล้อม พ่อชอบนั่งผ้าขาวม้า และชอบสนทนาธรรมกับท่านพุทธทาส และไปนอนที่สวน โมกข์เสมอ ช่วงป่วยพ่อทำวิปัสสนาคนเดียวตลอด ๖ ปี โดยได้อธิฐานว่าอย่าให้ท่านเป็นภาระของใคร อย่าให้ท่านทรมาน ขอให้ท่านได้ตายไปอย่างสงบ พ่อจึงได้เขียนขึ้นตอนต่าง ๆ เมื่อท่านสิ้นลมหายใจลงในสมุดบันทึกไว้ ๑๐ ปีก่อนว่า ต้องไปทำอะไรในวัง ระบุให้นำเงินของท่านที่มีอยู่มาดำเนินการอย่างไรบ้าง “พ่อปรารถนาที่จะเห็นคนไทยทุกคนเป็นคนดี มีความสุข และอยากให้ประเทศไทยมีความร่มเย็น ไม่อยากเห็นเยาวชนและเด็กวัยรุ่นตกเป็นทาสวัตถุนิยมให้ช่วยกันรักษาความเป็นไทยไว้ตลอดไป”^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า “กัลยาณมิตรของอาจารย์สัญญา ก็คือ ท่านพุทธทาสภิกขุ บุคคลสำคัญของไทยทั้งสองท่านนี้คบกันตั้งแต่ท่านพุทธทาสภิกขุยังไม่เป็นคนมีชื่อเสียง ตั้งแต่อายุ ๒๖-๒๘ ปี อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์เป็นนักเรียนหนุ่มจบจากเมืองนอก แล้วก็ได้สนิทสนมกับท่านพุทธทาสภิกขุ จึงคบหาท่าน”^{๔๓}

วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย นักหนังสือพิมพ์อาวุโส ผู้รับหน้าที่เขียนและเป็นบรรณาธิการหนังสือ “ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ คนของแผ่นดิน” เผยว่า “ในหนังสือชีวประวัติที่เขียนถึงอาจารย์สัญญานั้น เราจะไม่ช่วยให้เห็นว่า ท่านเคยเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นประธานศาลฎีกา เป็นปลัดกระทรวงยุติธรรม หรือแม้กระทั่งเป็นนายกรัฐมนตรีนหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลา “แต่เราจะเน้นให้เห็นถึงชีวิตผู้ชายคนหนึ่งที่เกิดมาเพื่อเป็นลูกที่ดี เป็นสามีที่ดี เป็นพ่อที่ดี แล้วก็ยังเป็นประชากร เป็นคนไทยที่ดี ที่นำคุณงามความดีมาสู่ประเทศอย่างใหญ่หลวง”^{๔๔}

^{๔๒}วิภาวีณี, ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ นักเรียนนอกผู้ใฝ่พุทธธรรม หนังสือธรรมจักษุ ประจำเดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://mahamakuta.inet.co.th/T-BOOK/February-45.html> (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)

^{๔๓}ชิวราภรณ์, มิตรแท้...บุญเจ้าสำคัญ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : fordfocussociety.com, (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)

^{๔๔}วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย, สัญญา ธรรมศักดิ์ คนของแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๘.

หลังจากที่ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ทำงานรับใช้ประเทศชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นเวลาอันยาวนานด้วยความมุ่งมั่น ซื่อสัตย์สุจริต สมถะ มกน้อย สันโดษ เรียบง่าย ไม่ชอบเจ้ายศ เจ้าอย่าง ไม่ชอบหอมล้อม ชอบเป็นคนธรรมดาที่เสียสละเพื่อผู้อื่น เรียบร้อย อ่อนโยน เป็นแบบอย่างแห่งคุณงามความดี เป็นแสงสว่างส่องทางให้อนุชนรุ่นหลังได้จำเริญรอยตาม กล่าวได้ว่าท่านเป็น “คนดีศรีแผ่นดิน” โดยแท้ด้วยเหตุนี้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงได้ร่วมกับมูลนิธิธิดาศาสตร์ กองทุนศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ รวบรวมเงินจากผู้มีจิตศรัทธา เคารพเลื่อมใสและรู้จักคุ้นเคยกับท่าน สร้างอนุสาวรีย์ขึ้น ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิตแห่งนี้ เพื่อเชิดชูคุณงามความดีของเอกบุรุษผู้ถึงที่สุดในทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้เพื่อให้อนุสาวรีย์นี้เป็นเครื่องเตือนใจให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้จัก และจดจำรำลึก ถึงท่านเพื่อยึดถือเป็นแบบอย่างสืบไป

ความเป็นกัลยาณมิตรของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะว่า “ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ มีความเป็นกัลยาณมิตรในด้านความเป็นผู้นำ ตั้งอยู่ในธรรม รักษาความสุจริต” ดังที่ท่านกล่าวว่า ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นบุคคลสำคัญของประเทศไทย ทั้งทางอาณาจักรและทางพุทธจักร โดยได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดที่สามัญชนจะพึงถึงได้ อย่างต่อเนื่องยืนยาว จนถึงสุดท้ายแห่งชีวิต ทางด้านอาณาจักร ท่านได้เป็นประธานศาลฎีกา นายกรัฐมนตรี และประธานองคมนตรี ทางด้านพุทธจักรท่านได้เป็นนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย และเป็นประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.) สถานะอันเป็นจริงที่กล่าวนี้แน่นอนชัดเจน ไม่มีข้อที่ใครจะต้องสงสัย

แต่ลึกกลงไป สาระที่เป็นแก่นเป็นแกนและเป็นฐานรองรับ เชิดชูคุณค่าของสถานะข้างต้นนั้นก็คือคุณสมบัติภายในของท่านเอง คือ คุณธรรมทั้งหลายที่ได้ประพฤติปฏิบัติ และดำรงรักษาที่ทำให้สังคมเคารพนับถือบูชาด้วยใจจริง ดังเกียรติคุณที่ปรากฏว่า ท่านเป็นผู้มั่นในธรรม มีความประพฤติสุจริตดีงามเปี่ยมด้วยความเมตตา กรุณา รักษาความยุติธรรม อย่างสม่ำเสมอ ตลอดมา ซึ่งนอกจากเป็นคุณค่าประจำตัวของท่านเองแล้ว ก็ทำให้ท่านเป็นหลักที่สังคมและพุทธบริษัทได้อาศัยยึดเอาเป็นที่พึ่งพิงได้ตลอดเวลา มีพุทธภาษิตตรัสสรรเสริญสดับบุรุษว่า “ผู้ตั้งอยู่ในธรรมถึงพร้อมด้วยศีล กล่าววาหะเป็นสัตย์ มีใจประคบด้วยหิริธรรม ย่อมเป็นคูแหว่งทองคำชมพูนุช ใครหรือจะควรถิเตียนท่านผู้นั้น ผู้ที่แม่เหล่าเทพก็ชม แม่พรหมก็สรรเสริญ” ศาสตราจารย์สัญญา ได้ดำรงรักษา ความสุจริต และเป็นหลักที่พึ่งพิงให้แก่สังคมและพุทธบริษัทมาเป็นเวลานาน”^{๔๕}

^{๔๕} สัญญา ธรรมศักดิ์, สัญญาธรรมานุสรณ์, คณะผู้จัดทำ สุขสันต์ จิรจริยเวช เสวนีย์ ตัญญาไพบูลย์, ลูกหลาน “ธรรมศักดิ์”, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ปาปิรุส พับบลิชซัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๖๕.

ศาสตราจารย์มารุต บุญนาค ได้แสดงทัศนะว่า “ท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์เป็นกัลยาณมิตรในด้านความเป็นปวงนิยบุคคล ดังที่ท่านกล่าวว่าในฐานะเป็นลูกศิษย์ในทางกฎหมายของท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ในช่วงระยะเวลาอันยาวนาน ผู้เขียนมีความเคารพและศรัทธาในตัวท่านเป็นอย่างยิ่ง ท่านเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงตนทุกกรณี เป็นผู้ที่ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยชีวิต ในระบอบประชาธิปไตยนั้น ถือได้ว่าท่านเป็นนายกรัฐมนตรีที่ดีที่สุดท่านหนึ่งของประเทศไทย เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่เราทั้งหลายจะได้เชิดชูท่านเป็น “ปวงนิยบุคคลของแผ่นดิน” ที่ควรแก่การเคารพศรัทธาตลอดไป”^{๔๖}

สมพร เทพสิทธิ์ ได้แสดงทัศนะว่า “ท่านอาจารย์สัญญาเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ทั้งหลาย ดังที่ท่านกล่าวว่า ท่านอาจารย์สัญญา เป็นผู้ประกอบไปด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ประการ ท่านเป็นอาจารย์ที่น่ารัก น่าเคารพ น่าเจริญใจ เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา อย่างแท้จริง เป็นที่น่ายกย่อง ควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ๋ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจและภาคภูมิใจ ท่านมีความสามารถในการบรรยายและการพูด สามารถชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ วิชากฎหมายที่ท่านสอนเป็นวิชาที่นักศึกษาเรียนด้วยความสนใจและเข้าใจ เพราะท่านสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ท่านเป็นผู้มีเมตตากรุณา มีความปรารถนาดี คอยให้คำแนะนำและความช่วยเหลือแก่บรรดาศิษย์อยู่เสมอ มีใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสอยู่ตลอดเวลา ท่านยังเป็นผู้สุภาพอ่อนโยน ให้ความสนิทสนมและเป็นกันเองกับศิษย์และยกย่องให้เกียรติศิษย์ของท่าน เมื่อท่านแนะนำศิษย์ของท่านให้คนอื่นรู้จัก ท่านจะแนะนำว่าเป็นเพื่อนของท่านแทนที่จะบอกว่าเป็นลูกศิษย์ ท่านอาจารย์สัญญาจึงเป็นปวงนิยบุคคลที่พร้อมด้วยวิชาและจรณะ ที่บรรดาลูกศิษย์ทั่วประเทศให้ความเคารพรักอย่างแท้จริงด้วยความบริสุทธิ์ใจ และถือเป็นตัวอย่างและแบบฉบับที่หาได้ยาก”^{๔๗}

เกียรติขจร วณะสวัสดิ์ ได้แสดงทัศนะว่า “อาจารย์สัญญา มีความเป็นกัลยาณมิตรด้านความซื่อสัตย์ สุจริต และมีคุณธรรมดังนี้ หากจะถามผมว่า สิ่งที่ท่านอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ฝากไว้แก่คนรุ่นต่อ ๆ มาได้ยึดถือปฏิบัติตาม หรือที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า legacy นั้นคืออะไร? บางท่านอาจจะเห็นว่าเป็นการมีตำแหน่งต่างๆ มากมายหลายตำแหน่ง แต่สำหรับผมแล้ว

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

^{๔๗} นรนิติ เศรษฐบุตร บรรณาธิการ, สัญญา ธรรมศักดิ์ ชีวิตและการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๕๑.

เห็นว่า ตำแหน่งต่าง ๆ นั้น เป็นแต่เพียงสิ่งที่ร่องลงมา legacy อันแท้จริงของท่านอาจารย์สัญญา ที่ทำให้ท่านเป็นบุคคลอันควรแก่การเคารพยกย่องคือ “ความซื่อสัตย์ สุจริต และความมีคุณธรรม”^{๔๔}

นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ ได้แสดงทัศนะว่า “อาจารย์สัญญาเป็นกัลยาณมิตรที่มีนาถกรรมธรรมดั่งนี้ว่า ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย สมถะ ประหยัด มัธยัสถ์ สนใจศึกษาและยึดมั่นในศาสนา ตลอดชีวิตการทำงานได้ใช้หลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวโดยตลอด บุตรชายได้เล่าถึงท่านว่า “พ่อเป็นคนรักครอบครัวเป็นที่สุด ครอบครัวเราจะอยู่ที่บ้านทั้งหมด ในพื้นที่จำนวน ๒ ไร่และพ่อก็มักจะพ่ร่ำสอนลูกว่า ให้พอใจในสิ่งที่มีอยู่ อย่าเอาใจเอาเปรียบคนอื่น พ่อไม่ชอบมีรถขบวน ไม่ชอบมีคนห้อมล้อม พ่อชอบนุ่งผ้าขาวม้า และชอบสนทนาธรรมกับพุทธทาสและไปนอนที่สวนโมกข์เสมอ”^{๔๕}

๔.๒.๒ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี

ด้านการศึกษา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ราษฎรอาวุโส นักวิชาการด้านสาธารณสุขและการศึกษาชาวไทย ศึกษาชั้นมูลที่โรงเรียนวัดเหนือ ชั้นประถมศึกษาที่ โรงเรียนประชาบาล ตำบลเกาะลำโรง ชั้นมัธยมที่โรงเรียนวิสุทธรังษี และได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ สามารถสอบเข้าเรียนต่อชั้นเตรียมแพทย์ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และศึกษาต่อคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล จบการศึกษาได้รับปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตนิชม และได้รับรางวัลเหรียญทองในฐานะที่ได้คะแนนเป็นที่หนึ่งตลอดหลักสูตร

ท่านได้แสดงปาฐกถาพิเศษเรื่องการศึกษาแนวพุทธ คือ การสอนบุคคลบนฐานธรรมดาคความจริงของธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมะ ซึ่งเป็นหลักความจริงที่เกิดขึ้นเป็นไปของชีวิตมนุษย์นั่นเอง ต้องการให้ผู้คนได้ฝึกฝนปรับปรุงตน สิ่งที่พระองค์ได้ทรงเน้นย้ำในการศึกษาก็คือการนำเอาหลักไตรสิกขา คือ “ศีล สมาธิ ปัญญา มาเป็นแกนกลางที่จะต้องฝึกอบรม ปรับปรุงตนด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้ก้าวหน้าไปเป็นลำดับเพื่อทำให้เกิดพัฒนาการ ๔ ด้านซึ่งมี กายภavana คีลภavana จิตภavana และ ปัญญาภavana เพื่อบรรลุเป้าหมายคือความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือ ทำให้มนุษย์ได้บรรลุภาวะมนุษย์นิพพาน ตรงนี้ก็ถือว่าเราได้บรรลุ

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒.

^{๔๕} สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, สถิติบุคคลสำคัญ เล่ม ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๑.

เป้าหมายตามแนวทางพุทธศาสนาเพื่อให้การจัดการศึกษาแบบพุทธเป็นไปได้ด้วยดีถ้าพวกเราทุกคนมีความตระหนัก มีความชัดเจนเรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธให้ดีเป็นสถานศึกษาที่ดำเนินการแบบพุทธ คำว่าพุทธ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งเป็นเรื่องของปัญญา”^{๕๐}

นอกจากนั้นท่านยังให้ทัศนะอีกว่า ชาวพุทธมักมีการเน้นย้ำฝึกปฏิบัติ วัฒนธรรมการมีเมตตาจะมีมากในสังคมไทยแต่อย่างขาดวัฒนธรรมการแสวงปัญญาถ้าเราสามารถปลูกเร้าให้สังคมไทยโดยเฉพาะเยาวชนของชาตินั้นมีแนวทางที่จะเป็นผู้ที่คิด พิจารณาใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาก็จะทำให้สังคมนั้น รุ่งรมย์น่าอยู่มากขึ้น ในเยาวชนควรได้รับการพัฒนาให้ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็นพัฒนาการของเด็กจะก้าวหน้าไปด้วยดี

ด้านสังคม

ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี ทำให้มนุษย์ตระหนักได้ว่า ความขัดแย้งรุนแรงของมนุษยชาติที่ก่อให้เกิดความแตกแยกเกลียดชังกระทั่งทำลายล้างกันนั้น น่าจะเกิดจากวิถีคิดและการก้าวเดินอันผิดพลาดของผู้คน ที่เอาแต่แสวงหาและยึดมั่นใน ความรู้ (Knowledge) ในอำนาจ (Power) และ เงิน (Money) หรือรวมเรียกว่า K-P-M อันเป็นรหัสพัฒนาตามกระแสวัตถุนิยม แต่ในโลกยุคที่ข่าวสารข้อมูลอาจทันกันหมด เรามักพบว่าความรู้อันมหาศาลที่มีอยู่นั้นหาใช่จะก่อให้เกิดประโยชน์หรือปัญญาเสมอไปไม่ บ่อยครั้งมันกลับนำมาซึ่งความไร้สติ และทำให้มนุษย์ไร้พลังจนไม่อาจต้านทานกิเลสหรือความเห็นแก่ตัวที่บงการได้ บุคคลที่มีความรู้ท่วมหัว (Knowledge) กลับตกเป็นทาสน้ำเงิน (Money) ของผู้มีอำนาจ (Power) หรืออาจใช้ความรู้ที่แสวงหาเงินและอำนาจอย่างไร้แก่นสารไร้ความชอบธรรม ขณะโดยที่ระบบการศึกษาก็มุ่งเน้นแต่การผลิตบัณฑิตเพื่อรับใช้อำนาจรัฐและนายทุน โดยละเลยต่อการพัฒนาฐานรากที่สำคัญของสังคมไทย ความรู้ที่สำคัญยิ่งสำหรับสังคมเรานั้น ใ้จะมีเพียงทฤษฎีจากอารยธรรมตะวันตก หากยังมีความรู้ของท้องถิ่นที่เราอยู่อาศัยมาตั้งแต่เด็กจนเติบโตใหญ่ ซึ่งล้วนเป็นความรู้ความสามารถอันเกิดจากการลงมือปฏิบัติ บวกกับประสบการณ์และการลองผิดลองถูก ศ.นพ. ประเวศ วะสี กล่าวด้วยว่า “การพัฒนาตามอารยธรรมตะวันตกกำลังพาโลกเข้าไปสู่ความเสื่อมเสียทางศีลธรรม ความเจ็บป่วยและวิกฤตการณ์มากขึ้นทุกทีๆ เพราะใช้เงินเป็นตัวตั้ง แนวทางการพัฒนาของพระเจ้าอยู่หัวอาจเรียกว่า เอาความดีเป็นตัวตั้ง เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยใช้ความรู้” เนื่องจากความโลภและอำนาจจะไม่

^{๕๐}บันทึกปาฐกถาพิเศษ ระบบการศึกษาแนวพุทธ ครั้งที่ ๓, โดยศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี วันเสาร์ที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๖ ณ ห้องประชุม ๑๐๑ ตึก ๓ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.roong-aroon.ac.th/index.php?option=com...view (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)

มีวันสร้างสันติภาพขึ้นมาในโลกนี้ได้เลย ถ้าเราจะศึกษาถึงแก่นแนวคิดของราษฎรอาวุโสที่จับเอาคำสอนในทางศาสนาเข้าไปโยงใยให้เกิดกระแสต่อต้านลัทธิวัตถุนิยมบริโศก ซึ่งเห็นว่าเป็นความโลภที่สถาปนาขึ้นมาให้ปกคลุมไปหมดทั้งโลก เป็นความจงใจของบรรดาผู้มีอำนาจที่อยากให้โลกทั้งโลกเป็นอารยธรรมเดียวกัน

แนวคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี จึงเห็นกระแสของโลกาภิวัตน์เป็นด้านที่เลวร้าย ซึ่งกล่าวไปแล้วก็น่าจะเป็นความจริง แต่ต้องจัดให้เป็น “ความจริงเพียงด้านเดียว” กระแสของวัตถุนิยมที่เป็นกำลังไปเสริมให้เกิดอภุศลมูลมีกำลังเพิ่มขึ้น มุมมองตรงนี้ก็น่าสนใจแต่ในอีกด้านหนึ่งเราคงต้องบอกว่า ราษฎรอาวุโสขาดมุมมองเกี่ยวกับเรื่องทุน แล้วยังไม่เข้าใจในความสำคัญของเทคโนโลยี มุมมองของเขาจึงตีกลับกลายเป็นจินตนาการของวิหังคิ ซึ่งตัวเองคิดว่า “เป็นวิหังคิใหม่” ท่านเลยเห็นความสำคัญของมนุษย์ ที่ต้องปฏิบัติทั้งจิตสำนึกและจิตวิญญาณ จิตสำนึกใหม่ที่ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงก็เป็นเรื่องน่าสนใจ เป็นแนวคิดที่จะผลักดันให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวของมนุษย์และธรรมชาติทั้งหมด ความมีเมตตา ความเอื้ออาทร ส่งเสริมสนับสนุนการอยู่ร่วมโลกเดียวกัน ชีตถือให้โลกทั้งผองเป็นพี่น้องกันตามคำของมหาตมะ คานธี หรือจะเป็นของพระพุทธเจ้า พระเยซูคริสต์ และนบีมุฮัมมัด โดยท่านเหล่านี้มิได้เคยสั่งสอนในเรื่องของการแก่งแย่งกันเลย

หนึ่งแนวคิดในเรื่องจิตของท่าน ยังทำให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงคุณค่าของการเป็นมนุษย์ ช่วยให้มีมนุษย์เป็นมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ เป็นความรู้ที่ให้ทั้งความสุข ความจริง ความดี ความงาม และความหลุดพ้น เรียกว่าความรู้เพื่อปัญญา ความเข้าใจ เกิดศักยภาพทั้งปวงของมวลมนุษยชาติ เข้าถึงสัจธรรม ความจริงแท้ของสิ่งต่างๆ ถ้าหากความรู้ของปรีชาญาณมนุษย์นั้นได้เกิดการเปิดกว้างเน้นความจริงเกี่ยวกับโลก เชื่อมโยงกับมนุษย์ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความรู้จริงนั้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการดำเนินชีวิตที่ปัจจุบันนี้ ผันผวน โหดร้าย ทั้งจากธรรมชาติ และฝีมือมนุษย์ด้วยกันเอง การที่มนุษย์นั้นเกิดคุณธรรม จิตใจสูงขึ้น มีเหตุผล ซึ่งสิ่งทั้งหลายทั้งปวงจะเป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการประกอบอาชีพในทุกอาชีพ การดำรงชีพในสังคม และความเป็นอยู่ร่วมกับมวลมนุษยชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีความสุข

ศาสตราจารย์ นพ.ประเวศ วะสี มีผลงานโดยสรุปได้ดังนี้

๑. ด้านการโลหิตวิทยา ได้รับทุนวิจัยจากกระทรวงสาธารณสุข และของ China Medical Board วิจัยธรรมชาติของเลือดเกี่ยวกับความผิดปกติของเม็ดเลือดแดงเนื่องจากกรรมพันธุ์ที่ก่อให้เกิดโรคโลหิตจาง และพบวิธีการป้องกันรักษา ผลงานวิจัยเป็นที่ยอมรับทั่วโลกในและต่างประเทศ และได้รับเชิญไปบรรยาย ณ มหาวิทยาลัยและสถาบันวิจัยหลายแห่งเกือบทุกทวีปทั่วโลก บทความทางวิชาการ ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารต่างประเทศมากกว่า ๒๐๐ เรื่อง นอกจากนั้น

ยังได้แต่งตั้งคณาจารย์โลहितและคู่มือโลहितวิทยา และยังได้รับทุนวิจัยของ National Institute of Health ประเทศสหรัฐอเมริกา

๒. ด้านพัฒนาวิชาชีพ ท่านใช้ความรู้ความสามารถพัฒนาวิชาชีพของแพทย์ด้วยการศึกษาค้นคว้าวิทยาการใหม่ๆอย่างต่อเนื่อง และอุทิศเวลาให้กับการสอนนักศึกษาแพทย์ด้วยความเอาใจใส่

๓. ด้านพัฒนาสังคม การกระจายความรู้ด้านการแพทย์และอนามัยให้แก่ประชาชนทั่วไป โดยการเขียนหนังสือและบทความต่างๆ โดยเน้นเรื่องการป้องกันการพึ่งพาตนเองในการรักษา และก่อตั้งมูลนิธิที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม เช่น มูลนิธิหมอชาวบ้าน มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ และเผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต

๔. ด้านคุณภาพชีวิตของเด็กไทย การก่อตั้งมูลนิธิเด็กให้เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งทำงานด้านการให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัย ๔ ทำให้ปัจจุบันหน่วยงานต่างๆ เริ่มหันมาสนใจในการแก้ปัญหาและพัฒนาเกี่ยวกับเด็กมากขึ้น

๕. ด้านการพัฒนาชีวิต ท่านมีความเห็นว่า เคล็ดลับของความสุขนั้น ไม่ยากเลย เหมือนเส้นผมบังภูเขา เราทำอะไรๆ โดยเอาความรู้ นำบ้าง เอาเศรษฐกิจ นำบ้าง เอาการเมือง นำบ้าง แล้วเราก็นำตัวเราเข้าไปสู่ความเครียด ความขัดแย้ง และวิกฤต จริงอยู่ ความรู้ที่ดี เศรษฐกิจที่ดี การเมืองที่ดี มีความจำเป็นแต่ไม่ใช่ตัวนำ แต่ถ้าทุกคนเอาใจนำชีวิตเราจะง่ายขึ้นและนำไปสู่การลงตัว ใจเป็นเรื่องที่ทุกคนมีความรู้อาจจะไม่มี หรือไม่มีปัจจัยอื่นแต่สิ่งที่จะทำให้อะไรง่ายขึ้นและสำเร็จต้องเริ่มจากเรื่องที่ทุกคนมีส่วนร่วมได้

ด้านศาสนา

การใช้ความรู้ที่ขาดปัญญากำกับก็จะตกเป็นเหยื่อของกิเลส นำไปสู่ฮังการและทิวสิวราคะ นำไปสู่ความขัดแย้งทางลัทธิอุดมการณ์และความรุนแรง เศรษฐกิจก็นำไปสู่โลภจริต การเอาเปรียบ การทำร้ายผู้อื่น สงคราม การเมืองถ้าขาดปัญญากำกับก็นำไปสู่การใช้อำนาจเหนือผู้อื่น แท้จริงคำว่าใจหรือการทำเพื่อเพื่อนมนุษย์ แม้เป็นคำง่ายๆที่เราคุ้นเคย แต่หมายถึง “ปัญญา” ในทางพุทธศาสนาถือว่าความเห็นแก่ตัวเกิดจากอวิชชาหรือความไม่รู้ซึ่งตรงข้ามกับปัญญา การไม่ยึดมั่นเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางได้มากเท่าไร ก็ถือว่ามีปัญหามากขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นที่ว่าทำอะไรๆ ต้องเอาใจนำนั้น แท้จริงคือการเอาปัญญานำ ดังมีพุทธพจน์ว่า “นตฺถิ ปญฺญา สมาอาภา” แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี

พระพุทธศาสนาก็เป็นรากฐานของสังคมไทย พระพุทธศาสนามีแนวคิดและหลักปฏิบัติเกี่ยวกับความดีอย่างที่สุด หากที่เปรียบได้ยาก เราทิ้งรากฐานของเราไปเพื่อสิ่งที่ไม่ดีจริง ที่กำลังทำให้วิกฤตทั้งโลกแล้วควรหันกลับมาหาจุดแข็งในรากฐานของเรา “ใจ” เป็นจุดแข็งใน

รากฐานของเรา ซึ่งควรจะนำมาเป็นพลังในการพัฒนาประเทศของเราให้มีความยุติธรรม มีความ
 สมานฉันท์และมีความสุข

พระพุทธศาสนามีโลกทัศน์และวิธีคิดที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างบูรณาการด้วย
 มัชฌิมาปฏิปทา โดยส่งเสริมคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ ถือเป็นเรื่องความดีสูงสุดของมนุษย์ที่มนุษย์
 สามารถจะไปถึงได้ทุกศาสนา “หัวใจของศาสนา คือ โลกุตระธรรม โลกุตระธรรมหมายถึงมิติทางจิต
 วิญญาณ เลยมิติทางวัตถุ ทุกศาสนาจะเป็นอย่างนั้น จะเป็นส่วนที่เรียกว่า spiritual ก็คือ โลกุตระธรรม
 ที่เหนือโลกทางวัตถุ แม้ท่านอาจารย์พุทธทาสได้มอบมรดกไว้ให้ ๓ ข้อด้วยกัน คือ “๑) อยาก
 ให้ศาสนิกของแต่ละศาสนาเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน หัวใจของศาสนาต้องไปถึงโลกุตระธรรม
 ไปเหนือวัตถุ ๒) ขอให้มีความร่วมมือระหว่างศาสนา ๓) ขอให้ช่วยมนุษย์ได้ถอนตัวออกจาก
 วัตถุนิยม”^{๕๑}

ที่จริงทั้งหมดนี้เป็นเรื่องเดียวกัน เป็นเรื่อง spiritual ซึ่งเป็นเรื่อง โลกุตระธรรมทั้งสิ้น
 ฉะนั้นตรงนี้ผมอยากจะฝากท่านทั้งหลาย ให้ลองมามองว่าเราจะใช้พุทธศาสนาเป็นทุนสำหรับการ
 พัฒนาประเทศไทยได้อย่างไรเพื่อนำไปสู่ความร่วมมือเป็นสุข เป็นการพัฒนาอย่างบูรณาการด้วย
 มัชฌิมาปฏิปทา

ท่านเป็นประธานสถาบันวิจัยสาธารณสุขไทย (พ.ศ. ๒๕๓๖), ประธานมูลนิธิไทย,
 ประธานคณะกรรมการวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ แผนกแพทยศาสตร์ มูลนิธิ “อานันทมหิดล”
 และกรรมการมูลนิธิอานันทมหิดล แผนกแพทยศาสตร์, ประธานมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ,
 ประธานคณะกรรมการจัดทำแผนปฏิบัติการหลักการจัดตั้งราชวิทยาลัยจุฬาภรณ์ สำนักงาน
 คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ประธานคณะกรรมการพัฒนาพืชสมุนไพรเพื่อการผลิตยา
 ทางอุตสาหกรรมองค์การเภสัชกรรม, คณะกรรมการสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,
 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะกรรมการต่าง ๆ, ประธานคณะกรรมการ
 อำนวยการส่งเสริมการวิจัยการศึกษาแห่งชาติ, ประธานกรรมการวิชาการมูลนิธิรางวัลมหิดล ใน
 พระบรมราชูปถัมภ์, คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, คณะกรรมการ
 การศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, คณะกรรมการอำนวยการ โครงการ
 ปฏิรูประบบบริการสาธารณสุขแห่งชาติ (National ฯลฯ Steering Committee) กระทรวง
 สาธารณสุข, ประธานคณะกรรมการอำนวยการสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (สทพ.)
 ท่านเสนอผลงานทางวิชาการในลักษณะบรรยายหรือประชุมกลุ่มในต่างประเทศกว่า

^{๕๑}ศ.นพ. ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศไทย, [ออนไลน์],
 แหล่งที่มา : <http://www.budpage.com/bs02.shtml> (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)

๕๐ ครั้ง ตีพิมพ์บทความทางวิชาการในวารสารต่างประเทศ ๑๓๓ เรื่อง ตีพิมพ์บทความทางวิชาการในวารสารไทย ๖๐ เรื่อง เขียนบทความทางวิชาการและเรื่องต่าง ๆ ๑๕๐ เรื่อง เขียนบทความทั่วไปจำนวนมาก ที่สำคัญคือเป็นนักวิพากษ์วิจารณ์และให้สติสังคมที่มีความแหลมคมและสร้างสรรค์ ต่อเนื่องมานับสิบปี โดยที่ไม่ได้ฝักใฝ่การเมือง เพียงมุ่งหวังทำหน้าที่ “ราษฎรที่กระตือรือร้น” อันเป็นปัจจัยสำคัญของสังคมประชาธิปไตย ความที่เป็นผู้สูงอายุ จึงได้รับสมญาจากลูกศิษย์ว่า “ราษฎรอวูโส” มี ๓ ท่าน คือ ศ.เสนห์ จามจกริก ศ.น.พ.ประเวศ วะสี และ ศ.ระพี สาคริก ออกแถลงการณ์ร่วมกันเพื่อความสมานฉันท์ของชาติ สื่อมวลชนเลือกคำว่า “ราษฎรอวูโส” มาใช้ในปรากฏการณ์นี้ ราษฎรอวูโส เป็นภาษาข่าวของหนังสือพิมพ์ที่ตั้งขึ้น มิได้จำกัดว่ามีใครบ้าง แต่ภาพโดยรวมของราษฎรอวูโสคือบุคคลที่มีบทบาทวิพากษ์วิจารณ์ ชี้แนะทางการบริหารบ้านเมืองอันชอบธรรมต่อประชาชนให้แก่ผู้มีอำนาจ มองย้อนไปในอดีต ครูพิภพกล่าวคำว่าราษฎรอวูโส เป็นเช่นกันกับคำที่สื่อมวลชนใช้ในช่วงเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ คือ ปัญญาชน โดยคนหนึ่งที่หมายถึงคือ อ.สุลักษณ์ หรือ ส.ศิวรักษ์ องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผู้ที่ได้รับยกย่องเป็นปัญญาชนเป็นที่ยอมรับจากสังคมคือความดีที่สั่งสมมา และการนำเสนอแนวคิดเพื่อส่วนรวมโดยไม่มีประโยชน์ใดๆ แอบแฝง คำว่า “ราษฎรอวูโส” ในแวดวงสื่อมวลชน นักวิชาการ นักพัฒนาองค์กรเอกชนพร้อมใจใช้เรียกขานบุคคลที่เห็นได้ชัดเจนว่า ดำรงตนเป็นผู้ที่มีคุณประโยชน์ต่อประเทศ โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาชนบท การพัฒนาชุมชน และการให้ความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมตามแต่สถานการณ์ เป็นกลุ่มบุคคลที่หวังดีต่อชาติบ้านเมืองโดยไม่มีกัญหามารองรับ แต่ด้วยวัตรปฏิบัติของท่านที่มีมาแต่อดีต และข้อคิดความเห็นที่เป็นแนวทางชี้แนะให้แก่ผู้มีอำนาจทั้งหลายในฐานะผู้ผ่านโลกผ่านชีวิตมา จนกระทั่งได้รับรางวัลเกียรติคุณในสาขาต่างๆ

ความเป็นกัลยาณมิตรของนายแพทย์ ประเวศ วะสี

สนธิทโรภิกขุ ได้แสดงทัศนะว่า “นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นกัลยาณมิตรในด้านการเป็นผู้ชี้ทางออกให้กับสังคมยุคปัจจุบัน หากจะมีผู้คิดอ่านเสนอแนะทางออกสำหรับศตวรรษนี้แล้วไม่อาจจะไม่มีใครที่เหมาะสมไปกว่าหมอประเวศ วะสี โดยอาชีพท่านเป็นนักวิทยาศาสตร์และเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่ใช้วิชาชีพทำประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวม ไม่ใช่หาประโยชน์เข้าตัวหรือพรรคพวกนอกจากผลงานด้านวิทยาศาสตร์และการแพทย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางแล้ว หมอประเวศยังมีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาสังคมหลาย ๆ ด้าน”^{๕๒}

^{๕๒}ประเวศ วะสี, วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ ๒๑ : ผู้กฤษฎีใหม่แห่งการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : มุณินธิสคศรี-สฤยต์วิงส์, ๒๕๔๕), หน้า (๗)-(๘).

ศาสตราจารย์ ระบุพี สาคริก กล่าวว่า “อาจารย์ประเวศ ที่ผมรู้จักได้ปฏิบัติธรรมมาเป็นเวลายาวนาน ด้วยผลบุญทำให้ท่านได้รับความสุข ซึ่งมวลมนุษย์สามารถทำตามแบบอย่างท่านได้”^{๕๓}

สันติ ตังกรพิพากกร ได้แสดงทัศนะว่า “นายแพทย์ประเวศ วัชชี เป็นกัลยาณมิตรในด้านธรรมวิสัยดังนี้ “พุทธิปัญญา” คือสิ่งล้ำค่าที่หมอประเวศค้นพบว่า สามารถนำมา “ติดอาวุธ” ยอดความรู้รวมทั้งปวงของมนุษยชาติ สำหรับแสวงหาทางออกจากวิกฤติที่ไม่เพียงแต่ประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงเพื่อนมนุษย์ทั่วโลกอีกด้วย ด้วยจิตเมตตาและวิถีคิดแบบ “อิตถีปัจเจก” ทำให้หมอประเวศสามารถเชื่อมโยงความรู้ความเข้าใจที่มีอยู่อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง ทั้งที่มาจาก การวิจัย จากประสบการณ์จริงของการปฏิบัติ”^{๕๔}

ผศ.ตรีศิลป์ บุญขจร ได้แสดงทัศนะว่า “ศ.นพ.ประเวศ วัชชี มีความเป็นกัลยาณมิตรด้านความเป็นบัณฑิต คือ เป็นบุคคลที่มีวิถีชีวิตในแบบของกัลยาณชน มีจริยธรรมทั้งในการดำรงชีวิตและการทำงาน มีความกตัญญูกตเวที ซื่อสัตย์สุจริต อ่อนน้อมถ่อมตน ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายสมถะ เสมอต้นเสมอปลาย เป็นผู้ไม่แสวงหาโภคทรัพย์เพื่อความร่ำรวย แม้ว่าจะมีความสามารถและโอกาสที่จะกระทำได้ แต่ท่านเลือกที่จะใช้ความรู้ความสามารถและเวลาของตนเอง เพื่ออุทิศให้การทำงานเพื่อส่วนรวม อีกทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัยรักการเรียนรู้ มีฉันทะใฝ่การแสวงหาและพัฒนาความรู้ มาตั้งแต่ครั้งเป็นนักเรียนนักศึกษา และไม่เคยหยุดนิ่งในกิจกรรมดังกล่าวแม้ในปัจจุบันการดำเนินชีวิต จึงเป็นวิถีทางของ “บัณฑิต” ในความหมายที่แท้จริง คือ การดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา เป็นวิถีชีวิตที่สมควร ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ ให้เป็นแบบอย่างแก่เยาวชนและประชาชนโดยทั่วไปในสังคม”^{๕๕}

จากบทบาทความสำคัญ และความเป็นกัลยาณมิตรของท่าน ทำให้ท่านได้รับรางวัลเหรียญทองในฐานะที่ได้คะแนนเป็นที่ ๑ ตลอดหลักสูตร ได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์ และต่อมาทุนมูลนิธิ อานันทมหิดล ไปศึกษาต่อต่างประเทศ ได้รับรางวัลพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ในฐานะครูแพทย์ที่ดีเป็นคนแรกของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาบริการรัฐ ได้รับรางวัลนักวิทยาศาสตร์ดีเด่น ประจำปี ๒๕๒๖ ได้รับเลือกเป็นบุคคลดีเด่น

^{๕๓} ศาสตราจารย์ ระบุพี สาคริก, *บนเส้นทางชีวิตหมอประเวศ วัชชี*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.Gotoknow.org/blogs/posts/157964 (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)

^{๕๔} สันติ ตังกรพิพากกร, *ชีวิตงาม หมอประเวศ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘.

^{๕๕} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, *ชีวิตและงานผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๒.

ของชาติ สาขาการแพทย์ ได้รับเหรียญคุณวุฒิมาเฉลิมศิลปวิทยา ได้รับเลือกเป็นนักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาวิทยาศาสตร์การแพทย์ ได้รับเหรียญเชิดชูเกียรติ Tobacco and Health ของ WHO ได้รับรางวัลบุคคลที่มีผลงานดีเด่นด้านการวิจัยและนวัตกรรมทางการศึกษา จากคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วย UNESCO

๔.๒.๓ คุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย

ด้านการศึกษา

คุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย เริ่มรักษาศีลตั้งแต่อายุ ๕ ขวบ โดยคุณแม่พาไปวัด แล้วทุกคนในบ้านก็ไม่ฆ่าสัตว์ ทำให้ทุกคนในบ้านมีความมักคั่นกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา แต่นั่นอาจยังไม่มียุติพลถึงขั้นจะกำหนดการเลือกทางเดินในชีวิต

ท่านเริ่มศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นเวลา ๗ คืน ๘ วัน เติมนั่งสมาธิติดต่อกัน ครูอาจารย์ชมว่าขยัน พอใจ และชื่นใจ เลยตั้งใจว่างานนี้เราจะไม่ทิ้ง ถ้าใครมา เราจะเดินให้ดู จะนั่งสมาธิให้ดู เราจะกำหนดรู้ิริยาบถให้ดู เราจะบอก จะสอนเขา คิดในใจว่าอยากจะทำให้ทุกคนในโลกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แล้วโลกจะอยู่เย็นเป็นสุข และนี่คือจุดเปลี่ยนในชีวิตของคุณแม่ สิริ กรินชัย เมื่อตั้งปณิธานแน่วแน่ ว่า “จะเผยแพร่สิ่งดีที่ตนเองได้ไปรับรู้อมา” คุณแม่ สิริ พัฒนาหลักสูตรวิปัสสนากรรมฐาน โดยใช้ชื่อการอบรมว่า “การพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข” และใช้แนวทางนี้เพื่อการถ่ายทอดความรู้ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาตลอด

ด้านการปฏิบัติ

สิ่งที่ท่านได้เรียนรู้ในวัยสามสิบต้นๆ ในวันนั้น และพัฒนาเป็นหลักสูตรฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้มาจนถึงทุกวันนี้ ก็คือ “การปฏิบัติเพื่อให้เกิดสติ กำหนดรู้ารมณปัจจุบันอย่างต่อเนื่องตลอด ๗ คืน ๘ วัน โดยอาศัยหลักสำคัญ ๓ อย่างในการปฏิบัติ ได้แก่ การกำหนดอิริยาบถปัจจุบัน และอารมณ์ที่มากกระทบทวารทั้ง ๖ ประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ การเดินจงกรม และการนั่งสมาธิ ซึ่งอาศัยการกำหนดอาการพองยุบของท้อง”^{๕๖}

การกำหนดอิริยาบถปัจจุบันมีความสำคัญอันดับหนึ่ง เพราะจะทำให้เกิดสติและสัมปชัญญะอย่างต่อเนื่อง และเป็นวิธีที่เชื่อมโยงกับอีกสองอย่าง การเดินจงกรมมีความสำคัญอันดับสอง ทำให้เกิดสติและสมาธิที่เข้มข้นมากขึ้น ส่วนการนั่งสมาธิมีความสำคัญอันดับสาม โดยทำให้เกิดสติและสมาธิเข้มข้นมากที่สุด

^{๕๖} รัชดา ธาราภา, คุณแม่ สิริ กรินชัย ในโลกแห่งธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :

<http://www.bangkokbiznews.com/bodyheart/20041004/index.php>. (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)

คุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย ได้อบรมศิษยานุศิษย์ว่า “แม่ขอเตือนว่า อย่าได้ประมาท โดยเฉพาะโอกาสที่จะได้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน อย่าได้ผลัดวันประกันพรุ่ง สำหรับแม่เองนั้น ครั้งแรกที่ได้อินเรื่องวิปัสสนากรรมฐานจากคุณพ่อของแม่ แม่ก็หาโอกาสเข้าปฏิบัติกรรมฐานทันที แล้วก็รู้ว่าชีวิตของคนเราไม่เที่ยงแท้แน่นอน อาจจะตายก่อนเมื่อใดก็ได้ พอแม่ออกมาแม่ก็ทำตามที่คุณครูบาอาจารย์สอนทุกอย่าง แม่เริ่มรู้สึกเลยว่างานนี้เป็นงานที่สำคัญอย่างยิ่งในชีวิตมนุษย์ แม่อยากเห็นคนปฏิบัติธรรมมาก ๆ เพื่อจะได้มีความสันติสุขทั้งบ้านเรือน ทั้งในหน้าที่สังคม อยากให้มีเกิดขึ้น ถ้าคนปฏิบัติมาก ๆ แล้ว สงครามก็จะเบาลงไป ความอิจฉาริษยาเบียดเบียนก็จะเบาไป มีแต่ความเมตตากรุณาเกื้อกูลกัน เราก็จะอยู่เย็นเป็นสุขขึ้น แม่อยากมองเห็นทุกคนมีความสุข”^{๕๗}

ด้านการเผยแพร่

คุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย กล่าวถึงการสอนในช่วงแรก ๆ ว่า “ต่อมาก็มีคนนั้นคนนี่มาถาม ก็บอก ก็เดินให้ดู ต่อมาก็มีคนมาขอปฏิบัติอยู่ที่บ้านเลย ก็ดีใจว่า เราได้บุญมากๆ เราได้บ้านเป็นวัดแล้ว” คุณแม่เล่าปณเสียงหัวเราะถึงความเป็นครูที่ได้มาแทบจะโดยอัตโนมัติ เมื่อชื่อของเธอเริ่มเป็นที่รู้จัก และถูกกล่าวขานถึงว่า “เป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาปฏิบัติวิปัสสนาอย่างเอาจริงเอาจังทุ่มเท”

ถ้าใครไม่เข้าใจก็ถามแล้วถามอีก แม่ก็อธิบายจนกว่าเขาจะเข้าใจ อยากให้เขาเข้าใจ เพราะคิดว่าชีวิตมนุษย์ไม่มีอะไรดีไปกว่าวิปัสสนากรรมฐาน แม่กล้าพูดว่าเราเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว ถ้าไม่ได้วิชานี้คิดตัวไปนะ เสียที่มาเที่ยวเมืองมนุษย์ มีของดีในตัวแต่ดึงออกมาใช้ไม่ได้ จะเอาออกมาใช้ได้ก็ต้องเรียนวิธีดึงของดีออกมาใช้ให้แตกฉาน เมื่อเราพูดเป็น พูดถูก เขาเข้าใจ ก็พอใจจะปฏิบัติ

คุณแม่สิริเต็มใจที่จะสอน มีความตั้งใจในการตอบทุกคำถาม ตัวคุณแม่สิริเองมีความสามารถในการอธิบายเรื่องซับซ้อนให้เข้าใจได้ง่าย แถมมีหลักสูตรฝึกอบรมที่ถูกต้องแบบไว้เบ็ดเสร็จ จึงไม่น่าแปลกใจที่ผู้คนจากทุกสารทิศ ทุกสาขาวิชาชีพ ทุกเพศ ทุกวัยตั้งแต่อายุ ๕-๖ ขวบ ถึงอายุเกิน ๘๐ ปีต่างพากันมาขอความรู้ เริ่มตั้งแต่แค่คนสองคนที่แวะมาเยี่ยมเยือนถึงที่บ้าน มาฝึกวิปัสสนากรรมฐาน กลายเป็นการนัดกันเป็นกลุ่มๆ แล้วเชิญท่านไปสอน ขยายไปถึงการอบรมตามสถานศึกษา หน่วยงานของภาครัฐและเอกชน จนปัจจุบันมีผู้เข้าอบรมครั้งละ ๑๐๐-๕๐๐ คน

คุณแม่สิริเปิดบ้านให้เป็นบ้านวิปัสสนา กว่า ๕๐ ปี เธอเผยแพร่ธรรมผ่านคอร์ส การพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข แพ้เคจ ๗ คืน ๘ วัน โดยมีกำหนดการต่อเนื่อง และจัดคิวไว้ล่วงหน้าในแต่ละปี โดยจะแวะเวียนไปจัดสอนตามสถานที่ต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ ผู้ที่ผ่าน

^{๕๗} ปฏิปทา...ธรรมาจารย์ คุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.ybat.org/v4/activity_view.asp?id=201 (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับคุณแม่สิริ ถูกเรียกเป็นลูกโยคี ซึ่งเธออธิบายว่า ไม่ได้หมายถึงโยคี หนดครายาว ถือไม้เท้า ห้อยลูกประคำ แต่หมายถึงผู้เพียรทำความดี หรือผู้ที่เพียรเพ่งทำลายกิเลส ซึ่งพระอาจารย์ของคุณแม่สิริก็ชอบเรียกผู้ปฏิบัติว่า โยคีเช่นเดียวกัน

ถามว่าทำไมต้องปฏิบัติ ๗ คืน ๘ วัน? คุณแม่สิริอธิบายว่า การฝึกปฏิบัติในระยะเวลา ดังกล่าวก็เพื่อเรียนรู้หลักการ และฝังรากหยั่งความดี เพื่อให้กุศล คีล ทาน ภาวนาเกิดขึ้นในจิต เมื่อ เราทำได้ชำนาญแล้ว ยวบหนอ พองหนอ เห็นหนอ ได้ยินหนอมันก็จะหลุดไปเอง เราจะทันปัจจุบัน มากขึ้น ความรู้สึกของเราไวมาก จะมัวไปหนออยู่ในชีวิตจริงคงจะไม่ได้ สำหรับคุณแม่สิริ เพียง ความเข้าใจในหลักธรรมยังไม่พอ แต่การปฏิบัติต่างหากที่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับพุทธศาสนิกชน การปฏิบัติมี ๒ อย่าง สมถะกรรมฐาน คืออุบายให้จิตสงบมีสมาธิเท่านั้น แต่ปัญญาไม่เกิด แต่ วิปัสสนาคืออุบายให้จิตสงบ ให้มีสมาธิและเกิดปัญญา นี่ต้องอาศัยอิริยาบถให้ทันปัจจุบัน

การขยายตัวของบรรดาลูกโยคีจึงเป็นไปอย่างไม่หยุดยั้ง และเพิ่มจำนวนขึ้นเป็นทวีคูณ จึงไม่น่าแปลกใจที่ถึงวันนี้ 'ลูกโยคี' จะเพิ่มจำนวนเรื่อยๆ และมีที่ท่าว่าคงจะเพิ่มขึ้นต่อไป ในเมื่อนี้เป็นช่องทางหนึ่งที่สามารถนำมาซึ่งความสุขสงบในจิตใจอันเป็นความต้องการของทุกคน

คุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย พบครู อาจารย์ที่เป็นกัลยาณมิตรในการเข้าปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐานครั้งแรกที่วัดแจ้งนอก โดยมีแม่ชีพัฒนา คั่นประดิษฐ์ จากวัดมะกอก กรุงเทพฯ เป็นอาจารย์ โดยเข้าปฏิบัติธรรม ๗ วัน ต่อมา คุณแม่ได้ปฏิบัติกรรมฐานกับ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) ครั้งยังเป็นท่านเจ้าคุณเทพสิทธิมนี พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระวัดมหาธาตุยุวราช รังสฤษฎี ซึ่งคุณหญิงศรีศรีศักดิ์ ได้อาราธนาให้มาโปรดญาติมิตรชาวนครราชสีมา จนท่านเจ้าคุณ อาจารย์ใหญ่ เอ่ยปากชมว่า “มาโคราชที่ชวนนี้ ไม่เสียเที่ยว ได้อย่างนี้ไว้คนหนึ่ง คุณสิริคนนี้ต่อไปจะ ทำประโยชน์แก่พระศาสนา คอยคุณะ ต่อไป คน ๆ นี้จะสอนคน” และได้เป็นศิษย์ของพระครู ภาวนาวินิจู เจ้าอาวาสวัดแสงธรรมเวฬุ และแม่ชีแดง พจนสิทธิ อีกด้วย

นอกจากจะเป็นนักปฏิบัติแล้ว ท่านยังเป็นนักสังคมสงเคราะห์ของจังหวัดนครราชสีมา เปี่ยมด้วยจิตเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์มากมาย อาทิ “เป็นกรรมการแพทย์อาสาสมัครในสมเด็จพระศรี นครินทราบรมราชชนนี เป็นกรรมการเหล่ากาชาดได้รับพระราชทานเหรียญสมนาคุณ เป็น กรรมการพุทธสมาคม และยุวพุทธิกสมาคม ฯ จังหวัดนครราชสีมา”^{๕๔} และได้สร้างตึกกรินชัยไว้ เป็นที่ปฏิบัติธรรมของสาธุชนผู้สนใจในการปฏิบัติ

^{๕๔}เกียรติประวัติอันรุ่งโรจน์ คุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [www.ybat.org/ media/siri/dhamma_talk_siri.htm](http://www.ybat.org/media/siri/dhamma_talk_siri.htm), (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)

ความเป็นกัลยาณมิตรของคุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย

พระราชอุปัชฌ์ อธิปญฺโญ ได้แสดงทัศนะว่า “คุณแม่สิริ กรินชัย ได้ดำรงตำแหน่ง “ธรรมอาจารย์” ผู้เป็นอาจารย์แห่งธรรม พระคุณอันยิ่งใหญ่ของท่านคู่ควรกับการจารึกว่า

“คุณพระอาจารย์ สร้างร่มเงาให้ความร่มเย็นแก่ผู้อื่นทั้งคนและสัตว์ ส่วนตนเอง ยืนหยัดรับความร้อนของแสงแดดอย่างไม่พริ่นพริ้ง ถึงคราวมีลูกมีผลก็เพื่อผู้อื่น สัตว์อื่นได้รับ ประทาน หาใช่เพื่อตนเองไม่ นี่คือปฏิบัติของพุทธสาวิกา”^{๕๕}

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้แสดงทัศนะว่า “คุณแม่สิริ กรินชัย มีความเป็น กัลยาณมิตรด้านธรรมทาน ซึ่งเป็นบุคคลที่หาได้ยากอย่างยิ่งในเมืองไทย หรือในประวัติพุทธ ศาสนาของไทย คือ ท่านเปิดประตูรับ เปิดหน้าต่าง ให้เราทั้งหลายซึ่งเป็นชาวบ้านได้เห็นแสงแห่ง ธรรม อันนี้เป็นสิ่งมหัศจรรย์และหาได้ยากยิ่ง ก็คือมีผู้ที่รู้พระพุทธศาสนาดีนั้นมีแน่ และปฏิบัติดีก็มี แน่ แต่ว่าจะหาผู้ที่รู้พระพุทธศาสนาดี ปฏิบัติได้ดี และเปิดประตูหน้าต่างให้เต็มที่ ให้ชาวบ้าน อย่างเราเห็นแสงแห่งธรรมนั้น หาได้ยากยิ่ง”^{๖๐}

ศาสตราจารย์ ดร.ธรรมบุญ โสภารัตน์ ได้แสดงทัศนะว่า “คุณแม่สิริ กรินชัย มีความ เป็นกัลยาณมิตรคือเป็นผู้ทรงศีล กระทบมีความตื่นตัวมากที่ได้มีโอกาสมาร่วมพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ใน วันนี้ กระทบขอกราบเรียนท่านที่เคารพทุกท่านว่า นับตั้งแต่มหาวิทยาลัยรามคำแหงได้เริ่ม ดำเนินการมาเป็นเวลา ๑๖ ปี เป็นครั้งแรกที่สภามหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้อนุมัติปริญญาปรัชญา ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาจิตวิทยา ให้กับผู้ทรงศีล ซึ่งเป็นผู้ที่ได้อุทิศตนเองประพฤติ ปฏิบัติธรรมและให้ธรรมเป็นทาน โดยไม่ได้หวังว่าสักวันหนึ่งจะมีสถาบันการศึกษามอบปริญญา กิตติมศักดิ์ให้”^{๖๑}

พ.อ. (พิเศษ) ทองคำ ศรีโยธิน ได้กล่าวถึงคุณแม่สิริในความเป็นกัลยาณมิตรด้าน วิธีการสอนการปฏิบัติธรรมว่า “รุ่งอรุณวันสุดท้ายแห่งการปฏิบัติอบรมวิปัสสนากรรมฐานวันนี้ ผิดแผกกับรุ่งอรุณก่อน ๆ ที่ผ่านมา เพราะรุ่งอรุณวันนี้ได้คลี่คลายความดำมืดที่เคยปกคลุมจิตใจ ของเหล่าโยคีทั้งหลาย ให้แสงสว่างกระจ่างแจ้งด้วยแสงธรรมเป็นประทีปส่องทางชีวิตไปใน อนาคต รุ่งอรุณนี้จึงเป็นที่ประทับใจลูกโยคีอย่างที่สุด เพราะอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ได้เบา บางลงเป็นลำดับเพิ่มพูนความองอาจในการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลในธรรม วิชาปัญญาแสงสว่าง

^{๕๕}ปฏิบัติ...ธรรมอาจารย์ คุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.ybut.org/v4/activity_view.asp?id=201 (๒๕ เมษายน ๒๕๕๕)

^{๖๐}คำกล่าวแสดงมุทิตาจิต โดย ฯพณฯ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์, (ธรรมทานของคุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย, ๒๕๓๑), หน้า ๕๕.

^{๖๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

ที่ได้รับครั้งนี้กว้างใหญ่ไพศาลถ้าเทียบกับวิชาทางโลกที่พำเรียนมาตั้งแต่เล็กแต่น้อย จนเติบโตใหญ่ ได้ปริญญาสูง ก็จะเป็นเพียงสะเก็ดกระที่ หรือบางทีก็เป็นตัวม่านมิดคำ สร้างอวิชาโมหะให้แก่ดวงจิตเสียอีก เกิดความทะนงตัวเย่อหยิ่งหันหลังให้แสงพระธรรม เพราะคิดว่าตัวเองดีแล้ว เค้นแล้ว เก่งแล้ว สมบูรณ์แล้วด้วยโลกธรรมฝ่ายชอบ ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข แต่มาบัดนี้อุทัยแห่งชีวิตอันเกิดจากความอคติในพุทธธรรมอันเป็นผลจากการปฏิบัติขุคเคลากิเลส ด้วยสมณะวิปัสสนากรรมฐานของพระพุทธองค์ อันได้แก่สติปัญญา ๔ กิเลสหายาบ กลาง ละเอียด เริ่มถูกทำลาย เพราะวิชาที่ได้รับนำจิตของลูกโยคีไปสู่ความบริสุทธิ์ สมบูรณ์ ละทิ้งความชั่ว ความเห็นแก่ตัว ความเย่อหยิ่งทะนงตนลงตามลำดับ ลูก ๆ ทุกคนที่กำลังจะจากไปในวันนี้ขอกราบขอบพระคุณคุณแม่ แม่ท่านจะพำสอนว่าพระตถาคตเป็นแต่เพียงผู้บอกทางเท่านั้น แต่ผู้ปฏิบัติก็ย่อมรู้อยู่แก่ใจว่า ถ้าไม่มีผู้ประคับประคองอย่างคุณแม่สิริแล้วเป็นการยากยิ่งที่จะเดินตรงทางผู้แสงธรรมในวันนี้ได้ ความสำเร็จในการปฏิบัติส่วนใหญ่จึงมาจากคุณแม่ ซึ่งลูกโยคีทุกท่านจะจารึกไว้ในดวงใจนานแสนนาน^{๖๒}

จากบทบาทและความสำคัญของคุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย ดังที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าท่านได้ทำหน้าที่ธรรมาจารย์มากกว่า ๕๐ ปี โดยเป็นผู้ริเริ่มหลักสูตรปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ๗ วัน ชื่อหลักสูตร “พัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข” ด้วยจิตที่เปี่ยมล้นด้วยมหาเมตตา ท่านสละบ้านกรินชัยให้เป็นสำนักสอนวิปัสสนากรรมฐานแก่สาธุชนที่สนใจ ต่อมาได้รับเชิญให้ไปสอนตามบ้าน หน่วยงาน องค์กรของรัฐ และเอกชน รวมทั้งไปประกาศธรรมในต่างประเทศปีละ ๑ เดือน ท่านจึงได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติคุณอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับพระราชทานปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาจิตวิทยา จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ท่านดำรงตำแหน่ง “ธรรมาจารย์” ผู้ยิ่งใหญ่ของยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย เช่น ได้รับพระราชทานเสมาธรรมจักร รางวัลบุคคลผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ด้านส่งเสริม และชักชวนให้คนมาปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและศาสนา ของสภาการศึกษาให้ได้รับโล่เกียรติคุณจากพระเทพโสภณ เจ้าอาวาสวัดไทยในนครลอสแอนเจลิส สหรัฐอเมริกา ในฐานะผู้บำเพ็ญประโยชน์ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้แก่คนไทยและชาวต่างประเทศ ณ วัดไทยในนครลอสแอนเจลิส โดยติดต่อกันเป็นเวลา ๔ ปี และในรัฐอื่นๆ ของประเทศสหรัฐอเมริกา รวมเวลา ๘ ปี ได้รับพระราชทานปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์

^{๖๒} รองศาสตราจารย์ อมรา รอดคารา บรรณาธิการ, *ยุวพุทธสัมพันธ์* ฉบับที่ ๗๑ สิงหาคม – ตุลาคม ๒๕๕๒ หน้า ๑๑.

สาขาวิชาจิตวิทยา ณ มหาวิทยาลัยรามคำแหง จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้รับโล่เกียรตินักสังคมสงเคราะห์ดีเด่น ประจำปี ๒๕๓๐ ประเภทอาสาสมัคร ในสาขาพัฒนาจิตใจ โดยมูลนิธิศาสตราจารย์ปกรณ์ อังศุสิงห์ จาก ฯพณฯ ท่านศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ประธานองคมนตรี ได้รับพระราชทานโล่ประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำประโยชน์ดีเด่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิต จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้รับพระราชทานรางวัล ประกาศเกียรติคุณ เป็นแม่ดีเด่นแห่งชาติ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ จากพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชทินนุดามาตุ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ชั้น ๔ จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้รับโล่และประกาศเกียรติคุณ เป็นสตรีตัวอย่าง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ สาขาการส่งเสริมและเผยแพร่วรรณคดีพระพุทธศาสนา ของมูลนิธิสังคมเพื่อไทย ได้รับการประกาศเกียรติคุณเชิดชูเกียรติเป็นคนดีศรีแผ่นดิน จากสมาคมสื่อมวลชนส่วนภูมิภาคประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๔๓ และได้รับรางวัล “OUTSTANDING WOMAN IN BUDDHISM” หรือ “สตรีผู้โดดเด่นแห่งพุทธศาสนาโลก” จากองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์โลก เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๔๕ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้สื่อมวลชนทุกแขนง ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ได้ร่วมกันเผยแพร่เกียรติคุณในด้านการเผยแพร่วรรณคดีอยู่เสมอ

คุณแม่ ดร.ศิริ กรินชัย นับได้ว่าเป็นบุคคลตัวอย่างที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ดังกล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่า คุณหัตถ์ก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชนได้ เริ่มตั้งแต่การปฏิบัติตนเป็นคนดีก่อน แล้วทำหน้าที่ของตนบอกสอน ชี้แนะ ตามหลักธรรมตามที่ได้ปฏิบัติมาให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

สำหรับผู้เป็นบิดามารดา เป็นหัวหน้าครอบครัว ต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อบุตรธิดา ดังที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้ในสังคาลกสูตรแก่ “สังคาลกมาณพ”^{๖๓} ซึ่งปรากฏที่มาในหลักของทิส ๖ ดังนี้

๑. **ปรีติมทิส** คือทิสเบื้องต้นนี้ได้แก่ มารดาบิดา มีหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรต่อบุตรธิดา ๕ ประการคือ ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) หากภรรยาหรือสามีที่สมควรให้ ๕) มอบทรัพย์ให้ในสมัย

แม้บุตรธิดา ผู้เป็นลูกพึงกระทำหน้าที่ของตนต่อมารดาบิดา ๕ ประการเช่นกัน คือ ๑) ท่านได้เลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจของท่าน ๓) ดำรงวงศ์สกุล ๔) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

^{๖๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒/๑๕๕.

๒. ทักขิมทิส คือทิสเบื้องขวา ได้แก่ ครู อาจารย์ ประคองพ่อแม่พิมพ์แม่พิมพ์ของชาติ ต้องทำหน้าที่ของตนโดยเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ ๕ ประการ คือ ๑) แนะนำดี ๒) ให้เรียนดี ๓) บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง ๔) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง ๕) ทำความป้องกันในทิสทั้งหลาย คือจะไปทางทิศไหน ก็ไม่ให้ห้อยดอก

ศิษย์หรือนักเรียนต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรต่อครู อาจารย์ ๕ ประการ คือ ๑) ด้วยลูกขึ้นยืนต้อนรับ ๒) ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้ ๓) ด้วยเชื่อฟัง ๔) ด้วยอุปัฏฐาก ๕) ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

จากข้อความนี้ ดังจะเห็นได้ว่า ครู อาจารย์ เปรียบเหมือนทิสเบื้องขวา คือ ท่านเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์เปรียบเสมือนพ่อแม่คนที่ ๒ เป็นกัลยาณมิตรผู้พร่ำสอน อบรมให้ศิษย์รู้จัก บาบ บุญ คุณ โทษ ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ ตลอดจนวิชาการต่าง ๆ ต่อจากมารดาบิดา

๓. ปัจฉิมทิส คือ ทิสเบื้องหลัง สามี ภรรยา ท่านเปรียบสามีภรรยาเหมือนทิสเบื้องหลัง คือ เป็นผู้มาทีหลังตนเอง ดังนั้น ภรรยาต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรต่อสามี ๕ ประการ คือ ๑) จัดการงานดี ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี ๓) ไม่ประพฤตินอกใจสามี ๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้ ๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

ส่วนสามีก็ต้องเป็นกัลยาณมิตรต่อภรรยา ๕ ประการ คือ ๑) ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา ๒) ด้วยไม่ดูหมิ่น ๓) ด้วยไม่ประพฤติก่อใจ ๔) ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้ ๕) ด้วยให้เครื่องแต่งตัว

๔. อุตตรทิส คือ ทิสเบื้องซ้ายคือมิตร ท่านเปรียบเหมือนทิสเบื้องซ้าย คือ ช่วยทำงานทุกอย่างให้สำเร็จเหมือนกับมือข้างซ้ายที่ช่วยมือข้างขวาทำงาน ดังนั้น มิตรจึงมีหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรต่อสหาย (เพื่อน) ๕ ประการคือ ๑) ด้วยให้ปัน ๒) ด้วยเจรจาถ้อยคำไพเราะ ๓) ด้วยประพฤดีประโยชน์ ๔) ด้วยความเป็นผู้มีคนเสมอ ๕) ด้วยไม่แก้งกล่าวให้คลาดเคลื่อนจากความ เป็นจริง

สหายผู้เป็นกัลยาณมิตร คือมิตรแท้ จึงต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อมิตร (เพื่อน) ๕ ประการ คือ ๑) รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว ๒) รักษาทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว ๓) เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งพำนักได้ ๔) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ ๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร

๕. เภฏฐิมทิส คือ ทิสเบื้องต่ำบ่าว บ่าวคือคนงานหรือลูกจ้าง ท่านเปรียบเหมือนทิสเบื้องต่ำคือ ขอมตนเป็นคฤหาสน์คอยรับใช้นาย ดังนั้น บ่าวจึงมีหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรต่อนายจ้าง ๕ ประการ คือ ๑) ลูกขึ้นทำการงานก่อนนาย ๒) เลิกการงานทีหลังนาย ๓) ถือเอาแต่ของทีนายให้ ๔) ทำการงานให้ดีขึ้น ๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ

ส่วนนายพึงทำหน้าที่กัลยาณมิตรต่อบ่าวหรือคนงาน ๕ ประการเช่นกัน คือ ๑) ด้วยจัดการงานให้ตามสมควรแก่กำลัง ๒) ด้วยให้อาหารและรางวัล ๓) ด้วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ ๔) ด้วยแจกของมีรสแปลกให้กิน ๕) ด้วยปล่อยในสมัย

๖. **อุปริมทิส** คือ ทิศเบื้องบน สมณะ พราหมณ์ ท่านเปรียบสมณะ พราหมณ์ เหมือนทิศเบื้องบน คือพระสงฆ์ สามเณร และแม่ชี เป็นผู้ทำเพ็ญกรรมสูงกว่าคฤหัสถ์ ดังนั้น คฤหัสถ์จึงเป็นกัลยาณมิตรต่อสมณะ พราหมณ์ ๕ ประการ คือ ๑) ด้วยกายกรรม คือ ทำอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา ๒) ด้วยวจีกรรม คือ พูดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา ๓) ด้วยมโนกรรม คือ คิดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา ๔) ด้วยความไม่ปิดประตู คือ มิได้ห้ามเข้าบ้าน ๕) ด้วยให้อามิสทาน

สมณะ พราหมณ์ หรือพระสงฆ์ สามเณร ตลอดจนแม่ชี ย่อมอนุเคราะห์กฤหัสถ์ตามหน้าที่ ๖ ประการ คือ ๑) ห้ามมิให้กระทำความชั่ว ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ๔) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๕) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง ๖) บอกลทางสวรรค์ให้

สรุปวิเคราะห์บทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรที่มีต่อพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน ตามปฏิปทาของท่านพุทธทาสภิกขุหรือพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุตฺร ปยุตฺโต) ศาสตราจารย์สัญญาธรรมศักดิ์ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี และคุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย ดังกล่าวมาแล้วนั้น จากการศึกษา การปฏิบัติธรรม การเผยแผ่ธรรม และจากทัศนะของนักวิชาการ ตลอดจนถึงความสัมพันธ์ของศิษยานุศิษย์ที่ใกล้ชิด ย่อมเป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า บุคคลที่ยกมาแสดงไว้เป็นตัวอย่างทั้ง ๖ ท่านนี้ มีบทบาทสำคัญในความเป็นกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้สอนที่ดี ปฏิบัติที่เด่น มีลักษณะการสอนเป็นพิเศษสอนใจผู้ได้ตรงใจ ทั้งเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ท่านมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อตนเองโดยการศึกษาข้อวัตร หลักธรรมสำหรับเป็นเครื่องปฏิบัติในพระพุทธศาสนา และเรียนรู้ศาสนาอื่นๆ เพื่อการอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างมีความสุข ฝึกฝนอบรมตน จนกระทั่งเป็นผู้มีศีลาจารวัตรงดงาม มีความสำรวมอินทรีย์หรือมีความประพฤติเรียบร้อย มีความสมบูรณ์ด้วยความรู้คู่คุณธรรม เป็นผู้มีนาถคุณธรรม มีความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้า การสั่งสอนธรรมของพระสงฆ์พุทธสาวก และการสั่งสอนธรรมของอุบาสก อุบาสิกา นับได้ว่าเป็นการทำหน้าที่ของกัลยาณมิตร ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในสังคาถาสสูตร คือ เป็นครู อาจารย์ที่ดีของศิษย์ เป็นพ่อแม่ที่ดีของลูก เป็นมิตรแท้ของเพื่อน เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นเจ้านายที่ดีต่อลูกจ้าง เป็นลูกจ้างที่ดีต่อเจ้านาย เป็นคนดีของครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ศาสนา ตลอดจนกระทั่งเป็นบุคคลสำคัญของโลก กัลยาณมิตรเป็นผู้บอก แนะนำ ให้คำสอน เป็นผู้ชี้ทางให้ผู้อื่น

ได้รับความสุข โดยห้ามปรามไม่ให้ทำความชั่ว แนะนำให้ทำความดี มีการดำเนินชีวิตตาม ไตรสิกขา มรรคมีองค์ ๘ กัลยาณมิตรเป็นเพียงผู้มาบอกให้ศาสนิกชนมีธรรมะเป็นที่พึ่ง ส่วนการ ที่ศาสนิกชนจะได้ธรรมะเป็นที่พึ่งนั้น จะต้องขวนขวายศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา เพื่อเข้าถึงธรรมด้วยตนเอง การพึ่งตนเองคือการเอาธรรมะไว้ในตน จึงจะมีธรรมเป็นที่พึ่ง การพึ่ง ธรรมคือการมีสติสัมปชัญญะรู้ตัวอยู่ทุกขณะตามหลักสติปัฏฐาน ๔ รู้สภาวะที่เกิดขึ้นตามความเป็น จริง ไม่ยินดียินร้ายในทุกอย่างที่เกิดขึ้น ไม่ยึดมั่นว่าเป็นเรา เป็นของเรา เพราะทุกอย่างมีการเกิด ตั้งอยู่ การดับไปตามเหตุปัจจัย มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา จนสามารถฝึกจิตให้ข่มกิเลส และละกิเลสเป็นสมุทเฉทปหานได้ เข้าถึงความ เป็นอริยบุคคล บรรลุเป็นพระอรหันต์ หลุดพ้น จากวัฏฏสงสาร เข้าถึงนิพพาน อันเป็นบรมสุขได้

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาบทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาความสำคัญของกัลยาณมิตรที่มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนไทย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษากัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า กัลยาณมิตรที่พระพุทธเจ้าตรัสมุ่งหมายเอาคุณงามความดีของบุคคลที่เป็นสหาย เป็นมิตรแท้ ชักชวนหรือแนะนำในสิ่งที่ดี มีประโยชน์แก่กุลเกนุคคลอื่น และความเป็นกัลยาณมิตรของสิ่งแวดล้อมนับว่ามีอุปการคุณมากแก่ชาวโลก ที่ได้อาศัยแผ่นดินอยู่ อาศัยร่มเงาต้นไม้ป่าเพื่ออนุเคราะห์ อาศัยแม่น้ำลำธารอาบชำระล้าง และดื่มกิน

กล่าวโดยรูปศัพท์ กัลยาณมิตร หมายถึง เพื่อนที่ดี เพื่อนที่คงาม เพื่อนที่นำความเจริญมาให้ อีกอย่างหนึ่ง หมายถึง บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม มีศีลเป็นเบื้องต้น เป็นผู้กำจัดความชั่วร้าย เป็นผู้ส่งเสริมประโยชน์ ความดีหรือคุณธรรมต่างๆ ที่บุคคลมีและแสดงออกต่อผู้อื่น เป็นผู้มีปัญญา มีความสามารถ มีความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือ ทำให้เกิดความคิด ให้เกิดความรู้ ความเจริญ และความสุขแก่ผู้อื่น

ไวยากรณ์ของคำว่า “กัลยาณมิตร” นั้น คือ กัลยาณสหาย กัลยาณบัณฑิต สัตบุรุษ นักปราชญ์ ชีรชน ใช้แทนคำว่ากัลยาณมิตรเพื่ออธิบายกัลยาณมิตรให้ชัดเจน สอดคล้องกับบริบทนั้นๆ เพื่อให้เข้าถึงภาษาที่อาจทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อนไป แต่ละความหมายล้วนบ่งชี้ให้เห็นลักษณะที่ดีงาม คุณสมบัติของบุคคล และชี้ชัดให้เห็นคุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคลนั้น

ลักษณะของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎกนั้น พบว่า เป็นลักษณะของบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรม มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีทั้งกัลยาณมิตรที่เป็นระดับโลกิยะ มีคุณธรรมที่พร้อมจะเป็นที่พึ่งให้กับตนเองและผู้อื่น และพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นได้ ส่วนกัลยาณมิตรในระดับโลกุตระนั้น เป็นกัลยาณมิตรในระดับสูงสุดมีพระพุทธเจ้า และ

พระอรหันตสาวกซึ่งพร้อมที่จะนำพาสรรพสัตว์ให้ดำเนินตามทางอริยมรรคจนบรรลุคุณธรรม
ชั้นสูง พ้นจากทุกข์ เข้าถึงนิพพานได้

ลักษณะของกัลยาณมิตรในอรรถกถานั้น พบว่า มีลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะ
กัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก แต่ในอรรถกถานั้นได้แสดงรายละเอียดของกัลยาณมิตรไว้พร้อมทั้ง
ได้อธิบายในแง่มุมที่บ่งชี้รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับคุณธรรม พร้อมทั้งคุณสมบัติของกัลยาณมิตร
ด้านต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องชี้วัดความเป็นกัลยาณมิตร

ลักษณะของกัลยาณมิตรในทัศนะของนักวิชาการด้านพุทธศาสนา พบว่า มีความ
สอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา เพราะกล่าวถึงพระพุทธเจ้าผู้ถึงพร้อมด้วยพระคุณทั้ง ๓
คือ พระปัญญาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ ทรงเป็นกัลยาณมิตรที่มีคุณธรรมสูงสุด
ต่อพระสงฆ์สาวกและชาวโลก พระมหากษัตริย์ทรงประกอบด้วยทศพิธราชธรรม ทรงเป็น
กัลยาณมิตรหรือผู้นำของประชาชน พระสงฆ์ สามเณรเป็นกัลยาณมิตร โดยเป็นผู้นำทางศีลธรรม
เป็นที่พึ่งทางใจของพุทธศาสนิกชน ครูอาจารย์เป็นกัลยาณมิตรของมวลศิษย์ เพื่อนเป็น
กัลยาณมิตรของเพื่อน บิณฑบาตเป็นกัลยาณมิตรของบุตร ธิดา ทุกคนจึงอยู่ร่วมกันได้อย่างมี
ความสุข

คุณค่าของกัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก พบว่า กัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนามีคุณค่า
มากสำหรับการดำเนินชีวิตที่ดี มีกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต สามารถทำให้ชีวิตมีการพัฒนาไป
ด้วยคุณธรรมมีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น เจริญตามทางสายกลาง อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อเข้าถึง
อริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นทางพ้นทุกข์

ประเภทของกัลยาณมิตร พบว่ามี ๒ ประเภท คือ ๑) กัลยาณมิตรฝ่ายโลกิยะ เป็น
ลักษณะของตัวบุคคลซึ่งมีหน้าที่สัมพันธ์กันโดยธรรมชาติอยู่แล้ว เป็นชีวิตในโลกียวิสัย ที่ต้อง
เกื้อกูล เอื้อเฟื้อ มีเมตตาหรือไมตรีต่อกัน จึงเกิดเป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตร เช่น สังคมครอบครัว
ที่มารดาบิดา และบุตรธิดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และศิษย์ ผู้ใหญ่หรือผู้บังคับบัญชา หัวหน้างาน
พระสงฆ์ คฤหัสถ์อุบาสกอุบาสิกา ปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร และในส่วนของ
กัลยาณมิตรผู้เสมอกันด้านชีวิต ครอบครัว เช่น สามภรรยา และมิตรสหาย ที่ปฏิบัติต่อกันอย่าง
เป็นกัลยาณมิตร จึงเกิดเป็นสังคมโลกที่ติงาม ๒) กัลยาณมิตรฝ่ายโลกุตระ เป็นกัลยาณมิตรชั้นสูง
ซึ่งเป็นบุคคลระดับอริยบุคคล ประกอบไปด้วย พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์เป็น
ต้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมที่กำจัดการถือตน ธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบ และธรรมที่
กำจัดอวิชชา ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงเป็นสังฆธรรมที่มีอยู่โดยธรรมชาติ พระองค์ทรงค้นพบด้วย
การตรัสรู้ แล้วทรงนำมาเปิดเผย แสดงให้ชาวโลกได้รู้และเข้าใจตนเองและสิ่งทั้งปวงตามความ
เป็นจริงเพื่อที่จะละตัณหาและอุปาทานอันเป็นเหตุให้ยึดติดในสิ่งทั้งปวง พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าเป็น

กัลยาณมิตรของสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าโดยเสมอภาค เพราะพระพุทธเจ้าปรากฏขึ้นมาเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวก เป็นพระอริยบุคคลที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม เพราะท่านประกอบด้วยคุณธรรม จนได้ตรัสรู้ธรรม เป็นเจโตวิมุตติพระอรหันต์ หรือปัญญาวิมุตติพระอรหันต์ เป็นผู้ที่ยกย่องให้เข้าสู่โลกุตระธรรมได้

หน้าที่ของกัลยาณมิตร พบว่า ผู้เป็นกัลยาณมิตรสามารถทำให้ปัญหาของสังคมลดลงได้ ช่วยทำให้สังคมพัฒนาได้เร็วขึ้น ทำให้สังคมมีความสุขสงบ การจะทำหน้าที่กัลยาณมิตรให้มีประสิทธิภาพได้อย่างสมบูรณ์ จะต้องเข้าใจถึงพฤติกรรมภายนอก ซึ่งเป็นการแสดงออกเพื่อให้เกิดความประทับใจในกิริยาท่าทางที่ดีมีการแต่งกายที่เหมาะสม เสียงที่ไพเราะ อันส่งผลให้เกิดความประทับใจต่อบุคคล ที่เราจะไปทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั่นเอง

คุณสมบัติของกัลยาณมิตร พบว่า กัลยาณมิตรประกอบด้วยคุณธรรมพื้นฐาน ๗ ประการ คือ ๑) น่ารัก มีความสะอาดกาย วาจา ใจ ๒) นำเคารพ อุดมด้วยด้วยพรหมวิหาร มีเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรควร อะไรไม่ควร ๓) นำเจริญใจ เป็นบุคคลที่ทรงความรู้ ทรงคุณธรรมมีภูมิปัญญา เป็นนักปราชญ์เฉลียวฉลาดทั้งทางโลกและทางธรรมจนเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป ทำให้ศิษย์เกิดความเลื่อมใสอย่างแท้จริง ๔) ฉลาดพูดแนะนำตักเตือน มีอุบายวิธีทำให้ศิษย์ตั้งตนอยู่ในสัมมาทิฐิได้ เป็นบุคคลที่รู้จักพูดชี้แจงให้เข้าใจ มีความสามารถในการพูดเพื่อโน้มน้าวใจให้ทำตามในสิ่งที่ดีมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ ให้เหมาะสมกับบุคคลและโอกาส ๕) ออดทนต่อถ้อยคำ เป็นบุคคลที่พร้อมจะรับฟังคำปรึกษาซักถามอยู่เสมอ ออดทนฟังได้แม้เรื่องไร้สาระ รู้จักให้อภัย รักษาอารมณ์ให้เยือกเย็นอยู่เสมอ ๖) แสดงเรื่องที่ละเอียดลุ่มลึกได้ เป็นบุคคลที่สามารถนำเรื่องที่ขมมาอธิบาย ให้เกิดภาพพจน์เข้าใจง่าย แม้เรื่องราวที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับชีวิต เกี่ยวกับหัวข้อธรรมะที่ยาก ๆ ก็สามารถหาเรื่องอุปมาอุปไมยให้เข้าใจได้ง่าย ๗) ไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อมเสียหรือขัดต่อศีลธรรมอันดีงาม เป็นบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติในธรรม ไม่ยอมทำเรื่องที่เป็นการเสื่อมเสีย พูดอย่างไรทำอย่างนั้น ไม่มีเบื้องหน้า ไม่มีเบื้องหลัง ทุกกิจกรรมของกัลยาณมิตรต้องบริสุทธิ์ผุดผ่อง ใสสะอาด พร้อมทั้งจะประกาศให้ชาวโลกรับรู้ และทำทนายให้มาพิสูจน์ได้เสมอ

คุณสมบัติด้านวิชาของกัลยาณมิตร พบว่า กัลยาณมิตรเป็นผู้รู้แจ้ง สามารถชี้แจงให้เห็นถึงความพร้อมของบุคคลนั้น ๆ ในการดำรงตนเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่น เรียกว่าเป็นพหูสูต เป็นผู้ที่ได้อินได้ฟังมาก ผู้ทรงจำธรรม รู้ศิลปวิทยามาก และเป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนมาก ชื่อว่ามีองค์คุณแห่งความเป็นพหูสูต ๕ ประการ คือ ๑) พหูสูตา คือ ได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก มีความรักความสนใจในการศึกษา ๒) ธตา คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้มั่นยำ ครบถ้วนใน

เนื้อความ ๓) วจสา ปริจิตา คือ ท่องบ่นอยู่เสมอจนคล่องแคล่ว จำได้ชัดเจน ๔) มนสาอนุเปกขิตา คือ ใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนเจนใจ นึกถึงครั้งใดก็ปรากฏชัด ๕) ทิฏฐิยา สุปฏิวิททา คือ แทะตลอดคิดด้วยทิฏฐิ เป็นผู้เข้าใจลึกซึ้งมองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล วิเคราะห์แยกแยะได้อย่างรอบด้านทุกแง่มุม

คุณสมบัติด้านจรณะ พบว่า กัลยาณมิตรมีข้อปฏิบัติอันเป็นแนวทางบรรลุมรรค ๑๕ ข้อ คือ ๑) สีสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ๒) อินทริยสังวร สำรวมอินทริย์ ๓) โภชนมัตตัญญุตตา รู้จักประมาณในการบริโภค ๔) ชาคริยานุโยค หมั่นประกอบความดีไม่เห็นแก่นอน ๕) สัทธา มีความเชื่อที่ถูกต้อง ๖) หิริ ละอายต่อบาป ๗) โอตตัปปะ หวาดกลัวต่อบาป ๘) พาหุสัจจะ ได้ยินได้ฟังมาก ๙) วิริยะ มีความเพียร ๑๐) สติ มีความตื่นตัว ๑๑) ปัญญา มีความรอบรู้ ๑๒) บรรลุปฐมฌาน ๑๓) บรรลุทุติยฌาน ๑๔) บรรลุตติยฌาน ๑๕) บรรลุจตุตถฌาน

คุณสมบัติด้านการแนะนำประโยชน์แก่ผู้อื่น พบว่า คุณสมบัติในหัวข้อนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้เป็นกัลยาณมิตรโดยตรง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนา ที่สามารถทำให้พุทธธรรมขยายวงกว้างออกไปอย่างงดงามเพราะเหตุแห่งการศึกษา และฝึกฝนพัฒนาตนแล้วจึงทำให้สามารถที่จะนำความรู้ความสามารถที่ตนได้ฝึกฝนดีแล้ว ออกไปเผยแผ่แนะนำประโยชน์ และถือเป็นนโยบายตั้งแต่ต้นที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวก ไปประกาศพระศาสนา ในการแนะนำสั่งสอนของกัลยาณมิตรต้นแบบ คือพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าสามารถที่จะจำแนกได้ ๓ ลักษณะ คือ ๑) อภิญาญธรรมเทศนา คือทรงแนะนำโดยแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง ทรงรู้อย่างเห็นจริงด้วยพระองค์เองแล้ว จึงทรงสั่งสอนผู้อื่น เพื่อให้รู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้อย่างเห็นจริงนั้น ๒) สนิทานธรรมเทศนา คือ ทรงแนะนำโดยทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผล ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เห็นเหตุผลไม่เลื่อนลอย มีหลักมีเกณฑ์ ไม่ตัดตอนให้เสียเนื้อความ ทำให้เข้าใจได้โดยไม่ยาก ๓) สัปปาฏิหาริยธรรมเทศนา คือ ทรงแนะนำโดยทรงแสดงธรรมให้เห็นจริง ได้ผลเป็นอัศจรรย์ ทรงสั่งสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอัศจรรย์ จนผู้ปฏิบัติตามเห็นจริง

บทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า กัลยาณมิตรที่ใช้ในความหมายตามพระไตรปิฎกกับการเข้าใจในสมัยปัจจุบัน มีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน คือ กัลยาณมิตรในพระไตรปิฎก หมายถึง บุคคลและสิ่งที่ไม่ใช่บุคคล การชักจูงจากภายนอกมีการสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ข่าวสาร ที่ดีมีประโยชน์ กัลยาณมิตรมีคำใช้เรียกแทนกัน คือ มิตร สหาย เพื่อน หากเป็นมิตรเลวก็ได้ชื่อว่าปาปมิตร ถ้าเป็นมิตรดีก็เรียกว่ากัลยาณมิตร คำว่า กัลยาณมิตร มาจากภาษาบาลีว่า กัลยาณมิตรตา แปลว่า ความมีกัลยาณมิตร พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรที่มีบทบาทและความสำคัญมาก ในฐานะทรงเป็นผู้นำที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่

ชนเป็นอันมาก แก่สรรพสัตว์ พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม ทรงแนะนำพร่ำสอนให้เข้าใจความจริง พร้อมนำไปปฏิบัติและนำไปสู่การหลุดพ้นได้ การที่บุคคลมีกัลยาณมิตรไว้คอยให้คำแนะนำจึงเป็นเรื่องที่ดีอย่างยิ่ง แม้หากว่าเราจะรู้จักคนทั้งโลก แต่ไม่มีใครแนะนำเราได้ การมีกัลยาณมิตรที่ดีเพียงคนเดียวพร้อมจะให้คำแนะนำในเวลาที่เราประสบปัญหาหาทางแก้ไขเองไม่ได้ยังดีกว่ามีคนรู้จักมากแต่เวลาประสบปัญหา กลับให้คำแนะนำไม่ได้เลย การทำหน้าที่กัลยาณมิตรจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะช่วยชี้นำบอกหนทางสวรรค์ และพระนิพพาน ให้แก่สรรพสัตว์ ได้ดำเนินชีวิตอย่างปลอดภัย ไม่ผิดพลาด ไม่หลงทางพระนิพพาน ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตร จึงเป็นเสมือนบุญนิมิตของการบังเกิดขึ้นแห่งอริยมรรค เป็นผู้จุดประกายความสว่างแห่งการตรัสรู้ธรรม ให้แก่เวไนยสัตว์ผู้ตกอยู่ในท่ามกลางความมืดมิด ได้พบกับแสงสว่างแห่งสันติสุขที่แท้จริง ประโยชน์ของการได้คบกับกัลยาณมิตร คือ จะทำให้มรรคมงคล ๘ บรรลุ เมื่อจิตเข้าถึงปฐมมรรคอันเป็นหนทาง บรรลุเป็นพระโสดาบัน จิตจะดำเนินไปในทางสายกลาง มุ่งตรงสู่นิพพานอันเป็นจุดหมายปลายทางของชีวิต คือการบรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้หลุดพ้นจากอสังขเลสทั้งปวง

พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อเวไนยสัตว์ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ๕ ทรงเป็นกัลยาณมิตรอย่างยอดเยี่ยม ไม่มีกัลยาณมิตรอื่นยิ่งไปกว่า ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในทุกด้าน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ด้านการศึกษาทรงเป็นนักศึกษาที่ศึกษาทั้งทางโลกอาทิ ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ โดยอาศัยครูอาจารย์ ทางธรรมศึกษาและปฏิบัติธรรมด้วยการแสวงหาโมกขธรรมด้วยพระองค์เอง ทรงเห็นแจ้งในปฏิจตุสมปบาทธรรม อริยสัจ ๔ และสามัญญลักษณะหรือพระไตรลักษณ์ จนกระทั่งได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยความกตัญญูจดเวทเป็นเลิศจึงทรงประกาศหลักธรรมที่ได้ตรัสรู้เป็นปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ผู้บวชเป็นอุษณีที่เคยรับใช้พระองค์ในครั้งบำเพ็ญโพธิสัตว์ ทรงเป็นบรมครูต้นแบบทรงสั่งสอนไตรสิกขาให้แก่ภิกษุผู้เป็นบรรพชิต ทรงสอนอนุพุทพิกขาให้แก่ฤๅษีผู้ครองเรือน ทรงโปรดกษัตริย์และพระประยูรญาติด้วยสามัคคีธรรม ทรงให้สติแก่นางปฐาจาราและนางกิสาโคตมิผู้ประสบกับความทุกข์จากการพลัดพรากจากบุคคลซึ่งเป็นที่รัก ภายหลังได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีและได้บรรลุธรรม ทรงมีพระสัพพัญญุตญาณสามารถแสดงธรรมได้อย่างเหมาะสมกับอุปนิสัยของสรรพสัตว์ทุกจำพวกผู้อยู่ในข่ายคือพระญาณ ซึ่งเป็นบุคคลที่สมควรจะบรรลุธรรมได้ เนื้อหาของพระธรรมที่ทรงแสดงมีประโยชน์ ไพเราะจับใจผู้ฟังทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลางและในเวลาจบการแสดง ทำให้เวไนยสัตว์ โดยเฉพาะพุทธบริษัทคือ ภิกษุ (สามเณร) ภิกษุณี (สามเณรี) อุบาสก อุบาสิกา เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาและบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ต่อมาพุทธบริษัทได้เป็นกำลังสำคัญในการทำนุบำรุง ปกป้องคุ้มครอง และช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง มีความมั่นคง ดำรงสืบมาจนถึงทุกวันนี้

บทบาทกัลยาณมิตรของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน พบว่า กัลยาณมิตรมีบทบาทและความสำคัญต่อพุทธศาสนิกชนไทย ตามปฏิปทาของท่านพุทธทาสภิกขุหรือพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรฺ ธฺ ปยุตฺโต) ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี และคุณแม่ ดร. สิริ กรินชัย ดังกล่าวมาแล้วนั้น จากการศึกษา การปฏิบัติธรรม การเผยแผ่ธรรม และจากทัศนะของนักวิชาการ ตลอดจนถึงความสัมพันธ์ของศิษยานุศิษย์ที่ใกล้ชิด ย่อมเป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า บุคคลที่ยกมาแสดงไว้เป็นตัวอย่างทั้ง ๖ ท่านนี้ มีบทบาทสำคัญในความเป็นกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้สอนที่ดี ปฏิบัติก็เด่น มีลักษณะการสอนเป็นพิเศษสนใจจุดได้ตรงใจ ทั้งเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ท่านมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อตนเองโดยการศึกษาข้อวัตร หลักธรรมสำหรับเป็นเครื่องปฏิบัติในพระพุทธศาสนาและเรียนรู้ศาสนาอื่นๆ เพื่อการอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างมีความสุข ผูกฝอบรมตน จนกระทั่งเป็นผู้มีศิลาจารวัตรตรงงาม มีความสัจธรรมอันบริสุทธิ์หรือมีความประพฤติเรียบร้อย มีความสมบูรณ์ด้วยความรู้คุณธรรม เป็นผู้มีนาถกรณธรรม มีความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้า การสั่งสอนธรรมของพระสงฆ์พุทธสาวก และการสั่งสอนธรรมของอุบาสก อุบาสิกา นับได้ว่าเป็นการทำหน้าที่ของกัลยาณมิตร ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในสังคาลสูตร คือ เป็นครู อาจารย์ที่ดีของศิษย์ เป็นพ่อแม่ที่ดีของลูก เป็นมิตรแท้ของเพื่อน เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นเจ้านายที่ดีต่อลูกจ้าง เป็นลูกจ้างที่ดีต่อเจ้านาย เป็นคนดีของครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ศาสนา ตลอดจนกระทั่งเป็นบุคคลสำคัญของโลก กัลยาณมิตรเป็นผู้บอก แนะนำ ให้คำสอน เป็นผู้ชี้ทางให้ผู้อื่นได้รับความสุข โดยห้ามปรามไม่ให้ทำความชั่ว แนะนำให้ทำความดี มีการดำเนินชีวิตตามไตรสิกขา มรรคมีองค์ ๘ กัลยาณมิตรเป็นเพียงผู้มาบอกให้ศาสนิกชนมีธรรมะเป็นที่พึ่ง ส่วนการที่ศาสนิกชนจะได้ธรรมะเป็นที่พึ่งนั้น จะต้องขวนขวายศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา เพื่อเข้าถึงธรรมด้วยตนเอง การพึ่งตนเองคือการเอาธรรมะไว้ในตน จึงจะมีธรรมเป็นที่พึ่ง การพึ่งธรรมคือการมีสติสัมปชัญญะรู้ตัวอยู่ทุกขณะตามสติปัญญา ๔ รู้สภาวะที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ไม่ยินดียินร้ายในทุกสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่ยึดมั่นว่าเป็นเรา เป็นของเรา เพราะทุกสิ่งมีการเกิด การดับ เป็นไปตามเหตุปัจจัย มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ว่าตน จนสามารถฝึกจิตให้ข่มกิเลสและละกิเลสเป็นสมุจเฉตปหานได้ เข้าถึงความ เป็นอริยบุคคล บรรลุพระอรหันต์ หลุดพ้นจากวิกฎสงสาร เข้าถึงนิพพาน อันเป็นสันติสุข

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะจากการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นข้อเสนอแนะที่ได้จากการค้นพบ (Fact Finding) จากผลการวิจัย ที่ได้มุ่งเน้นบทบาทและความสำคัญของกัลยาณมิตรที่เป็นพระสงฆ์และศาสนิกชนที่เป็นคฤหัสถ์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สำหรับพุทธศาสนิกชน จึงได้นำมาเป็นข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ครั้งนี้ พบว่ากัลยาณมิตรของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน ที่จะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาคีลธรรมทั้งในด้านอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหามั่วสุมทางเพศ ปัญหาเด็กนักเรียนติดเกม เป็นต้น ล้วนเป็นปัญหาสังคม คือกัลยาณมิตรที่เป็นพระสงฆ์และผู้บริหารประเทศ ปัญหาของครอบครัว คือ ปัญหาการหย่าร้าง และปัญหาความไม่เข้าใจระหว่างพี่น้อง และปัญหาอื่น ๆ ภายในครอบครัว บิดา มารดา ต้องเป็นกัลยาณมิตรเป็นแบบอย่างที่ดีของบุตร ธิดา ปัญหาเด็กนักเรียนยกพวกตีกัน เป็นหน้าที่ของครู อาจารย์ที่ต้องเป็นกัลยาณมิตร สอดส่องดูแลอบรมศิษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัยของนักเรียน นอกจากนี้ เพื่อนที่คบกันเป็นสหายจะต้องเป็นมิตรแท้ร่วมสุขร่วมทุกข์ เห็นเพื่อนทำในสิ่งไม่ดี ทดลองเสพยาเสพติด หรือจะทำการในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ต้องคอยห้ามปราม ชักชวนเพื่อนทำในสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรมี “การศึกษาเปรียบเทียบกัลยาณมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับกัลยาณมิตรในศาสนาอื่น ๆ” เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น เพื่อจะได้ทราบถึงความเป็นกัลยาณมิตรของศาสนานั้น ๆ เมื่อทุกสังคมได้ความเป็นกัลยาณมิตรแล้ว ความสงบสุขของชาวโลกย่อมเกิดขึ้นแน่นอน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามราษฎร์ฉบับปฏิรูป ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. อโศกมหาราชและข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๕.

คณะกรรมการแผนกตำรา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย. พระธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๕. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

นรนิติ เศรษฐบุตร บรรณาธิการ. สัญญา ธรรมศักดิ์ ชีวิตและการงาน. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

บรรจบ บรรณรุจิ. อสีติมหาสาวก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กองทุนพุทธสถาน, ๒๕๓๗.

บุปผา คณิตกุล. ชีวิตประวัติของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,

๒๕๓๗.

ประเวศ วะสี. **ครูผู้เป็นกัลยาณมิตรของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘.

_____. **วิถีนุชโยในศตวรรษที่ ๒๑ : สู่ภุมณีใหม่แห่งการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๕.

พุทธทาสภิกขุ. **ปณิธาน ๓ ประการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕.

_____. **ประวัติท่านพุทธทาส**. คัดจากหนังสือ พุทธศาสนาปีที่ ๖๗ เล่ม ๒ พุทธศักราช ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **ธรรมนุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

_____. **ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงพ่อบุชา**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๖.

พระญาณโปกนิเถระ. **หัวใจกรรมฐาน**. พล.ต.นายแพทย์ชาญ สุวรรณวิทย์ แปล. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัท เค็ลดีไทย จำกัด, ๒๕๔๑.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต). **การศึกษาที่สากลฐานแห่งภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทียนเซียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๔.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **ภาวะผู้นำ พัฒนาแบบองค์รวมของเด็กไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา และสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๔๖.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ. ๕). **มุนีนาคที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์
พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระสิงห์ทน นราสโร (คำขาว). **พลังรังษีธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๓.

พระประชา ปสนุนธมโม. **เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา : อัตชีวประวัติของพุทธทาสภิกขุ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖.

พระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินสร). (ฉบับพิมพ์) **ชีวิต การงาน หลักธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)**.
กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร:
จัดพิมพ์โดยมูลนิธิสดศรี สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตอันประเสริฐ. **ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรมพุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพมหานคร:
ธรรมสภา.

ระพี สาคริก. **ครูผู้เป็นกัลยาณมิตรของศิษย์**. กรุงเทพมหานคร : เอกพิมพ์ไท, ๒๕๔๑.

รองศาสตราจารย์ อมรา รอดดารา บรรณาธิการ. **ยุวพุทธสัมพันธ์ ฉบับที่ ๗๑ สิงหาคม – ตุลาคม**
๒๕๕๒.

รัฐจวน อินทรกำแหง. **ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, ๒๕๓๘.

หลวงพ่อชา สุภทฺโท. **ชีวิต ผลงานหลักธรรม หลวงพ่อชา สุภทฺโท**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

วิมลพรรณ ปืดวรัชชัย. **สัญญา ธรรมศักดิ์ คนของแผ่นดิน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา,
๒๕๔๖.

สมักร บุรวาส. **ปัญญาวิวัฒน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เคสิดไทย, ๒๕๔๐.

สันติ ตั่งรพีภากร. **ชีวิตงาม หมอประเวศ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔.

สัญญา ธรรมศักดิ์. **สัญญาธรรมานุสรณ์**, คณะผู้จัดทำ สุขสันต์ จิรจรรย์เวช เสวนีย์ ตัญญาไพบูลย์,
ลูกหลาน “ธรรมศักดิ์”. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ปาปิรุส พับบลิชัน จำกัด,
๒๕๔๕.

สนิท ไชยวงศ์คต (บรรณาธิการ). **พุทธศาสตร์สังคมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒. (มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย จัดพิมพ์ในงานครบรอบ ๑๐๐ ปี
แห่งการสถาปนา มหาจุฬาฯ).

สำนักพิมพ์สุภาพใจ. ร้อยคนร้อยธรรม ๑๐๐ ปีพุทธทาส เนื่องในหนึ่งศตวรรษชาตกาล
ท่านพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร : สุภาพใจ, ๒๕๔๕.

สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ. **ป.อ.ปยุตโต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
 บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. **สตุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๑๘**.
 กรุงเทพมหานคร : ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๔๗.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. **ชีวิตและงานผู้ทรงคุณวุฒิทาง
 วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว, ๒๕๕๓.

ไสว มาลาทอง และคณะ. **คู่มือการศึกษาริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนา
 แห่งชาติ, ๒๕๕๐.

สุนทร พลามินทร์ และชุตินา ณะปุระ. **นานาทศนะเกี่ยวกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)**.
 กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พุทธสาวก พุทธสาวิกา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บันลือธรรม,
 ๒๕๔๔.

_____ . **จุดประกายแห่งชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๕.

แสง มนวิฑูร. **ชีวิตและปรัชญามหาแสง**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๓๒.

อุดม เขยติวงศ์. **พระธรรม**. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘.

อุปลมณี. **พระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท)**. อุบลราชธานี : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕.

(๒) บทความ :

โรงเรียนสีขาว. ๑ เมษายน ๒๕๔๒ ครอบรอบ ๑ ปี กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 การศาสนา, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). “หลักพระพุทธศาสนา”, **สมาธิ**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔๐
 (ม.ป.ป.): ๔๖ - ๕๒.

ธีรวิทย์ ลักษณะกึ่ง. “ปรัชญาศาสนา”, **พุทธจักร**. ปีที่ ๔๓ ฉบับที่ ๒ (มกราคม ๓๓) : ๒๖ - ๒๗.

(๓) สื่ออินเทอร์เน็ต

ผู้นำสูงสุดเพื่อสันติสุขของมวลมนุษย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

<http://www.tungsong.com/Read/Leader/leader3.html> (6/3/1

กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

[http://cybervanaram.net/index.php?option=\(6/3/12\)](http://cybervanaram.net/index.php?option=(6/3/12))

ความสำคัญของกัลยาณมิตร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

http://main.dou.us/view_content.php?s_id=399&page

ประวัติและปฏิบัติทาพระอาจารย์ชยสาโร ภิกขุ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

<http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?f=13&t=22230>

พระมหาเหล่า ประชากรายภูรี มหาสมัยสูตร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

<http://www.dhammadthai.org/indexthai.php>

พระราชภาวนาวิสุงค์ (ไชยบูลย์ ธมฺมชโย). มงคลที่ ๓๐ สันทนาธรรมตามกาล. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา : http://www.dmc.tv/pages/dhamma_for_people/mongkol05-48.htm5/5/55

(๔) วิทยานิพนธ์ :

นางเยาว์ หนูไชยะ ณ กาฬสินธุ์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมัจฉาภิภูฏีในพระพุทธานุศาสนานาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

นายสุนันท์ เพชรพิรุณ. “การศึกษาแนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

บุญช่วย ศรีเปรม. “การดำเนินชีวิตที่ดีของเยาวชนไทยตามหลักสัปปุริสธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนช่วงชั้นที่ ๔ โรงเรียนศึกษานารีวิทยา เขตบางบอน กรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์ศาสนตรคณษตรีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน. “ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคคลากรทางพระพุทธานุศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี. “ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติอานาปานสติภาวนาเฉพาะกรณีคำสอนพุทธทาสภิกขุ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหานรินทร์ สุธรรม. “สมณเพศกับเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธานุศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

พระมหาเกรียงไกร บัวจันอัด. “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องกัลยาณมิตรกับการบรรลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖.

พระมหาจรรยา ปญญาโร (อินทร์รงค์). “การศึกษายาทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาสุชนา โรจนญาโณ. “การศึกษายาทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาสุพัฒน์ กุลยานธมโม. “พระพุทธเจ้า: บทบาทและหน้าที่ในฐานะพระบรมครู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระกิตติศักดิ์ ยโสธรโร. “การศึกษายาทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาธีร โชติ ชีรปญโญ. “การศึกษาวิเคราะห์วิธีสอนเยาวชนของพระพุทธเจ้าและพระพุทธรูปสาวกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาถวิล เตชะคำ. “อุบาสกในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม (จันทร์คุ้ม). “การศึกษายาทบาทพระอานนท์ในการเผยแผ่พระศาสนา”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ศิริรักษ์ ขาวสนิท. “บทบาทพระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน์ในการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

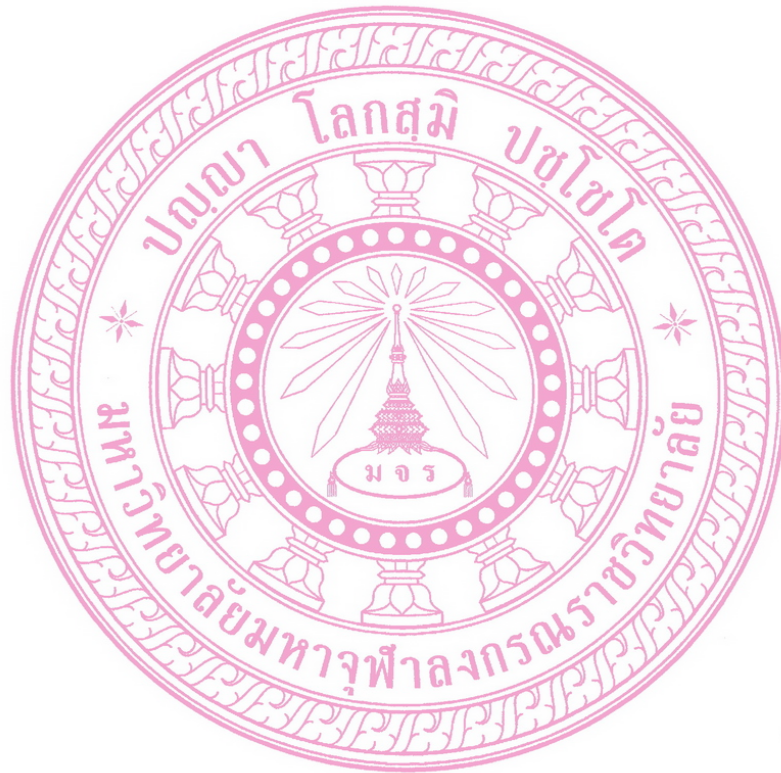
๒. ภาษาอังกฤษ

Cambridge Advanced Learners Dictionary. London : Cambridge University Press, 2003.

Damiem Keown. Dictionary of Buddhism. New York : Oxford University Press, 2003.

T.W. Rhys Davids and William Stede. **Pali-English Dictionary**. New Delhi : Munshiram Manoharlal publishers Pvt Ltd., 2001.

V.P. Bapat. **2500 Years of Buddhism**. New Delhi : Publication Division, 1919.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาสุเทพ สุวฑฺฒโน (เหลาทอง)
- เกิด : วันศุกร์ที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๗
- สถานที่เกิด : ๑๖ หมู่ที่ ๗ ต.หนองหลวง อ.โนนนารายณ์ จ.สุรินทร์
- การศึกษา : นักธรรมเอก,เปรียญธรรม ๗ ประโยค,
พุทธศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย
- อุปสมบท : ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๘
- หน้าที่ : เจ้าหน้าที่ฝ่ายเผยแผ่ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน สังกัดกรุงเทพมหานคร
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดสวัสดิ์วารีสีมาราม แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพฯ

